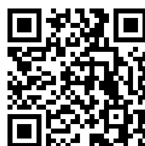

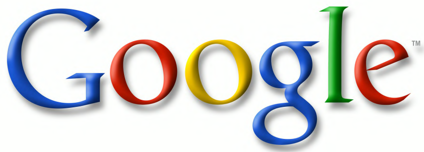

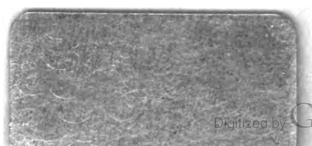

Tidskrift

for

Philologi og Pædagogik.

Sjette Aargang.

Kjøbenhavn.

Otto Schwartz's Forlag.

1865.

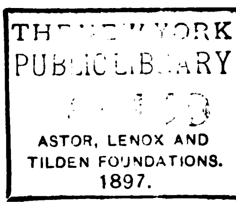

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

Tidskriftets Redaktion:

C. Berg, *O. Fibiger*, *E. Holm*, Sekretair, *K. J. Lyngby*, Formand.

Comitee i Lund:

Prof. *A. Th. Lysander*, Rektor *S. G. Cavallin*, Docent *Chr. Cavallin*.

Comitee i Christiania:

Lektor *O. Rygh*, Overlærer *E. Schreiner*, Lektor *S. Bugge*.

Upsala:

Adjunkt *Häggström*.

Medarbeidere i denne Aargang.

Bang, J. P., Adjunkt. Rønne.
Beissel, Ch., Sproglærer. Kjøbenhavn.
Bugge, Sophus, Lektor. Christiania.
Christensen, R., Stud. philol. Kjøbenhavn.
Gislason, K., Prof. Kjøbenhavn.
Holm, E., Docent, Dr. Kjøbenhavn.
Kleisdorff, L., Adjunkt. Aarhuus.
Larsen, A., Cand. philos. Kjøbenhavn.
Lyngby, K. J., Docent, Dr. Kjøbenhavn.
Madsen, Emil, Capitain i Generalstaben. Kjøbenhavn.
Nielsen, O., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Nutzhorn, H. F. F., Dr. † 20. Febr. 1866.
Nygaard, M., Adjunkt. Christiansand.
Siesbye, O., Cand. philol. Kjøbenhavn.
Varming, L., Præst. Øster Alling ved Randers.

Indhold.

Anmeldelser.

Alphabetisk Fortegnelse

over

behandlede Steder hos Forfatterne.

(Steder, der ere anførte som Exempler i historiske, lexikalske eller grammatiske Undersøgelser, medtages ei.)

Rettelser.

Til 6te Aargang.

Side 20, Lin. 9.	Det oldnordiske	læs: Det oldnorske
— 23, — 23.	þoliþ	— þolið
— 35, — 2.	22[22]).	— 22[22].
— 24.	tregiar	— trekiar
— 180, — 34.	den Datidens	— Datidens
— 182, — 32.	vel langtfra	— imidlertid langtfra
— 195, — 32.	Den	— Denne
— 212, — 10.	Affald	— Frafald

Til 5te Aargang.

Side 3, Lin. 9.	*excipiebantur*	læs: *excipiebant*
— 289, — 7.	påvist;	— påvist (UlTRIK? 148);
— 298, — 1.	foruden at	gaaer ud.
— 300, — 38.	*kaulis*	læs: *caulis*

Til Plautus.

Textkritiske Bemærkninger.

Af *Sophus Bugge.*

I.

Bacchides v. 399-401 (III, 2, 15-17):

Núnc, Mnesíloche, spécimen specitur, núnc certamen cérnitur,
Sísne, necne, ut ésse oportet: málus, bonus quoiquoímodi:
Iústus, iniustús: malignus, lárgus: tristis, cómmodus.

tristis, commodus er en Conjectur af G. Hermann. Haandskrifterne have: *comincomoduſ* **Ba**. *comincomoduſ* (*oduſ* over the line) **Bc**. *commoduſ incommoduſ* de øvrige. Det er da klart, at der ved hin Conjectur kun er sørget for Metret og Meningen, men ikke for at restituere Plautus's Udtryk. Bergk (Philol. XVII, 53) optager fra **B** *comincommodus* med den Bemærkning: «statt *comis, incommodus* zu sagen, was das metrum nicht gestattete, bildet der dichter ein compositum, in welchem beide theile sich das gleichgewicht halten».

Slige Sammensætninger, hvori de to Led staa i disjunctivt, ikke i copulativt, Forhold til hinanden, findes vistnok i Sanskrit, f. Ex. *tricaturâs*, tre eller fire; men fra Sanskrit, der har udfoldet større Rigdom i at danne sammensatte Ord, end noget andet japhetisk Sprog, tør man her ikke slutte til Latinen; og indtil det

I de Komedier, som Ritschl har udgivet, citeres efter hans Udgave, naar ikke det modsatte bemærkes; kun en eller to Gange har jeg uden Bemærkning tilladt mig en orthographisk Afvigelse, men den stemmer da overens med Iagttagelser, som senere ere gjorte af Ritschl selv eller andre. Ogsaa har jeg fulgt den af Ritschl brugte Betegnelse af Kilderne (**A** codex Ambrosianus. **B** Vetus. **C** Decurtatus. **D** Vaticanus 3870. **F** Lipsiensis. **Z** editio princeps). — I de øvrige Stykker har jeg ligeledes søgt at benytte de bedste Udgaver (saaledes citeres efter Fleckeisens Udgave, saalangt den rækker).

modsatte godtgjøres, tør et latinsk disjunctivt Compositum erklæres for en Umulighed, navnlig hvor det, som her (*comincommodus*: forekommende — tvær), ikke gjælder en uvæsentlig Forskjel, men et Enten — Eller af to modsatte Begreber.

Jeg tror, at det rette er:

Iústus, iniustús: malignus, lárgus: comis, incómmodus.

Ti det kan ikke indrømmes, at Metret udelukker en saadan Læsemaade: *n* i *in* (= *ἐν* og *ἀν-*) blev saavel i som udenfor Sammensætning i det daglige Omgangssprog udtalt saa svagt, at de sceniske Digtere ofte danne Vers, hvori den nævnte Konsonant for Metret maa betragtes som ikke tilstedeværende. Se Exempler herpaa hos Corssen, Aussprache der lat. Sprache II, S. 89, 91; hos Terents finde vi netop et Exempel herpaa i et Ord, som er afledet af *incommodus*: Heaut. 932 (V, 1, 59): *Quot incómmoditates* . . . . .

Af Plautus kan for det negtende *in-* efter Fleckeisens Udgave nævnes følgende Steder, som ikke anføres hos Corssen og paa hvilke Ritschl har forandret den af Hskrr. hjemlede Text: Mil. gl. 28:

At indíligenter íceram;

Mil. gl. 58:

Amánt ted omnes múlieres neque iniúria;

se Fleckeisen epist. crit. p. XXIII [1]).

Ordfølgen *comis, incommodus* (ikke omvendt) forsvares ved *iustus, iniustus*. Endelig kan mærkes, at vi ved den her foreslaade Læsemaade faa Alliteration.

Menaechmi v. 150-157 (I, 2, 41-47):

Menaechmus.

Pérge.

Peniculus.

Non pergo hércle uero, nísi scio qua grátia.
Lítigium tibíst cum uxore: eo mi ábs te caueo caútius.

---

[1]) Ritschl vil vel ikke nu, som i Proll. in Trin. CXXXV, paastaa, at *incommodus* har «ne umbram quidem fidei». — *cómis incómmodus* tør i Bacch. 401 saameget mindre støde, som Plautus's Vers faa Linjer efter (v. 404), hvilket Ritschl selv nu (Rhein. Mus. XIV, 398) har erkjendt, paa lignende Maade slutter sig til den folkelige Udtale (der sløifer *m* i Udlyden ogsaa foran Konsonant):

Pátrem sodalis ét magistrum . . . . .

Menaechmus.

Tĕ morare, mĭhi quom obloquere.

Peniculus.

Óculum ecfodito † persolum
Mĭhi, Menaechme, si úllum uerbum fáxo, nisi quod iússeris.

Menaechmus.

* * * *clam uxoremst úbi sepulcrum habēbimus,*
* * * * *atque húnc comburamús diem.*

Peniculus.

Áge sane igitur, quándo aequom oras, quám mox incendó rogum?
Díes quidem iam ad úmbilicum dĭmidiatus mórtuost.

Den af Ritschl efter Bothe her optagne Omflytning af Versene kan ikke tilfredsstille mig, ligesom jeg heller ikke kan billige hans Text i 154-155.

Tidligere Udgaver har i Overensstemmelse med Hskrr. 154-157 foran 152-153. — Peniculus har sagt:

Lĭtigium tibĭst cum uxore: eo mi ábs te caueo caútius.

Parasiten er tilbageholdende ligeoverfor Menaechmus, da han paa Grund af dennes Strid med sin Kone er ræd for at gaa Glip af et Maaltid; sammenlign V. 126: . . *si foris cenat, profecto me, haut uxorem, ulciscitur.* — Hertil slutter sig da, hvad Meningen angaar, meget godt Menaechmus's Ord i V. 154-155, som Hskrr. give dem (blot med Tilføielse af *est*):

clam uxorem est, ubi sepulcrum habebimus atque hunc comburamus diem.

«Vær ikke bange: vi skal finde et Sted, hvor vi, uden at min Kone véd noget derom, skal slaa denne Dag ihjel.» — Ivrig og utaalmodig falder Peniculus ind: «Men hvor snart kan jeg hugge løs? ti det er allerede halvt forbi med Dagen.» Til den Utaalmodighed, som udtaler sig i denne med *quam mox* begyndende Replik, refererer sig da Menaechmus's: *Te morare, mihi quom obloquere* «Du forsinker dig ved din Snak; jo før du holder Mund, des før vil du komme til at begynde Smausen».

Det er vistnok Ordene *mihi quom obloquere*, som nærmest har foranlediget Bothe og Ritschl til den foretagne Omflytning, da disse Ord kunde synes at slutte sig bedst til Peniculus's Vægring: *Non pergo — — — caueo cautius*; men uagtet dennes Humeur i V. 156-157 viser sig opklaret ved Udsigten til et godt Maaltid, saa falder han dog ikke strax til Føie, men vil først faa fuld Besked paa, hvor snart det givne Tilsagn skal blive til Virkelighed. — Menaechmus's Ytring er den bedste

Stopper paa Peniculus's Tunge; kraftig forsikrer han: *Oculum ecfodito † persolum Mihi, Menaechme, si ullum uerbum faxo, nisi quod iusseris.* Dette holder han ogsaa virkelig i det nærmest følgende, hvor han er lutter Føielighed og kort svarer *Fiat — Liceat.*

Her synes overalt Gangen grei og naturlig og Udtrykkene tydelig begrundede i Situationen; ikke saa ved Ritschls Text.

Allerede *Te morare* umiddelbart efter *Litigium — cautius* synes mat, ti her kan der (naar Menaechmus endnu ikke har nævnt det forestaaende Maaltid) ikke egentlig være Tale om Forsinkelse; *Te morare* bliver her ikke synderlig andet end «Du staar din egen Fordel i Veien». Videre skjønner man ikke, hvad der nu bevæger Peniculus til den kraftige Forsikring *Oculum — iusseris*; Menaechmus har jo ikke givet ham nogen bestemt Udsigt til et Maaltid (den giver han ham først i 154-155); Parasitens Mave er ikke nu stort mér betrygget end i V. 150, hvor han ærgerlig indvender: *Non pergo — gratia.* Jeg sér altsaa ikke nogen tilstrækkelig Grund for ham til dyrt at love ikke at sige et Ord, uden Menaechmus byder ham det, men hertil kommer endelig ved Ritschls Text den Synderlighed, at han strax efter taler, som om han ikke havde givet denne Forsikring, ti han lader sig ikke nøie med Menaechmus's lokkende Ord i 154-155, men vil i 156-157 vide nærmere Besked; det er først fra 158 af, at hans Optræden svarer til hans Forsikring. Dette tør være nok til at forsvare den traditionelle Versorden [1]).

Endnu maa jeg nærmere sé paa v. 154-155, hvilke to ufuldstændige Vers Ritschl har dannet af Hskrr.s ene; han tænker sig dem udfyldte f. Ex. saaledes:

[Mágis sapis nunc. nám] clam uxoremst, úbi sepulcrum habébimus:
[Vbi pollucedmus lepide] atque húnc comburamús diem.

Efter hvad ovenfor er bemærket vil man sé, at man her ikke har Brug for indledende Ord som *Magis sapis nunc. nam.* Ogsaa Ritschls Udfyldning af det andet Vers synes mig mislykket, da den giver os en uheldig Sammenblanding af billedlig og egentlig Udtryksmaade; *sepulcrum habeamus* (saa Hskrr.) og *hunc diem comburamus* synes at høre saa nær sammen, at de

[1]) Denne forsvares ogsaa af Ladewig i Philologus I, 290-293; men han synes senere (se Philol. XVII, 463) at have bifaldt Bothes og Ritschls Omstilling.

ikke vel kan adskilles ved et mellemkommende sideordnet Led. Feilen maa da stikke andensteds.

Jeg tror, at Hskrr.'s *Clam uxorem ubi sepulchrum habeamus atque hunc comburamus diem* ikke er en Sammenføining af Stumper af to Vers, men at vi heri har et eneste plautinsk Vers i forvansket Form. For det første er det klart, at Ritschl efter *uxorem* med rette har tilsat *est*, hvilket Plautus's Sprogbrug kræver og Charisius's Vidnesbyrd her sikrer; da svinder ogsaa al Grund til med Ladewig (Philol. I, 292) at antage, at et Vers er faldet ud foran *Clam uxorem* etc. — Den rette Form for det første Halvvers vil man, som jeg tror, vinde ved at indsætte *bustum* istedenfor *sepulchrum*. Dette Ord har fortrængt hint enstydige, men sjeldnere, ligesom i Persa 269 *pedicas* er blevet fortrængt af *compedes*, Pseud. 700 *graphicus* i cod. Ambr. af *scitus*, Mostell. 958 *potarier* i alle Hskrr. undtagen *A* af *bibi*. Man vil sé, at det følgende *comburamus* i høi Grad anbefaler denne Forandring, da Plautus jo har en stor Tilbøielighed til saaledes at sammenstille Ord af samme Stamme.

Om den anden Vershalvdel *atque hunc comburamus diem* nærer jeg Tvil, men det tør, saavidt jeg tror, ikke negtes, at den kan være udgaat fra Plautus i denne Form, uagtet den vel af mange vil betegnes som i metrisk Henseende «vitiosissimus».

Endog Ritschl (Proll. in Trin. CXXV) indrømmer, at *atque* kan bruges med Vokalen *a* som kort i friere Versemaal; saaledes

Trin. 824: . . . *deós gratis ago atque hábeo summas* (troch. octon.)[1];
Pseud. 1320: *Onera hóc umerum atque me cónsequere* (anap. octon.);
Rud. 227 (I, 4, 8): . . . *súnt quam haec sunt loca atque haé regiones* (troch. octon.).

Der er neppe tilstrækkelig Grund til at udelukke denne Eiendommelighed fra de simplere Versemaal; i Persa argum. 5 (iamb. sen.), hvor Ritschl har udgivet:

Atque íntricatum ita lúdit potans Dórdalum[2]),

tør man beholde Hskrr.'s

Atque ita íntricatum lúdit.

I saadanne Tilfælde bør man vistnok med Corssen (Aussprache II, 97) antage, at der blev udtalt *ac*, medens man

[1]) Corssen (Aussprache II, 97) anfører feilagtig Begyndelsen af v. 824: *Åtque tibi ego, Neptúne* ... som Bevis for *ătque*.

[2]) Alliterationen taler her for den af Schneidewin (Ritschl Sommerprogr. 1856) formodede Navneform *Pordalum*.

skrev *atque*. — Men nu har Fleckeisen (Neue Jahrb. f. Phil. u. Päd. LXI, S. 43 Anm.) fremsat og i sin Udgave af plautinske Stykker fulgt den Regel, at Nom. *hic*, *hoc*, Adv. *hic*, *huc*, Abl. *hoc*, ligesom *hinc*, *hanc*, *hunc* kunne bruges som korte Stavelser, naar der foran gaar et virkelig kort énstavelses Ord, f. Ex. *ín hŭnc diém*, *égo hanc contínuo.* Indsætte vi efter Corssens ovenfor anførte Bemærkning istedenfor *atque* paa det her ombandlede Sted *ac*, saa følger *hunc* her efter et virkelig kort énstavelses Ord, og man tør da, tror jeg, ikke benegte Muligheden af *ác hŭnc combúramus* (*ac hŭnc com-* en Anapæst), skrevet *atque hunc c.*

Jeg læser altsaa det hele Sted saaledes:

Lítigium tibíst cum uxore: eo mi ábs te caueo caútius.
Men. *Clam úxoremst, ubi bústum habeamus átque hunc comburamús diem.*
Pen. *Áge sane igitur, quándo aequom oras, quám mox incendó rogum?*
Díes quidem iam ad úmbilicum dímidiatus mórtuost.
Men. *Té morare, míhi quom obloquere.* Pen. *Óculum ecfodito* † *pérsolum* (*semorum* Bücheler)
Míhi, Menaechme, si úllum uerbum fáxo, nisi quod iússeris.

Mercator v. 392-393 (II, 3, 58-59):

Demipho.
Vt moratast?
Charinus.
Núllam uidi mélius mea senténtia.
Demipho.
Míhi quoque ita pol uísast, quom illam uídi.

quoque ita pol har Ritschl efter egen Formodning indsat for Hskrr.'s *quidem edepol.* Men rigtigt Udtryk kan vindes ved mindre betydelig Ændring; jeg skriver:

Míhi quidem item edepol uísast.

At *item* let kunde falde bort efter *quidem*, er klart. I metrisk Henseende er denne Text udadlelig; jeg beraaber mig paa den Kjendsgjærning, som Fleckeisen i Neue Jahrb. f. Phil. u. Päd. LX, 260 (jvfr. Corssen, Aussprache II, 93 f.) har paavist af en Række af Steder hos Plautus, at de to Vokaler i *quidem* foran et Ord, der havde Vokal i Fremlyden, i Udtalen næsten ganske opslugtes, saa at de i metrisk Henseende ofte be-

tragtedes som ikke tilstedeværende; f. Ex. Capt. 866: *Míhi quídem essurio, nón tíbi* [1]).

I Sammenhæng hermed skal jeg omtale Persa 220 (II, 2, 38):

Paegnium.

tanest?

Sophoclidisca.

ítanest?

Paegnium.

Mála's.

Sophoclidisca.

Scelestu's.

Paegnium.

Décet me.

Sophoclidisca.

Me quidem item áddecet.

Her har Ritschl, men, som jeg tror, ikke med fuld Føie, antaget, at *item* er faldet ud efter *quidem* i Hskrr.; disse har nemlig *quidem* (*quide* ***B***) *haud decet.* Men til *haud decet* nærmer sig mér *haud dedecet,* som Rost Opusc. p. 263 sequ. har foreslaat; med urette derimod danner denne her et iambisk Vers og stryger *quidem.* Jeg skriver med Tilføielse af en eneste Bogstav: *Me quidem hau dédecet.*

Me quidem hau danner her en Spondé; se Bemærkningen om *quidem* til Merc. 393. — *dedecet* forekommer nok ellers ikke hos Plautus, men det kan neppe have været ham fremmed, da han bruger *dedecus* og *dedecorare.*

Mercator v. 524-25 (III, 1, 26-27):

Ouém tibi eccilldm dabo, natam dnnos sexagínta,
Pecúliarem.

tibi eccillam, som Ritschl har udgivet efter Bothe, støtter sig til *tibi ecce illam* i ***CDFZ***; ***B*** har derimod *tibi ancillam,* og i ***A*** har man læst TIB . . . LLAM, hvilket efter Ritschls Formodning bør udfyldes *tibei illam.* Den tidligere almindelige Læsemaade *tibi ancillam* har Ritschl med rette forkastet; men Bücheler (Rhein. Mus. XV, 439) paastaar med god Grund, at *ouem tibi eccillam* ligesaalidet passer her, hvor Lysimachus forblommet hentyder til den gamle Nar Demipho. Bücheler indsætter selv *Ouém tibi aniculam*; men jeg kan heller ikke her-

[1]) Man bør da her neppe tage sin Tilflugt til Formen *Mi*, om man end ikke finder sig bunden ved Ritschls Ytringer i Proll. in Trin. p. CCXCI.

med slaa mig til Ro; *aniculam*, som for Sammenhængen ligesaagodt er borte (da *natam annos sexaginta* tilføies), afviger fra alle Hskrr., som er enige om de 5 Bogstaver *illam* (i *A* har dog kun *llam* været læst). Jeg formoder:

Ouém tibi millám dabo.

milla (istedenfor *minula*) er Deminutiv af *mina*, ligesom *uillum* Ter. Ad. 786 (V, 2, 11) af *uinum*; *crumilla* Persa 687 (kun i *A*) af *crumina*, og mange flere, se Corssen, Aussprache II, 11.

Betydningen af *mina* kjende vi fra Varro r. r., l. II c. 2: ... *pecus ouillum recte sanum est extra luscam, surdam, minam, id est uentre glabro.* Plautus har i Pseud. 329 brugt det deraf afledede Adjectiv *mininus* i Ordspil; men ogsaa selve Stammeordet *mina* er paa nogle Steder anvendt af ham: i Truc. III, 1, v. 9 (619 Bothe): *ego propere minas Ouis in hac crumina in urbem detuli* er *ouis* sat til, ligesom i Merc. 524. Men navnlig styrkes min Formodning ved Bacch. 1129: *Vetulae sunt minae ambae* (efter en evident Conjectur for *thimiame* ***BD*** *thim,ame* ***C***); ti her er *mina* aldeles, som i Merc. *milla*, brugt om en gammel Nar [1]).

Ogsaa ydre Grunde anbefale *millam*; vi bevare derved *illam*, hvorom alle Hskrr. er enige; de forskjellige Forvanskninger *ecce illam* og *ancillam* er let forklarlige af et sjældent Ord, som maatte være de fleste Afskrivere ubekjendt. Hvis der, som Ritschl formoder, i *A* har staat *tibei illam*, saa har dette Hskr. blot mistet Begyndelsesbogstaven *m*; men, saavidt den, der ikke selv har undersøgt dette Hskr., kan dømme, er der intet i Veien for i *A* at udfylde TIB(IMI)LLAM.

tibi maa her have lang Vokal i sidste Stavelse. Jeg haaber en anden Gang at skulle kunne godtgjøre, at Ritschl har havt Uret i, ialfald tidligere (Proll. in Trin. CLXIX sq.), at ville udelukke denne Form fra Senarer og Septenarer.

Mercator v. 886-887 (V, 2, 44-45).

Né paue: restítuam iam ego te in gaúdia antiqua ócius.
Máxume quod uís audire, it aúdies.

---

1) De to Steder har ogsaa andre Udtryk tilfælles: sammenlign *Ouem millam ... natam annos sexaginta* ... Pasicompsa. *Mei senex, tam uetulam* i Merc. med *Vetulae sunt minae ambae* i Bacch.; *Eam sei curabeis, perbonast* i Merc. med Bacch. 1129: *At bonas fuisse credo*; *tondetur nimium scite* i Merc. med Bacch. 1127: *Rerin ter tu in anno has ouis tonsitari?*

gaudia antiqua ocius har Ritschl indsat for *gaudiantq' ut ſiſ* ***B*** *gaudiantiq' ut ſiſ* ***CD*** *(gaudium utique ut ſiſ* ***FZ****)*; dog tilføier han i en Note «nisi quid aliud latet». Jeg tror, at ***B*** leder os paa Vei til dette «aliud»: *gaudiantq'* maa opløses *gaudiantque*, og det ligger nær heri at formode *gaudia atque*, ligesom *uerri atfertur* (d. e. *affertur*) i Mil. gl. 1059 er blevet forvansket til *uerriant fertur*. Er dette rigtigt, saa kan der i *ut ſiſ* ikke stikke *ocius*, hvilket vi ogsaa heller undvære, da *iam* gaar i Forveien, men et Synonym til *gaudia*. Herefter vover jeg at foreslaa:

Né paue: restítuam iam ego te in gaúdia atque lubéntias.

I Pseud. 394: *postquam erili filio Largitu's dictis dapsilis lubentias* var det samme Ord næsten ligesaa ukjendeligt i Hskrr.'s *ubi ſunt ea*, hvoraf Ritschl udfandt det rette. — Det forekommer ogsaa paa flere Steder copuleret med et synonymt Ord, saaledes Stich. 276: *onustum pectus porto laetitia lubentiaque*; Gell. 15, 2: *cui libentiae gratiaeque omnes conuiuiorum incognitae sint*; ligesaa Adjectivet *lubens*: Persa 760: *Inde ego omnis hilaros lubentis laetificantis faciam uti fiant*; Ter. Ad. 756 (IV, 7, 38): *hilarum ac lubentem fac te.*

Miles gloriosus v. 29-30 (I, 1, 29-30).

. . . . *pér corium, per uíscera*
Perque ós elephanti tránstineret brácchium.

Det af Ritschl indsatte *transtineret* synes fra Udtrykkets Side mindre heldigt: *transtinere* «strække sig igjennem» (af *tenere*, som er det til *tendere* svarende neutrale Verbum) vilde neppe have været brugt saaledes som her om en Gjenstand, der med Magt havde trængt sig igjennem et andet Legeme. *transtineret* har heller ikke tilstrækkelig Støtte i Codd., af hvilke ***B*** har *tranſmitter*$\overset{e}{\&}$ «sed ut etiam *tt* e correctura esse videantur»; de øvrige *tranſmitteret*, med Undtagelse af ***A***, hvor Ritschl har læst ... NS .. IN ... T. ***A*** viser, at *tt* i de andre Hskrr. er Forvanskning af *n* (jvfr. mine Bemærkninger til Mil. gl. 1405); indsætte vi dette, saa har vi *transmineret*, hvilket jeg holder for det rette. Dette styrkes derved, at Ritschl har betegnet Rum til to Bogstaver mellem NS og IN i ***A***; dette Hskr. kan altsaa ikke have havt *transtineret*, men vel mulig *transmineret*, saa at M omtrent har indtaget Bredden af to almindelige Bogstaver.

transminere forekommer vistnok ellers ikke, men jeg finder intet betænkeligt i her at statuere et saadant Ord, dannet ved Sammensætning af det samme Verbum, hvoraf *eminere*, *prominere* o. s. v.; ogsaa *transtinere* findes, saavidt jeg véd, kun paa ét Sted (Mil. gl. 468) i den os levnede Litteratur. Efter Betydningen af de andre Verba af samme Stamme maa man her forklare: Din Arm vilde have trængt igjennem Hud og Indvolde og stukket frem igjennem Munden paa Elefanten.

Ovenfor har jeg istedenfor *brachium* hos Ritschl indsat *bracchium*, der nu almindelig er anerkjendt som den Form, der er støttet af de ældste og bedste Hskrr.; den finde vi Mil. gl. v. 26 i ***B***, v. 27 i ***B***, v. 30 i ***A*** (*braccium* ***B***), v. 1180 i ***BC*** (*brachio* ***D***). Plautus selv har rimelig skrevet *braccium*.

Miles gloriosus v. 231-232 (II, 2,76-77).

Palaestrio.

At te Iúppiter

Béne amet.

Periplecomenus.

At tu inpérti, amice, mé quod commentú's.

Ladewig har i Philol. XVII, S. 256 vist, at *At te Iuppiter bene amet* maa være Periplecomenus's Ord. Den anden Sætning i hans Replik kan ikke ligeledes begynde med *at*; men ogsaa *sed*, som Ladewig foreslaar, er lidet tilfredsstillende. Videre gjør den nævnte Lærde opmærksom paa, at Periplecomenus neppe kunde tiltale Trælen med *amice*. — Hskrr. har: *aut inparte mici pare me quod* ***Ba CD*** : *amici* ***Bb***, *parē* ***Bc***. I ***F*** er dette vilkaarlig forandret til *at imparti me quod*. — Jeg læser:

Auden párticipare mé quod commentú's?

Jeg formoder, at *auden* først blev forvansket til *audin* (omvendt Mostell. 821 *Audin* til *Auden* i ***Bb*** *Auten* ***Ba***); dette blev urigtig delt i *aud in*, hvilket igjen let kunde forvanskes til *aut in*; aldeles ligedan har i Men. 310 ***Ba C Da*** *Aut in* for *Audin*, i Most. 821 ***C*** *aut infuerat* for *audin fuerant*, i Stich. 246 ***B*** *aut luisti* for *audiuisti*. — Paa samme Maade blev *participare* urigtig delt i *parti ci pare*, og dette gav Anledning til videre Forvanskning. Den her forekommende Brug af *audere* er jo meget almindelig hos Plautus; jvfr. Men. 149. 697; Pseud. 78. 1317.

Miles gloriosus v. 438 (II, 5, 28).

Ábi scelesta: nam ínsignite méo ero facis iniúriam.

Hertil bemærker Ritschl: «Posui quod facile patiar meliori cedere. *A dice testu non dicat ei et meo aero non facis iniuriam* ***B.*** *Adice testu ñ dicat ei et meo ero ñ facis iniuriã* ***C***: item ***D***, nisi quod *Ad icetestu* ab initio. *at istuc non decet et meo hero facis iniuriam* ***F Z*** . . . Fortasse in *non dicat ei* latet *non condigne.*» — Men baade *insignite* og *condigne* fjærner sig saa meget fra Hskrr.'s *dicat ei et*, at det ikke synes troligt, at vi deri skulde have det oprindelige. Derimod har Ritschl vistnok rigtig restitueret Versets Begyndelse, medens Texten i ***FZ*** har ledet tidligere Kritikere paa Vildspor.

Jeg formoder, at Plautus har skrevet:

Ábi scelesta: uénditas te et méo ero facis iniúriam.

Det samme Udtryk bruger Sceledrus om Philocomasium i 312:

Nón ego possum, quae ípsa sese uénditat, tutárier.

n (i *uenditas*) blev vel feilagtig gjort til *ñ*, *non*, ligesom i Stich. 754. Den ene Feil førte den anden efter sig: *non* blev urigtig gjentaget foran *facis*, ligesom i Stich. 52 *non* efter *quor* er en falsk Gjentagelse af *non* i foregaaende Vers, og ligesom i Mil. gl. 1175 *non* urigtig er kommet ind i Hskrr. foran *discito*, rimelig ved Indflydelse af *nunc*, som gik forud i samme Vers.

Miles gloriosus v. 723-724 (III, 1, 129-130).

Huic homini dignúmst diuitias ésse et diu uitám dari,
Qui ét rem seruat ét se bene habet suisque amicis uólt bene.

Camerarius's Conjectur *uolt bene* for *uult* ***B C.*** *uule* ***D*** burde vistnok ikke have været bibeholdt af Ritschl og Fleckeisen; ti den lader sig, som Ritschl selv bemærker, aldeles ikke forene med Sporene i ***A*** (som i Slutningen har I.ST og derforan, som det synes, S.SI, af hvilke Bogstaver dog ingen er sikker). Disse Spor synes temmelig bestemt at lede til (AMICEI)SUSUIEST; Ritschl formoder ogsaa, at dette (eller *suauis est*) har været ***A***'s Læsemaade.

ussuist (*usuist*) ansér jeg for det rette, ti en Forvanskning deraf gjennem *ufuft* (jvfr. V. 672, hvor ***Ba*** har *sumptu* for *sumptui*, og 740, hvor *sumptui* er forvansket til *sumtũ* i ***Ba***. *sumptum* ***C D*** *sumtu* ***Bb***) til *uult* er meget mulig. — Desuden siger *uolt bene* lidt for lidet i Palæstrios Mund, ti der er al Rimelighed for,

at han hylder Stasimus's Anskuelse (Trin. 439): *Nequam illut uerbumst 'bene uolt', nisi qui bene facit.*

Miles gloriosus v. 960 (IV, 1, 14).

Eius nunc mi anulum ád te ancilla pórro ut deferrém dedit.

Her burde vistnok Acidals *hunc* for Hskrr.'s *nunc* have været optaget. *nunc* er her overflødigt for Sammenhængen; derimod staar *hunc* overalt til paa de parallele Steder, se v. 797. 912. 1049, jvfr. ogsaa *anulum istunc* v. 988. — Samme Feil forekommer ofte ellers i Hskrr., saaledes har f. Ex. i v. 253 ***A*** alene *hunc*, alle andre Codd. *nunc*; Men. 526 er i ***BbCD*** *huc* forvansket til *nunc*.

Miles gloriosus v. 1067-1069 (IV, 2, 75-77).

Palaestrio.

Quin tu huic respondes áliquid,
Aut fácturum aut non fácturum? quid illám miseram animi excrúcias,
Quae númquam male de té meritast?

Jeg formoder, at de to Halvvers *quid illam — meritast* siges af Milphidippa. Det er hende, og ikke Palæstrio, som har faat den Rolle at anraabe Krigsmandens Barmhjertighed, at bede ham være naadig. I V. 1279 f. har vi en lignende Replik af Milphidippa:

Vide né sies illi éxpectatióni:
Ne illam ánimi excrucies.

Hine Halvvers, som udtale Medlidenhed med den forelskede Kvinde, kunde passe godt i Palæstrios Mund, naar han i Forveien havde sagt *Quin tu huic respondes, te facturum esse,* men neppe saa godt, naar han har bedet Pyrgopolinices svare *aliquid*, *aut facturum aut non facturum*, ti disse Ord klinge snarere ligegyldige end medfølende.

Miles gloriosus v. 1246-1247 (IV, 6, 31-32).

Nam núlli mortalí scio obtigísse hoc, nisi duóbus,
Tibi ét Phaoni Lésbio, tam uésane ut amaréntur.

uesane har Ritschl indsat, dog med den Bemærkning «sed ut aliud quiddam latere putem». De ikke interpolerede Hskrr. har:

tam *uiuere* ***B*** / *muuele* ***CD*** *ut amaret.*

Texten i *F Z tam nimie ut amarentur* er sikkerlig kommen frem ved en vilkaarlig Forandring. Det oprindelige er vel uden Tvil:

tam múlieres ut amárent.

mulieres blev skrevet *mulierẽ*, som i *B* Mil. gl. 1392; dette blev til *muliere*, som i *C* Men. 321; videre forvanskedes *li* til *u* (ligesom *B* i Pseud. 153 har *auas* for *alias*), altsaa *muuere*; og endelig forandredes *r*, som *B* rigtig har bevaret, i *C D* til *t* (ligesom *B C Da* i Most. 421 har *Opete* for det rette *Opere* i *Dc F Z*). — *amaret* for *amarent* er en af de almindeligste Feil i Hskrr. (saaledes f. Ex. i Mil. gl. 49. 65. 66 o. s. v.). Med Udtalelsen i disse to Vers kan sammenlignes det beslægtede Udtryk i et Par andre smigrende Repliker, som henvendes til Pyrgopolinices, nemlig v. 58: *Te omnes amant mulieres*; v. 1264:

Omnés profecto múlieres te amánt, ut quaeque aspéxit.

Anvendelsen af *tam* er her fuldkommen overensstemmende med Plautus's Sprogbrug, se f. Ex. Mil. gl. 1202:

Númquam ego me tam sénsi amari, quám nunc ab illa múliere.

Miles gloriosus v. 1376-1377 (IV, 8, 66-67).

. . . . . *íbo hinc intro núnciam*

Ád amores meós. et, sensi, hinc sónitum fecerúnt fores.

Fast Sprogbrug hos Plautus, som hos Terents, synes her at kræve *sed* (*set*) istedenfor *et*; af mange Exempler kan ét anføres: Men. 108:

Nunc ád eum inuiso. séd aperitur óstium.

s faldt bort, fordi det foregaaende Ord endte paa *s*. — *sensi* er Gruters af Ritschl optagne Rettelse for Hskrr.'s *sensit* (ligesaa har i 1376 *B C fecit* for *feci*, *B C D amisit* for *amisi*). Ribbeck (Rhein. Mus. XII, 611) vil istedenderfor indsætte *sensim*, men vistnok med urette, som vi tør slutte af Curcul. 156-157 (I, 2, 69-70): *Séntio Sonitúm: tandem edepol míhi morigeri péssuli [illi] fiunt.*

Miles gloriosus v. 1405 (IV, 9, 12).

Periplecomenus.

Díc.

Pyrgopolinices.

Oratus sum húc venire.

huc uenire har Ritschl indsat for *ad te uenirẽ B*. *ad te amuttire C Dc* (PE. *ad Da.* Py. *ad Db*). *ad te huc uenire F Z*:

Denne Ritschls Text kommer efter min Mening Sandheden nærmere end Bergks Forslag i hans Afhandling de Plautinis fabulis emendandis (foran Vinterkatalogen for Halles Universitet 1858-59), S. XIII:

PE. *Díc.* Py. *Oratus sum á muliere.*

oratus sum alene synes bedre end *oratus sum a muliere* (hvorved maatte menes *uxor*) at passe til *ultro uentumst ad me* (i v. 1403), hvor heller ikke nogen bestemt med Krigsmanden forhandlende Person er nævnt, og til Sagen, da *ancilla* har været *conciliatrix* og han beraaber sig paa hende i v. 1410.

Det i ***B*** bevarede *uenire* er sikkert det rette. I *amuttire* ***C D*** er *tt* kommet ind ved Feilskrivning for *n*, ligesom i Mil. gl. 901 *notā mittat* ***B*** for *nota nominat* og ligesom i Mil. gl. 30 *transmitteret*, hvor cod. Ambros. alene har bevaret *n* (se ovenfor). — Men Ritschls *huc* har ingen Støtte i de ikke interpolerede Hskrr.; en Sammenligning mellem disse indbyrdes viser, at følgende Læsemaade ligger til Grund:

PE. *Díc.* Py. *Oratus sum ad eam uenire.*

Jævnfør Pyrgopolinices's Replik i 1409: *Viduam eam esse censui*, hvor *eam* er tilføiet af Ritschl, men sikkert med rette.

ad eam var skrevet ATEAM, og dette blev delt i *a te am* og videre forvansket til *ad te am* (jvfr. i Stich. 251 *quodtacnis* ***B***. *quod tacnis* ***C*** for *quot agnis*; Mil. gl. 790 *quid ausus* ***B***. *qui te ausus* ***C***. *quite ausus* ***D*** for *quid ea usus*).

Metriske Grunde vil ikke kunne anføres mod den foreslaade Læsemaade, ti det er bekjendt, at de to Vokaler i Former som *ea*, *eam*, *eo*, *eos*, *eum* o. s. v. hos de gamle sceniske Digtere kan sammensmelte til én (Ritschl Proll. in Trin. CLXIV. Corssen, Aussprache II, 179). *-rátus sum ad* er en Daktyl; *s* i Ordets Slutning er sløifet i Udtalen, saa at det ikke danner Position med det følgende *s*; *eam ue-* er en Trochæ.

Pseudulus v. 740-741 (II, 4, 50-51).

Pseudulus.

Quíd, si opust ut dúlce promat índidem, ecquid habét?

Charinus.

Rogas?

Múrrinam, passúm, defrutum, mélinam, mel quoiquoímodi.

melinam er optaget efter ***B***. MEILAM ***A***. *mellinam* ***CD FZ***. *mella* Plinius N. H. XIV, 13, 15 (92), hos hvem Resten af Verset

mangler. — Ritschl bemærker: «*melinam* servandum duxi, a Plauto tamen scriptum esse *mulsum* suspicor».

Ordformen *melina* kan ikke være rigtig: en saadan Anvendelse af Suffixet *īna* vækker Betænkelighed, som man neppe kan bortrydde ved at henvise til *fiscīna* eller til Adjectiver som *cedrīnus*, *coccīnus*; men ialfald kunde af *mel* med Suffixet *īna* kun dannes *mellina*, ikke *melina*. — At Plautus, som Ritschl formoder, skulde have skrevet *mulsum*, synes usandsynligt; ti man skjønner da ikke, hvorledes Haandskrr.'s Læsemaade er fremkommen.

Jeg tror, at det rette er *mellam*; saa har der efter al Rimelighed staat i *A*, og denne Læsemaade styrkes af Citatet hos Plinius. Substantivet *mella*, *mellae* er kjendt fra Columella XII, Cap. 11 og 47.

Stichus v. 104-106 (I, 2, 47-49).

Nám ego ad uos nunc ímperitus rérum et morum múlierum
Díscipulus uenio ád magistras: quíbus matronas móribus,
Quae óptumae sunt, ésse oportet, íd utraque ut dicát mihi.

id i v. 106 er Ritschls Conjectur, som Fleckeisen har optaget. Alle Hskrr. har *sed* (dog saaledes, at *A* har OPORTETOSED, hvori det tredje o maa være feilagtigt). Jeg tror, at dette *sed* kan beholdes, og læser som ét Ord *sēdutraque*, hvilket jeg forklarer *seorsum utraque*, hver af eder to for sig. At et Ord, som indeholder en særlig Betegnelse af «for sig» eller «især», her egner sig fortrinlig for Sammenhængen, er klart, ti i det følgende udspør Antipho sine Døtre ikke under ét, men hver for sig. *sedutraque* er sammensat med den almindelige Partikel *sē* eller foran Vokal *sēd* (*secerno*, *seditio*, o. s. v.), som oprindelig er Ablativ af det reflexive Pronomen (Pott, etym. Forsch. 1 Udg. II, 137. 263; Corssen, Aussprache I, 334) og som altsaa ganske egentlig betyder «for sig». At dette *sēd*, *sē* fra først af ogsaa maatte kunne sammensættes med Pronomina som *uterque*, er paa Forhaand ikke urimeligt, og at det virkelig har været Tilfældet, kan bestemt godtgjøres. Festus (p. 348 ed. Müller) har nemlig *se quamque*, *seorsum quamque*, hvilket Huschke (Die iguvischen Tafeln, S. 71) med rette vil skrive *sequamque* (skjønt vi her egentlig ikke har en Composition, men en Juxtaposition). Dette *sequisque* er fuldkommen analogt med *seduterque* hos Plautus; men endog dette selv gjenfindes andensteds: i den med Latinen nærbeslægtede umbriske Dialekt forekommer *sei*-

podruhpei (Tab. Iguv. VIa, 11), hvilket omsat i latinsk Form vilde lyde *sedutroque* og af Huschke sikkerlig rigtig er forklaret *seorsum utrobique*[1]).

Ogsaa fra nordiske Sprog kan en slaaende Analogi anføres: til det latinske *sē*, *sēd* i Sammensætninger (*secerno*, o. s. v.) svarer i Betydning det nordiske *sér*, dansk sær (særskilt, o. s. v.), svensk sär, og ligesom *sēd* er Ablativ af det reflexive Pronomen, saaledes er *sér* deraf Dativ, som i Nordisk har overtaget de Functioner, der i Latin er overdragne Ablativ. Denne Dativ *sér* forbindes ogsaa med Pronomina som *hvárr* (uterque), *hverr* (quisque); saaledes Ynglinga saga Cap. 25: *fóru stundum báðir samt, en stundum sér hvárr þeira*; *sér hvárr* svarer her fuldkommen til det gammellatinske *seduterque*; Heimskringla sagan af Haraldi Gráfeld, Cap. 2: *optliga fóru þeir brœðr allir saman, en stundum sér hverr*; med *hverr* danner *sér* ofte en fast Sammensætning *sérhverr* (endnu bevaret i norske Bygdemaal), det nordiske Sidestykke til det hos Festus meddelte *sequisque*[2]).

Stichus v. 188-192 (I, 3, 34-38).

Nunc réppererunt uérbo ei iam uicárium,
Nihilí quidem hercle uérbum id ac uilíssumum:
'Vocém te ad cenam, nísi egomet ceném foris'.
Ei hércle uerbo lúmbos defractós uelim,
Ne périure iteret, suae si cenassít domi.

Ritschl har, som han selv bemærker, med Tvil indsat *Ne periure iteret, suae si* istedenfor *Ni uere perlerit si* ***B***. *Niue repleuerit si* ***CDFZ***; Cod. Ambros. syntes at have *Ni uere perierit si*, og til denne Læsemaade vise Trækkene i alle de andre Hskrr. aabenbart tilbage. Ritschls Conjectur, som afviger stærkt fra Hskrr.'s Text, synes at give et lidet heldigt Udtryk;

---

[1]) Aufrecht og Kirchhoff Umbr. Sprachdenkm. I § 67. 8; II, S. 76. 95 forandre det, som jeg tror, med urette til *sei podruhpei* og forstaa *sei* som Præposition (= *a*). — Efter hvad jeg ovenfor har fremsat vil det være klart, at *ei* i umbr. *sei*, som almindelig, maa være langt, og ikke kort, som Ahrens (Kuhn zeitschr. f. vergl. sprachforsch. X, 94) antager, fordi ἑκάτερος, ἕκαστος har ε.

[2]) Forøvrigt kan den nordiske Dativ *sér*, som forekommer i Forbindelse med *hvárr* eller *hverr*, i forskjellige Sætninger vistnok staa i forskjelligt Forhold, snart som den Dativ, der svarer til den latinske Dativ, snart som den, der svarer til Ablativ.

jeg maa tilstaa, at jeg ikke ret skjønner *iteret* i denne Forbindelse. Fleckeisen har derfor med fuld Grund ikke fulgt Ritschl, men beholdt *Ni uere perierit si* med Kors foran. Dog tror jeg, at Ritschl med rette har tydet *ni* som *ne*, se om denne Form hans Udvikling i Rhein. Mus. VIII, 479-486; og ligeledes har han, saavelsom Bothe, der læser *Ni uere peieret, si*, rigtig sét, at der i *perierit* ikke stikker en Form af *perire*, men at der her er Tale om *periurium*. Jeg foreslaar:

Ni périerauerít, si cenassít domi.

Forvanskningen *uere perierit* er efter min Formodning op-
AUERREI
staat af PERIERET; først var feilagtig skrevet *perieret* (Præs. Conj.), men dette blev ved det over Linjen skrevne AUERREI rettet til *perierauereit* (Perf. Conj.); paa samme Maade har i Persa 230 Hskrr. istedenfor *uersicapillus* urigtig *capillus uersipellis*, hvilket
CAPILLUS
er en Feillæsning af UERSIPELLIS. Eller ogsaa var der i et
UERE
ældre Hskr. muligens skrevet PERIERA,IT; naar der saaledes i Mil. gl. 874 istedenfor *acroteleutium tibi tibique* feilagtig staar *acretele tibi ut unum tibique* i ***B***, *acretele ubi ut ium tibique* i ***C***,
i *i*
acretele t utium tque i ***Da***, saa maa et ældre Hskr. have havt
TIBI
ACROTELEUTIUMTIBIQ'.

Som Subject for *perierauerit* og *cenassit* maa man tænke sig den Person, som siger: «*Vocem te ad cenam, nisi egomet cenem foris*». Altsaa: for at Vedkommende ikke, hvis han spiser hjemme, skal have løiet (skal faa en Løgn paa sin Samvittighed).

perierare er ingen Skrivfeil, men en fuldt berettiget Overgangsform mellem *periurare* og *peierare*; den er ogsaa hjemlet i Stich. 227, hvor cod. Ambros. har *perieratiunculas*, hvilket Ritschl har optaget, medens Fleckeisen har fulgt ***B C D***, som har *periuratiunculas* [1]). Naar nu Hskrr. i Bacch. 1030 har *periurem*, i 1042 *periuret*, hvor Versemaalet kræver kort Vokal i anden Stavelse, saa bør man vel ogsaa paa disse Steder snarere skrive *perierem, perieret*, end med Udgg. *peierem, -et*.

---

[1]) I Pseud. 1057 er det derimod kun upaalidelige Kilder, som vise Spor af denne Form: «*periurare* ***B*** cum ***A***. *peiiirare* ***C***. *perurare* ***D***, sed *u* e corr. *perierare* ***Z***. *peierare* ***F***».

Stichus v. 483-484 (III, 2, 27-28).

Sic quóniam nil procéssit, [igitur] ádiero
Apértiore mágis uia, ac plané loquar.

Disse to Vers er kun bevarede i *A*, som aabenbart har havt dem i en forvansket Form; Vanskeligheden af en Restitution forøges derved, at mange Bogstaver i *A* nu enten aldeles ikke eller kun usikkert kan læses. Ritschl giver *A*s Text saaledes:

SEDQUONIAMNIHILPROCESSITATE.OHAC.ERO

APERTIORIMACI.UIXITAPLANELOQUAR

og bemærker til v. 483: «*Sic* Bothius. SED ante nos Maius legerat. In altera versus parte non certas esse annotavi, quibus puncta subscripsi, T et E litteras. ATEGOHA(*ud*)ERO legit Maius: quarum litterarum quartam mihi certo constitit G non esse. Quaerendum erit quod ad vestigia codicis propius accedat quam quod supra posui soli sententiae consulturus». — Uden at gjøre Paastand paa at have fundet det rette foreslaar jeg:

Sic quóniam nil procéssit, adfectáuero
Apértiorem magis uiam, ac plané loquar.

Jeg formoder, at der oprindelig var skrevet ATFECTAUERO. Jævnfør med Hensyn til Brugen af dette Verbum Aul. III, 6, 39: *Vt mé deponat uíno, eam adfectát uiam*; Men. 687: *Quaé commisi, ut mé defrudes, ád eam rem adfectás uiam*; Ter. Phorm. 964 (V, 8, 71): *Hi gládiatorio ánimo ad me adfectánt uiam.* — Futurum exactum og futurum simplex er her forbundne, som hos Attius ap. Non.: *et me dicabo atque animam deuoro hostibus*, se Bücheler i Rhein. Mus. XV, 434 f., hvor han sammenligner Catull. LXV, 9-11: *alloquar, audiero numquam tua facta loquentem, numquam ego te, vita frater amabilior, adspiciam posthac.* — Vers, i hvilke *magis* er maalt ligesom her i 484, findes anførte hos Corssen, Aussprache II, 112.

Trinummus v. 598 (II, 4, 197).

Ibít iste hinc aliquo in máxumam malám crucem.

iste hinc har Ritschl indsat for Hskrr.'s *istac*. Men man venter ikke her Pronominet *iste*; Fleckeisen har heller ikke optaget Ritschls Conjectur, men nøiet sig med at beholde *istac* ed Kors foran. Jeg formoder:

Ibít is tunc aliquo.

is danner her en kort Stavelse, uagtet det følgende Ord begynder med en Konsonant; jvfr. Corssen, Aussprache II, 84.

Trinummus v. 691-692 (III, 2, 66-67).

. . . . *haec famigerátio*

Té honestet, me autém conlutitet, sí sine dote dúxeris.

Uagtet Ritschl paa flere Steder har betegnet sin Conjectur *me autem conlutitet, si* som neppe tvilsom, saa maa den dog nu opgives. Det rette har Bergk fundet (Zeitschr. f. d. Alterthumswiss. 1855, S. 289); han skriver i nøie Tilslutning til Hskrr. *me conlutulentet, si.* Ligesom *opulentare, turbulentare* er dannede af *opulentus, turbulentus*, saaledes *lutulentare* af *lutulentus.* Jeg skal her anføre et andet Sted, der synes at vidne om dette Verbums Brug i ældre Latin: blandt glossae Placidi (Mai Class. auct. VI, 565) findes: *Lutulentus sit, lutulentum fecerit.* Det ligger nær at rette denne meningsløse Glosse til *Lutulentassit*, og hvis dette er rigtigt, er det vel næsten sikkert, at den refererer sig til et forresten tabt Sted af en gammel latinsk Forfatter, vel snarest en Komiker.

Dog maa det bemærkes, at vi finde den samme Glosse i Udgaven af Placidi glossae hos Mai Class. auct. III, p. 478 i Formen *luculentasset, luculentum fecisset*; men denne Form støttes af meget yngre og daarligere Hskrr. og kan lettere være en Forandring af hin end omvendt[1]).

---

[1]) I Basilii Fabri Sorani Thesaurus (Frankfurt og Leipzig 1749) finder jeg: »*Luculento, are*, illustrare, . . . apud Vitruv.«; men herfor kjender jeg intet Bevis.

De oldnordiske navneords böjning.

Af *K. J. Lyngby.*

Det er en almindelig antagen mening, at den klasse af hunkönsord, der böjes som rót, fl. rœtr, svarer til den hankönsklasse, der er underkastet samme böjning, som sunr, fl. synir. Vi finde denne anskuelse hos Grimm: Deutsche grammatik 1ste del, 1ste udgave 1819, 2den udgave 1822, hos Rask: Kortfattet Vejledning til det oldnordiske Sprog 1832, hos Munch og Unger: Det oldnordiske Sprogs Grammatik 1847, hos Munch: Forn-Svenskans och Forn-Norskans Språkbyggnad 1849, hos Rydqvist: Svenska språkets lagar, 2det binds 1ste hefte 1857, hos Lüning i hans udgave af den ældre Edda 1859, hos Friedr. Pfeiffer: Altnordisches lesebuch 1860, hos M. Heyne: Kurze Laut- und Flexionslehre der altgermanischen Sprachstämme 1862, samt hos J. Aars: Oldnorsk Formlære 1862. Når man nu med rette betragter sunr, fl. synir, som udgået fra en stamme SUNU og anser denne hankönsklasse for at indeholde stammer på -u, måtte man, hvis den sædvanlige fremstilling var rigtig, ligeledes anse hunkönsord som rót, fl. rœtr, for at have stammer på -u. Dette anser jeg for urigtigt, og man har heller aldrig forklaret böjningen af disse hunkönsord, man har kun været i stand til at give en tvungen og utilfredsstillende forklaring. At man sålænge har kunnet fastholde den sædvanlige betragtning af dette punct, har nærmest sin grund i, at Bopp har sammenlignet sanskrit med gotisk uden at føre sammenligningen videre til oldnordisk, og at andre have ført oldnordisk tilbage til gotisk uden at tænke videre på sanskritformerne, undtagen forsåvidt man bestemte schemaet for böjningsinddelingen efter Bopp; i almindelighed er denne fremgangsmåde, ikke at sammenligne sanskrit og oldnordisk umiddelbart med hinanden, den rigtige, da gotisk ligger nærmere ved stamformerne, hvorfra de nordiske former ere udgåede, men der gives dog enkelte tilfælde, hvor oldnordisk ikke kan forklares af de gotiske former, men viser hen til ældre. Hensigten med denne afhandling er nærmest at anvise hunkönsord som rót, fl. rœtr, en anden plads i böjningssystemet. Men da der desuden ere andre puncter i navneordenes böjning,

der forekomme mig at trænge til fornyet undersøgelse, vil jeg gennemgå navneordenes böjningssystem i dets helhed.

Da jeg især vil søge at bestemme, hvilke böjningsendelser der have udviklet sig simpelthen ad lydovergangenes vej, og hvilke der skyldes indflydelse fra andre klasser, bliver det nødvendigt først at gennemgå forholdet mellem de gotiske selvlyd i endelserne og de oldnordiske, eftersom der næppe gives nogen fuldstændigere fremstilling af dette punct end de enkelte bemærkninger derom, der findes i Munchs gotiske formlære. Vi gennemgå først selvlydene i sidste stavelse af tostavede former samt medtage exempler på trestavede, forsåvidt slutningsstavelsen er bevaret og behandlet på samme måde som i tostavede. Det gör forskel, om selvlyden enten 1) står i udlyd og foran gotisk þ og s eller 2) foran m eller 3) foran et n, der på oldnordisk bortkastes. Ved opstillingen af de oldnordiske endelser betegner e et i, der ikke virker omlyd, i et i, der virker omlyd, (i) i-omlyd paa grund af et bortkastet i, (u) u-omlyd på grund af et bortkastet u, » betegner, at endelsen er bortfalden uden at omlyd bevarer spor af den. De oldnordiske exempler skriver jeg med sædvanlig retskrivning, de svare stundom kun i endelse til de gotiske, så at de ere hentede fra andre stammer.

1) Selvlyd i udlyd samt foran gotisk þ og s:

got.	oldn.		got.	oldn.
a	- e:	navneo.:	vaurda	orði (hf.)
			staina	steini (hf.)
			mena	máni (nf.)[1]
		uds.o.:	lagida	lagði (3. pers.)
	- (u):	nævneo.:	airþa	jörð (nf., gf.)
			goda	góð (nf. et. hu.)
			barna	börn (nf., gf.)
			alla	öll (nf., gf. fl., ik.)[2]

[1]) Ligeledes bliver a - e foran r i broþar bróðir (nf.) og foran bevaret n i tillægsformen at-gibans gefinn; men a beholdes også foran r: anþar, oldn. annarr, og foran n: þiudans, oldn. þjóðann. Got. audags er oldn. auðigr. Oldn. -all forudsætter -als. Om oldn. -agr, -igr, -ugr; -all, -ill, -ull; -ann, -inn, -unn, sml. Gislason, Oldn. Formlære § 53.

[2]) Afvigende er det, at got. a svarer til nordisk a i lagida lagða (1. pers.) og alla alla (gf. ent. hu.), ligeledes at qiþa (1. pers.) svarer til kveð, skýt med i-omlyd; i-omlyden er vel kommen ind fra 2den og 3dje pers. ent.; måske er den gamle form skjult i bjóðu-mk, så at *bjóðu svarer til den got. form på -a.

got.	oldn.		got.	oldn.
i	- »:	nævneo.:	barnis	barns (ejf.)
			hlaibis	hleifs (ejf.)
			kaldis	kalds (ejf.)
i	- (i):	navneo.:	kuni	kyn (nf., gf.)
			mavi	mæ-r (nf.)
		uds.o.:	nimis	nemr (2. p. e.)
			ana-biudiþ	býðr (3. p. e.)[1]
u	- (u):	navneo.:	magus	mögr (nf.)
			magu	mög (gf.)[2]
e	- a:	nævneo.:	barne	barna (ejf. fl.)
			vulfe	úlfa (ejf. fl.)
			allaize	allra (ejf. fl. ik., ha.)
			stade	staða (ejf. fl.)
			sauhte	sótta (ejf. fl.)
			fijande	fjánda (ejf. fl.)
			hairtane	hjartna (ejf. fl.)
o	- a:	nævneo.:	vulfos	úlfar (nf. fl.)
			airþos	jarðar (ejf. e.)
			maujos	meyjar (ejf. e.)
			laibos	leifar (nf., gf. fl.)
			raihtos	réttar (nf., gf. fl. hu.)
			þiudo	þjóða (ejf. fl.)
			allaizos	allrar (ejf. e. hu.)
			allaizo	allra (ejf. fl. hu.)
			hairto	hjarta (nf., gf. e.)
			tuggo	tunga (nf.)
			qinono	kvenna (ejf. fl.)
		uds.o.:	spillo	spjalla (1. p. e.)
			þiudanoþ	kallar (3. p. e.)
		till.f.:	*vairþoþs	kallaðr[3])

[1]) i beholdes f. ex. i lamiðr af lemja, sml. got. andhuliþs. I nemið (2. pers. fl.) = got. nimiþ forudsættes a i endelsen. i foran n beholdes: himins, oldn. himinn; ligeledes foran l: mikils, oldn. mikill.

[2]) Got. beholder i endelsen oprindeligt (fælles-japetisk) u, men bortkaster a og i; nordisk forudsætter samme regel; men det er uvist, om dette beror på virkeligt fællesskab eller blot på jævnløbende udvikling. — Oldn. beholder got. u foran þ: us-nemuþ, oldn. námuð.

[3]) vairþoþs er sluttet af: þis vairþodins. — kallið (frems. og byd. måde), kallir, kalli, kallið (forest. måde) svare til got. former med o. — Got. salbons (der tilfældig ikke forekommer i nf.) svarer til oldn. -an, -un i iðrun.

got.	oldn.		got.	oldn.
ei -	i:	navneo.:	hairdeis	hirðir (nf.)
			hairdeis	hirðis (ejf.)
			managei	æfi (nf.)
		uds.o.:	veseis	værir (2. p.)
			hauseis	heyrir (2. p.)
			hauseiþ	heyrir (3. p.)[1]
ji -	(i):	navneo.:	harjis	herr (nf.)
			kunjis	kyns (ejf.)
		uds.o.:	lagjis	leggr (2. p.)
			lagjiþ	leggr (3. p.)[2]
ja -	(i):	navneo.:	sunja	ben (nf., gf. et. hu.)
			kunja	kyn (nf., gf. fl. ik.)
	i:	navneo.:	kunja	kyni (hf. et.)
			þiudan-gardja	heiði (gf. et. hu.)
			reikja	ríki (nf., gf. fl.)
ai -	e:	till.o.:	managai	margi-r (nf. fl.)
		uds.o.:	fra-letais	látir (2. p. e. forest. m.)
			af-letai	láti (3. p. e. -)
			af-letaiþ	látið (2. p. fl. -)
			habais	þolir (2. p. e. frems. m.)
			habaiþ	þolir (3. p. e. -)
			habaiþ	þoliþ (2. p. fl. -)
-	a:	navneo.:	qenais	kvánar (ejf.)[3]
-	u:	navneo.:	airþai	jörðu (hf.)
			maujai	meyju (hf.)[4]

---

[1]) lagei (bydemåde) er oldn. legg med bortkastet ei. — Got. hauseins (findes tilfældig ikke i nf.) er oldn. heyrn; got. gulþeins (tilfældig ikke i nf.) er oldn. gullinn uden omlyd.

[2]) I leggið (2. pers. fl.) svarer -ið til got. -jiþ, men -jaþ forudsættes.

[3]) Med got. habaiþ i fort. tillægsf. ik. sammenlign oldn. þolat af en form *þulaidata; også her er ai blevet til a. Fra got. aiv (unquam) udgår sandsynlig det nægtende -a; v faldt bort, og ai blev behandlet som i en endelse, fordi ordet var enklitisk; nægtelsen ni, som ledsager det gotiske ord, faldt bort, ligesom oldn. engi er got. ni ainshun; nægtelsen findes i 'hrafn né svalta', citeret af Egilsson under nè. Got. aiv genfindes altså på oldn. i formerne: æ, ei, ey, -a. Nægtelsen -at har sandsynlig endnu tilföjet vætt, så at -at er et forudsat gotisk *(ni) . . a(iv) (vaih)t.

[4]) Når got. ai svarer til forskellige oldnordiske lyd, kan dette have sin grund i forskellige grundformer; i got. -letais er ai oprindeligt, i qenais er det måske oprindeligt -aja-, i airþai oprindeligt -āi. Overhovedet sammenlignes her blot de gotiske former med de oldnordiske, uden at jeg går

got.	oldn.		got.	oldn.
au	- a:	navneo.:	sunaus	sunar (ejf.)
		uds.o.:	fra-letau	láta (1. p. forest. m.)
			qeþjau	kvæða (1. p. -)
		talord:	ahtau	átta
ju	- i:	navneo.:	sunjus	synir (nf. fl.).

Resultatet er altså, at det regelmæssige forhold er, at -i og -u bortkastes, men et spor bevares stundom i omlyden, at -a svækkes til -e eller (u), at oprindeligt -ā (got. e, o) forkortes til -a, ligeledes -ī (got. ei) til -i, at -ai enten sammensmælter til den imellem begge tvelydens selvlyd liggende e-lyd, eller taber sin sidste bestanddel, saa at blot -a bliver tilbage, og at i -au og -iu (got. ju) tvelydens sidste bestanddel ligeledes tabes, så at de blive til -a og -i.

2) Foran m indtræder i oldnordisk u, hvilken selvlyd der end går i forvejen; nogle tilfælde må dog snarest forklares ved lån fra andre böjningsmønstre (stöðum, sóttum). Exempler:

got. oldn.	got.	oldn.
am - um:	stainam	steinum (hf.)
	qiþam	kveðum (1. p. fl.)
im :	stadim	stöðum (hf.)
	sauhtim	sóttum
om :	þiudom	þjóðum
	qinom	konum
eim :	manageim	æfum (?)
aim :	siukaim	sjúkum.

3) Foran n, nd og ns bevares selvlydene a, i og u, når n (nd, ns) bortkastes, ī (got. ei) forkortes til i; til gotisk o (tidligere ā) svarer a eller u. Exempler:

an - a:	fanan	hana (gf. ent.)
	niman	nema (navnef.)
and - a:	nimand	nema (3. p. fl.)
ans - a:	fiskans	fiska (gf. fl.)
	ahmans	hana (gf. fl.)
ins - i:	stadins	staði (gf. fl.)
uns - u:	sununs	sunu (gf. fl.)
un - u:	nemun	námu (3. p. fl.)
on - a:	þiudanon	kalla (navnef.)

ud på at opstille de egentlige grundformer for de oldnordiske, da dette vilde være forbundet med mange vanskeligheder.

got.	oldn.	got.	oldn.
on	- u:	qinon	konu (gf. et.)
		tuggon	tungu (hf. et.)
ons	- u:	tuggons	tungu (ejf. et.)
		managons	góðu (nf., gf. fl. hu., best.)
ein	- i:	managein	æfi (gf., hf. et.)
eins	- i:	manageins	æfi (ejf. et.)

Sandsynlig har i tidligere tid selvlyden i disse tilfælde været udtalt med næselyd, se min afhandling i dette tidskrift II s. 317. 318.[1])

Gotiske trestavede former med en enkelt medlyd mellem anden og tredje selvlyd behandles 1) dels således, at slutningsselvlyden bortkastes, og så behandles anden stavelse omtrent efter de almindelige regler for slutningsstavelsen i tostavede ord:

	got.	oldn.
i navneo.:	augona	augu (nf., gf. fl.)
i till.o. og till.f.:	blindana	blindan (gf. ha.)[2])
	at-gibana	gefin (nf. hu.)
i udsagnso.:	qiþaima	kveðim (1. p. fl. forest. m.)
	qiþaina	kveði (3 p. fl. -)
	at-gebeima	gæfim (1. p. fl. -)
	qeþeina	kvæði (3. p. fl. -)
i afledning:	*vratodus[3])	metnaðr[4])

2) dels beholdes sidste stavelses selvlyd, efter at være behandlet i overensstemmelse med de almindelige regler[5]), og anden stavelses selvlyd udfalder, undtagen hvor gotisk har o, da oldn. så har a; got. i efterlader tildels spor i omlyden:

got.	oldn.	got.	oldn.
a	- »:	at-gibanos	gefnar[6])
i	- »:	himina	himni (hf.)

[1]) Derimod beholdes n f. ex. i himins, oldn. himinn, enten på grund af ordets andre former, eller fordi ns er en secundair forbindelse, opstået af -nas.

[2]) blindamma, oldn. blindum (hf. et.).

[3]) Sluttet af vratodum, hf. fl.

[4]) I at-gibana, oldn. gefin (hu.), *vratodus, oldn. -naðr, stemmer bortkastelsen med de almindelige regler. — Både anden og tredje selvlyd bortkastes i juggata, oldn. ungt, og efter reglerne i diupiþa, oldn. dýpt.

[5]) lagides, oldn. lagðir (2. pers.), afviger fra de almindelige regler.

[6]) a beholdes i laisareis, oldn. dómari; her forudsættes vel ā; om mangelen af omlyd se senere.

got.	oldn.	got.	oldn.
		lagida	lagði (3. p.)
i	- (i):	hausida	heyrði (3. p.)
		alþiza	ellri[1])
ei	- »:	*gulþeinos	gullnar
ai	- »:	habaida	þoldi (3. p.)
		allaizos	allrar
		allaize	allra
		allaizo	allra
o	- a:	*spilloda[2])	kallaði
		salbonais	skipanar
		*vratodaus[3])	metnaðar (ejf.)
		svinþoza	spakari;

afvigende er det, når anden selvlyd udfalder i qinono = kvenna.[4])

Oldnordisk beholder i regelen selvlyden (eller udstøder den i det mindste ikke), når den står foran medlydsforbindelserne nd, ng[5]), enten det så er i tostavede eller i trestavede former; derfor hedder det gefandi, gf. gefanda, (= got. gf. gibandan), uden at den mellemste stavelses a svækkes.

Med hensyn til endelsens medlyd vil det være tilstrækkeligt at bemærke, at s sædvanlig bliver til r, og at ns, hvor det ej bliver til nn, bortkastes (got. fiskans, stadins, sununs, oldn. fiska, staði, sunu).

Vi gå nu over til den foreliggende genstand selv, til navneordenes böjning. Med hensyn til de gotiske former bemærkes, at de ikke altid alle forekomme af det som mønster opstillede ord, men at de da ere dannede i lighed med forekommende former af tilsvarende ord. Et ( ) om en gotisk eller oldnordisk form i böjningsmønstrene betegner, at den er kommen ind ved lån fra en anden böjningsklasse. Former, der opstilles for theoriens skyld uden virkelig at forekomme, betegnes i udviklingen med en * foran.

---

[1]) batista, oldn. bezti; got. barnisks. (tilfældig ikke i nf.), oldn. bernskr.

[2]) Sluttet af spillodedun.

[3]) Sluttet af vratodum, hf. fl.

[4]) Exempler paa 4stavede gotiske former: anþaramma, oldn. öðrum; anþaraize, oldn. annarra; heyrt udgår fra en grundform *hausidata, mikinn (gf.) svarer til gotisk mikilana. I fort. fl. på -dedum o. s. v. kastes -de- ud og formerne betragtes som trestavede.

[5]) I endelsen oldn. -óttr i tillægsord kan ó ej udfalde under böjningen.

Stammer på *-a* og *-ā* (hos Grimm, Deutsche gramm. 1ste del, 2den udgave 1822: stærkt masc., fem., neutr., 1ste declination; hos Schleicher, Compendium der vergleichenden grammatik 1862 § 245 ff. betegnes denne klasse med tallet 10, sml. 10 a side 660-663).

	got.			oldn.		
	ik.	ha.	hu.	ik.	ha.	hu.
stamme:	BARNA	VULFA	GIBĀ	BARNA	ULFA	GIAFĀ
ental						
nf.[1])	barn	vulf-s	giba	barn	úlfr	gjöf
gf.	barn	vulf	giba	barn	úlf	gjöf
bf.	barna	vulfa	giba-i	barni	úlfi	gjöfu
ef.	barni-s	vulfi-s	gibo-s	barns	úlfs	gjafar
flertal						
nf.	barna	vulfo-s	gibo-s	börn	úlfar	gjafar
gf.	barna	vulfa-ns	gibo-s	börn	úlfa	gjafar
bf.	barna-m	vulfa-m	gibo-m	börnum	úlfum	gjöfum
ef.	barne	vulfe	gibo	barna	úlfa	gjafa

Alt er her i overensstemmelse med lydreglerne; kun et par puncter trænge til nærmere omtale.

I ejeformens ental ik. og ha. svarer got. s til nordisk s, medens ellers ethvert eneslående gotisk s i böjningens endelser svarer til oldn. r (got. s i nævnef. ent.: hlaifs = hleifr, got. s i nævnef. flertal af såvel hankönssom hunkönsord: hlaibos = hleifar, þiudos, sml. gjafar, sunjus = synir, got. s i ejef. ent. hunkön: airþos = jarðar, i ejef. ent. hu. af tillægsord: diupaizos = djúprar, i 2den person af udsagnsordene: nimis = nemr, veseis = værir). At got. s her svarer til oldn. s, er imidlertid ingen uregelmæssighed, skönt forholdet ikke kan opklares af gotisk; oldnordisk viser her næmlig ud over gotisk. Sanskrit har i ejeform ental ik. og ha. af a-klassen -sja: vrka-sja af stammen vrka en ulv; græsk *πολέμοιο* hos Homer viser tilbage til samme udspring, da *πολέμο-ιο* står for **πολεμο-σjο*. På oldn. blev udlyden a bortkastet og j assimileret med s; dobbelt s ses i ejeformen af stedordstammen þa-, næmlig þe-ss (Þeff AM. 677 4to s. 48[35]), der svarer til sanskrit tasja, græsk *τοῖο* hos Homer af **τοσjο*; i navneordene bliver ss til enkelt s, fordi en medlyd går eller har gået foran det. barn-s har altså gen-

[1]) Udråbsformen i gotisk udelades, da oldnordisk sætter nævneformen i stedet.

nemløbet følgende udvikling: *barnasja, *barnassa, *barnass, barns, eller en noget lignende.[1])

I hunkönnet adskiller ā-klassen sig fra i-klassen i den ældste tid, vi gennem håndskrifterne kunne nå, ikke blot i nf. og gf. flertal, som har -ar (medens -ir tilhører i-klassen), men også i hensynsf. ental, der i ā-klassen ender på -u, medens i-klassen bortkaster endelsen. Med hensyn til forklaringen af dette -u, da må man tænke sig udviklingen af nf. og hf. omtrent sådan:

nf.	*erþā	*erþa,	*iarðu	*jörðu	jörð
hf.	*erþāi	*erþai,	*iarðuj	*jörðuj	jörðu

Exempler på hf. på -u eller -o af håndskriftet 677 4to i den Arna-Magnæanske samling s. 13-82[2]): iorþo 16^{6}, ^{15}, a iorþo 16^{32}, 33^{39}, 58^{29}, a-|iorþo 42^{18}, ^{19}, aiorþo 28^{2}, 42^{23}, 43^{24}, af iorþo 44^{32}, 49^{34}, ^{38}, 53^{26}, 58^{5}, 66^{31} (got. airþa, hf. airþai); roddo 17^{8}, mð liosi *oc* roddo 39^{17}, micil*l*i[3]) roddo 43^{6} (got. razda, hf. razdai); ſolo 21^{26}, ^{28}, af Gvþſ ſolo 21^{30}; ſtu*n*do: aeiNi ſtu*n*do 42^{11}, aþ*ei*re eNe ſomo ſtu*n*do 50^{37}, ah*ue*Re ſtu*n*do 59^{18}, aþ*ei*ri ſtu*n*do 66^{31} (oldsaksisk stunda); samt af mange på ing: af ceNigo 19^{32}, ept*ir* glicigo|ſiNi 35^{4}, ^{5}, J upstignigo 17^{3} og andre. Med ſtoþo 38^{32} (irétt*ri* ſtoþo) forholder det sig noget anderledes, da stammen her er staðvā-. Man sammenligne hermed i-stammernes hf. uden -u, som omtales nedenfor. Også i skånske lov (runehåndskriftet) vil den regel passe, at hunkönnets ā-stammer have -o, i-stammerne intet -u eller -o i hf. et.: iorþo: i fæ ok iorþo 1,23, af hænnæ møþrinis iorþo 1,23, io[r]þo sini 2,1, mæþ annaræ iorþo 3,12, i iorþo þerræ uskifti 3,21, i þeræ iorþo 3,21, iorþo 4,15, ofna iorþo 11,2, af iorþo 17,3, 8[4]); hiorþo: mæþ hiorþo sinni 9,2 (got. hairda, hf. hairdai); også hedder det marko: a marko uti 13,4, og et par gange til, siangu: i sia[n[gu 13,1.

---

[1]) Forklaringen af oldn. -s i ejef. ental skylder jeg H. Ebel, Bemerkungen zur gothischen declination, i Kuhns Zeitschrift für vergleichende sprachforschung IV (1855) s. 149 nederst.

[2]) Se dette tidskrift II 290; hvad der står foran side 13, er med en anden hånd og af et andet indhold. Jeg har afskrevet s. 16-66 og fra disse sider henter jeg exemplerne.

[3]) Der har været skrevet fejl, så at der omtrent står: mðcil*l*i.

[4]) Sk. L. 2,1: . . . ualdæ huært arfæ sinum ællær þeræ arfæ baþæ iorþ ok fæ alt utæn ...; her skulde iorþ have været sat i hf., men sandsynlig var den indviklede forbindelse skyld i, at man blev bragt i forvirring med forholdsformen.

Man sammenligne i-stammernes hensynsform uden -u, hvor dog exemplerne ere få.

Nævne- og genstandsform flertal hunkön har -ar; exempler af AM. 677 4to: giafar (gf.) 17[11], [12], 40[19], 59[31] (got. giba, fl. gibos); ſa*v*-|þa q*ui*ar (nf.) 56[11], [12]; sacar: ſvr *manna* ſac*ar* 20[10], ſvr aſtar ſacar 66[10]; vaʀa*r* þinar (gf.) 37[13]; velar (nf.) 55[27], (gf.) ſtiga yv*ir* velar dioſolſ 55[20]; samt af ord på ing: keni*n*-|gar (nf.) 36[39], [40], helg*ar* ritnigar (nf.) 35[8].

Stammer på *-ja* og *-jā* (hos Grimm: stærkt masc., fem., neutr., 2den declination; Schleicher 10 b, se s. 664-667).

Med kort rodstavelse.

	got. ik.	got. ha.	got. hu.	oldn. ik.	oldn. ha.	oldn. hu.
stamme:	KUNJA	HARJA	BANJĀ	KUNJA	HARJA	BANJĀ
ental						
nf.	kuni	harji-s	banja	kyn	herr	ben
gf.	kuni	hari	banja	kyn	her	ben
hf.	kunja	harja	banja-i	kyni	(her)	(ben)
ef.	kunji-s	harji-s	banjo-s	kyns	hers	benjar
flertal						
nf.	kunja	harjo-s	banjo-s	kyn		benjar
gf.	kunja	harja-ns	banjo-s	kyn		benjar
hf.	kunja-m	harja-m	banjo-m	kynjum	herjum	benjum
ef.	kunje	harje	banjo	kynja	herja	benja

Med lang rodstavelse.

	got. ik.	got. ha.	got. hu.	oldn. ik.	oldn. ha.	oldn. hu.
stamme:	RĪKJA	HERDJA	HAIÞJĀ	RÍKJA	HIRÐJA	HAIÐJĀ
ental						
nf.	reiki	hairdei-s	haiþi	ríki	hirðir	(heiðr)
gf.	reiki	hairdi	haiþja	ríki	hirði	heiði
hf.	reikja	hairdja	haiþja-i	ríki	hirði	heiði
ef.	reikji-s	hairdei-s	haiþjo-s	ríkis	hirðis	heiðar
flertal						
nf.	reikja	hairdjo-s	haiþjo-s	ríki	hirðar	heiðar
gf.	reikja	hairdja-ns	haiþjo-s	ríki	hirða	heiðar
hf.	reikja-m	hairdja-m	haiþjo-m	ríkjum	hirðum	heiðum
ef.	reikje	hairdje	haiþjo	ríkja	hirða	heiða

Både gotisk og oldnordisk adskille ord på -ja, -jā med kort rodstavelse fra dem med lang; dog er det tvivlsomt, om gotisk har gjort denne forskel i intetkönnet. I oldnordisk overskride nogle ord i det mindste tilsyneladende grænsen, f. ex. både ik.-ordet egg (et æg) og hunkönsordet egg (en eg) böjes som de ord, hvis rodstavelse er kort, vel fordi stammen er agja- og agjā- (sml. got. lagjiþ = oldn. leggr, 3. pers.)[1]; got. behandler mavi, ejf. maujos, som stamme med lang rodstavelse[2]), oldnordisk behandler det som stamme med kort rodstavelse, undtagen i nf. mær, der har -r som ordene med lang rodstavelse.

I ordene med kort rodstavelse eller dem, der böjes som disse, er böjningen omtrent sådan, som man ifølge lydreglerne måtte vænte den. Intetkönnet har ingen afvigelser. I hankönnet har jeg i hf. sat her efter S. Egilsson; denne form er kommen ind fra i-klassen; i ejeformen findes både hers og herjar, men hers må være ældst, da det svarer til got. harjis; herjar er en underlig form, der må være kommen ind fra i-klassen. I nf. og gf. fl. skulde man vænte -jar og -ja (got. har -jos og -jans), men af ordet herr mangler ifølge K. Gislason nf. og gf. flertal (Oldnord. Formlære 132 c. A s. 90); når M. Heyne § 133 s. 293 opfører herja-r, herja, er det former, han har lavet, ikke former, han har fundet. Flertal på -jar findes kun i ét ord: niðr (slægtning, = got. niþjis) danner flertal niðjar (= got. niþjos); af denne flertalsform dannede man så et ental niði, gf. niðja, så at ordet blev behandlet som jan-stamme for på denne måde at bringe det i samklang med den almindelige böjning (se Egilsson Lex. poet. niði og niðr, og om gammel svensk Rydqvist, Svenska språkets lagar II 44). I hunkönnet har jeg i hf. sat ben efter Egilsson, men det kan gærne være, at det har heddet benju; af egg anføres eggju hos Egilsson og hos Fritzner, af ey findes vr eẏivni Grågåsen, Finsens udgave (= gl. kongl. samling 1157 fol.) cap. 16, I s. 33[27], af mær finder jeg i AM. 677 4to *fra* møio[3]) 44[18], *fra* mevio 44[21]. Af det sidst anførte ord finder

---

[1]) egg (ik.) er = gr. ᾠόν, lat. ōvum; stamformen synes *āvja-, G. Curtius griech. Etym. I s. 359 nr. 597; ggj er vel udviklet af j. egg (hu.) udgår fra den rod, der findes i gr. ἄκ-ρο-ς, lat. ac-u-s, Curtius I 101 nr. 2.

[2]) Forøvrigt er mau- eller mav- ikke egentlig rodstavelse, da ordet sandsynlig kommer af mag-u-s, altså er = *ma(g)-u-jā.

[3]) Stregen står op fra ø tilhöjre, men går ej igennem det, sml. dette tidskr. II 304 lin. 11-13.

jeg endvidere i 677 nf. et. l*er*imę́r 27[15], gf. mev́ 27[25], ejf. meviar 27[30] og nf. fl. meviar 55[34].

Vi gå over til den böjning, som tilhører ordene med lang rodstavelse. I ik. og ha. er den afvigelse fra lydlovene, at nf. og gf. et. ríki og gf. hirði have samme endelse som de gotiske ord, medens man efter lydlovene skulde vænte endelsen bortkastet, ligesom i ordene med kort rodstavelse. Man kunde tænke sig, at got. havde haft *hairdei i gf., ligesom det har hairdeis i nf., og at *-ei senere var forkortet i udlyd til -i, og ligeledes tænke sig samme *-ei i intetkönnet; da vilde sagen være i orden. Men det er også muligt, at enten analogien med hirðir har holdt på -i i nordisk og hindret bortkastelsen, eller at de gotiske former ikke ere grundformer for de nordiske, så at adskillelsen mellem stammer med kort og lang rodstavelse skyldtes en ligeløbende udvikling i nordisk og gotisk, men ikke tilhørte fællestrinet. I hvert fald adskiller oldnordisk stammerne med kort og lang rodstavelse stærkere end gotisk. Et andet tilfælde, hvor got. i = oldn. i, have vi i forestill. fortid 3. pers. ent., got. nemi = oldn. næmi; her have i got. de øvrige personer (undt. 1. pers. ent.) -ei: 2. pers. ent. veseis = værir, så at forholdet er ganske det samme.

I hunkönnet er nævneformen heiðr ikke udviklet af den got. nævneform på -i, men er kommen ind fra i-böjningen, hvor got. har f. ex. anst-s, medens dette -r for største delen er forsvundet i selve i-böjningen. I AM. 677 finder jeg af stammen fastjā- (tov eller lænke) nf. feſtr 54[3], [6], feſt-|rin 54[1], [9], iarnfeſtr 54[3]; gf. feſti 54[3], [6], iarn feſti 54[1]. Hf. heiði er ikke ret i overensstemmelse med lydlovene, men dog næppe lånt, med mindre man vilde sige, at genstandsformen var trængt ind i hf. et. Gform fl. of dølar AM. 677 59[26] viser ved sin omlyd tilbage til en stamme dōljā-, men ordet (dœl en liden dal) er sandsynlig ikke blevet følt som jā-stamme, men böjet som ā-stammerne; i udgaven af Njáls saga står på de af Fritzner under dæl (urigtig for dœl) anførte steder i hf. í dæl nokkurri.

Stammer på -*i*, af hankön og hunkön (hos Grimm: stærkt masc. og fem., 4de declination; hos Schleicher § 245 ff. betegnes denne klasse med tallet 9, sml. 9 side 658. 659).

	got.		oldn.	
	ha.	hu.	ha.	hu.
stamme:	STADI	SUHTI	STADI	SUHTI
ental				
nf.	staþ-s	sauht-s	staðr	(sótt)
gf.	staþ	sauht	stað	sótt
hf.	(stada)	sauhtai	stað	sótt
ef.	(stadi-s)	sauhtai-s	staðar	sóttar
flertal				
nf.	stadei-s	sauhtei-s	staðir	sóttir
gf.	stadi-ns	sauhti-ns	staði	(sótti-r)
hf.	stadi-m	sauhti-m	(stöðum)	(sóttum)
ef.	(stade)	(sauhte)	(staða)	(sótta)

Gotisk låner i hankönnet hf. og ef. et. fra a-stammerne; da det i nf. og gf. ental ikke kan ses, om böjningen tilhører a- eller i-klassen, ser hele ha. et. ud som i a-klassen. I oldn. er der derimod forskel på a- og i-böjningen i ha. et. Ef. staðar har en endelse, der forudsætter en form som *stadais i lighed med det got. qenais i hunkönnet. Hf. ental mangler i hankönnet endelse; exempler af AM. 677 4to: ib*ur*þ ſino*m* 17[4], m*eþ* h*rei*no*m* hug 18[7], i levndo*m* ſtad 39[10], fagnit er fundno*m* ſa*v*d 34[7]. Da det synes, at den tidligere endelse må, som i got. hunkön, have været -ai (got. qenai) eller endnu tidligere *aji (stammens i steget til ai forenet med stedformens endelse i), er det vanskeligt at forklare sig endelsens tab; var a i ai blevet svækket til i, måtte man dog få ī; spörgsmålet kommer igen ved hunkönnet. I hankönnet kunde man tænke sig, at i var bortkastet for at undgå lighed med gf. fl. I fl. udvikles nf. og gf. efter lydreglerne; påfaldende er det, at omlyden mangler; for nævneformens vedkommende kunde man tænke sig, at oldn. forudsatte en form *stadais (sml. sanskrit kawaj-as, digtere), der var bleven til staðer. Hf. lånes fra a-stammerne; en lævning af i-stammernes gamle hf. synes vi at have i megin, f. ex. o*l*lo*m* megi*n* AM. 677 39[33], på alle sider, af *vegi-m; v er blevet til m i forlyden på grund af det foregående m; på gotisk hedder hf. fl. rigtignok viga-m, Luc. 3, 5, af en stamme viga-, men ordet har på oldnordisk vaklet mellem a- og i-klassen, ja måske endog u-klassen.[1]) Ejef. fl. hedder

[1]) Hensynsformens endelse -m svarer til sanskrit -bhjas, latinsk -bus; et

på got. stade, der enten er dannet efter a-böjningen eller har udstødt j; til got. stade svarer oldn. staða.

I hunkönnet lånes nf. ent. fra ā-stammerne, som man ser deraf, at man ad lydudviklingens vej vilde have fået endelsen r for det got. s; når lejlighed gives, indtræder u-omlyd, f. ex. ǫ́ſt AM. 677 37[40] (men got. har ansts). Omlyden må også findes i gf. Hensynsformen har, som i hankönnet, ingen endelse, men u-omlyd indtræder dog ved indflydelse fra ā-klassen, det hedder *fra* þeiri oſt, samme håndskrift 18[23]. Mangelen af endelse er vanskelig at forklare, da den ikke forklares af den gotiske form; man kunde tænke sig endelsen -ai svække a til i (ligesom det senere skal vises, at hf. i u-stammerne udgår fra en grundform på *iu = got. -au i sunau), derved vilde man få ī, dette ī kunde tænkes forkortet til i og i bortfaldet; dog er denne forklaring ikke rigtig tilfredsstillende, da den strider mod det sædvanlige lydforhold. Exempler på hf. uden endelse af AM. 677 4to: or ſvnþa ana*v*þ 49[18] (sml. got. nf. nauþs), at evdd*ri* borg 41[15], af b*e*neᴎi[1]) 54[18], foreᴎi 28[5] (nf. för), at ilvircia *gro*ſ 40[22], or ſialſ hliþ[2]) 53[26], ſvʀ hrid|þeſſi 32[29], [30], meþ ſl*e*g*ri*| iþ*rott*[3]) 53[15], [16], at iartein þesi 49[20], af ɢ\þ*ſ* miſcun 55[31], í nond 67[5], i ſiᴎi .reiþ[4]) 49[31], iſveit vaʀi 45[27], aſtundlig*ri* tiþ 40[32], A nacqu*a*ʀi tiþ 49[33], A þ*ei*ri tiþ 55[10] (sml. oldsaksisk tid, nf.-gf. fl. tidi), af varcuᴎ 53[1]; af ord afledte med endelsen -ni: i a*v*þn[5]) 33[38], af ogn do*m*anda*n*ſ 42[10], i hi*m*na ſion 35[28] (got. nf. siuns), lǫgia ſic i iþron 34[26]; af ord afledte med endelsen -ti, -ði : micilli oſt 47[36], af þ*ei*ri gipt 37[38], iſiᴎi ſót*t*[6]) 45[24], f*ra* þurpt vaʀi 61[1]; en lignende endelse synes at findes i munuð: ept*ir* munoþ | ſiᴎi 60[2], [3]. Til afledningerne på -ti have de ord sluttet sig, som svare til gotiske på -iþa, skönt disse ord fra først af vare ā-stammer: h*ann* varþ fegi*n* dvrþ heᴎa*r* 66[14], f*ra* uplitniqar hǫþ 61[17] (got. nf. hauhiþa), ahefnd*e*ᴎi 42[7]; herhen hører måske også iheilag*ri* atferþ 54[10]. Foruden ord som hæð ere måske flere af de ovenfor opregnede overførte fra ā-böjningen; at mangelen

til s svarende r findes i þrimr = skr. tribhjas, lat. tribus: aþri*m*r vet*rom* AM 677 48[32].

[1]) Stregen står op fra o tilhöjre, men går ej igennem det.

[2]) Der står hliþo; men o er udpuncteret.

[3]) tt er her betegnet ved en ændring af t; sml. at*t*i i Gislasons Frpp. XCIX[11].

[4]) reiþ ſiᴎi med omsætningstegn.

[5]) Synes hf.

[6]) tt er betegnet ved t med punct over.

af endelse tilhører i-böjningen, ses især deraf, at de ord, der ere afledte med -ni, -ti, ere uden endelse. -u forekommer i hf. af veröld: af *ver*-|oldo 32[38], [39], skönt flertal af öld i nf.-gf. hedder ald*ir* og skönt oldsaksisk har uuerold, hf. uueroldi, altså behandler ordet som i-stamme. I håndskr. 1812 4to i den gamle kongel. saml. findes i den ældste del (fra omtr. 1200): J þ*er*re ǫld side 61[13]. I de i det norske rigsarchiv fundne brudstykker af Olav den helliges saga står: váno bráþara (se udg. af den legendariske saga 92[8]), skönt det gotiske vens er i-stamme. Men undtagelser forklares tilstrækkelig ved at antage bevægelse fra ā- til i-klassen og omvendt. Exempler på mangel af endelse i skånske lov, runehåndskriftet: af e*g*hn hænnæ 13,10, hænnæ gift ualdær (råder for hendes giftermål) 3,2, i sæþ sinni 9,13. — Om ejeform er kun at mærke, at ord på -un (-on) i AM. 677 have -onar: tíd | vition*ar* þiɴar 40[5], [6].

Nævneform flertal hunkön får -ir, der svarer til gotisk -eis; genstandsformen skulde have *-i, men fra ā-klassen er et r trængt ind, så at den bliver lig nævneformen; omlyden mangler. Exempler af AM. 677 på endelsen -ir i nf. og gf. fl.: of allar ald*ir* alda 39[29] (got. Luc. 1,50: in aldins alde), and*ir* 25[36], axl*ir* 33[10], bøn*ir* 53[4], c*raſir* 24[27], ígopn*ir* (d. e. í gaupnir) 65[38], iartein*ir* 16[34], pifl*ir* 20[36], ſvnþ*ir* 19[4], ſvet*ir* 35[2], tiþ*ir* 39[8], tiund*ir* 26[25], þacc*ir* 66[14], þioþ*ir* 46[33]; af afledninger med -ni: forn*ir* 40[21], ogn*ir* 53[16]; af afledninger med -ti: ſott*ir*[1]) 31[18], en lignende afledning måske i munoþ*ir* 34[16]; til denne klasse ere de afledte ord gåede over, som i got. ende på -iþa: dvrþ*ir* 66[6], girnd*ir* 17[22], herhen hører måske også lvcþ*ir* 52[22]. Jeg har her opregnet de exempler på -ir, som jeg har samlet, skönt allerede så tidlig som ved tiden 1200 nogle ord må være gåede over fra ā-klassen til denne i nf.-gf. fl.; andir f. ex. har vist tilhørt en ā-stamme (hf. et. aundv siɴi Grágás, Finsens udg. I 33[23]); þjóðir svarer til got. nf. et. þiuda, der er ā-stamme; i det ovenfor omtalte håndskrift 1812 på det kongel. bibl. står der iarþer (nf. fl., s. 65 spalte 1[7]), ſtund*ir* .xɪɪ. (12 timer, nf., s. 51 sp. 2[4]), skönt ordene ere ā-stammer. — Hf. og ejef. fl. lånes fra ā-stammerne.

I nf. ental hu. skulde man vænte -r, der kun findes i enkelte levninger i denne klasse, men ellers herfra er kommet ind i jā-stammer. I i-klassen selv have brúðr og vættr (sml. got. gf. ruþ, nf. vaihts) bevaret r; gf. brúði (Grimnismál 39) er lånt fra

[1]) tt er skrevet fuldt ud, men der er desuden punct over det første t.

jā-klassen og viser sin uregelmæssighed ved at mangle omlyd; gf. fl.: heiþnar vættir Grágás hos Finsen I 22[28]). -r forekommer endvidere i poesi, ja i prosa, i nauðr, se Egilsson, Lex. poet.; nauðr er got. nauþs og ingenlunde hankön, som Fritzner tror. Sammenlignes

	nf. nauðr	gf. nauð	hf. nauð	ejef. nauðar,	fl. nf. nauðir	gf. nauðir
med	staðr	stað	stað	staðar,	staðir	staði,

ses det, at hele forskellen ligger i gf. fl.

Her må vi omtale de ha.-ord, der böjes efter følgende mønster (bekkr bæk og bænk):

ental	nf.	bekkr
	gf.	bekk
	hf.	bekk
	ef.	bekkjar, (bekks)
flertal	nf.	bekkir
	gf.	bekki
	hf.	(bekkjum)
	ef.	bekkja

Tilhøre de i- eller -ja-böjningen? Ef. fl. kan forklares efter begge klasser, hf. fl. tilhører ja-böjningen. Nf. og gf. flertal tilhøre i-böjningen, men da gammel svensk har nf.erne bæccar, økia (d. e. -ar), bænkia, drængiar, byar, gf. fl. lænkia, særkiana, armlæggia, skothwengia (Rydqvist II 43-47) efter ja-böjningen, og da Hedebyrunestenen ligeledes har tregiar d. e. drengjar (Thorsen, De danske Runemindesmærker I 145, Rafn i Ann. f. nord. Oldkynd. 1859 s. 157), kan man blive uvis, om de norsk-islandske eller de svensk-danske former ere de ældste. Grimm har vel truffet det rette ved at stille disse ord sammen med ord som staðr d. e. göre dem til i-stammer, men tillige at antage, at nogle ja-stammer ere komne ind mellem dem; belgr svarer næmlig til got. gf. fl. balgi-ns, men beðr til got. badi (ik.). Vi måtte så antage, at i-klassen i ha. havde spaltet sig, således at i-omlyden dels faldt helt bort, dels gik igennem hele ordet, altsaa trængte ind i nf. og gf. ent. Ejef. et. bekkjar må vel forklares således, at -ar er = *-ais, og at j er fremkaldt ved den fra de andre forholdsformer indkomne i-omlyd, eller at j er kommet ind fra hf. og ejef. fl. Man kunde antage -jar udviklet af *-ajas ved omsætning af j; men det er ikke rimeligt.

Nogle ord blande former af a- og i-stammer, som hamr, ejef. et. hams af hama-, nf. fl. hamir af hami-. På sådanne uregelmæssigheder indlader jeg mig ikke her.

Gislason har ingen i-stammer; ord som bekkr henfører han til ja-stammerne (Oldn. Formlære § 132 c.).

Stammer på -*u*, i oldn. næsten blot af hankön (hos Grimm: stærkt masc. og neutr., 3dje declination; hos Schleicher betegnes denne klasse med tallet 8, sml. 8 s. 656. 657).

	got.			oldn.		
	ik.	ha.	hu.	ik.	ha.	hu.
stamme:	FEHU	SUNU	HANDU	FEHU	SUNU	
ental						
nf.	faihu	sunu-s	handu-s	fę́	sunr	
gf.	faihu	sunu	handu	fé	sun	
hf.	faihau	sunau	handau	fé	syni	hendi
ef.	faihau-s	sunau-s	handau-s	fjár	sunar	
flertal						
nf.		sunju-s	handju-s		synir	
gf.		sunu-ns	handu-ns		sunu	
hf.		sunu-m	handu-m		sunum	
ef.		suniv-e	handiv-e		(suna)	

I intetkönnets hf. er fé (ol*l*o fe AM. 677 55[34]) opstået af *féi, hvor i er fremstået på samme måde som i syni, hvilket senere skal forklares. Ejeformen findes tilfældig ikke på gotisk, men af ha. sunaus slutter man, at den har været faihaus; heraf vilde på oldnordisk blive *féar, der igen er blevet til fjár (Grågåsen hos Finsen cap. 3 I s. 13[11] fiár). I hankönnet svare formerne i de fleste forholdsformer til de gotiske; hf. et. syni forudsætter en form *suniu, hvor a i sunau er svækket til i[1]); u blev kastet bort som i nf. fl.; synir må måske hellere udledes fra *sunius end fra sunjus; ef. suna svarer ikke til den got. form; den got. form er mulig særlig gotisk, da i denne forholdsform stigen af stammeudlyden (iv for iu) ikke skulde væntes; i det oldn. vilde man snarest vænte *sunva, men v er borte, man må altså enten anse v for bortkastet, noget som ikke let kan bringes i overensstemmelse med lydreglerne, eller formen for lånt fra stammerne på -a. Nogle exempler af AM. 677: et. nf. hofod ǫʀ 35[22], hǫl*t*r 22[17], fonr 18[31]; gf. mǫl*t* 21[25]; hf. het*t*i 22[20], męt*t*i 18[38], føñi 19[22]; fl. nf. ę́rir 35[18], [20], føn*ir* 23[10]; gf. ǫro 35[18], fono

1) Hf. på -iu findes i den oldhöjtyske oversættelse fra 8de århundred af Isidorus, udgiven 1836 af Holzmann: suniu II a 10, zi dhemu selbin sidiu (hujusmodi) II a 16.

39[33]; hf. Tvei*m* hot*tom*[1]) 61[19]. I gotisk ere hunkönsordene ganske lige med hankönsordene i böjning, men oldnordisk har, på en eneste form nær, ingen hunkönsord, hvis böjning stemmer med disse hankönsords; denne ene form er hensynsformen hendi (f. ex. i hend*e* AM. 677 37[12]); derimod stemmer handus ikke med hönd, da s skulde blive til r, ej heller handjus[2]) med hendr, ligesålidt som handuns med hendr.

Når Lüning tror, at i-böjningen er trængt ind i ord som mögr, skjöldr, så at blot gf. fl. samt (hvor u-omlyd er tilstede) nf. og gf. ental bevare u-böjningen[3]), så er denne forestilling urigtig; ikke en eneste form med undtagelse af ejef. fl. er lånt; selv hf. et. syni, der ikke ganske stemmer med gotisk, skyldes blot en anden udvikling og ikke lån.

Men medens grundstammen af u-klassen har holdt sig fri for berøring med i-klassen, gælder dette ikke just alle de ord, der oprindelig have hørt til u-klassen. I det mindste ordene på -naðr eller -nuðr må oprindelig have hørt til u-klassen, men have nærmet sig til i-klassen. Med denne endelse har det følgende sammenhæng. Den udgår fra afledningsendelsen sanskrit -tu, lat. -tu (i sta-tu-s), got. -tu, -þu, -du, f. ex. got. vahs-tu-s, dau-þu-s; når man nu på got. dannede et navneord af vrato-n (at rejse, f. ex. vratoda Luc. 8, 1) fik man vrato-du-s (en rejse, hf. fl. vratodum 2 Kor. 11, 26); ligeledes dannede man mannisko-du-s, menneskeligt væsen, af mannisks, stamme manniska-, menneskelig; sml. Schleicher, Compend. § 228 s. 373. Til -o-du- skulde nu svare nordisk -a-ðu-[4]), men tilfælde med n foran endelsen (som búnaðr) fremkaldte n's fremtrængen i de andre ord med, så at endelsen fik formen -na-ðu-. Exempler af AM. 677:

ental n. fognoþ*r* 38[5], ofmetnoþr 39[24].
g. fognoþ 23[18], fvr of metnod 39[22].
h. fvr fagnaþi 49[10], 54[22], 58[1], at h*er*naþi 67[19].
e. t*il* en*ſ* œſſta fagnaþ*ar* 44[4], metnaþ*ar* 31[16].

---

[1]) t*t* er her betegnet ved en ændring af t; i de i de nærmeste linier foran anførte exempler har håndskriftet betegnet t*t* ved t med et punct over.
[2]) Formen handjus forekommer tilfældig ikke.
[3]) Udgave af Edda s. 121 § 21 anm. 2.: 'Das -*u* des thema erscheint im acc. pl., und bei mögr und skiöldr etc. im nom. und acc. sing. in dem umlaut, den es erzeugt hat. Die übrigen casus gehen nach decl. 2 (ɔ: stammerne på -i), nur dass auch der dat. sing. *i* behalten hat und dieses *i* wie auch das *i* im nom. pl. umlaut bewirkt.'
[4]) Sml. Gislason, Oldn. Formlære § 50 b *γ*) s. 14. 15.

flertal n.

g. of him*n*efca fagnaþi 65[35].

e. of følec him*n*efc*ra*|fagnaþa 66[18], [19].

I de her anførte exempler stemmer nf. og gf. et. endnu med u-klassen ved den til u-omlyden svarende assimilation; derimod afviger 1) hf. ent. ved ikke at have i-omlyd, 2) gf. fl. ved at endes på -i ligesom i-klassens ord. Disse ord have altså i genstandsformens flertal gået den samme vej, som senere u-klassens øvrige ord sloge ind på ved at danne former som syni. På samme måde som fögnuðr og andre ord på -nuðr have måske flere ord flyttet sig fra u-klasseu til i-klassen.

Enstavede stammer på en medlyd (en gane- eller tungelyd), mest af hunkönnet (hos Grimm 2den udgave stå disse ord i gotisk under anomalier 2); hos Schleicher betegnes denne klasse med tallet 1, sml. 1 s. 638. 639).

	got.		oldn.	
	hu.		hu.	
stamme:	BORG	NAHT	BÓK	NAHT
ental				
nf.	baurg-s	naht-s	(bók)	(nótt)
gf.	baurg	naht	(bók)	(nótt)
hf.	baurg	naht	bók	nótt
ef.	baurg-s	naht-s	(bókar)	nætr
flertal				
nf.	baurg-s	naht-s	bœkr	nætr
gf.	baurg-s	naht-s	bœkr	nætr
hf.	(baurgi-m)	(nahta-m)	(bókum)	(nóttum)
ef.	baurg-e	naht-e	bóka	nátta

Hf. flertal lånes i got. fra i-stammerne; naht-s har nahta-m, der er lånt fra a-stammerne, skönt ordet er af hunkönnet.

Ved at forklare de oldnordiske former begynde vi med nf.-gf. flertal. Got. -s i baurg-s, *naht-s svarer til oldn. -r i bœkr, rœtr, nætr; men den oldnordiske i-omlyd finder ikke sin forklaring i de gotiske former; derimod finder den sin forklaring, når vi gå længere tilbage. Gotisk har næmlig foran -s udstødt et a; i sanskrit ender i stammer på en medlyd nf. og gf. flertal på -as, f. ex. af stammen wāḱ (stemme, tale, = lat. vōc- i vox) dannes nf. og gf. fl. wāḱ-as. Denne endelse -as må i den form, som ligger til grund for endelsen i de nordiske sprog, have svækket sit a til *i, så at vi altså få følgende udvikling:

*bāk-as, *bōk-is, *bók-ir, bœk-r
*nakt-as, *naht-is, *nátt-ir, næt-r.

Svækkelsen af a til i foran s er heller ikke uden exempel i gotisk: således bliver afledningsendelsen sanskrit -as (ǵan-as = græsk *γέν-ος*, lat. gen-us) på gotisk til -is: hat-is (had), ag-is (frygt), riq-is (mørke)[1], og i 2. pers. frems. nutid af udsagnsordene svarer -is til skr. -asi, got. bairis = sanskr. bharasi. Græsk svækker i nf. fl. af ord paa en medlyd a til *ε*, så at endelsen bliver *-ες*; genstandsformen har *-ας*, måske af en grundform på *-ams (se Schleicher). Man sammenligne nu græsk *νύκτ-ες* med oldn. nætr. Exempler af AM. 677: bœcr (nf.) 35[11], hendr (nf.) 32[33], (gf.) 43[37], of rǿtr 48[8]. — Ejeformens flertal, bóka (boca AM. 677 35[10]), dannes af stammen som i gotisk; hf. fl. dannes som af stammer på -ā, bókum (boco*m* AM. 677 35[14]) af bókā-.

Ejeform ental på -r svarer til den gotiske form på -s, men har en omlyd i rodstavelsen, der ikke forklares af gotisk, men som viser tilbage til sanskrit -as i wāḱ-as (ejef. af stammen wāḱ); denne endelses a er svækket til i, således fremstod *-is, som den nordiske form forudsætter. Græsk svækkede a til *o* (*ὀπ-ός*), latin til i (voc-is). Altså svarer ejf. nætr (nętreɴa*r* AM. 677 66[23]) af *naht-is til græsk *νυκτ-ός*. — Ejeformen på -ar (bókar) er lånt fra böjningen på -ā. — Nævneform ental, som nótt, er lånt fra ā-böjningen og har derfor u-omlyd, når den kan modtage den. Genstandsformen får ligeledes u-omlyd, der er kommen ind ved indflydelse fra ā-böjningen. Også hensynsformen får u-omlyd, der er kommen ind fra ā-klassen, men i AM. 677 er nótt (a miþ*ri* not*t* 50[9], anecq*ue*ʀi not*t*[2]) 56[37]) uden -u, altså dannet som hf. hu. i i-klassen[3]). Når -u her forekommer i disse ord, er formen fuldstændig dannet efter ā-klassen.

Denne böjningsklasse indeholder kun ganske få hankönsord, næmlig stammerne mann-, fót-, fingr- og vintr-, hvoraf dannes

---

[1]) Se Schleicher, Compendium § 229 s. 378. Forøvrigt böjes disse ord i gotisk således, at stammen forøges med et -a, som om afledningsendelsen var -isa.

[2]) *tt* er i dette og det foregående exempel betegnet ved en ændring af t.

[3]) I AM. 677 4to findes f*ra* bociɴi 65[3], ligeledes findes aevþi morc 33[9] og tiere, så vidt jeg kan se, i hf. Sk. L. har, som för anført, marko, også sia[n]gu er vel af en oprindelig medlydstamme; derimod har den at ættæbot 5,9; a bok 14,2 må vel også være hensynsform.

nf.-gf. fl. menn, fœtr, fingr, vetr af *mannis, *fótis o. s. v.; gotisk har mans (ved siden af mannan-s) i nf.-gf. fl. = on. menn. Entallet går, i det mindste i de forholdsformer, hvor forskellen kunde mærkes, efter a-klassen (manni, manns), eller u-klassen (fœti, fótar). Hf. fl. låner fra a- eller u-klassen, men ejef. fl. hører til den oprindelige medlydstamme. Til at overse forholdet tjene:

	got.	oldn.	græsk	oldn.
stamme:	MANN	MANN	ΠΟΔ	FÓT
ental				
nf.	(manna)	maðr	πού-ς	(fótr)
gf.	(mannan)	mann	πόδ-α	fót
hf.	mann	(manni)	ποδ-ί	(fœti)
ef.	man-s	(manns)	ποδ-ός	(fótar)
flertal				
nf.	man-s	menn	πόδ-ες	fœtr
gf.	man-s	menn	πόδ-ας	fœtr
hf.	(manna-m)	(mönnum)		(fótum)
ef.	mann-e	manna	ποδ-ῶν	fóta

Exempler af AM. 677: hf. føti 67[9], gf. fl. føtr 46[20], Þria vetr 48[6].

Sammenligne vi de nordiske ord af denne klasse med de gotiske, ville vi ikke finde mange, som ere fælles for begge sprog; got. baurgs er gået over til i-klassen i oldn., brust-s (fl.) er endel forskellig i form fra oldn. brjóst, intetkön med a-stamme; derimod svarer nahts til nótt, miluks (ejef. miluks) til mjólk, ejef. mjólkr (således hedder ejef. ifølge Jonssons og Fritzners ordbøger, sml. Rask, Anvisn. till Isländskan 1818 s. 91 § 166), samt hankönsordet fl. mans til menn. Men der ere visse almindelige ligheder; både got. og oldnordisk böje efter denne böjning næsten blot enstavede ord (got. mitad-s *μέτρον* er flerstavet[1]); her er ikke tale om de ordrækker, vi senere behandle særlig); såvel gotisk som nordisk böje næsten alene hunkönsord på denne måde; stammeudlyden er i gotisk i hu. en af lydene k g h t d þ, i nordisk er den fortrinsvis k g t d. Sammenligningen med gotisk svigter tildels i det enkelte, men des mærkeligere bliver nogle af disse oldnordiske ords overensstemmelse med ord i stammebeslægtede sprog udenfor vor sprogklasse. Ikke alene stemmer fl. næt-r, ligesom gotisk *naht-s, med græsk *νύκτ-ες*, men også fœt-r med gr. *πόδ-ες*, sanskrit nf. fl. pād-as,

[1] miluks synes u indskudt, sml. lat. mulgere, græsk *ἀμέλγειν*.

gf. fl. pad-as[1]) af pad, uagtet gotisk har fotjus, tenn-r eller tenn med gr. ὀδόντ-ες, sanskrit gf. fl. dat-as[2]), uagtet gotisk i gf. fl. har tunþuns, gæs-s med græsk χῆν-ες af *χένσες, mýs-s med græsk μύ-ες af *μύσ-ες, dyr-r med skr.-stammen dvār eller dur (hu.), end-r med den latinske stamme anat- (nf. anas).

Sædvanlig pleier man at betragte denne klasses hunkönsord på en anden måde. Man plejer at betragte dem som stammer på -u. Hvad formernes forklaring angår mener Lüning: 'Das femininum ist eigentlich schon ganz in decl. 2 (d. e. i-böjningen) hinübergetreten' (Edda s. 121 § 21 anm. 3). Men forskellen er dog ellers ikke så ringe. i-stammerne have i nf.-gf. fl. selvlyden i foran r, disse have den ikke, men blot r; hine have ingen omlyd, disse have den. Medens denne klasses böjning i nf.-gf. flertal viser tilbage til en fjærn oldtid og har fulgt en meget regelbunden udvikling, nødes man, når man gör disse stammer til u-stammer, til at tillægge böjningen en uregelmæssig udvikling, som man ikke er istand til at forklare uden ved at tillægge sproget flere spring. Hvad der har forledet til at søge u-böjning i disse ord, er, foruden den ydre lighed med u-klassens nf. flertal, sandsynlig det, at tönn, hönd, kinn og af hankönsordene fótr og vetr svare til got. u-stammer: tunþu-s, handu-s, kinnu-s, fotu-s, vintru-s. Hvad tönn og fótr angår, da stemmer, som anført, tenn eller tennr, fœtr, ja i nuværende dansk tænder og födder (med stødende tonehold) nöjere med ὀδόντ-ες og πόδ-ες, end gotisk *tunþju-s og fotju-s, gf. tunþu-ns og fotu-ns, stemmer med sprogene udenfor vor sprogklasse; gotisk har overført nf.-gf. fl. i disse ord til u-böjningen, ganske som det, også af et æmne på en medlyd, af broþar danner nf. fl. broþrju-s og gf. broþru-ns efter u-klassen. Forøvrigt danner nordisk også, som för bemærket, hf. ent. fœti, ejef. fótar efter u-böjningen. Hvad de andre ord angår, kan det gærne være, at et og andet ord (got. kinnu-s er = græsk γένυ-ς og, som det synes, sanskrit hanu-s) i nordisk kan være overført til medlydstammernes böjning; det beviser intet for klassen i dens helhed. Got. tunþus er hankön som græsk ὀδούς, lat. dens, sanskr. dat- og danta-; oldnorsk tönn er hu., en afvigelse fra det almindelige, som ikke har været udbredt

---

1) Böthlingks og Roths ordbog.

2) Lituisk dantì-s har i ejef. fl. dant-ú af stammen dant-, Schleicher, Litauische gramm. s. 188.

over hele Norden, ti i Gutalag er ordet hankön; denne forskel i kön har dog ikke medført nogen afvigelse i flertalsböjningen. 'I Gottl. L. 19: 25 är, oansedt den till form feminina[1]) ack. pl. tendr, detta ord, såsom af sammanhanget erfares, taget maskulint, liksom ännu på Gottland' siger Rydqvist II 156. Men at flertalsdannelsen er den samme, viser, at den ikke kan være feminin, men er fælles for begge kön. Ligesom den sædvanlige anskuelse nøder til at tillægge hankönsord hunkönsböjning (nf., gf. fl. fœtr), nøder den også til at tillægge hunkönsordet hönd en hankönsform i hf. hendi[2]). For alle sådanne foranledninger til forundring slipper man ved at anse u-klassen for helt forskellig fra denne. Kun indeholder u-klassen næsten blot hankönsord, denne klasse næsten blot hunkönsord.

Også oldengelsk har nogle ord, som i böjning ganske svare til de omtalte oldnordiske; nf., gf. flertal kaster endelsen bort, men har, om muligt, i-omlyd: i hunkön niht, nf. og gf. fl. niht; wiht, wiht; bóc, béc; mús, mýs; lús, lýs[3]); burh, byrig; gós, gés; bróc, bréc; turf, tyrf; i hankön man, menn; fót, fét; tóð, téð (tand), se Rask, a grammar of the Anglo-Saxon tongue 1830 s. 42 § 106, s. 40 § 96. Også her forudsættes endelsen *-is. Med hensyn til de enkelte ord har oldengelsk nogle tilfælles med gotisk, andre med oldnordisk. Grimm har Deutsche gr. I² 646, 647 henført disse ord til anomalier, hvad der efter hans system var den rigtige plads, men da han således var kommen vel over de oldengelske ord, bliver det underligere, at han har kunnet tage fejl af de nordiske. Senere har Ettmüller (Lexicon Anglosaxonicum 1851) givet disse oldengelske ha.- og hu.-ord plads mellem i-stammerne; det samme gör Heyne (Kurze Laut- und Flexionslehre der altgerman. Sprachstämme)[4]); omtrent ligesådan bærer C. F. Koch sig ad (Histor. Gramm. der engl. Sprache I 1863); de ere alle komne ind på en afvej.

På lignende måde som disse medlydstammer böjes nogle enstavede hunkönsstammer, der i det mindste tilsyneladende ende på en selvlyd. I nogle af disse ord kan en medlyd være

---

[1]) Udhævet af mig.

[2]) Lüning, Edda s. 122: 'Merkwürdig ist der dat. hendi von hönd, wie nach dem masculinum gebildet'.

[3]) cú, cý, se senere oldn. kýr.

[4]) For enkelte ords vedkommende har Heyne været på det rette spor, § 117 s. 273.

udfalden; dette er i det mindste tilfældet i tá, fl. tær, hvor h er bortkastet (lat. digitus, Curtius gr. Etym. I 104 nr. 11). I andre have vi stammer på en 'tvelyd' eller en lang selvlyd (hòs Schleicher betegnede med tallene 6. 7 se s. 654. 655). Man sammenligne:

	sanskr.	oldn.	græsk	oldn.
stamme:	GAU	KÚ	Ὑ	SÚ
ental				
nf.	gau-s (af *gāu-s)	kýr	ὗ-ς	sýr
gf.	gā-m	kú	ὗ-ν	sú
[1])	gaw-i	kú	ὑ-ΐ	sú
ef.	gō-s (af *gau-s)	kýr	ὑ-ός	sýr
flertal				
nf.	gāw-as	kýr	ὕ-ες	sýr
gf.	gā-s, gāw-as	kýr	ὗ-ς	sýr
hf.	gō-bhjas[2])	kúm		súm
ef.	gaw-ām	kúa	ὑ-ῶν	súa

kýr og sýr i ejef. ent. og nf.-gf. fl. forudsætte *kú-is, *sú-is og disse udgå igen fra former på -as. Stammen sú- stemmer med græsk; i stammen kú (= sanskritstammen gō eller gau) synes ú = et ældre au.[3]) I nf. et. er endelsen r i kýr, sýr let at forklare, men omlyden vanskelig. Som kýr og sýr böjes ær, gf. á (et får); dette ord må oprindelig have været en i-stamme, sml. sanskrit awi-s, lat. ovi-s, græsk homerisk ὄϊ-ς, attisk οἶ-ς; måske dét forklarer omlyden i nf. et. Exempler: nf. et. kýr Biskupa sögur I 335[8] (af Jarteinabók Þorláks biskups i AM. 645 4to, et meget gammelt håndskrift), ligeledes Grågås, Finsens udgave cap. 246 II s. 193[9], Sýr Grågås, samme cap. s. 194[17], ęren Bisk. s. I 334[8], gf. o Bisk. I 334[2], hf. kvni Bisk. I 335[18], one samme sted 334[12], ejef. kýr (kýr húþir) Grågås II 194[29], nf. fl. ær samme sted 193[20], gf. fl. kýr lin. 18, ær lin. 24.

Stammer på *-and*, nutids-tillægsformer i hankön brugte som navneord (hos Schleicher betegnede med 4a se 4a s. 644. 645).

---

[1]) I sanskrit stedform, i oldn. og græsk hf.

[2]) af *gau-bhjas.

[3]) Schleicher tilföjer ved '6. Diphthongische stämme' og '7. Stämme auf wurzelhaftes ī, ū': Nur arisch und südeuropäisch' (s. 654); dét falder altså bort.

	got. ha.	oldn. ha.
stamme:	GIBAND	GEFAND
ental		
nf.	giband-s	(gefandi)
gf.	giband	(gefanda)
hf.	giband	(gefanda)
ef.	(gibandi-s)	(gefanda)
flertal		
nf.	giband-s	gefendr
gf.	giband-s	gefendr
hf.	(gibanda-m)	(geföndum)
ef.	giband-e	gefanda

I got. lånes ejef. et. fra a-stammerne, i oldn. lånes hele ental fra an-stammerne, det vil sige, stammen udvides med et -an. Om hf. fl. i got. og oldn. lånes fra a- eller an-stammerne kan ikke ses. Nf.-gf. flert. har i gotisk, ligesom den foregående klasse, -s, og i oldnordisk, ligesom den foregående, -r; ligesom i den foregående klasse har oldnordisk her i-omlyd; denne omlyd forklares af sanskrit nf. fl. bharant-as, gf. fl. bharat-as, græsk nf. *φέροντες*; det oprindelige -as blev svækket til *-is, som ligger til grund for den nordiske form. Forholdet er altså her i sanskrit, græsk, gotisk og oldnordisk det selvsamme som i foregående klasse; man ser altså, at det ikke er tilfældigt, at bønder (med stødende tonehold og i-omlyd) nu på dansk har ydre lighed med tænder, födder.[1]) Ejef. fl. er dannet af den oprindelige stamme, men ser ud som af a-stammerne. Exempler på nf.-gf. fl. ere hyppige i AM. 677; jeg optegner her nogle af dem: breɴe*n*dr 37^{35}, eigendr 32^{11}, elfcendr iarþlig*ra* hl*ut*a 30^{29}, hei*m*f uɴendr 30^{29}. På samme måde dannes nf.-gf. fl. fiandr AM. 677 41^{9} (= got. fijands) og fre*n*dr 49^{35} (= got. frijonds).

Jeg anfører her böjningen af got. menoþs, oldn. mánaðr, fordi dette ord, som ordene på -and, er en tostavet hankönsstamme;

---

[1]) Fried. Pfeiffer, Altnord. lesebuch 1860, mener, at disse ord på -andi i fl. gå efter u-böjningen (s. 171 § 227) og tillægger altså gamle sprogformer en meget ny oprindelse.

de med en * mærkede gotiske former forekomme tilfældig ikke; exemplerne ere, når de mærkes R. (d. e. Rímbegla), tagne af det, der er skrevet med den ældste hånd i håndskriftet 1812 4to i den gamle kongel. samling her i København[1]), a og b betegner sidens 1ste og 2den spalte; når exemplerne mærkes Gr., ere de tagne af Finsens udgave af Grágås, 1ste bind, de citeres efter siden.

	got.	oldn.
	ha.	ha.
stamme:	MĀNĀþ	MÁNĀÐ
ental		
nf.	menoþ-s	monoþr R. 65^{b19}
gf.	*menoþ	monoþ[2]) R. 65^{b15}
hf.	menoþ	(manaþe R. 65^{b27}, Gr. 12^{26})
ef.		(mánaðar)[3])
flertal		
nf.	*menoþ-s	mænoþrner[4]) R. 53^{b15}, manvðr Gr. 37^{18}
gf.	menoþ-s	manvþr Gr. 34^{2}
hf.	(menoþu-m)	(monoþo*m* R. 52^{a13}, manoðo*m* Gr. 8^{11})
ef.	*menoþ-e	manaþa R. 51^{a11}

Got. låner hf. fl. fra u-stammerne, oldn. fra a- eller u-stammerne. Oldn. böjer ental ligesom fagnaðr, fögnuðr, på grund af ligheden med stammerne på -aðu-. Fl. nf. og gf. svare til de gotiske former, kun er u i anden stavelse vanskelig at fatte. Senere finder man -aðr; i Annales regii (gamle kongel. saml. 2087 4to) står blad 7 side 2 lin. 5 i gf. fl. mánaðr.

Stammer på *-tar* og *-ðar*, slægtskabsnavne af hankön og hunkön (hos Grimm 2den udgave stå disse ord såvel i got. som i oldn. under anomalier 1); hos Schleicher betegnes denne klasse med 5a, se 5a s. 650. 651).

---

[1]) Sml. beskrivelsen i Diplomatarium Islandicum I s. 181. Den ældste hånd er meget gammel, fra omtr. 1200.

[2]) Der står på dette sted accent over det andet o eller over n; mulig var det tilsigtet at sætte den over første stavelse.

[3]) På ejef. et. har jeg intet exempel optegnet.

[4]) Her synes at stå accent over o i anden stavelse, sml. anm. [2].

	got.	oldn.
stamme:	BRŌÞAR	BRÓÐAR
ental		
nf.	broþar	bróðir
gf.	broþar	bróður
hf.	broþr	brœðr, bróður
ef.	broþr-s	bróður
flertal		
nf.	(broþrju-s)	brœðr
gf.	(broþru-ns)	brœðr
hf.	(broþru-m)	(brœðrum)
ef.	broþr-e	brœðra

Et og andet i den oldnordiske böjning er her dunkelt; det er således dunkelt, hvorfor a i got. broþar bliver til i i nf., til u i gf.; ligeledes, hvorfra omlyden kommer i hf. brœðr; ti at sanskrit stedform bhrātari ligger til grund, synes ikke tilstrækkeligt til at forklare formen, da dette -i sandsynlig måtte falde bort, förend sproget kendte til omlyd. Men det, som for os er det vigtigste, er klart nok, næmlig at nf.-gf. fl. i oldn. ere dannede ganske på samme måde, som i de to foregående klasser; feðr, brœðr forudsætter formerne *faðr-is, *bróðr-is, som svare til græsk (nf.) *πατέρες*, sanskrit (nf.) pitaras, bhrātaras[1]); a blev svækket til i, der fremkaldte omlyden; da s blev til r, faldt det ved selvlydens udstødelse bort, fordi et andet r gik iforvejen; gotisk står ikke her på så gammelt et trin som oldnordisk, da u-böjningen trænger frem; broþrju-s, broþru-ns svare ganske til fotju-s, fotu-ns, tunþu-ns. I oldnordisk er hensynsf. fl. lånt, sagtens fra a-böjningen; omlyden er fra nf.-gf. flertal trængt ind i de øvrige fl.-former. — Exempler af AM. 677 på den dobbelte hf.: feþr *oc* føni 19[22], 33[5], m*eþ* feþr 22[4], *fra* fa*v*þ*or* fino*m* 30[10]; ejef. et. hedder foþ*or* 17[34].

Stammer på *-an* og i hunkön på *-ān* (hos Grimm: svagt masc. og fem., 1ste (og 2den) decl., samt svagt neutrum; hos Schleicher betegnes denne klasse med tallet 3, sml. 3 s. 642. 643).

---

1) Sanskrit gf. fl. pitr̄n, bhrātr̄n, mātr̄s er en yngre, særlig sanskritsk udvikling.

	got. ik.	got. ha.	got. hu.	oldn. ik.	oldn. ha.	oldn. hu.
stamme:	HERTAN	HANAN	TUNGĀN	HIARTAN	HANAN	TUNGĀN
ental						
nf.	hairto	hana	tuggo	hjarta	hani	tunga
gf.	hairto	hanan	tuggon	hjarta	hana	tungu
hf.	hairtin	hanin	tuggon	hjarta	hana	tungu
ef.	hairtin-s	hanin-s	tuggon-s	hjarta	hana	tungu
flertal						
nf.	hairton-a	hanan-s	tuggon-s	hjörtu	(hana-r)	(tungu-r)
gf.	hairton-a	hanan-s	tuggon-s	hjörtu	hana	(tungu-r)
hf.	hairta-m	hana-m	tuggo-m	hjörtum	hönum	tungum
ef.	hairtan-e	hanan-e	tuggon-o	hjartna	(hana)	tungna

Men i tillægsordet har oldnord. følgende former:

stamme:	GÓÐA-N	GÓÐA-N	GÓÐĀ-N
ental			
nf.	góða	góði	góða
gf. hf. ef.	góða	góða	góðu
flertal			
nf.	góðu	(góðu)	góðu
gf.	góðu	(góðu)	góðu
hf.	góðum	góðum	góðum
ef.	(góðu)	(góðu)	(góðu)

Gotisk gör ingen forskel her mellem navneordene og tillægsordene; dét gör oldnordisk; men deraf følger, at vi ikke ensidig må behandle navneordenes formudvikling, men også tage hensyn til tillægsordene, da adskillelsen er særlig nordisk og begge dele må vise tilbage til fælles grundformer.

I intetkönnet udvikles alle former efter lydreglerne, når følgende puncter undtages. Hf. og ef. ental hjarta, góða forudsætte former som *hertan, *hertan-s; svækkelsen af *-an til -in er her særlig gotisk. Med hensyn til nf.-gf. fl. i navneordene kan det være spörgsmål underkastet, om de norsk-islandske former uden -n eller de svensk-danske med -n (oldnorsk augu, gl. svensk øghun, ørun, Sk. lov 5,10 øghon) ere de ældste. Ejef. fl. af tillægsordet afviger; se herom senere.

Hankönnets ental udvikles regelmæssig efter lydreglerne, undtagen forsåvidt hf. og ef. forudsætte former som *hanan, *hanan-s; svækkelsen af *-an til -in er her særlig gotisk. I flertallet skulde man vænte, at nf. og gf. som i de andre stammer

på en medlyd bleve ens, man vilde vænte at -ns faldt bort i begge forholdsformer; gf. hana er regelmæssig, men i nf. er -r kommet ind fra böjningen på -a; et sligt tilföjet -r har oldn. også i andre former for nf. fl. ha.: þei-r = got. þai, tvei-r = got. tvai, samt i tillægsordenes ubestemte böjning, som blindi-r = got. blindai; dette -r er kommet ind fra de former, hvor det havde hjemme (hleifar, belgir, synir). Hf. fl. svarer til den gotiske form. I ejef. fl. skulde man efter lydovergangene vænte -na; da nu alle andre flertalsformer vare komne til at se ud som de tilsvarende former af a-klassen, antog også denne a-klassens form, den fik -a for -na; derved fik man desuden en adskillelse fra ik. og hu. Men omvendt udviklede sig i digtersproget af ejef. fl. gumna, bragna nogle ny flertalsformer, (nf.) gumnar, bragnar og nogle flere; sådanne former ere altså langt fra at bevare det oprindelige. Denne udvikling har Rask meget klart gennemskuet; han siger, Anvisn. till Isländskan 1818 s. 71 § 121: 'Några få gamla poetiska ord antaga i plur. ändelsen nar för ar; t. e. gumi en man, plur. gumnar; dock finns äfven gumar, och det insatte n har utan tvifvel sitt egentliga ursprung från genit. gumna, hvarifrån det äfven insmygt sig i de andra ställningar. Enligt Mœsogothiska, Allemanniska och Anglosachsiska borde nemligen gen. plur. öfverallt i den enklare hufvudflocken sluta sig på na . . .'[1]) Tillægsordets flertal afviger med undtagelse af hensynsformen aldeles.

I hunkönnet er entallet regelmæssig udviklet; ejf. tuggon-s bliver, da -ns skal falde bort, efter lydreglerne til tungu (cono þerrar AM. 677 60[2]). Nf.-gf. flertal skulde ligeledes ifølge reglerne kaste -ns bort og ende på -u, og denne form findes virkelig, hvad der her er af vigtighed, i tillægsordet. Navneordene tilföje et -r såvel i nf. som i gf. (dufor nf. AM. 677 40[17], gf. 40[18]); dette -r er kommet ind fra ā-stammerne (gjafar), hvorfra det også trængte ind i gf. fl. af i-stammerne. Med hensyn til denne tilsætning af -r efter analogi sammenlign også det, der nylig blev sagt om blindi-r o. s. v.[2]) Hf. flertal er regelmæssig; ejef. fl.

---

[1]) I Gutasaga kaldes (cap. 2) Gutlands beboere gutar, men samme sted omtales gutnal þing d e. gutna alþing. Sml. Rydqvist II 239. 240. — Sammenhængen med formerne på -nar skulde vel ikke være den, at digterne havde brugt -na i ejf. fl. og at man senere, ved gengivelsen af digtene, ikke havde forstaaet det og derfor tillagt digterne former på -nar?

[2]) Grimm var på det rette spor i 1ste dels 1ste udgave af D. gr. (1819), han yttrer side 167, 168: 'Die schwache Decl. hat sich unvollständiger als

også, undtagen forsåvidt man skulde vænte -a- i mitten beholdt, eftersom gotisk har -ono, men qinono bliver til kvenna. Ejeformens fl. af tillægsordene afviger.

Tillægsordenes flertal er udviklet således. Ad lydudviklingens vej fik man góðu i nf.-gf. ik. og i nf.-gf. hu.; fra disse former trængte det frem til nf. og gf. af hankönnet[1]) og til ejeformen i alle kön; denne fremtrængen lettedes måske derved, at det desuden herskede i tre forholdsformer i hunkönnets ental. Nu er endelsen -u trængt ind i hensynsformen med. Exempler på -um i hf. fl. af AM. 677: J eno*m* forno*m* logo*m* 44^{26}, i eno*m* nvio*m* logo*m* 44^{28}, fagna eno*m* v*er*fto*m* hl*utu*m 40^{29}. [2])

De gotiske ord på -areis (stammen ender på -arja-; de betegne personer) svare til oldnordiske på -ari, hvis ental altså er dannet som af en stamme på -aran. I AM. 677 finder jeg la*v*fn⁷i 16^{9}, ^{13}, ejf. et. la*v*fn⁷a 16^{16}; dette synes at skulle betyde

---

in allen übrigen deutschen Sprachen entfaltet. . . . . . theils mangelt die eigentlich schwache Form für den Nom. und Acc. Pl. Diese sollten statt hanar und túngur vielmehr lauten: hana und túngu.... Dass aber für den ganzen Plur. ursprünglich schwache Form da gewesen seyn müsse, lehrt die Analogie der Adjectivdeclination, die den Pl. nicht auf ar und ur, sondern durch alle Geschlechter auf u endigen lässt. Dieses u ist vermuthlich mit einem Nasalton auszusprechen'. Men i 2den udg. 1822 s. 820 forklarer han 'gumnâr' af et theoretisk gotisk 'blômanôs', og 'tûngûr' af 'tûngonâr, tûngnâr'; i Gesch. d. deutsch. sprache (1848) II 952 forklarer han hanar af 'hananas', 'hanans', 'hanâs' og tungur af 'tûngônôs', 'tûngôns, tûngôs'. — Säve omtaler et par gange ejeformen -ur i Gutalagens hunkönsord af den her behandlede klasse, f. ex. kirchiur, cunur (Annaler for nord. Oldkyndigh. 1853 s 360, Nordisk universitetstidskrift III, IV (Upsala) 107. 108, Gutniska urkunder s. XIV-XVI). Han efterviser den også på runestene på fastlandet. Det følger af det ovenstående, at jeg ikke kan være enig med ham i, at dette r er 'en verklig ålderdomens perla, en af de högsta prydnaderna för Gutniskan och ett af de mest afgörande vittnesbörden för dess höga Germaniska adel' (sidstanførte sted s. XIV). Men hans slutningsmåde er forsåvidt rigtig, som man måtte vænte, at got. -ons svarede til det samme på alle puncter. -r er kommet ind fra ejf. et. af a-stammer (oldn. gjafar) og i-stammer.

[1]) Endelsen -a i nf. fl. ha., som man efter gotisk -ans måtte vænte, findes virkelig i sådanne tilfælde som: sa*m*møðra brøðr, sa*m*feðra brøðr, Grågås, hos Finsen I 195^{22}, ^{23}.

[2]) Mange exempler på -um i hf. fl. af det bestemte tillægsord ere samlede af Jon Thorkelsson, Nogle Bemærkninger om C. Iversens islandske Formlære, i Efterretninger om Latinskolen i Reykjavik 1860-61, s. 56 ff.

lausn*eri*, -a; men uden forkortning står der la*v*fnari 40[9], fcapari 40[6], ef. la*v*fnara 42[39]. I den stokholmske homiliebog (pergamentshåndskriftet 15 4to på det kongel. bibliothek i Stokholm) synes ken*n*ero*m* (lærere) og flere former (Rydqvist II 206) at have -er- skrevet fuldt ud. -er- står det gotiske nærmere, da man skulde vænte omlyd. Gutalag har ains lanz domera 19,1 og þriggia domera 19,35.

Forbindelsen mellem denne klasse og de 3 foregående ser man af flertallet øxn af oxi eller uxi; her er en stamme på -an (uxan-) behandlet således, som man behandlede f. ex. tann-; øxn er opstået af en form *oxan-is eller *oxn-is, hvor i fremkaldte omlyd og det af s fremgåede r (*øxnr), som i tenn, bortfaldt efter n. Sanskrit har stammen uxan-; på gotisk findes Luc. 14, 19 juka auhsne, som det synes, af en stamme auhsan-, böjet uregelmæssig. Om overgangen o - ø se dette tidskr. II 306 under 3]. Exempler af AM. 677: gf. et. oxa fin 48[13], nf. fl. Øxn 44[25], [33], ejef. fl. Øxna oc 28[6], øxna ok 29[18]; 29[17] står Oxna oc, hvor stregen gennem o vel blot er glemt. Sml. Rydqvist II 171.

Stammer på -*īn*, af hunkön (hos Grimm i 1ste udgave: svagt femininum, 3dje declination, i den 2den udg. er denne böjningsklasse opstillet med spörgsmål om rigtigheden, og ordene stillede under stærkt femin., 2den decl.).

	got. hu.	oldn. hu.
Stamme:	SIUKĪN	SIUKĪN
ental		
nf.	siukei	sýki
gf.	siukein	sýki
hf.	siukein	sýki
ef.	siukein-s	sýki.

De gotiske ord kunne have flertal; men der er mig intet exempel bekendt på flertal af de oldnordiske; Rask giver æfi i nf.-gf. fl. æfir; hvis det forekommer, må det forklares som tungu-r. Exempler af AM. 677: n. mildi 38[38], fpeci 35[7], c*ri*ftni 44[10]; g. c*ri*ftni 44[2]; h. i raqri fegirni 38[14]; e. mildi fiɴar 48[32], t*il* þeffar c*ri*ftni 44[3], ęfi fiɴa*r* 52[13]. I gotisk böjes hunkön af höjere grad og af nutidens tillægsformer som stammer på -īn. I oldnordisk sker det samme; men i flertal er formen på -i (af*-ins) fra nf.-gf. hu. trængt ind i nf.-gf. ik. og ha. (*oc* urþo hiorto

þerra gloandi inan AM. 677 18[5]) og i ejef. (ena | fvri feþra AM. 677 44[34], [35]); hf. har -um (exempler af AM. 677: enom mérom boþorþom 26[28], at enom iþrom hlutum finſ liff 29[20], enom ytrom hlutum 32[10])[1]).

Efter at vi have gennemgået alle klasserne, opstår det spörgsmål: hvorledes skulle vi nu anvende navnene åben og lukket (Rasks navne), stærk og svag (Grimms navne)? Jeg mener, at vi kunne beholde såvel Rasks som Grimms navne, men give dem en noget anden anvendelse. Hovedmodsætningen synes i oldnordisk at blive imellem *an-*, *ān-* og *īn*-stammerne på den ene side og alle de andre på den anden side, og denne modsætning vil kunne betegnes med navnene svag om stammer på *-an*, *-ān* og *-īn*, og stærk om alle de andre; herved vil man desuden praktisk anvende navnene mest overenstemmende med det hidtil brugelige. Men da der desuden, især i gotisk, kan være trang til en adskillelse mellem stammer på en selvlyd og på en medlyd, vil man hertil kunne anvende navnene åben og lukket, således at de ny klasser (enstavede stammer, stammer på *-and* og på *-tar*, *-ðar*) regnes sammen med de svage navneord til de lukkede, men resten af de stærke anses for åbne navneord. Dette vil omtrent stemme med Rasks anvendelse af disse navne for latin (og græsk)[2]), men praktisk vil i de gotiske sprog anvendelsen næsten blive den omvendte af Rasks (i Vejledn. 1832); da han næmlig holdt sig til de tilsyneladende böjningsæmner, og stammens sidste bogstav for det meste var skjult, blev følgen den, at stammer på en medlyd syntes at ende på en selvlyd (af TUNGĀN så man blot tunga-), stammer på en selvlyd at ende på en medlyd (af LANDA så man blot land-). Selv ved de stammer, der må opfattes ens efter Rasks system og det her antydede, næmlig stammer som VALLU, må navnet dog vendes om, da de hos Rask regnes til de lukkede stammer. Både efter Rasks og efter den her antydede opfattelse blive ord som rót, fl. rœtr, lukkede; men her er ligheden i op-

[1]) Sml. Thorkelssons nylig anførte afhandling.

[2]) Men i latin og græsk må *i-* og *u*-stammer betragtes som lukkede. Der kunde iøvrigt være grunde for, især i got., at göre det samme her; så blev alene *a-* (*ā-*, *ja-*, *jā-*) klassen åben. Den vilde i gotisk adskille sig fra de andre klasser ved en stærkere adskillelse af ha. og hu.

fattelse dog blot ydre, og i virkeligheden er modsætningen her størst; medens Rask ellers regner for lidt til stammen, forøger han den her med et -u. Iøvrigt må det bemærkes, at Rask (i Vejledn. 1832) ikke bruger ordet stamme, men blot taler om endelsen d. e. stammeudlyden.

Resultatet af udviklingen her er altså, at vi få følgende klasser.

I. Stammer på en selvlyd, åbne stammer:

1. på -*a* (ik. og ha.) og -*ā* (hu.),	hos Schleicher	10
på -*ja* (ik. og ha.) og -*jā* (hu.)		10b
2. på -*i* (ha. og hu.)		9
3. på -*u* (ha.)		8

II. Stammer på en medlyd, lukkede stammer:

4. enstavede stammer på en medlyd (mest hu.)	1
5. stammer på -*and* (ha.)	4a
6. på -*tar* og -*ðar* (ha. og hu.)	5a
Alle disse stammer (1-6) ere **stærke**.	
7. Stammer på -*an* (ik. og ha.) og på -*ān*, -*īn* (hu.), **svage** navneord.	3

I den praktiske sproglære, hvor et dybere gående hensyn til gotisk er uanvendeligt, og hvor man ikke kan udskille de lånte former og heller ikke have for mange klasser, kan af det her opstillede system kl. 1-4 beholdes som 4 klasser i de stærke navneord, (eller hvis 1. og 2. forenes, som 3); i kl. 4. kan man dog blot betragte hunkönsordene som regelrette; kl. 6. kan behandles som afvigelse under kl. 4.; ved de svage navneord kan det bemærkes, at tillægsformer på -andi have en særegen böjning i flertal, når de bruges som no.; om man vil, kan det tilföjes, at flertallet får lighed med den 4de stærke klasses. Navnene åben og lukket ville ikke være anvendelige ved denne fremstillingsmåde. Den ydre forskel i det tilvante vil således ikke kunne blive stor eller forvirrende, og dog er forskellen i opfattelse stor nok til at kunne mærkes selv i den danske sproglære. De danske navneord kunne nemlig fremstilles på følgende måde som følge af, hvad vi have fremsat om de oldnordiske. ( ) betegner nydannelser.

	I. stærke			II. svage		
	a) uden i-omlyd i flertal.					
	1.	2.	3.			
et.	ord	ulv	tid	rige	hane	tunge
ef.	ords	ulvs	(tids)	riges	(hanes)	(tunges)
fl.	ord	ulve	tider	(riger)	(haner)	tunger
ef.	(ords)	(ulves)	(tiders)	(rigers)	(haners)	(tungers)

b) med i-omlyd i flertal; flertal har eller har haft stødtone.

et.	tand	fod	bonde
ef.	(tands)	(fods)	(bondes)
fl.	tænder	födder	bønder
ef.	(tænders)	(födders)	(bønders)

Tage vi sagen rent ydre, og betragte den blot med det nuværende sprog for öje, da dele vi navneordene i I stærke, der endes på en medlyd eller betonet selvlyd, og II svage, der endes på et ubetonet e. De deles i to afdelinger, eftersom flertal a) ikke har i-omlyd, eller b) har i-omlyd. I a deles efter flertalsendelsen (», -e, -er) i 1., 2., 3. II a lægger -r til i fl. b (I og II) har stødtone i flertal, der endes på -er (afvigende ere gås, gæs, mand, mænd; og på en anden måde fader, fædre o. s. v.).

Tage vi sagen historisk, da indeholder I a oprindelige *a*- og *i*-stammer (1. ik., 2. og 3. ha. og hu.), 1. og 2. udgå fra *a*-böjningen, 3. fra *i*-böjningen. I b har flertal af en oprindelig medlydstamme (eller en enstavet stamme på en 'tvelyd' eller lang selvlyd). II a er oprindelige *an*-stammer, hvortil *ja*-stammer med lang rodstavelse have sluttet sig (hyrde, og især intetkönsord). II b indeholder kun 1 ord nu; i fl. er det oprindelig stamme på *-and*, i ental udvidet ved tilföjelse af *-an*.

Den höje ælde af grundlaget for de danske flertalsformer födder, tænder, hænder, ænder, stænger, tænger, bønder o. s. v., og forbindelsen mellem disse former, anser jeg herved for eftervist.

Anmeldelser.

Norsk Grammatik af Ivar Aasen. Omarbeidet Udgave af «Det norske Folkesprogs Grammatik». Christiania 1864.[1])

Naar jeg griber Pennen forat anmelde denne Bog, sker det visselig med en ikke ringe Grad af Ængstelighed. Et Verk, der ligesaameget imponerer ved Stoffets Vidtlöftighed og den overordentlige Flid og Omhu, hvormed dette er tilveiebragt, som ved den Overlegenhed, der har formaaet at sammenarbeide denne Masse af Enkeltheder til et interessant og let overskueligt Hele, maa indgyde Ærbödighed og gjöre det til en betænkelig Sag for enhver, der ikke just staar paa Videnskabens Höider, at paatage sig et saadant Formynderskab derover som med nogle indledende Ord at fremföre det for Offentligheden. Det havde derfor været önskeligt, om en af dem, hvis Navn har Klang i vor videnskabelige Verden, havde paataget sig dette Arbeide. Men var det end önskeligt, synes det dog ikke saa nödvendigt, at man i Forventning deraf burde opsætte til en ubestemmelig Fremtid enhver Udtalelse om denne Bog. Forfatterens Navn er saavel Videnskabsmanden som den store Almenhed altfor vel bekjendt, til at han skulde behöve at stöttes ved nogensomhelst Autoritet, og Anmelderens Sag bliver væsentlig kun ved endel orienterende Bemærkninger at söge at hjælpe en og anden til en lettere Opfattelse af dette Værks Betydning. Og naar jeg vover at gjöre dette, kan jeg kun söge min Berettigelse deri, at jeg maaske med större Opmærksomhed end de fleste har fulgt I. Aasens Virksomhed, derfor med Forventning har imödeseet dette nye Udbytte af hans Forskning, og nu, da det er kommet, sögt at tilegne mig dets Resultater.

Ivar Aasens norske Grammatik er et videnskabeligt Arbeide, men om man deraf vilde slutte, at det kun har Interesse for Videnskabsmanden, vilde man tage ligesaameget Feil, som om man, fordi den er et sprogligt Arbeide, vilde tro, at den alene kunde interessere Sprogmanden. Den er tværtimod et Værk af overordentlig Betydning for enhver, der har Öie for Vigtigheden af vor nationale Udvikling, thi intetsteds vil man kunne vinde en sikkrere Dom om dennes Grundlag, nærværende Standpunkt og fremtidige Udsigter. Men se vi for det förste bort fra Bogens almindelige Værd og betragte kun, hvad der ved den er vundet for Sprogvidenskaben og navnlig for Studiet af vort Oldsprog, vil allerede dette vise sig at være anseligt nok.

---

[1]) Comiteen i Christiania har troet at have fuld Grund til at antage denne Anmeldelse, uagtet den ikke deler Anmelderens Anskuelser om det norske Sprogs Stilling og Udvikling.

Da vort gamle Sprog först begyndte at blive bekjendt og studeret hertillands, blev det os tilfört udenfra og gjorde derfor væsentlig Indtrykket af at være et fremmed Tungemaal. Alene paa Island sagdes det endnu at leve, og den naturlige Fölge deraf var, at man derfra sögte Oplysninger om de mange Ting, hvis Opfattelse kun kan blive klar og let gjennem det levende Ord. Den islandske Form af det gamle Sprog blev anseet for den normale og ene rigtige. Blev der Spörgsmaal om Udtale og Lydlære, raadförte man sig altid först og fremst med Islændere, og Ordenes Betydninger sögtes ogsaa först opklarede gjennem dem. En nöiagtigere Undersögelse navnlig af de egentlig norske Haandskrifter bragte imidlertid snart de Lærde til at tvivle stærkt om det berettigede i denne Islandskens Autoritet. Ligesom det snart maatte vise sig, at en stor Del af det gamle Ordforraad var gaaet tabt paa Island, og mange Ord derfor i större eller mindre Grad vare uforstaaelige for Islænderen, saaledes vilde det islandske Lydsystem i mange Stykker slet ikke passe til den Lydbetegnelse, som de ældste- og paalideligste Haandskrifter fremböde. Hvad der især var paafaldende, var, som bekjendt, Islændernes Sammenblanding af *y* og *i*, *ey* og *ei*, *œ* og *æ*, hvilke Tegn i de ældste Codices nöiagtig adskilles, Udtalen af *æ* som *ai*, *au* som *öi*, *u* som *y* eller *ö*, foruden endel mindre Egenheder. Hvor vigtigt det nu var at bringe Klarhed og Sikkerhed tilveie i disse Punkter, indsees lettelig, naar man betænker, hvilken væsentlig Rolle Lydlæren spiller i alle germaniske Sprog; men hvorledes kunde denne Strid mellem det levende Ord og Bogstavet forsones? Var den maaske kun tilsyneladende og begrundet i en unöiagtig Betegnelse i Codices (hvad der i og for sig ikke var saa urimeligt at antage i Betragtning af hine Tiders naive Sprogstandpunkt og den Vanskelighed, som Overförelsen af det fremmede latinske Alfabet paa Modersmaalet maatte medföre) eller havde virkelig Sproget paa Island antaget en fra det oprindelige forskjellig Farve? Fortsatte Studier i denne Retning syntes nu mere og mere at tale for den sidste Antagelse, men det er I. Aasens Fortjeneste at have skaffet fuld Sikkerhed i denne Sag. Idet ved hans sproglige Arbeider idetheletaget det nyere norske Sprog ved Siden af Islandsken er godtgjort som en levende Kilde, hvoraf Kundskab om Oldsproget kan öses, bliver det af afgjörende Betydning, at Nynorskens Vocalforholde staa i fuldstændig Samklang med de norske Haandskrifter, enkelte uvæsentlige Modificationer og Nuanceringer fraregnede. Derved bliver det jo for det förste klart, at den gamle Lydbetegnelse ikke er greben af Luften, men virkelig betegner det Lydforhold, som den synes at betegne, og da dette desuden baade er det naturligste og ved Sammenligning med beslægtede Sprog kan bevises at være det oprindelige, er det indlysende, at de nævnte islandske Egenheder ere secundære Dialektsudartninger.

Men da det paa den anden Side ogsaa er uimodsigeligt, at disse Egenheder allerede meget tidligt fremtræde i det islandske Sprog (de kunne bevises som eneraadende allerede i 13de Aarhundrede), kunde det endnu være et Spörgsmaal, om de ikke ialfald forendel

ere medbragte fra Moderlandet. Det var muligt, at allerede her denne Forrykkelse af det gamle Forhold kunde være indtraadt, om ikke overalt, saa dog i enkelte Landsdele. Ogsaa i dette Stykke giver I. Aasens Grammatik os sikker Veiledning. Man kan af de nuværende sproglige Tilstande med temmelig Vished slutte, at der allerede i de ældste Tider maa have existeret nogen Forskjel i Udtalen navnlig mellem de östlandske og vestlandske Bygder, og det er da ogsaa rimeligt, at der til Island, som fik sin meste Befolkning netop fra disse sidste, maatte overföres mange vestlandske Eiendommeligheder. Saadanne findes ogsaa der den Dag idag. Den islandske Udtale af *á* er overensstemmende med den norske i Hardanger, Voss og Sogn; Udtalen af *ll* som *dl*, *nn* og *rn* som *dn* er ogsaa saadanne vestlandske Egenheder. Men saameget mere paafaldende bliver det da, at man netop i disse Egne, hvor det gamle Forhold da nærmest maatte antages at være forrykket, om nogetsteds i Norge, intet Sidestykke finder til de heromhandlede islandske Eiendommeligheder, men at just her det oprindelige Lydforhold er bibeholdt med fuld Consekvents. Naar undtages, at i nogle Dele af Hallingdal og i Solör *y* udtales som *i* og *öy* som *ei*, finder man ogsaa i de övrige Bygdelag saalangt fra nogen Tilnærmelse til Islandsken, at vort Landsmaal tværtimod viser en Tilböielighed til at udvikle sig i den modsatte Retning. Det er saaledes ikke saa sjelden, at aabent *i* gaar over til *y* (*Byl*, *Gyl*, *Ryse*, *myssa*, *skylja*, *skypta* samt altid foran *r*), ligesom man ogsaa finder Exempler paa Overgang fra *ei* til *öy* (*röysa*, *löyva*, *svöypa*, *svöygja*). Man hörer aldrig *æ* for *œ*, men vel *gröta* = *græta*; *böre*, *vöre*, *gjöve* = *bæri*, *væri*, *gæfi* (hvormed kan sammenlignes Overgangen fra *aa* til *ó*, der allerede er begyndt i Oldnorsk: *ván*, *vón*; *gjá*, *gjó*). Udtalen af *æ* som *ai*, *au* som *öi* viser sig at være stridende mod alle Sprogets Regler, og efter alt dette kan det med Bestemthed paastaaes, at alle disse Dialektegenheder ingensinde have hört hjemme i det egentlig talt norske Sprog, men ere opkomne og udviklede paa Island[1]). Naar man derfor i Norge ud-

---

[1]) Færöisken har udviklet sit Lydsystem paa en ganske eiendommelig Maade, men ligner dog i væsentlige Punkter mest vor Talebrug, *æ* og *œ* holdes strengt fra hinanden og begge Vocaler have samme Lyd som hos os. Ligeledes adskilles *ey* (udt. *oj*) fordetmeste fra *ei*, og hvor de sammenblandes er det *ei*, der bliver til *ey*, ikke omvendt. Derimod er *y* blevet til *i* og Udtalen af *au* (som *ei*) staar den islandske Udtale nær. — Det lader ellers til, at Udtalen paa Island ikke er ganske den samme paa alle Kanter af Landet at dömme efter E. Olafsens »Reise gjennem Island« 2, 823. Her bemærkes om Östlandets Indbyggere, der roses for at have holdt Sproget temmelig frit for Indblanding af fremmede Ord og at have bevaret mange gamle Ord og Talemaader, der ere gaaede af Brug paa andre Steder, at »Accenten og Lyden i Udtalen er hos dem noget besynderlig og ligner mest den norske; saadan en Udtale kalde andre Islændere, som tale ligefrem, *Kæk* eller *Kiaik*; dog er denne *Kæk* uden Tvil ligesaa gammel som Sproget selv, og et Tegn til dets uforandrede Til-

taler Oldsprogets Vocaler efter Landsmaalets Talebrug, er dette ikke blot for os det bekvemmeste, men utvivlsomt ogsaa det rigtigste.

Idetheletaget vil man nu ved Aasens Grammatik sammenholdt med de islandske og færöiske Sproglærer i Forbindelse med en nöiagtig Undersögelse af Haandskrifterne være istand til at erhverve en paalideligere Dom om Sprogets oprindelige Lydregler, end man hidtil har kunnet opnaa. Men det er dog ingenlunde kun i denne Henseende, at dette Arbeide yder den, der har gjort Oldsproget til sit Studium, væsentlig Nytte. Tværtimod kunde man snarere sige, at den hele Bog indeholder for ham en uafbrudt Række af værdifulde Oplysninger. Selv hvor Sproget nu fremtræder i en temmelig afvigende Skikkelse, maa disse Forandringer, ja selv dets Udartninger under Forfatterens Behandling bidrage til en dybere Indsigt i den oprindelige Forms Forhold og Betydning, og saameget mere maa man da naturligvis der, hvor det endnu staar uforandret paa Oldsprogets Grund, glæde sig ved hans klare og indtrængende Fremstilling. Især maa da fremhæves Afsnittene om Kjönnet og om Orddannelsen. Disse Dele af Sproglæren, der ere saa frugtbare for en dyberegaaende Indtrængen i Sprogets Aand, dets eiendommelige Tænke- og Forestillingsmaade, ere i de oldnorske Grammatikker i Almindelighed slet ikke eller ialfald meget overfladisk behandlede. Det er jo vistnok ogsaa saa, at netop fordi de höre til Sprogorganismens fineste Dele, ere de ogsaa de vanskeligste at udgrunde, og Forskningen maa nödvendigvis her tilsidst tabe sig i Mörke. Men desto större Fortjeneste har da Grandskeren, naar han alligevel formaar at sprede saameget Lys paa dette Feldt, at dog idetmindste Hovedpunkterne træde frem i overskuelig Sammenhæng. Dette er det netop, I. Aasen her har magtet at gjöre navnlig paa Orddannelsens Omraade, og man faar mangesteds et bestemt Indtryk af, at Grunden til, at han lettere har fundet en ledende Traad og har været istand til at vinde et rigere Udbytte, for en væsentlig Del ligger deri, at han ikke blot som en Udenforstaaende med Skarpsindighed har gjennemtrængt Sprogstoffet, men selv er udgaaet fra det Folk, hvis særegne Aandsretning har skabt Sproget og aabenbarer sig deri. Orddannelsen er forresten fremstillet fra et dobbelt Synspunkt; man faar först en Oversigt over de formale Midler, som Sproget har anvendt forat udlede de beslægtede Begrebers Betegnelse af hverandre (Overförelse eller kort Afledning, Afledning ved Endelser og Sammensætning); paa den anden Side er Betydningen gjort til Udgangspunkt og en Udsigt givet over, hvilke Former Sproget anvender til Udtryk for de samme Betydningsmodificationer, uanseet disses formale Sammenhæng. Ved den förste Fremstilling har det været Hensigten at yde «en nærmere Indsigt i Sprogets Grundregler

---

stand». Hvorvidt dette gjælder andet end den 1, 465 omtalte eiendommelige Udtale af Stavelsen *ang*, kan dog ikke sees, men interessant skulde det være at höre noget nærmere derom.

og indre Bygning», ved den anden «en Veiledning til en rigtig Udvikling og Berigelse af Sprogets eget Ordforraad».

Lydlæren og den dermed forbundne Orddannelseslære höre til de Sider af det nyere norske Sprog, hvor det oprindelige Forhold endnu er bestaaende i den störste Renhed, og som altsaa maa have störst Interesse for den, der gjennem dette kun önsker at opnaa en klarere Indsigt i Oldsproget. Mindre direkte Udbytte vil der for ham være at erholde af Flexionslæren, i hvilken man finder de fleste Forandringer. I nöie Sammenhæng med denne staar Ordföiningen. Ligesom den Omstændighed, at Landsmaalet i lang Tid kun har været benyttet som Talesprog, nödvendigvis maa have medfört, at denne er simpel og lidet udviklet, saaledes fölger det ogsaa af Formernes Indsvinden, at der her maa vise sig stor Forskjel fra det gamle Sprog. Dette gjælder dog nærmest de «enkelte» Sætninger, medens derimod i disses Forbindelse til et större Hele mere af det oprindelige endnu har kunnet vedligeholde sig. I den Henseende kan derfor ogsaa Studiet af Landsmaalet være af Betydning for Modersproget, som man vil se f. Ex. af Udviklingen om Relativets Brug § 341 og om den indledende Eftersætnings-Partikkel § 342[1].

Men hvad der dog fremfor alt maa tiltale Sprogmanden er den Maade, hvorpaa Stoffet er behandlet og fremstillet. De Hindringer, som dettes særegne Vanskeligheder have maattet lægge Fremstilleren i Veien, ere saa fuldstændigt fjernede, at man skulde tro at befinde sig paa et Feldt, der var dyrket ved mange Forarbeider, medens han dog har maattet rydde det selv fra först af. Her er Nöiagtighed, forenet med Klarhed og Overskuelighed, Grundighed og systematisk Orden i Forening med Simpelhed og Letfattelighed uden al lærd Ostentation. Og med alt dette skulde man dog kunne sige, at Verkets Hovedinteresse ikke er den rent sproglige, men at det, som för bemærket, har en höiere og mere almen Betydning.

Som Talen er Tankens Form, er Sproget Udtryk for Folkets hele Tænkning, dets eiendommelige Aandsretning og aandelige An-

---

[1]) Jeg kan her ikke undlade at beröre en Bemærkning, der afgiver Exempel paa, at Dialektegenheder ingenlunde altid, saaledes som det ved förste Öiekast kunde synes, ere Særegenheder, der kun have et höist indskrænket Værd for den almindelige Forskning. Naar man hörer, at det lukte *i* og *u* paa nogle Steder bliver udtalt med et Forslag af *e*, omtrent *ei*, *eu* (*Le-iv*, *He-us*) synes dette at være en Tilfældighed, der ikke kan tillægges videre Betydning. Men naar det saa bemærkes, at dette egentlig kun sker, hvor det aabne *i* og *u* faar en lukt Udtale, derimod ikke, hvor disse Vocaler beholde sin oprindelige Lyd, bliver Regelen almengyldigere. Vi se, at vi have et Analogon til det paafaldende Phænomen i det nyere tydske og engelske Sprog, at de lukte Vocaler *î* og *û* have faaet en diftongisk Udtale (f. Ex. *frei*, *Zeit*, *Braut*, *Haus*; oldht.: *frî*, *zît*, *brût*, *hûs* — eng.: *side*, *time*, *out*, *sour*; angels. *ût*, *sûr*) og skjönne, at denne Forandring ogsaa her er foranlediget ved, at den aabne Lyd er forsvunden og gaaet over til lukt.

læg. Folkeaanden træder os vistnok ogsaa imöde gjennem det sociale Livs Institutioner, Sæder og Skikke, idetheletaget gjennem den Maade, paa hvilken Folket indretter sig og ved at benytte sig af de forhaandenværende Omstændigheder. Men ligesom Tanke gaar forud for Handling, og Tanken væsentlig er Menneskets egen, Handlingen derimod for en stor Del beroende paa Forholde, over hvilke Mennesket ikke er Herre, saaledes maa Sproget som Tankens umiddelbare Udtryk til enhver Tid fremfor noget andet være den tydeligste og mest uforfalskede Aabenbaring af Folkeaandens Eiendommelighed eller Nationaliteten. Derfor bliver ogsaa Sprogets Historie Nationens. Alle dennes vexlende Tilstande, dens Udvikling og Blomstring saavelsom dens Underkuelse, Tilbagegang, Udartning og Oplösning afpræge sig deri. For ethvert Folk maa saaledes Sproget have en særlig Interesse. Det afgiver Maalestokken for den nærværende Udvikling paa samme Tid, som det viser Grundlaget for den fremtidige. Men naar det nu stiller sig som den nærmeste Opgave for det norske Folk at fylde den nyvundne politiske Selvstændighed med det nationale Indhold, uden hvilket denne kun bliver en ydre, tom Form, er det indlysende, at et Værk som det foreliggende maa være os af overordentlig Betydning. Vi vide paa Forhaand, at det norske Folk gjennem en Række af Aarhundreder har været underkastet en uafbrudt national Undertrykkelse, omend dets materielle Stilling kan have været taalelig nok. Det er ogsaa klart, at Fremtidens nationale Udvikling ikke kan udgaa fra det udenfra indkomne Fremmede, der aldrig har tilhört os, men kun har tjent til at fortrænge vort eget, men at en saadan alene kan knyttes til det, som endnu maatte have bevaret sig af Nationens oprindelige Jeg. Men da bliver det jo et Livsspörgsmaal for os: lever der endnu et eiendommeligt norsk Liv iblandt os, og er dette et hensygnende, döende Liv, eller har det boldt sig kraftigt indunder det fremmede Lag, som har lagt sig derover, og behöver kun Lys og Luft for atter at udfolde sig? Dog det kunde nok hænde, at det Fremmede i et saalangt Tidsrum havde formaaet saaledes at gjennemtrænge alle Livets Forholde og blande sig med det oprindelige, at det ikke længere med Bestemthed kunde udskilles derfra, og Besvarelsen af dette Spörgsmaal derfor blev vanskelig eller umulig, hvis man ikke i Sproget havde et sikkert Holdepunkt, og I. Aasens Fremstilling deraf ikke havde gjort det muligt at gjennemskue dette tilbunds. Spörgsmaalet bliver nu: Er det norske Sprog, saaledes som det nu tales, kun en vissen Levning af det gamle, eller er det endnu livskraftigt og dygtigt til at anvendes i Civilationens Tjeneste?

Naar man for at undersöge dette sammenligner det nynorske Sprog med Modersproget, bliver det allerförst iöinefaldende, at medens dette fremtræder som en Enhed, synes hint derimod kun at findes som en Række af mere eller mindre afvigende Bygdemaal. Vistnok maa det, som allerede för bemærket, antages, at der ogsaa i gamle Dage existerede visse Udtale-Afvigelser indenfor Sprogets Omraade. Man kunde i den Henseende tale om Islandsk til Forskjel fra det specielt Norske, ja selv i Norge kunde der vel skjelnes

mellem Vestlandsk og Östlandsk, idet dette i enkelte Ting holdt sig nærmere til den östlige (svensk-danske) Gren af den nordgermaniske Stamme (som f. Ex. i Udtalen af *á*, *ll*, *rn*, *nn*, maaske i Bibeholdelsen af Lydstillingen *vr* o. s. v.). Ikke er det heller forunderligt, om saa var, naar man tager Hensyn til det store Rum, over hvilket Folket var spredt. Megetmere er det at undres over, at trods de mange Hindringer, som de locale Forholde maatte lægge i Veien for Opretholdelsen af Sprogets Enhed, denne alligevel kunde være saa stærk, at man, naar undtages disse uvæsentlige Forskjelligheder i Udtalen, intetsteds finder Spor til, hvad der kunde kaldes Dialektegenheder. I saa Henseende vare Forholdene i Norge forskjellige fra Sveriges og Danmarks, hvor méget snart Sproget synes at have skilt sig i Dialekter. Grunden synes at ligge fordetförste i Befolkningens utvivlsomme Ensartethed og den ringe Anledning for nogen betydelig fremmed Paavirkning; dernæst i Indflydelsen af de fælles Traditioner, der hos det hele Folk affödte en levende Interesse for den til disse knyttede Skaldskab og Saga, i Forbindelse med den inderligere Sammenknytning af de norske Landskaber til politisk Enhed. Ved Hirden samledes alt, hvad der var udmærket i Landet; den blev derfor en Dannelsens Skole, efter hvilken Folket dannede sig. Og som dette maatte influere paa Slebenhed og gode Sæder, saaledes ogsaa paa Vedligeholdelsen af Sprogets Renhed. Hövdingerne talede saaledes som de havde hört ved Hoffet, og Almuen rettede sig som i god Opförsel idethele saaledes vel ogsaa i sin Tale efter disse. Men ved Hoffet stode igjen Skalderne som Vogtere af Sprogets Oprindelighed, hvad Nödvendigheden tvang dem til som Udövere af den strengt regelbundne Digtekunst, i hvilken Lyd og Form spillede en saa væsentlig Rolle. Paa denne Maade kan man sige, at man allerede længe för Skrivekunstens Indförelse og Opkomsten af en skreven Literatur havde et almengyldigt og anerkjendt Normalsprog, som alle rettede sig efter, og som hindrede de enkelte i at forfalde til sproglige Udskeielser. Og senere, da man fik en vidtlöftig skreven Literatur, der læstes af mange og hörtes forelæse af endnu flere, maatte dettes Indflydelse naturligvis blive endnu stærkere.

Men da det gamle Kongehus, der ved Sprog, Traditioner og Interesser var knyttet til Folket, uddöde, da ogsaa de gamle Hövdingeslægter forsvandt, da man istedet fik en udenlandsk Konge og udenlandsk Adel, da som Fölge deraf Dannelsen blev fremmed ligesom det Sprog, gjennem hvilket det fremtraadte, medens det gamle Sprog pludselig ophörte at blive benyttet i Skrift — da brast ogsaa det sproglige Foreningsbaand, og Sproget var uden Stötte givet til Pris for Forholdenes destruerende Magt. Indflydelsen af Landets naturlige Beskaffenhed, der deler Folket i mange fra hinanden adskilte Bygdelag, hvis Indbyggere kun vanskeligt vedligeholde Forbindelsen med hverandre, blev nu desuden ogsaa forhöiet ved Tabet af Selvstændigheden og den deraf fölgende Mangel paa Interesse for det offentlige Liv, der end mere bandt den enkelte til sin Hjembygd. Deraf kom altsaa Sprogets Splittelse i Bygdemaal

eller Dialekter. Paa hvilken Tid denne Proces er begyndt og hvorlænge den har varet, er imidlertid indhyllet i Dunkelhed. De sidste Dokumenter, der ere affattede i det gamle Sprog (fra Begyndelsen af 15de Aarh.) vise endnu i det væsentlige de oprindelige Former, og paa den anden Side fremtræder det nyere Sprog fra den förste Gang, det omtales (Midten af 17de Aarh.) med de samme Former, som det endnu har. Men sikkert er det, at ligesom Sprogets Enhed i gamle Dage afgiver det bedste Bevis paa det nationale Livs og den nationale Udviklings Blomstring, saaledes viser heller intet mere end Nutidens Dialekter den ödelæggende Indvirkning, som det herskende fremmede Element har udövet paa Folkeeiendommeligheden.

Naar en Nation paa denne Maade först er sprængt istykker, da kan det vel hænde, at de enkelte Dele gjennem en fortsat ensidig Udvikling fra det samme Udgangspunkt efterhaanden komme saalangt fra hinanden, at en Gjenforening bliver umulig (hvilket da synlig vil aabenbare sig saaledes, at Dialekterne i den Grad udvikle sig selvstændigt, at de ikke længere kunne forenes i en fælles Norm), og naar nu dertil kommer, at hver enkelt er for svag til i Længden at kunne bestaa for sig, vil da Enden blive, at de samtlige lidt efter lidt indforlives i det fremmede dominerende Element. Derfor har det heller ikke manglet paa dem, som gaaende ud fra vort Sprogs nuværende Splittelse have troet, at den Nationalitet, som det repræsenterer, i den Grad mangler Enhed og Livskraft, at der paa den ikke skulde kunne bygges nogen ny Udvikling, men at den alene vilde være istand til at give det fremmede Element, i hvilken den efter den historiske Nödvendighed maatte optages, en vis egen Farvning. Men en saadan Betragtningsmaade er dog falsk og beroende paa en overfladisk Bedömmelse af de faktiske Forholde, hvad der vil blive klart, naar man undersöger, hvorledes disse Dialekter stille sig til hinanden.

Her gjælder det da fremfor alt at adskille væsentligt fra uvæsentligt, saameget mere, som det netop er det uvæsentlige, der er mest iörefaldende og forleder Folk til at anse Forskjellen större, end den virkelig er. I det norske Sprog höres som i alle andre Sprog i de forskjellige Egne et forskjelligt Tonefald, hvor forresten Lyden er ganske den samme. Dertil kommer, som tidligere anfört, at endel Lydforbindelser have en noget forskjellig Udtale. Saaledes har *ll* og *nn* snart sin ligefremme Lyd, snart udtales de som *dl*, *dn*, snart have de en vis mouilleret Udtale; *đ* udtales paa enkelte Steder aspireret, andre Steder er det forhærdet til *d*, og atter andre Steder er det bortfaldet. Det gamle *hv* har nu fordetmeste Lyd som *kv*, men enkelte Steder udtales det ligesom i Dansk som *v*; *p*, *t*, *k* blive i nogle Bygder i visse Lydstillinger til *b*, *d*, *g*; *y* og *öy* er stundom sammenknebet til *i* og *ei*; *aa* lyder nogle Steder som *a͡o*; de aabne Vocaler *e*, *i*, *o*, *u* have dels sin rigtige og oprindelige Lyd, snart ere de gaaede over til de nærliggende *æ*, *e*, *aa*, *o* o. s. v. Dette i Forbindelse med de i enhver Dagligtale forekommende Sammendragninger og Forkortelser af hyppigt forekommende Ord kan vistn

for den Uvante mangengang give Talen en besynderlig Klang og i förste Öieblik vanskeliggjöre Forstaaelsen af hvad der forresten er bekjendt nok. Men man vil dog lettelig se, at dette i Grunden dog ere Ubetydeligheder, der ikke kan berettige nogen til at drage Sprogets Enhed i Tvivl.

Skal der derimod være Tale om egentlige Dialekter, udkræves væsentlige Afvigelser i Ordenes Rod, endvidere i Böiningsformer, Orddannelse, Ordforraad og Udtryksmaade, kort i alt det, som egentlig constituerer Sprogorganismen og giver et Sprog Ret til at opstilles som selvstændigt ved Siden af andre.

De væsentlige Afvigelser i Roden (d. e. saadanne, der ikke blot hidröre fra en mindre klar og distinct Udtale af Lyden) indskrænker sig, naar undtages nogle Tilfælde, der dels kun omfatter en liden Række af Ord, dels have ringe Udbredelse i Landet, til den saakaldte Tiljævning (Aasens Gram. § 113—15). Denne, der er mærkelig ved sin Regelmæssighed og Udbredelse over Trondhjems, Agershus og den östlige Del af Christiansands Stift, bestaar i en gjensidig Paavirkning af Stamme- og Endevocal og er saaledes egentlig ganske analog med Omlyden. Den indtræder i Tostavelsesord, hvis Rodvocal er *a* eller aabent *o*, *u*, *e*, *i* med efterfölgende enkelt Consonant eller en saadan i Forbindelse med *j*, og hvis Endelse indeholder Vocalen *a* eller *o* (*u*); saaledes især i Verbernes Infinitiver samt i Enkelttallets Nævneform af de svage Masculiner og Femininer, som nemlig paa disse Steder udlyde paa de gamle Accusativendelser *a* og *o* (*u*). Tiljævningen er imidlertid ikke allesteds lige stærk. Er Endelsens Vocal *a* og Stammevocalen *e* eller *i*, bliver denne gjerne kun til en bredere Lyd, *æ* eller *ą* (f. Ex. *bera: bæra*, *bara; liva*, *læva*, *lava* — *Neve: Neva*, *Nævva*, *Nava; Bite: Bita*, *Bæta*, *Bata*). Er Stammens Vocal *o* eller *u*, paavirkes denne og Endelsens *a* gjensidig af hverandre, og begge Stavelser faa *aa* (*koma: kaammaa; muna: maannaa* — *Mose: Mosa*, *Maassaa; Spune: Spuna*, *Spaannaa*). Men denne Overgang til *aa* kan ogsaa indtræde, hvor Rodvocalen er *a* (*fara: faaraa; Hane: Hana*, *Haanaa*), ja stundom, hvor den er *e* eller *i* (*bera: baaraa; vita: vaataa*).

Er Endelsens Vocal *ó* (*u*), indtræder i Regelen kun Forandring, naar den foregaaende Stavelse har *o* eller *u*, idet da begge Vocaler enten blive *o* eller *u* (*Loka: Loko*, *Luku; Svola: Svolu*, *Svulu*). Er derimod Rodvocalen *e* eller *i*, bliver den fordetmeste uforandret (*Seta: Setu; Vika: Viku*); dog kunne ogsaa disse paa nogle Steder blive til *o* eller *u* (*Soto*, *Voko; Sutu*, *Vuku*).

Paa denne Maade kan altsaa fremkomme mange stærkt afvigende Former af det samme Ord (*vita: veta*, *vætta*, *vatta*, *vaattaa; Hoka: Hoku*, *Hoko*, *Huku*), og var dette Phænomen saa indgribende, som det er paafaldende, kunde der visselig deraf hentes en vægtig Indvending mod Sprogets Enhed. Men til den rigtige Bedömmelse deraf maa fölgende tages i Betragtning. 1) Er det ukjendt i Halvdelen af Landet, og i sin fuldkomneste Form indskrænket til nogle Bygder i Agershus og Trondhjems Stift. 2) Ere de Ord, i hvilke et paa Grund af Lydstillingen kan indtræde, forholdsvis faa. 3) Ind-

træder selv i disse, naar Lydstillingen ved Flexion eller Afledning forandres, atter det almindelige Lydforhold (f. Ex. *Haamaar* pl. *Hamrar*, *taakaa*, Imp. *tak! laasaa*, Præs. Ind. *les; vaattaa*, Præs. Ind. *veit* o. s. v.).

Ogsaa i Böiningsformerne er man gjerne tilböielig til at forestille sig en större Forskjel, end der i Virkeligheden er. Hvad först Verbalflexionen angaar, da har man overalt det samme System ikke blot i sine Hovedtræk, men indtil de mindste Enkeltheder. Den stærke Conjugation med sit mærkelige Lydskifte (Aflyd og Omlyd) findes uforandret overalt. Det eneste afvigende, som man skulde kunne mærke, er, at nogle Verber, der i Almindelighed böies stærkt, paa enkelte Steder altid eller fordetmeste have faaet svag Böining; — at i Supinerne i 2den Række, der regelmæssig vexle mellem Vocalerne *e* og *o* (*drepet, boret*), har man etsteds overalt antaget *e* (*drepet, beret*), et andet Sted overalt *o* (*dropet, boret*); — at den forresten gjennemgribende Regel, der er et væsentligt Skillemærke mellem Norsk paa den ene Side samt Svensk og Dansk paa den anden, at nemlig Præs. Ind. af de stærke Verber skal have Omlyd, i Egnene om Christianiafjorden lider Afbræk; — at mangesteds ingen særegen Flertalsform dannes i Verbernes Præs. og Imperf., og at i denne sidste Form den oprindelige Endelse *o* (*u*) ofte er svækket til *e*; — endelig at man paa nogle Steder finder Levninger af Imperf. Conj., der ellers overalt er bortfaldet. I den svage Conjugation ere de indbyrdes Afvigelser endnu færre; man har overalt de samme Underafdelinger med de samme Endelser; kun mærkes, at i Præsensendelserne *er* og *ar* bortfalder mangesteds i Udtalen det sluttende *r*, og at *ar* stundom er forsvaget til *er*. Den eneste Forskjel af nogen Betydning forekommer da i Infinitiverne, hvis oprindelige Endelse *a* undertiden i alle Tilfælde gaar over til *e*, i Öst- og Nordlandet i Almindelighed bliver til *e*, men i Tiljævningstilfælde til *a* eller *aa*.

Det gamle Sprogs Regelmæssighed i Verbalböiningen har saaledes været stærk nok til at modstaa Forholdenes splittende Indflydelse, og holde Udviklingen overalt paa de samme Baner. Men det kunde allerede paa Forhaand sluttes, at Sagen maatte komme til at stille sig uheldigere for Nominalflexionen. Denne fremtræder nemlig i Oldsproget ikke med en saadan gjennemfört Consekvents. Det gamle Böiningssystem, som kan sees af ældre germaniske Sprog, er allerede her forendel gaaet tabt for Sprogbevidstheden, hvilket har foranlediget adskillig Vaklen og Ubestemthed i Formerne. Her maatte altsaa Tabet af et Skriftsprog som almengyldig Norm især blive fölelig, og de enkelte Bygdemaal, overladte til sig selv, være mest udsatte for at gaa fra hinanden. Man ser i dem alle en Stræben efter Consekvents og fast Regel, men idet de undertiden tage forskjellige Udgangspunkter, bliver ogsaa Resultatet af denne Stræben forskjellig. Men ogsaa her gjælder det at skjelne mellem væsentligt og uvæsentligt. At det udlydende *r* bliver svagt og uhörligt, at Vocalen i Endelsen *inn* bliver til *e* eller *ö*, at udlydende *i* snart faar en mere lukt, snart en bredere Lyd (*e*, *æ*), at *rn* bliver

til *nn* eller *dn*, alt saadant vil som blotte Udtaleegenheder findes at være af underordnet Betydning.

Som det almindelige Grundlag for den nuværende Declination mærkes först Opgivelsen af de fleste gamle Casus, idet man kun har bibeholdt en ubestemt og en bestemt Form for hvert Tal. Genitiverne have nemlig nu kun Betydning som Sammensætningsformer; Dativ findes vistnok hyppig i den bestemte Form, men er dog idetheletaget at betragte som et hendöende Led af Organismen. Dernæst viser sig overalt en Bestræbelse for at holde de tre Kjön ud fra hinanden ved bestemte ydre Mærker, medens man paa samme Tid söger at vinde saa stor Ensformighed som muligt indenfor hver af disse Classer. En saadan er i Masculinerne lettest at opnaa og saavel de consonantisk udlydende som de, der ende paa *e*, antage regelmæssig Endelser, der kunne föres tilbage til Grundformerne: ***en*** for bestemt Ental, ***ar*** for ubest. Flertal og ***arne*** for bestemt Flertal. De enkelte Bygdemaals afvigende Former (*inn, ön* — *a* — *adne, adn, anne, ann*) ere tydeligvis kun Udtaleændringer. De eneste Dialektegenheder i dette Punkt bestaa deri, at, som för omtalt, i Tiljævningstilfælde kan forekomme Masc., i Sing. udlydende paa *a* for *e*, og at man i Gudbrandsdalen har Flertalsformerne: *e* — *enn* (*æinn*), i Söndre Agershus *er* — *a'*.

Den samme Stræben efter bestemt Kjönsbetegnelse i Forbindelse med Ensformighed har derimod i Femininerne fremkaldt större Forskjel. I det gamle Sprog betegnedes, som bekjendt, det bestemte Ental i Nævneformen med Tilföielse af Artiklen *in*, der i Forbindelse med udlydende *a* gik over til *an*. For nu at forebygge, at Endelsen for de stærke Femininer i bestemt Form skulde falde sammen med den masc. Endelse (naar nemlig det masculine Nominativsmærke *r* bortfaldt) har det nyere Sprog foretrukket at udelade det sluttende *n* i den feminine Form og saaledes lade denne udlyde paa Vocalen. Saaledes skulde de stærke Femininer i den bestemte Entalsform faa Endelsen *i*, de svage *a*. Men paa den Maade vilde for disse sidstes Vedkommende den bestemte og den ubestemte Form i Sing. blive lig, og derpaa sögte man nu at raade Bod ad forskjellige Veie. Der, hvor man var tilböielig til at svække det udlydende *a* til *e*, lod man denne Svækkelse regelmæssig foregaa i den ubestemte Form og beholdt *a*'et bestemt udtalt som Mærke for Bestemtheden (altsaa: *Vise*, *Visa*). Hvor derimod *a* ikke svækkedes, benyttede man sig af en anden af de gamle Casusformer til at betegne den bestemte Form, som da kom til at ende paa *o* (altsaa: *Visa*, *Viso*). Men for nu at erholde den samme Endelse i alle Femininer, saaledes som man havde det i Masculinerne, overførtes stundom denne svage Form ogsaa paa de stærke Ord, hvorved fremkom Former som *Skaala*, *Skaalo*. Saaledes fik man her tre Hovedformer:

Stærke Fem.	Svage Fem.	
bestemt Ent. *i* (*e*, *æ*)	ubest. Ent. *a*	best. Ent. *o* (*aa*)
— — *a*	— — *e*	— — *a*
— — *o* (*aa*)	— — *a*	— — *o* (*aa*)

af hvilke den förste Form fordetmeste er herskende i Bergens Stift,

den anden i den störste Del af Nord- og Östlandet; den tredie, som kun har ringe Udbredelse, i enkelte Bygder af Bergens og det vestlige Christiansands Stift. Hertil kommer da endnu, at der i Tiljævningstilfælde findes svage Fem. paa *u*.

I Flertallet af disse Ord hersker derimod större Enhed. De stærke Ords Endelser gruppere sig her omkring **er, erna** (*ir, i, e* — *enna, idna, idn, inne, enne, inn*), de svages om **or, orna** (*ur, u, o, aa* — *onna, unna, unne, udn, unn, aan*). Her finder man stundom den stærke Form fortrængende den svage, saaat man ogsaa i denne hörer: *er, e* — *enna, edna, inne*[1]).

Men disse Afvigelser i best. Fem. Sing. har ved Sprogets Stræben efter Consekvents faaet et videre Omraade. I det gamle Sprog var nemlig den bestemte Nævneform i Plur. af stærke Neutra, og den ubestemte Nævneform i Fem. Sing. af Adjectiver paa *inn* altid lig de stærke Femininers best. Nævneform i Sing. Denne Lighed er endnu stedse overholdt, og derfor findes ogsaa paa disse Steder i Bygdemaalene en tredobbelt Form: *i* (*e, æ*), *a, o* (*aa*). Forresten er i Neutra, Adjectiver og Pronominer ingen væsentlig Forskjel i Dialekterne, naar undtages, at de faa svagtformede Neutra paa *a* ere tilböielige til i Flertal at antage feminin Form, og at Flertallet af de personlige Pronominer samt Spörgepronominet har holdt sig snart til den ene, snart til den anden af de mange gamle Former i disse Ord.

Naar man efterat have kastet et Blik paa Flexionslærens Hovedpunkter vender sig til Orddannelsen, vil man paa dette Feldt se Sproget fuldkommen constatere sig som Enhed. Som Lydlæren og specielt Aflyden intetsteds lider Afbræk, er ogsaa den charakteristiske «Overförelse» eller korte Afledning overalt den samme. Heller ikke i Brugen af Afledningsendelser findes anden Forskjel, end at af flere ensbetydende kan en være mere almindeligt i Brug paa et Sted end paa et andet, og at hist og her en fremmed Endelse kan have trængt sig ind ved Siden af den gamle. I Sammensætningen er at mærke, at de som Sammensætningsformer brugelige Genitiver ofte ere svækkede, at *ar* gaar over til *a* eller *e*, *a* og *o* til *e* (*Bygdarfolk, Bygdafolk, Bygdefolk* — *Visobok, Visebok; Dalamann, Dalemann*). Hvad der gjælder om Orddannelsen, gjælder ogsaa om Ordforraadet. Dette er overhovedet det samme allesteds. Der vil kun findes faa Ord, som ere ganske ukjendte nogetsteds, og selv om saa er, vil de dog i de fleste Tilfælde forstaaes, saameget mere, som man gjerne finder Afledninger i levende Brug, om ogsaa Stammeordet er tabt. Og forresten vil i dette Stykke de indbyrdes Afvigelser alene bestaa deri, at af flere synonyme Begrebsbetegnelser en kan være brugeligere i nogle Bygder end i andre, og at det samme Ord paa forskjellige Steder kan antage en noget nuanceret Betydning.

---

[1]) Ligesom i det gamle Sprog findes der nogle stærke Fem. med Flertal paa *ar*, ligesom Masc. med Flertal paa *er*.

Medens der altsaa idetheletaget findes Overensstemmelse i Lydlære, Verbalböining, Orddannelse og Ordforraad, er det egentlig kun i endel Ordformer og i nogle Punkter af Nominalflexionen, at der fremtræder Dialektsforskjel i Ordets strængere Betydning. Men naar de indbyrdes Afvigelser ikke ere flere eller större, siger det sig selv, at de Hindringer for en selvstændig national Udvikling, som man har villet se i Sprogets antagne Splittelse, fordetmeste kun ere imaginære. Dog selv i dette Tilfælde bliver det endnu et Spörgsmaal, om Sproget lever saaledes hos Folket, at man deraf kan slutte tilbage til Tilstedeværelsen af et kraftigt nationalt Liv, og om det indeholder saadanne Elementer til videre Udvikling, at man har Grund til at tro, at ogsaa dette Liv har Udsigt til fremtidig Bestaaen og Udvikling.

Naar et Sprog, udelukket fra Skrift og dannet Tale, i Aarhundreder alene er blevet overladt til en Almues Dagligbrug, naar Folket i Kirke, Ret og Skole er blevet paatvunget et andet Medium som det ene gyldige Udtryk for sine Tanker, naar endvidere dette fremmede ligger det hjemlige saa nær, at dets Tilegnelse bliver en forholdsvis let Sag, da synes det unægtelig at maatte være en nödvendig Fölge af Omstændighedernes tvingende Magt, at dette hurtigt og uopretteligt gaar sin Oplösning imöde. Men en saameget större Livsfylde maa det da være i Besiddelse af, og saameget kraftigere Næring maa det hente af den Jordbund, paa hvilken det er fremblomstret, naar det alligevel formaar ikke blot at holde Roden frisk, men ogsaa skyde nye Skud. Omend disse ofte, idet ydre Tvang hindrer den naturlige Udvikling, blive Udvæxter, der senere maa bortskjæres, ere de dog Vidnesbyrd om en Livsvirksomhed, der kun behöver Frihed forat udfolde sig. Saaledes er allerede det Faktum, at det norske Sprog til Trods for den kummerlige Tilværelse, som det saalænge har fristet, fremdeles tales af det norske Folk, og er dettes naturlige Tankemedium, et fuldgyldigt Bevis for det Elements Styrke og seige Modstandskraft, som det repræsenterer, og endnu mere slaaende bliver det, naar man af den «norske Grammatik» lærer det at kjende ikke som en Samling af Levninger og usammenhængende Brudstykker, men som en hel og fuldt udviklet Organisme. Man finder nemlig deri en levende og fin Sprogfölelse ikke blot i det store, men i de mindste Enkeltheder, en gjennemgribende Stræben efter Consekvents og en stærk Regelbundethed selv der, hvor man allermest skulde tro det givet i Tilfældighedens Vold. I den Henseende er det oplysende at betragte Tiljævningens faste Regler, Dannelsen af den bestemte Femininform i Ental og de dermed i Forbindelse staaende Former; — den strænge Overholdelse af Kjönsforskjellen, et Punkt, som i de nyere Sprog har været udsat for saamegen Fordunkling, men hvori man her finder ligesaaliden Afvigelse mellem Bygdemaalene indbyrdes som mellem disse og det gamle Sprog, og hvor i Tilfælde af Afvigelse denne kun yderst sjelden bestaar i Svækkelse af den oprindelige personificerende Opfattelse og en deraf fölgende Overgang fra Han- eller Hunkjön til Intetkjön, men vel omvendt; — fremdeles at det intetsteds er saa-

ledes som i Dansk for en stor Del overladt til Tilfældet, om det udlydende *r* i Flertal af Masc. og Fem. skal beholdes eller ikke, men at det efter faste Regler enten beholdes overalt eller bortkastes overalt; — at hvor man saaledes har Substantivformer paa *ar* og *er*, har man ogsaa disse Endelser usvækkede i de svage Verbers Præs. Ind., og hvor disse svækkes paa det ene Sted til *a* og *e*, svækkes de ogsaa paa det andet; — at de masc. og fem. Flertalsformer aldrig som i Dansk trænge sig ind i Neutra (naar undtages, som anfört, i de faa svagtformede Ord paa *a*) og mangfoldige lignende Enkeltheder, som det vilde være for vidtlöftigt at opregne, men som frembyde sig for Enhver, der med lidt Opmærksomhed vil undersöge disse Ting. En saadan Sikkerhed i Smaating, i hvilke der dog saa overordentlig let selv i et skrevet Sprog indsniger sig Usikkerhed, viser hvor inderligt Sproget tilhörer Folket og derigjennem det nationale Livs Styrke.

Men det er ofte sagt med Fordring paa Troværdighed, at omend det norske Sprog er kraftigt nok og nok saa inderligt knyttet til Folket paa dets nuværende Standpunkt, maa dog den stigende Oplysning med Nödvendighed medföre dets Udslettelse, fordi det er udygtigt til at optage i sig Tidens Kultur. Dette vil da med andre Ord sige, at det norske Folk som saadant er uskikket til Civilisation, og at det alene kan opnaa denne med Opgivelse af sin Eiendommelighed. I Sandhed en nedslaaende Paastand, hvis den heldigvis ikke blot var Fordom, som en nærmere Betragtning af Landsmaalets Forholde vil udrydde. Ingen vil nægte, at det gamle Sprog udmærkede sig ved en særdeles Bekvemhed, der ikke blot gjorde det til et let og villigt Udtryk for hjemlige Tanker, men ogsaa gjorde det muligt deri uden Vanskelighed at udtrykke fremmede og fjerntliggende Forestillinger. Det opnaaede denne dels og fornemmelig ved sin Rigdom paa Ordstammer i Forbindelse med et udviklet Lydsystem, der muliggjorde en Uendelighed af Afledninger, dels ved sit Flexionssystem. I det sidste Punkt er det egentlig kun, at det nyere Sprog har undergaaet Forandring. Som nemlig paa den ene Side Fölgerne af et Sprogs Undertrykkelse og Kamp for sin Existents vise sig deri, at det splittes i Dialekter, virker denne paa den anden Side til at afstreife Organismens finere Dele. Nominerne have lidt mest, idet de gamle Casus egentlig talt ganske ere bortfaldne, og kun Kjön, Tal og Bestemthed adskilles. Verberne have holdt sig bedre, vel især fordi Oldsproget her ingen Overflödighed af Former havde; Forskjellen er, at Conj. i Regelen kun findes for Nutid og blot har beholdt en enkelt af sine gamle Betydninger (den önskende), og at istedetfor 3 Personsformer for hvert Numerus findes nu kun e n. Men det Tab, som Sproget saaledes har lidt, er dog ikke af nogen væsentlig Betydning, og det er i den Henseende ikke uheldigere stillet end de fleste nyere Sprog, navnlig Nabosprogene. Det har i modale Hjælpeverber, Præpositioner og en bestemt Ordfölge de almindelige Erstatningsmidler for Tabet af Formerne, og omend saaledes Tankenuancen med större Korthed og Skjönhed kan udtrykkes i det gamle Sprog, har dog det nyere Midler nok til med Klarhed at kunne be-

tegne den. Og naar nu hertil kommer, at omend en ikke ringe Del af Modersprogets Ordforraad, i Tidens Löb er forsvundet, har Landsmaalet dog endnu bevaret en Mængde af Ordstammer, der er betydelig större end Söstersprogenes; at en stor Del af de Begrebsbetegnelser, som en fremskreden Civilisation kræver, allerede ere færdige og i daglig Brug; at den gamle Lydlære og det gamle Afledningssystem endnu er i fuldt Flor, hvorved det bliver muligt ved hjemlige Ord at knytte de nye Forestillinger til de allerede tilstedeværende og saaledes at undgaa de Hindringer, som fremmede Benævnelser lægge i Veien for en klar og inderlig Opfattelse, synes dog enhver fordomsfri Iagttager at maatte udtale den Dom over Sproget, at det heller er mere end almindeligt vel skikket til at tjene som Bærer af et Folks aandelige Udvikling, end at det skulde hemme eller standse denne. Til Belysning af dets Lethed i Orddannelsen skulle vi anföre et Par Exempler (Aasens Gram. § 297—99):

Af *sitja (sit, sat): Sitjing, Seta; Sitjar, Sete (Busete); Saat, Sæte; — seten (vanseten), sitjande, sæt (krakksæt); — setja, Setjing, Setning, Setnad, Set, Setjar; — sett, setjande; — sæta, setna.*

Af *draga (dreg, drog): Draging, Dragning, Drag, Drog (*aab. *o), Droga (*aab. *o), Dragar, Dragster, Draatt, Dregt(?), Drog (oo), Dröge — dregen, dragande, dragen, dragsam, drög (langdrög). — Drætte, draatta, dragsa, dragna.*

Af *Mann: mannast, manna — mannleg, mannad, ment (faament), mensk (?); — Menne, Menning (Aalmenning, Trimenning), Menneskja, Mannskap, Manndom.*

Af *Land — landa, lenda — lend (vaatlend), lendsk (utlendsk), landleg; — Lende* n.; *Lenda* f. *(Nylenda), Lending (Utlending).*

Af *lang — lengjast, lengja — Lengd* f., *Lang* m., *Longa, Lengja — langleg, langsam.* Jfr. *langa* og *lengta*, Adv. *lenge* og *longo.*

Naar saaledes det norske Sprog trods Tidernes mangehaande Tryk endnu viser sig i kraftig Bestaaen, i det væsentlige ensartet og indeholdende alle Betingelser for en fremtidig Udvikling, frembyder det Spörgsmaal sig af sig selv, om det bör blive i sin nuværende prekære Stilling, der tidligere eller sildigere maa bevirke dets Oplösning, eller atter hævdes ved Siden af Europas nyere Kultursprog. For enhver, der erkjender Sprogets nationale Betydning baade som det eneste adækvate Udtryk for Folkets Eiendommelighed og tilbagevirkende paa denne som det eneste Middel, ved hvilket den i Længden kan bevares, ligesom for enhver, der uanseet Sprogets nationale Værd dog vil forstaa, at en inderlig Tilegnelse af Tidens aandelige Liv og deraf fölgende virkelig Fremgang i Civilisation alene er mulig gjennem Folkets eget Tungemaal, kan det da ikke være tvivlsomt, at hvilke Hindringer end Omstændighederne maatte lægge i Veien for en skriftlig Gjenoptagelse af et Sprog, som saalænge har været fjernet fra dannet Tale, et saadant Forsög dog, som uomgjængelig nödvendigt, paa ingen Maade maa opgives. Denne Tanke er heller ikke ny; efter flere mere eller mindre uklare Anelser og Tiltag kom den förste Gang egentlig frem ved I. Aasens «det norske Folkesprogs Grammatik», Christiania 1848. Siden den Tid er

den efterhaanden trængt længere og længere ind i Folkets Bevidsthed, styrket og fremmet ved praktiske Beviser paa Sprogets Brugbarhed i Skrift, og medens «Maalsagen» under sin förste Fremtræden blev udleet som et Foster af excentrisk Enthusiasme og upraktiske Theorier, har den nu formaaet at kjæmpe sig saalangt frem, at ingen mere vil nægte Sagens Berettigelse og Betydning, omend Meningerne om Resultatet kunne være delte nok. Paa denne Tid bliver derfor den nye Udgave af Aasens Værk af særdeles Vigtighed. Allerede den Titel, den bærer, er et Vidnesbyrd om, hvorledes Forholdene have forandret sig. Dengang da Bogen förstegang udkom, gjaldt det at oplyse Almenheden om, at Bygdefolket havde et Sprog for sig, der var selvstændigt ved Siden af Bysproget og ikke, saaledes som man var mest tilböielig til at tro, kun en udannet Afart af det gjængse Skriftsprog; men Tiden var endnu ikke kommen saa langt, at den taalte at se det stillet anderledes end ved Siden af dette, som det norske Folkesprog eller Landsmaal. Nu derimod kan det fremtræde som det norske Sprog, som det eneste, der tilhörer det norske Folk og bærer Præg af dets Eiendommelighed, i bestemt Modsætning til Skriftsproget, som et fremmed Sprog, der aldrig kan före frem en folkelig norsk Udvikling. Medens derfor «det norske Folkesprogs Grammatik» alene stillede sig til Opgave i systematisk Orden at give Sprogets nærværende Forholde, maa «den norske Grammatik» desforuden ogsaa tage Hensyn til dets fremtidige Bevarelse og Udvikling ved skriftlig Brug.

Den förste Betingelse for en saadan er Opstillingen af en fælles Normalform, der paa samme Tid er naturlig og almengyldig, en Form, i hvilken Folket föler sig fuldstændig hjemme paa samme Tid som den er renset og forædlet, befriet fra alle Dagligtalens Mangler, og derved et værdigt Udtryk for dets bedste Fölelser og Tanker. Men uagtet dette netop er de Principer, paa hvilke ethvert Skriftsprog er bygget, har man dog her villet finde Sprogsagens Achilleshæl. Det er urimeligt, siger man, at tænke sig, at et «lavet» Sprog, der er «gjort» af en Sprogforsker, og ikke tales nogetsteds, skulde nogensinde erholde Gyldighed. Men dette Ræsonnement har alene sin Grund i Mangel paa Kjendskab til de saakaldte Dialekters Forhold indbyrdes og til dette Normalsprog, hvilket allertydeligst fremgaar deraf, at denne Paastand altid findes fremsat med des större Kraft og Sikkerhed, jo mindre Vedkommendes Competence til derom at have nogen Mening viser sig at være. Et Blik paa Forholdene vil, som för er vist, overbevise os om, at ligesom disse Bygdemaal ere udgaaede fra et Fællessprog, saaledes have de ogsaa i sin Udvikling fordetmeste fulgt de samme Regler, og at de derfor alle nu maa staa paa samme Trin, kun i Uvæsentligheder differerende fra hinanden. Det vil ogsaa falde i Öinene, at Bygdemaalene tydeligvis selv föle sig generte ved de særegne Ensidigheder, som i dem kunne være udviklede, og at der findes en vis Stræben efter en fast almengyldig Norm, efter hvilken de kunne rette sig. Og hvad anden Mening er der vel med dette Normalsprog end den at tilfredsstille denne Trang derved, at man overalt finder Enheden i Mangfoldig-

beden og i ethvert givet Tilfælde opstiller som almengyldig den Form, som man ubevidst overalt har stræbt hen til. Her er ikke Tale om at modarbeide Sprogets faktiske Udvikling og bringe det tilbage paa et Standpunkt, som er forladt, men netop at stille det fast og sikkert der, hvor det allerede staar. Her er heller ikke Tale om, at en Sprogforsker vil foreskrive Sproget Love, men at han bringer til klar Bevidsthed de Regler, som ubevidst overalt fölges, og som ligge saa nær, at de frembyde sig af sig selv for enhver, der vil give sig af med at undersöge det. Man har den samme Lydlære overalt, men de enkelte Lyd faa hist og her en egen Nuance i Udtalen. Vocalerne udtales snart for aabent, snart for lukt, snart for bredt; Consonanternes oprindelige Udtale fordunkles nu og da, naar de stöde sammen med visse andre Medlyd eller Selvlyd. Hvad gjör da Normalsproget? Det opstiller det Lydforhold, der ligger til Grund for alle Afændringer, som findes allesteds, kun noget fordunklet. Naar man saaledes har at vælge mellem Former, som: *Lit, Liit, Let, Læt* opstiller Normalen *Lit*; har man *Vömb, Vomb, Vaamb* — *Dyr, Dör, Dor* vælges ligeledes *Vomb* og *Dyr*. Naar man hörer *kailla, kadla, kadda* — *kjeinna, kjedna* ser man strax, at dette kun er Afændringer af de almindelige *kalla* og *kjenna*, som derfor blive de antagne Former o. s. v. Som med Ordformerne saa og med Böiningsformerne. Man har, som för oplyst, overalt samme System og saagodtsom overalt samme Endelse, blot at denne er mere eller mindre tydeligt udtalt og modificeret. Man söger da ogsaa her den Form, der skinner igjennem de enkelte Modificationer. Mangesteds er det oprindelige *a* i Infinitiverne beholdt; andre Steder er dette ofte, og atter andre Steder er det altid forsvaget til *e*; i enkelte Bygder, hvor der hersker en Tilböielighed til at slöife enhver ubetonet Endevocal, höres det slet ikke. Her sættes da som det almengyldige den regelmæssige Bibeholdelse af det endende *a*, da dette baade ligger til Grund for de övrige Former og er for alle Parter lettest at gjennemföre, saasom det stemmer bedst med Sprogforholdene i det hele. Naar man i de svage Verbers Præs. Ind. finder baade *ar* og *a* — *er* og *e*, beholdes som Regel *ar* og *er*, da den anden Form kun er en Afslibning af denne. Hvorledes Substantivernes Endelser gruppere sig om bestemte Former er forhen vist. At gjennemgaa Normalsprogets Forhold til Dialekterne i det enkelte vilde dog være for vidtlöftigt; det vilde være at skrive en norsk Grammatik. Hvad der imidlertid gjælder for de her anförte Exemplers Vedkommende, gjælder ogsaa i Almindelighed, at det nemlig er saalangt fra, at Normalen «gjöres» af nogen Mand, at den tværtimod ligetil gjör sig selv. Der begaaes ved den ingen Vold mod noget Bygdemaal; den fremstiller ethvert af disse i en forædlet Skikkelse og staar dem alligevel saa nær, at de umærkelig ville kunne glide over i den. Det er kun i meget faa Tilfælde, at enkelte Bygdemaal have udviklet en Ensidighed, som ingen Almengyldighed kan have, og som Normalsproget derfor ikke har Brug for, f. Ex. den ovenfor omtalte Tiljævning. Ligeledes er det meget sjelden, at Bygdemaalene i sin Udvikling have taget et forskjelligt Udgangspunkt,

saaledes at de enkelte Former ikke kunne enes om en Grundform. Dette finder navnlig kun Sted i de bestemte Femininformer i Sing. og i nogle Pronominer. I disse Punkter kommer det unægtelig forendel an paa Sprogforskerens subjective Skjön, hvad der skal være at foretrække, og naar I. Aasen her har udtalt sig for en bestemt Form, kan han i dette Stykke siges at have «gjort» Normen. Men den Indflydelse, som han paa denne Maade har udövet, er ikke större end den, som man i ethvert Sprog villigt har indrömmet Grammatikerne. Om hans Norm i dette Tilfælde skal blive gjældende, kommer den fremtidige Sprogbrug til at afgjöre, og hvis saa sker, stiller jo Sagen sig rigtig betragtet saa, at det er Folket selv, som gjennem sine literære Repræsentanter har gjort den som den, der bedst stemmer med dets Tarv.

Medens paa den ene Side intet af Bygdemaalets Hjemlighed og Naturlighed gaar tabt i det almengyldige Normalsprog, har dette paa den anden Side store Fordele for hint. Det er naturligt, at et Sprog, der længe kun har tjent som Udtryk for Almuesmænds hverdagslige Tanker, medens enhver Yttring af et höiere Aandsliv er fremtraadt i en anden Klædning, tilslut forekommer disse selv at være et simpelt Sprog, især naar de uvilkaarligt komme til at föle, at der under dets nedværdigede Stilling har klæbet sig derved adskillige af et Almuesprogs Mangler. Det er da heller ikke at undres over, at de derfor, selv om de maa erkjende, at det alene er deres naturlige Tankemedium, alligevel finde det mindre tiltalende at se fremstillet deri Aandslivets skjönnere og ædlere Stemninger. Men dette Indtryk maa svinde, naar man faar det i en Form, der paa samme Tid, som den er hjemlig, er hævet ud over Hverdagslivets Sphære. Naar enkelte have sögt at gjöre gjældende, at man hellere end at danne et Normalsprog burde udenvidere ophöie en af de bedste Dialekter til Skriftsprog, vil det heraf være klart, at denne Udvei ikke engang vilde være dem rigtig tilpas, hvis særegne Maal denne Ære blev tildel. Og i end ringere Grad vilde Landets övrige Indbyggere finde sig tjent dermed. Vistnok er Dialekternes indbyrdes Forskjel ikke större, end at der fra den Side ingen synderlig Ulempe vilde være forhaanden. Men da de alle er Forgreninger fra en Fællesform, er det klart, at de fordetmeste maa være længere fjernede fra hinanden indbyrdes end hver især fra denne; og denne Fællesform er netop Normalsproget. Dertil kommer nu ogsaa, at den Stræben, som overalt kan spores, efter at frigjöre sig fra Ensidighederne, ikke vilde tilfredsstilles, naar man opstillede som Norm et mere eller mindre ensidig udviklet Bygdemaal, men alene gjennem et for alle Ensidigheder befriet Middelsprog.

Man vil lettelig se, at Forfatteren i nærværende Værk ingensinde taber Hensynet til Sprogets skriftlige Brug afsigte, men at dette tværtimod overalt er ham af afgjörende Betydning. Deraf kommer hovedsagelig den Forskjel i Behandlingen, som man vil iagttage mellem denne og den tidligere Udgave, og det ulige Indtryk, som begge i flere Henseender gjöre. Tidligere förtes man med engang ind i Dialektformernes brogede Mangfoldighed, hvad der for den uindviede let

kunde blive forvirrende og beröve ham Synet af Enheden. Nu fæstes derimod först og fremst Opmærksomheden paa denne; man faar först Normalformen eller Grundformen, af hvilken Bygdemaalenes særegne Former kun ere Variationer; derpaa fölge disse, opregnede med den mest minutiöse Omhyggelighed, i Forbindelse med Paavisning af deres Forhold til hin, hvor en saadan synes nödvendig. Paa den Maade opnaaes den Klarhed og Overskuelighed, som i den forrige Udgave hist og her kunde savnes. Dette Hensyn har ogsaa foranlediget Forfatteren til den föromtalte dobbelte Fremstilling af Orddannelsen og til at foröge Bogen med et nyt Afsnit «om Landsmaalet». Efterat han i dette, der fölger næst efter Afsnittet «om Landskabsmaalene», först kortelig har gjort opmærksom paa, hvor faa de Punkter ved nöiere Eftersyn ere, i hvilke nogen bestemt Forskjel kan statueres, gaar han over til at anstille en Sammenligning mellem det norske Sprog som Helhed betragtet og de nærmere og fjernere beslægtede Sprog. Endelig afhandler han udförligere de Principer, der bör være ledende ved Sprogets Behandling i Skrift. . Det er her ikke blot om Formerne at gjöre, men ligesaameget om Ordforraadet og Udtryksmaaden. Han vil, at i det Öieblik et norsk Skriftsprog skal begynde at udvikles, maa dette ske med Sagkundskab og Skjönsomhed, forat det strax kan komme ind paa de rette Baner, hvorved megen Möie for Fremtiden vil spares. Der vil af dem, der först ville optræde som Forfattere, foruden fuldstændig Oversigt over de nuværende Forholde, ogsaa kræves saamegen Kjendskab til det gamle Sprog, at man derved kan sættes istand til at dömme om, hvad der af det forefundne er antageligt og hvad ikke. Paa samme Tid, som man fuldstændig respecterer det nærværende Standpunkt og ikke söger at före Sproget frem i en antikveret Skikkelse, maa man ogsaa i Former, Ord og Udtryk holde det saa rent som muligt for fremmede Bestanddele, uden dog af overdreven Purisme at forkaste, hvad der er norsk, fordi det ogsaa findes andetsteds. Han vil idetheletaget, at man skal drage sig til Nytte den «Adgang, som man efter Sprogkundskabens nuværende Stilling nu bedre end nogensinde forhen har til at vide, hvad der er det bedste Stof, og hvorledes det bedst bör benyttes».

I. Aasens norske Grammatik er saaledes et Indlæg i Maalsagen og det vægtigste, som nogentid kunde gives, fordi det argumenterer ikke med Ræsonnement men med Kjendsgjerninger. Man ser det Sprog, hvis Tilværelse man halvveis har villet benægte, stillet frem i alle sine Dele med den yderste Nöiagtighed. Ligeoverfor Paastanden om dets Umulighed som skriftligt Civilisationsmedium, ser man det i fuld Besiddelse af alle nödvendige Midler til en concis Begrebs- og Tankebetegnelse; og medens man saa gjerne kun vilde anse den hele Sprogsag for et Tankeexperiment, paa hvis praktiske Udförlighed ikke engang dets ivrigste Talsmænd tænkte, endsige troede, ser man med al mulig Alvor og Tillidsfuldhed Skridt i denne Retning at forberedes. Alligevel kan det nok hænde, at Bogen ikke vil give Anledning til en saadan Strid, som man kunde vente. Siden det vældige Stormlöb, som i Aarene 1858—59 gjordes mod

Sagen, synes man overhovedet at have taget det Parti, der unægtelig ogsaa er det rimeligste, til hvilken Side man end holder, nemlig at lade Tingen gaa sin Gang rolig og uforstyrret og lade Udfaldet være det afgjörende Bevis for Sandheden. Men möder Maalsagen end ikke saamegen activ Modstand længer, har den dog Hindringer nok at kjæmpe med i de mange forudfattede og vrange Meninger, som Folk nære om den, idet de ikke kunne eller ville forstaa, hvad der anföres til Oplysning.

Og dog er Sagen saa ligefrem og simpel, at den neppe synes at kunne give Anledning til Misforstaaelse. Hvad man vil er, at Bymand og Bonde ved at lære det norske Sprogs rette Stilling og Forholde at kjende, skal lade fare de mange Fordomme, som man saalænge har næret derimod, lade Agtelse for dets Ret og Ærbödighed for det som vort skjönneste Minde aflöse den Ringeagt, med hvilket det hidtil har været betragtet som et Mærke paa Raahed og Simpelhed, derved gjöre det förste Skridt til dets fremtidige Bevarelse og sætte den kraftigste Bom mod dets Udartning og Oplösning. Man vil, at det ikke skal være de Mænd af Folket, som föle sig kaldede til at optræde som Forfattere, forment at bruge sit Modersmaal og Hjertes Sprog til Udtryk for sine Tanker og Fölelser, og endelig, naar Tiden paa denne Maade er tilstrækkeligt forberedt, vil man indföre det i Landets Folkeskoler og saaledes bortrydde de Hindringer for en virkelig Fremgang i Dannelse, som et fremmed Tungemaals Brug som Undervisningsmedium altid maa fremkalde.

Man vil, at den naturlige Udvikling ikke skal standses og tilbagetrænges. Men den naturlige Udvikling for et Folk, som efter i Aarhundreder at have fölt sin Selvvirksomhed bunden siden vaagner op til den rigtige Forstaaelse af sin Stilling og finder Midlerne til sin Frigjörelse, er ikke at forfölge de Baner, paa hvilke det er tvunget ind, og som före det stedse videre bort fra sig selv, men at söge tilbage til sig selv og fölge de Veie, som dets egne naturlige Anlæg foreskrive det. Som man i Statslivet har brudt med det bestaaende og sögt en Form, gjennem hvilken Folket skal komme til sin Ret, saaledes vil man ogsaa fremhjælpe et folkeligt Aandsliv.

Man vil kortsagt Frihed og Fremgang i det aandelige Liv saavelsom i det sociale, og det er i Sandhed vanskeligt at fatte, hvorledes man har kunnet for Alvor tillægge disse Bestræbelser den «selvforguderiske» Tendents at ville slaa Vrag paa Tidens Udvikling og söge en Nydelse i at afstænge sig fra Udenverdenen i sin egen indholdslöse Ensidighed. Det maa være enhver klart, at der er intet, som gjör os modigere til at kaste os ind i Verdens Kampe og villigere til at udsætte os for den gjensidige Paavirkning, end netop Fölelsen af, at vi er os selv og derfor kan gjöre dette uden at tabe vor egen Personlighed — og at intet mere nærer Mistænkelighed, Bornerthed og Afsondringsaand end Bevidstheden om egen Svaghed, idet vi föle vore Kræfter indsnörede under fremmede Baand.

Hvorvidt det store Maal, som den norske Sprogsag stiller sig, nogensinde vil naaes, hvorvidt den norske Nationalitet endnu har Kraft til en saadan Frigjörelse, vil Tiden vise. Men naar man med

Glæde skuer hen til den Dygtighed, som Nationen har lagt for Dagen i sin politiske Udviklingsproces, og ser realiseret, hvad man for et halvt Aarhundrede tilbage vilde have anseet for en Umulighed, da vil man kanske indrömme, at dette Maal ikke er saa fjernt i det blaa, som det ved förste Öiekast kunde synes. Saameget er imidlertid vist, at hvis man engang naar frem, da vil dette I. Aasens Værk staa som et Mærke paa et afgjörende Vendepunkt i Norges Udviklingshistorie — og naaes Maalet ikke, er den norske Nationalitet engang for alle dömt til at udslettes, vil det dog for alle Tider være et Minde om de sidste Anstrængelser, som det eiendommelige norske Liv gjorde for atter at komme op.

M. Nygaard.

Lærebog i Middelalderens Historie til Brug for de lærde Skoler af V. A. Bloch. (Kjøbenhavn 1864. Den Gyldendalske Boghandels Forlag).

At skrive en historisk Lærebog til Skolebrug er ingen let Sag. Den skal være en Ledetraad, hverken meer eller mindre, det vil sige, den skal føre Disciplen igjennem saamange af Historiens Hovedbegivenheder, at han faaer en Udsigt over Menneskehedens Udvikling indtil dens nuværende Standpunkt. Men hvilke ere Historiens Hovedbegivenheder? Enhver, der kjender nærmere til Historien, veed, hvormange Kræfter der virke sammen for at frembringe de store Svingninger, baade i det politisk-sociale og i det aandelige Liv; men af alt dette kan kun en meget ringe Deel tages med i en Skolebog, der ifølge sit Væsen maa være kortfattet. Valget maa altsaa træffes med Skjønsomhed. Der har efterhaanden ganske naturlig dannet sig en vis Tradition i denne Henseende, og for den, der blot vil holde sig til Traditionen, er Sagen let nok. Men nye Tider, nye Synsmaadér; Meget staaer for den nuværende Slægt i et andet Lys end tidligere, og Meget maa nu frem i Forgrunden, som før stod langt tilbage, og omvendt. Paa den ene Side vil man nu have de vigtige aandelige Bevægelser stærkere fremhævede, man vil baade have et fyldigere Begreb om de religiøse Omvæltninger og om de stærke Strømninger i Videnskabens og Kunstens Rige, og paa den anden Side vil man med Hensyn til selve de politiske Begivenheder have nye Sider frem. Man kan i vore Dage ikke blive staaende ved at opregne Krige med deres Slag og Fredslutninger, eller ved at fortælle den blotte Yderside af Revolutioner; man maa ogsaa udhæve de dybere liggende Kræfter, der have skaffet sig Luft herigjennem. Hvem vil nu ansee det for rigtigt at holde Disciplene ubekjendte med Hovedtrækkene i de natio-

nale Forhold og den store politiske Rolle, de til forskjellige Tider have spillet, eller hvem seer ikke, at der bagved de store politiske Omvæltninger har ligget aandelige Kampe eller sociale Brydninger, som man maa give Disciplen et Begreb om. Hvilken Betydning have ikke Handelsforhold og industrielle Interesser havt med Hensyn til vigtige europæiske Krige, og veed Disciplen Intet herom, forstaaer han ikke disse Kriges Aarsager og Væsen. Er ikke Udgivelsen af Skrifter som Adam Smiths Værk om Nationalvelstandens Kilder eller Montesquieus Esprit des lois ligesaafuldt vigtige historiske Begivenheder som Freden i Ryswick eller Slaget ved Rosbach, og hvor mangen europæisk Krig, som Disciplen maa lære, har i Virkeligheden ikke havt en mindre historisk Betydning end Udgivelsen af slige Skrifter?

Maa man i Meget forandre Opfattelsen af, hvad der har størst historisk Interesse, saa maa ogsaa en Deel Stof optages, som ikke fandtes i Fortidens Lærebøger, og hertil kommer, at man ogsaa bør føre Disciplen ind i den nyeste Tids Historie. Netop for vort eget Fædreland har den europæiske Udvikling siden 1830 som bekjendt havt en i visse Henseender glædelig, men i andre Henseender yderst sørgelig Betydning, og skal Historieunderviisningen, hvad der med Rette kan forlanges af den, give Disciplen en Haandsrækning til, at han siden lettere kan finde sig tilrette i Begivenhedernes Labyrinth, bør den ikke lade ham i Stikken med Hensyn til denne Tid. Saaledes kommer der paa flere Punkter en Deel nyt Stof til, og da det næppe gaaer an at kræve flere Timer til Historieunderviisningen end dem, der ved Skoleplanen ere bestemte til den, maa der gjøres nogen Indskrænkning paa andre Punkter. Det kan der ogsaa godt. Man kan befrie Disciplen for en Deel Begivenheder, Navne og Aarstal, som det ganske vist under andre Forhold kunde være værdt at tage med (foruden dem, som aldeles ikke ere dette værd), men som nu maae vige for de uafviselige Krav, der stilles i andre Henseender. Jeg har tidt f. Ex. havt Leilighed til at see, hvor vanskeligt Disciplen har ved at lære Krige som den østrigske Successionskrig eller Syvaarskrigen, og kan man ikke her betydelig indskrænke Antallet paa de Slag, man indprænter Disciplen? Hvorfor dog lade ham lære Slagene ved Czazlau, Hohenfriedberg, Sorr, Raucoux, Minden, Crefeld, Liegnitz eller de gjentagne Beleiringer af Schweidnitz og Dresden o. s. v.? Dette kun som et Exempel, der let lader sig forøge med adskillige andre.

Medens det paa den ene Side stiller sig som en Vanskelighed for Forfatteren til en historisk Læsebog at finde de rette Grændser for, hvad der skal tages med, maa man ogsaa indrømme, at han har store Vanskeligheder at overvinde med Hensyn til Fremstillingen. Den stærkt sammentrængte Fremstilling, som en saadan Verdenshistorie i kort Udtog kræver, bliver let tør, naar den skal afpasses efter den almindelige Discipels Fatteevne, og om Tørheden ogsaa til en vis Grad er nødvendig, saa maa Forfatteren sørge for, at den bliver saa lidt fremtrædende, som det er muligt. En begavet Lærer kan bruge selv den meest skeletmæssige Lærebog, da hans mundt-

lige Underviisning nok skal vide at vække Interesse for Historien hos Disciplene; men man har langtfra lutter begavede Lærere i Skolerne, og man skal derfor ikke lade haant om det Udbytte, en jævnt begavet Discipel paa egen Haand kan finde i sin historiske Lærebog. Vanskeligheden ved at gjøre den sammentrængte Fortælling tiltalende bliver endnu større paa Grund af den ovenfor antydede Nødvendighed af at medtage almindelige aandelige eller sociale Forhold. Kortheden fører her let til Abstraktioner, som man maa være varsom med at byde Disciplene. Det er utvivlsomt meget lettere at give Hovedtrækkene af Korstogenes ydre Begivenheder, end det er at fremstille Forholdet imellem Kirken og Staten indtil Innocens den Tredies Tid; det er langt lettere at fortælle Slag og Fredslutninger i det 18de Aarhundredes Krige end at give en for Disciplene klar Oversigt over Aarsagerne til den franske Revolution. I den nyere Tid har man med Hensyn til de fortrinligere franske og engelske Historieskrivere stærkt fremhævet, hvormeget Evnen til at individualisere ɔ: til igjennem et enkelt Træk at antyde eller belyse et almindeligt Forhold, gavner Fremstillingen, og dette gjælder ikke blot større historiske Arbeider; men her er utvivlsomt Noget, Forfatteren til en historisk Lærebog stærkt bør rette sin Opmærksomhed paa, netop fordi det er saa vanskeligt at fængsle Disciplens Interesse ved abstrakte Raisonnementer. Et enkelt Exempel vil maaskee kunne gjøre det her Udviklede tydeligt. Michelet har som bekjendt skrevet en kortfattet Frankrigs Historie (indtil 1789), der, naar Noterne fraregnes, ikke er meget større end Allens Lærebog i Danmarks Historie, og mindre end Ekelunds Sveriges Historie «i sammandrag för begynnare». I adskillige Henseender forekommer denne Bog, der har været bestemt til Brug ved høiere Skoler i Frankrig, mig mindre vel skikket hertil; men den indeholder fortrinlige Steder i den her antydede Retning. Hvor Michelet saaledes fortæller om Begyndelsen af Religionskrigene i Frankrig i det 16de Aarh., giver han følgende lille Skildring:

«Overalt samlede Partierne sig med vild Begeistring. I disse «første Hære saae man intet Hazardspil, ingen Udskeielser, der hørtes «ingen Gudsbespottelser; man holdt Bøn sammen, baade Morgen og «Aften. Men trods denne ydre Hellighed, vare Hjerterne ikke mindre «grusomme. Montluc, Statholder i Guienne, gjennemreiste sin Pro«vinds med sine Bødler. Man kunde, sagde han selv, kjende, hvor «han havde været, thi paa Træerne langs Veiene hang Vidnesbyrdene «derom. I Dauphiné var en Protestant, Baronen des Adrets, ligesaa «grusom, han brugte at nedstyrte sine Fanger fra Toppen af et «Taarn paa Landsespidser.

«Guise seirede i Begyndelsen ved Dreux; han fangede Prote«stanternes General Condé, deelte sin Seng med ham og sov sødelig «ved Siden af sin Dødsfjende o. s. v.».

Med faa Ord og gjennem et Par betegnende Træk er det Charakteristiske ved Kampene i denne Tid givet; man seer baade den religiøse Begeistring, den fanatiske Grusomhed og den Ridderlighed, der under mange Forhold traadte frem. Om det end er lettere at

holde denne Tone ved den noget udførligere Fremstilling, som Fædrelandets Historie tillader, saa lader den sig dog ogsaa anvende rundtomkring i en Lærebog i Verdenshistorien.

Den Udvikling, der kan spores igjennem de nyeste historiske Lærebøger, der ere udkomne herhjemme, synes mig at vidne om, at Forfatterne i det Mindste tildeels have været af de Anskuelser, der her ere fremstillede. Det er indlysende, at Bohrs bekjendte Bøger indeholde et betydeligt Fremskridt fra den tidligere almindelig brugte Kofodske, forsaavidt de give et fyldigere Begreb om de forskjellige vigtige Elementer, der have spillet en Rolle i Menneskehedens Udvikling. Jeg seer ikke rettere, end at den Bog, der skal være Gjenstand for nærværende Anmeldelse, gaaer ud fra den samme rigtige Grundanskuelse, ja endog paa flere Punkter gjennemfører den endnu videre.

Hvad Ordningen af Stoffet i denne angaaer, da er det synchronistiske Princip fulgt, men med megen Moderation, idet hele Middelalderen er deelt i to Perioder, hvorimellem Grændsen falder c. 1050[1]). Indenfor disse Afsnit behandles de enkelte Lande enten for sig selv eller parviis (England og Frankrig; Tydskland og Italien), forsaavidt deres Historie hører nær sammen. Jeg anseer denne Ordning i det Hele for heldig; hvad jeg i det Enkelte kunde have at indvende, er for ubetydeligt til, at jeg her vil drage det frem.

Stoffet maa vistnok væsentlig ansees for heldig valgt. Jeg troer, at Forfatteren med Rette har behandlet de østlige Lande og ligeledes Spaniens og Portugals Historie forholdsviis meget kort, og paa flere Steder ere overflødige Enkeltheder fjernede. Men det er vanskeligt allevegne at blive enige om, hvad der bør tages med eller ikke, og jeg kan ikke nægte, at jeg paa flere Steder kunde ønske Noget skaaret bort endnu. Jeg skal i Korthed nævne en Deel af disse Steder. S. 8 anseer jeg Omtalen af Gepiderne for overflødig, S. 18 ligeledes Angivelsen af Lothars tre Sønner, og hvorledes de deelte Faderens Lande, S. 24 Bemærkningen om Phalzgreverne og Delingen af Lothringen, S. 26 Theophanos Navn. Otto 3 undværede jeg helst ganske; men hans Navn bør maaskee tages med for at faae Kontinuitet i Kongerækken. S. 33 forekommer det mig overflødigt at omtale, at Vilhelm Erobreren blev kronet i Winchester, S. 35, at Croatien og Dalmatien Aar 1100 bleve forenede med Ungarn, S. 41 Ktesiphons Erobring, S. 42 Aarstallet 585, S. 45 Navnene Kairwan og Togrulbeg, S. 47 Biskop Adalbert og Byen Goslar, S. 72 det saliske Arvegods (som de færreste Lærere vide Noget om), S. 77 den nærmere Angivelse af, hvilke Len Markgrevinde Mathilde havde; S. 87 mener jeg, at Kampen imellem Keiser Ludvig og Paven burde

[1]) Dette gjælder ogsaa om Bohrs mindre Lærebog. Jeg vilde ønske, at denne Forf. vilde optage det Samme i et nyt Oplag af sin større Middelaldershistorie, og at han ogsaa i sin større Lærebog i den nyere Historie vilde gjøre Afsnittene længere. Jeg foretrækker ogsaa her den Plan, han har fulgt i den mindre Lærebog,

være omtalt kortere, kun nemlig forsaavidt den fremkaldte den bekjendte Erklæring fra Kurfyrsternes Side, S. 116 forekommer det mig overflødigt at omtale, at Johan den Uforfærdedes Mord fandt Sted paa Broen ved Montereau; det er et Navn, Disciplen ellers aldrig møder; S. 122 mener jeg, at Angivelsen af det engelske Parlaments Holdning ligeoverfor Paven bør gaae ud.

Det maa fremhæves som heldigt ved denne Bog, at den stærkere, end det tidligere har været Skik, omtaler Nationalitetsforholdene. S. 5, 34, 93, 106, 111 og 121 findes gode Oversigter eller Bemærkninger i den Retning, og Forf. kan næppe siges at have taget noget Uvæsentligt med. To Steder kunde jeg endog ønske Betydningen af Nationalitetsforskjelligheder stærkere fremhævet. Det ene er S. 7, hvor Forf. med Hensyn til det østgothiske Riges Svækkelse kun synes at tillægge Religionsforskjellen imellem Romere og Østgother Betydning; men den nationale Forskjel spillede sikkert her en endnu større Rolle. Det andet Sted er S. 13, hvor Austrasiernes Seir over Neustrierne omtales. Her vilde det vist være passende at fremhæve, hvorledes Austrasierne repræsenterede et langt renere germanisk Element end Neustrierne, og at der derfor nu ligesom fandt en ny Fremtrængen Sted af Frankerne paa den celtisk-romerske Befolknings Bekostning.

Hvor lidt jeg end i det Hele kunde ønske, at Forfatteren havde taget mere Stof med, har jeg dog savnet et Par Begivenheder eller Personer. Hvorfor er f. Ex. Slaget ved Standfordbridge ikke blevet omtalt? Det vil formodentlig blive nævnt under Norges Historie[1]); men det bør ikke savnes ved Harald Godwinsøns Historie. Der ligger noget Interessant i at see denne Angelsachsernes Helt først vende sig imod Nord og her kaste et farligt Angreb tilbage, paa samme Tid som Faren nærmer sig ham fra den modsatte Side. Hans og hans Folks Historie vinder i Interesse for Disciplen, ved at dette fremhæves. Fremdeles savner man under Spaniens Historie Cids Navn; han har som dette Lands Nationalhelt for stor Betydning, til at hans Navn bør være ubekjendt for Disciplene.

Bogen bærer i det Hele Præget af at være skreven med Omhu, og et enkelt Parti, det første Korstog, træder her for første Gang frem hos os i en Skolebog i sin rigtige Skikkelse. Det er omtrent 30 Aar siden, at Grundtvig i sin Haandbog i Middel-Alderens Historie havde det rette Syn paa, hvorledes det burde opfattes, og siden har Sybel i Tydskland udførlig fremstillet det efter det samme rigtige Princip. Men med al Anerkjendelse af Forfatterens Omhu kan jeg dog paa adskillige Steder ikke finde mig tilfredsstillet ved hans Fremstilling af Samfundsforholdene i Middelalderen. Den lider baade af Uklarhed og enkelte positive Urigtigheder. Strax i Begyndelsen af Bogen (S. 3) gjøres den almindelige Bemærkning, at «da Ger-

1) De tre nordiske Rigers Historie ere nemlig ikke optagne i denne Middelaldershistorie; men ville blive behandlede for sig efter en tilsvarende Plan af Prof. Thrige.

manerne bemægtigede sig de romerske Lande, fik enhver vaabenfør Frimand sin Part til Eie (Allodium), og umiddelbart derefter siges det, at Høvdingerne og især Kongen, som havde deeltaget i Kampen med et Følge af Stridsmænd, fik større Eiendomme og derved bleve istand til at betale Følget ved at overlade hver Mand deraf et Stykke Land til Brug, med Forpligtelse til Krigstjeneste. I Modsætning til Allodierne kaldtes denne Besiddelse Len og Besidderen Lensmand eller Vasal o. s. v.» Maa Disciplen ikke, naar han læser, at enhver «Frimand» fik et Allodium, og umiddelbart efter seer, at de Mænd, der hørte til Kongens og Høvdingers Følge, fik Len, da ikke tænke, at disse sidste Mænd ikke vare frie Mænd? Kan han ved en Frimand forstaae Andet end en fri Mand; det er ham saameget mere umuligt, som Forf. paa den foregaaende Side (S. 2) aabenbart har brugt Udtrykkene «fribaaren Mand» og «Frimand» som eensbetydende. Men selvfølgelig er det umuligt, at de kunne være det S. 3, da de Mænd, der hørte til Kongens og Høvdingernes Følge, nødvendigviis maae ansees for at have været fribaarne. Ordet Frimand er da paa denne Side (og adskillige Steder senere i Bogen) aabenbart kun et andet Navn for Allodialbesidder; men saa bliver den første Linie her meningsløs, idet der da kommer til at staae: Enhver Allodialbesidder fik et Allodium. Her maa nødvendigviis gjøres en Forandring i Udtrykkene. — Senere i Bogen, hvor Forfatteren ogsaa bruger Ordet Frimænd for Allodialbesiddere, er der kommet et andet Uheld frem. Man har her stedse Indtrykket af, at «Frimændene» i den senere Tid kun vare Smaafolk (S. 8, 16, 21); men naar Disciplen har denne Forestilling, hvor forbauset bliver han da ikke, naar han som Allodialbesiddere træffer Henrik Løve og Markgrevinde Mathilde af Toskana (S. 76 og 77). Overhovedet var Allodialbesiddelsen temmelig stærkt fremtrædende hos adskillige af de tydske Fyrstefamilier. S. 21 faaer Disciplen det Indtryk, at Livegenskabet opstod i Middelalderen ved, at Allodialbesidderne nedsank i Elendighed; men dets Oprindelse er afgjort ældre. Det havde paa den ene Side sin Rod i de gamle germaniske Forhold, hvor der allerede var et tydeligt Livegenskab (Tac. Germ. c. 25), og paa den anden Side i det romerske Kolonat. — Forfatteren er ogsaa mindre heldig ved sin Fremstilling af Krigsvæsenet. Han siger her (S. 52), at Fodfolket, som fordum indesluttede de frie Selveiere, med disses Aftagen tabte sin Betydning og tilsidst kom til at bestaae af de Fattigstes og Ufries ringeagtede Folkeklasser. Forf. gjør denne Bemærkning ved Korstogenes Tid; men den er ikke korrekt med Hensyn til den største Deel af Middelalderen. Det er ganske vist, at Ryttertjenesten var den meest ansete; men der er et stort Spring herfra, til at Fodfolket tabte sin Betydning. Under de tydske Keiseres Kampe i Italien var det væsentlig tilfods, at den norditalienske kraftige Borgermilits kjæmpede imod dem og til sine Tider slog dem; under de engelsk-franske Krige var det de engelske Bueskytter, altsaa netop Fodfolket, der længe gav Englænderne Overvægten, og det er ret charakteristisk, at denne Nations Riddere i disse Krige jævnlig kjæmpede tilfods (f. Ex. ved Crecy). Paa samme

Tid begyndte Schweitzernes Berømmelse som Fodfolk. Lægger man Alt dette sammen, er det klart, at Forfatterens almindelige Bemærkning ikke holder Stik. Fremdeles er det næppe noget heldigt Udtryk, han umiddelbart derefter bruger, naar han siger, at «Rytterne hævede sig til en afsluttet Ridderstand». Det opfattes let, som om Fleertallet af Rytterne dannedes af Ridderne, hvad der vilde være en urigtig Mening. Endvidere troer jeg ikke, at Forf. har Ret, naar han siger (S. 53) at Riddervæsenets Blomstring falder i det 12te Aarh. I denne Tid falder Lensvæsenets Blomstring, men Riddervæsenets høieste Uddannelse med dets Turneringer tilhører sikkert først det 14de. — I Fremstillingen af det franske Parlaments Historie (S. 102) har der indsneget sig et Par Unøiagtigheder. Det er urigtigt, at Pairerne først sammentraadte under Philip August, da det allerede fandt Sted under Ludvig 7. Det er fremdeles urigtigt, at Pairskammeret først blev en Domstol under Ludvig 9, thi allerede 1153 havde det paadømt en Proces imellem to mægtige Lensmænd (See Martin: Hist de France IV, 64 [Udgaven 1844]). Forf. siger med Rette, at Parlamentet i Paris siden gjorde Fordring paa Deelagtighed i Lovgivningen; men dette gjaldt, omend i mindre Grad, ogsaa om Parlamenterne i Provindserne, og forøvrigt tvivler jeg paa, at denne Deelagtighed er ældre end Begyndelsen af 16de Aarh. (See Augustin Thierry: Essai sur l'histoire du tiers état c. 4); den vilde altsaa først komme frem i den nyere Tids Historie. Dette Træk er sikkert fremhævet af Forf., fordi Parlamenterne, navnlig det i Paris, senere fik Betydning som en Modstander af Kongemagten; men det vilde være mindre heldigt, om Disciplen opfattede dette som en Side af Vigtighed ved Parlamenterne i Middelalderen. De franske Historikere fremhæve med Grund, at Pariser-Parlamentet i denne Tid netop har havt den heelt modsatte Betydning, at det baade i Theori og i Praxis stærkt støttede Kongemagten; thi de Retslærde, der siden Slutningen af Kapetingernes Regeringstid overveiende dannede dets Medlemmer, vare ivrige Forfægtere af Kongemagtens Høihed i Modsætning til de feudale Grundsætninger. Maaskee havde det været værdt at fremhæve den interessante Modsætning, der herved kommer frem imellem det engelske og det franske Parlament i Middelalderen. — S. 121, hvor der fortælles om Kongemagtens Overvægt over Adel og Borgerstand i Frankrig, bruger Forf. for stærke Udtryk. Man kan ikke sige, at 3die Stands kommunale Friheder gik tabt under Carl 7, da de i Meget kunne paavises i langt senere Tider, og ei heller kan man sige, at den politiske Indflydelse, som 3die Stands Deputerede til en Tid havde udøvet paa Rigsdagene, ophørte under Ludvig 11, thi umiddelbart efter hans Død spillede de en Rolle paa den mærkelige Forsamling af Generalstænderne 1484, og denne Stand havde ogsaa Betydning under Ludvig 12. Jeg vilde ønske, at Forf. havde udeladt de 7 Linier fra «Dens communale Friheder» ... til «sammenkalde Rigsstænderne», da de let give Disciplene mindre rigtige Forestillinger. Forholdet imellem Konge og Stænder staaer uden dem tilstrækkelig klart. Heller ikke for Englands Vedkommende tilfredsstiller Fremstillingen

af Standsforholdene rigtig. Forf. lader (S. 105) Vilhelm Erobreren skjænke 700 større Len og 60000 mindre Ridderlen til sin normanniske Adel og tiltage sig umiddelbar Lenshøihed over dem alle. Men for det Første bleve ikke alle disse Len givne til Normanner. I det Mindste paastaaer Hallam i sit bekjendte Værk: The state of Europe during the middle ages (10de Udgave, 2det Bind S. 304), at iblandt Besidderne af de større Len vare nogle Angelsachsere, og at selv en løselig Undersøgelse af Doomsdaybook viser, at næsten 8000 af de 60000 Ridderlen kom i Hænde paa Angelsachsere. Fremdeles faaer man af Forf.'s Ord det Indtryk, at Kongen stod i det samme Forhold til de mindre Ridderlen som til de større Baronlen, og at der ingen anden Forskjel var paa disse Len end den, Størrelsen fremkaldte; men selv om vistnok ogsaa Besidderne af de mindre Len aflagde Troskabsed til Kongen[1]), stode Baronerne i Virkeligheden i et langt nærmere Lensforhold til ham; de alene havde ingen anden Lensherre end han, og bør saaledes alene kaldes hans umiddelbare Vasaller (Smlign Guizots Afhandling om den engelske Repræsentativforfatning i hans Essais sur l'histoire de France S. 261 ff.). Hallam kalder derfor ogsaa Besidderne af de 60000 Ridderlen for »*holding manors under the immediate vassals of the crown*« (l. l. S. 304 cfr. S. 312). — S. 110 giver Forf. den samme Fremstilling af Forfatningskampene under Henrik 3 i England, som man sædvanlig finder i de historiske Lærebøger, en Fremstilling, der dog kunde være korrektere. Jeg skal slet ikke lægge Vægt paa, at der i Virkeligheden forekommer Exempler paa, at Deputerede fra den lavere Adel ere blevne sammenkaldte førend 1265, da det først er i dette Aar, at deres Sammenkaldelse faaer virkelig Betydning ved, at Deputerede fra Stæderne da ogsaa sammenkaldtes. Men jeg tvivler paa, at det efter Kontexten er muligt Andet end, at Læseren maa tænke sig, at det var som Adelens Fører, at Simon af Montfort sammenkaldte disse Deputerede, at vi altsaa netop i denne Begivenhed have et mærkeligt Exempel paa den saatidt fremhævede Forbindelse imellem det engelske Aristokrati og Demokrati. Men dette var ikke Tilfældet. Medens Simon af Montfort ganske rigtig havde været Adelens Fører i Slaget ved Lewes, var denne nøie Forbindelse kort efter bristet, da han vilde tvinge Baronerne til blindt at lyde sig. Da var det, at han netop for at faae Bugt med det høie Aristokrati, søgte en Støtte hos de lavere Stænder, medens Baronerne grebe den fangne Konges Parti og i Forbindelse med Prindsen af Wales snart efter seirede ved Evesham.

Samfundsforholdene er det Punkt, som forekommer mig mindst heldig behandlet i Bogen; men der er ogsaa rundtomkring andre Enkeltheder, som jeg ikke kan bifalde, og hvor jeg ligeledes vil bede den ærede Forf. undersøge, om det ikke var rigtigt at foretage Forandringer i et eventuelt nyt Oplag. Strax Side 1 hedder det, at

---

[1]) *William received in 1085 the fealty of all landholders in England, both those who held in chief and their tenants.* Hallam l. l. S. 312

Odoacer sendte det keiserlige Purpur og Scepter til Constantinopel med den Besked, at Italien ikke længere behøvede en egen Keiser. Dette er sandt nok; men Meningen er ikke klar; det bliver den først, naar man føier til, at han lod Keiseren bede om at overdrage ham selv Regeringen i Italien og give ham den patriciske Værdighed (Malchus Hist. exc. 3). Jeg tvivler meget paa, at en Discipel ved at læse Forf.'s Ord danner sig den Fremstilling, at Odoacer nominelt anerkjendte den østromerske Keisers Overhøihed, en Detail, der forøvrigt forekommer mig overflødig, netop fordi denne Overhøihed kun var nominel. S. 36 siger Forf., at den hellige Sophias Basilika frembyder det meest storartede Exempel paa den byzantinske Kuppelstiil, og Disciplen maa altsaa antage, at denne Kuppelbygning var en Basilika; men S. 72 hedder det, at «Longobarderne og Paverne meest byggede i den fra Oldtiden overleverede Basilikaform» (som vel at mærke, ikke var nogen Kuppelbygning), og umiddelbart efter siger Forf., at «med byzantinske Tilsætninger dannedes Rundbuestilen (hvælvede Basilikaer)». At Ordet Basilika bruges som Betegnelse for meget forskjelligartede Kirkebygninger, er meget rigtigt; men mon det dog ikke her maa løbe sur for Disciplen, der aldeles mangler Forudsætninger til at forstaae disse virkelig ingenlunde klare Antydninger. — Senere kommer Forf. igjen til at fortælle et Par Hovedtræk om den middelalderlige Kunst. Det er her næppe heldigt, at han (S. 129) opstiller Leonardo da Vinci som en udmærket Forløber for det 16de Aarhundredes store Mestre; thi denne Kunstner er selv en af disse, og repræsenterer Kunstens Høidepunkt ligesaavel som Rafael og Michel Angelo. Selv om ogsaa Nadveren er malet inden 15de Aarh's Udgang, saa er Leonardo først død 1519 og har malet adskillige af sine fortræffeligste Billeder i det nye Aarhundrede. Man huske paa, at han 1504—1505 konkurrerede med Michel Angelo ved sin berømte Karton, der forestillede Kampen ved Anghiari. — S. 70 har Forf. givet en god lille Oversigt over den middelalderlige Poesi paa Korstogenes Tid og fremhævet baade den provençalske og den tydske Ridderpoesi; men da Forf. har havt et rigtigt Blik for dennes Betydning, forundrer det En at see de Yttringer, han bruger S. 128, hvor han taler om Literaturen i Slutningen af Middelalderen. Han siger, at Digterne nu begyndte at betjene sig af Modersmaalet som Skriftsprog, at Dante brød denne nye Bane, og at nationale Forfattere snart begyndte efter dennes, Petrarcas og Boccaccios Exempel at uddanne de øvrige romanske Sprog o. s. v. Dette er urigtigt. Ikke blot var Nibelungenlied allerede nedskrevet i det 13de Aarhundrede; men overordentlig Meget baade af den sydfranske og af den nordfranske Poesi, som Forf. har omtalt S. 70, var fra først af nedskrevet (allerede i 12te Aarhundrede); ogsaa i Italien have Digtere skrevet Digte førend Dante, og for Frankrigs Vedkommende maae vi huske paa, at det 13de Aarhundrede ogsaa i Prosaen har to saa udmærkede Forfattere at opvise som Villehardouin og Joinville. Det var aabenbart denne nationalt franske Literatur og ikke den italienske, der dannede det Grundlag, hvorpaa i det 14de Aarh. Forfattere som Froissart byggede videre. Man

kan sige, at Dante var den Forfatter, med hvem denne middelalderlige nationale Literatur naaede sit høieste Punkt; men videre kan man ikke gaae. Det er endelig for stærkt, naar Forf. umiddelbart efter siger, at paa Edvard den Tredies Tid indtog det engelske Sprog Pladsen istedetfor det franske ved Hoffet o. s. v.; det blev dengang det herskende i Lovgivningen, men som Hofsprog holdt det franske sig længere; man seer Henrik den Femte som Prinds af Wales tilskrive sin Fader paa Fransk. — S. 80-81 fortæller Forf. om Valdenserne og Albigenserne. Her maatte det helst være fremhævet, at de første ligesaafuldt som de sidste bleve Gjenstand for det grusomme Korstog og Inqvisitionen. Det er fremdeles næppe rigtigt at lade Franciskanerne spille en fremragende Rolle under disse Begivenheder ved Siden af Dominikanerne, eller at lade dem stille sig Kjætternes Omvendelse som nogen særlig Opgave. Dette gjælder Dominikanerne; medens Franciskanerne foruden den vidt gjennemførte Fattigdom blot satte sig den stærke Bodsprædiken i Almindelighed som deres Maal. — Ogsaa i Fremstillingen af Striden imellem Henrik 2 og Thomas Becket (S. 107-108) er der Enkeltheder, som næppe ere rigtige. Forf. siger, at Becket undertegnede Clarendon-Beslutningerne, og at han siden blev løst fra sin Underskrift af Paven; men saavidt gik Becket ikke. Han lovede ganske vist at anerkjende disse Beslutninger; men da det kom til, at han skulde underskrive dem (hænge sit Segl under dem), fandt han paa Udflugter. Man faaer ogsaa af Forf.'s Fremstilling Indtryk af, at Becket allerede inden sin Flugt fra England gjorde offentlig Bod for sin Svaghed i Clarendon og blev taget til Naade af Pave Alexander; men dette fandt Sted, efterat han allerede var flygtet til Paven i Frankrig, hvor denne først fik nærmere Kjendskab til Beslutningerne i Clarendon. Slutningen af Fortællingen om Becket giver let Læseren den Forestilling, at Pavens Trudsler virkede med til at faae Kongen til at gjøre den ydmygende Kirkebod ved Beckets Grav; men dette var ikke Tilfældet. Dengang var Henrik allerede fuldstændig udsonet med Paven, og Kirkeboden havde udelukkende til Hensigt at vinde den store Befolkning, da Kongen i høi Grad trængte til dens Gunst under sin haarde Kamp med sine Sønner. Det forekommer mig endelig, som om det vilde have været heldigt, om Forf. havde fremhævet den isolerede Stilling, Becket indtog i den høiere engelske Geistlighed, at denne fulgte Kongen, medens Becket ikke havde en eneste Prælat i den engelske Kirke paa sin Side. Augustin Thierry har sikkert med fuld Føie gjort dette gjældende i sin bekjendte Skildring af Becket, hvis Personlighed stærkt vinder i Interesse derved. — Umiddelbart efter Fortællingen om denne Strid siger Forf., at Henrik 2 imidlertid havde faaet Opfordring til at erobre Irland; men efter Matthæus Parisius var det netop Henrik selv, der anmodede Paven om Tilladelse til at erobre denne Ø for at føre Indbyggerne «*ad fidem et viam veritatis*» (cfr. ogsaa Rymer foedera etc. I, pars 1 p. 19).

Uagtet der i det Foregaaende er fremhævet enkelte Steder, hvor Fremstillingen forekommer mig mindre tydelig, troer jeg, at den i det Hele maa kaldes god og klar. Det er i de indledende Bemærk-

ninger til denne Anmeldelse fremhævet som heldigt, naar man kan belyse et almindeligt historisk Forhold igjennem et enkelt Træk. Der findes flere Steder i Bogen, hvor dette er gjort heldigt. Saaledes er det meget godt, naar Forf. (S. 92) for at antyde den seirrige Fremgang, Hussiterne havde ligeoverfor deres Naboer, bruger det Udtryk, at «det var kommet saavidt, at de tydske Rigshære flygtede ved de første Toner af den czechiske Slagsang». Ligeledes er det godt, naar han (S. 87) lader Rudolph af Habsburg sammenligne Italien med Løvens Hule, hvor alle Spor vende indad. Igjennem denne Yttring, som Disciplen let husker, staaer det Uheld, der pleiede at følge de tydske Keisere paa deres Romertog, klart for ham. Det hjælper ogsaa godt paa Fortællingen om Normannernes Optræden i Syditalien, at Forfatteren her fortæller om de 40 høie, blonde Pilegrimme o. s. v. Mindre heldigt er Forsøget paa at gjøre Slagene ved Crecy og Poitiers livlige, saameget mere som det væsentlige Træk, der burde fremhæves, i det Mindste ved Crecy, aabenbart er den umaadelige Virkning, de engelske Bueskytter gjorde. Men Forf. kunde vistnok have gjennemført denne Bestræbelse noget tiere, end han har gjort det. Man bør efter Anmelderens Mening f. Ex. ikke omtale den sicilianske Vesper uden at nævne det saa charakteristiske Træk med Prøven, Sicilianerne anvendte, forat ingen Franskmand skulde kunne undslippe. Et saadant Træk glemmer Disciplen ikke, og det morer ham, naar han læser sin Lektie. Det er meget godt, at Forf. for at give et Begreb om Venetianernes vidtstrakte Handelsforbindelser fortæller, at Marco Polo trængte frem lige til China; men vilde det ikke være heldigt her at antyde Handelens Størrelse ved at angive Antallet af de Skibe, hvormed der handledes, eller den Pengeværdi, Handelen havde (slige Angivelser haves i det Mindste fra Begyndelsen af det 15de Aarh., den meest blomstrende Tid); der vindes Meget i Anskuelighed derved. Ogsaa savner man ved Ludvig den 11tes Historie et Par Ord om hans og Carls Møde i Peronne, der er saa mærkeligt. Forf. siger, at Ludvig omspændte Carl med sine Garn uden at udsætte sig selv for Fare; men det kan man dog næppe sige, naar man tænker paa, hvorledes Ludvig ved denne Leilighed udsatte sin Person for desto bedre at kunne skuffe Carl. Vilde det ikke ogsaa have været værdt at nævne de bekjendte Ord, Gregor 7 udtalte paa sin Dødsseng; de ere ret betegnende for den Tro, han havde paa sin Sags Retfærdighed. Dette kun som nogle Exempler.

Enkelte Steder troer jeg, der er brugt Udtryk, som Disciplene vanskelig kunne forstaae. Mon ikke f. Ex. Ord som Krypte, Katakomber (S. 72) eller Annater (S. 90) burde forklares?

Denne Anmeldelse er bleven temmelig lang, og maaskee vil man finde en Deel af Udsættelserne minutiøse; men jeg haaber dog, at de ikke skulle have svækket Indtrykket af, at jeg anseer denne Bog, som Heelhed betragtet, for skrevet med Omhu og efter rigtige Principer.

E. Holm.

Latinsk Læsebog for Begyndere af C. Kerrn og C. P. I. Krebs. Kjøbenhavn 1864.

Ovennævnte Bog har jeg i sin Tid lovet de ærede Udgivere at anmelde i dette Tidsskrift. Dette Løfte burde jeg aldrig have givet. Thi en Skolebog kan kun bedømmes tilfredsstillende af Den, der enten har havt Leilighed til at benytte den ved Undervisning eller dog formedelst tidligere Undervisning i vedkommende Fag paa det Trin af Skolelivet, for hvilket Bogen er bestemt, ved blot at gjennemlæse Bogen kan danne sig en Forestilling om dens Brugbarhed; men ingen af Delene er Tilfælde med mig. Ved denne Bog kommer endnu til, at den stiller sig i et bestemt Forhold til en anden, idet den efter Udgivernes Ytring ikke vilde være fremkommen, hvis de havde fundet hin anden fyldestgjørende; for altsaa at dømme retfærdigt maatte jeg ogsaa gjennemlæse den anden og dernæst anstille en Sammenligning; men dertil har jeg hverken synderlig god Tid eller, under de nærværende Forhold, Lyst. Mit Løfte maa jeg imidlertid holde, bliver det end kun daarligt holdt. Det skal være mig en Paamindelse om ikke letsindigt at love Noget; maatte det ogsaa paaminde Dem, der læse disse Linier, om ikke at tage Løfter uden paatrængende Nødvendighed.

Saavidt jeg altsaa, uden at have brugt Bogen ved Undervisning, kan skjønne, er den i det Hele passende til sit Brug: Exemplerne ere paa ganske enkelte Undtagelser nær vel valgte, idet de ikke ligge over Disciplenes Fatteevne; der gaaes jevnt fremad, og der er sørget for, at ikke for mange nye Phænomener fremdrages samtidigt; uregelmæssige og vanskelige Constructioner ere holdte borte[1]). Som et Gode ved Bogen maa det ansees, at der er eet Ordregister for det Hele, ikke, som ellers, særskilt Fortegnelse til hvert Stykke. Registeret vilde jeg ønske havde omfattet de to sidste Afsnit med; men da var Bogen vel bleven noget dyrere, og jeg er ganske af Udgivernes Mening, at en Skolebog bør være saa billig som muligt.

Af Udsættelser har jeg en mindre vigtig at gjøre og en betydeligere. Den første angaaer Ordene *Frustra: thesaurum inveniunt nullum* (S. 53); det hedder i Prosa: *frustra; nam thesaurum inveniunt nullum*; s. de af Gronovius anførte Exempler i Noten til Liv. 42, 64, 4. Den vigtigere Anke er denne: til Indøvelse af Verbernes tredie Declination er først S. 16—18 kun anvendt Verber, der bøies aldeles som *minuo*, de paa *bo*, der bøies som *scribo*, samt *capio* og *jacio* med Sammensætninger og de Sammensætninger af *facio*, der i Præsens forandre *a* til *i*; de andre anføres fra S. 34 som afvigende Verber. Men nu er det aabenbart, at *dico*, *duco*, *jungo*, *rego*,

[1]) Dog vilde jeg ønske, at der ikke S. 48 var optaget en Forbindelse som *res agi coeptæ erant*, og at ved Indøvelsen af Accusativ med Infinitiv ingen Exempler vare anførte med Verba voluntatis (formedelst den væsentlige Afvigelse i Tidsbetegnelsen fra vort Sprog). Ogsaa *sua virtus ei victoriam paravit* (S. 56) burde vist være holdt borte.

exstinguo, ja selv *traho*, *veho* bøies aldeles som *scribo* (den tilsyneladende Forskjel i Perfectsdannelsen er rent graphisk); ja selv *divido*, *claudo* o. s. v. kunne ikke falde en Discipel, der har lært *scribo* som Mønster, vanskelige; fra Substantiverne er han jo vant til at ansee Ord som *cædes* og *miles* for lige regelmæssige. Paa den anden Side ere Verber som *jacio* dels formedelst det indskudte *i*, dels formedelst Vocalforandringen saa vanskelige, at der var al Grund til at udsætte dem. Derfor mener jeg, at (om end ikke *divido* o. s. v.) *dico* o. s. v. burde være anførte strax S. 16 fgg., men *jacio* o. s. v. gjemte til S. 44. (At *capio* i Madvigs Grammatik er anført som Bøiningsmønster sammen med *scribo*, medfører ikke nødvendigt, at samme Orden skal følges i Læsebogen.)[1])

O. Siesbye.

[1]) For Fuldstændigheds Skyld vil jeg endnu bemærke, at der S. 10 under Passiv er anført et Exempel paa Gerundium, skjønt dette er en activ Form. — S. 30 Lin. 8 er *volebant* vel en Trykfeil for *solebant*.

Sjældne Ord i norrön Skaldskab

forklarede

af *Sophus Bugge.*

Ved fölgende Forklaringer vil jeg exempelvis söge at paapege nogle af de Veie, Forskningen efter mit Skjön maa fölge for at före Forstaaelsen af Ordforraadet i norröne Digte fremad fra det Punkt, hvortil den hidtil er kommen navnlig ved Sveinbjörn Egilssons omfattende Arbeider.

gaghâls.

Adjektivet *gaghâls* er kun kjendt fra to Steder i den norskislandske Olddigtning. Det Sted, hvorom det först og fremst gjælder, er Grímnismál V. 33. I Skildringen af Yggdrasels Ask heder det her:

Hirtir eru (ældre *'ru*) *ok fjórir,*
þeirs af hefingar á
gaghâlsir gnaga.

Codex Arna-Magn. No. 748 qv. har her den rette Form, medens Codex Regius skriver *agaghalSir*; men *á* i denne Sammensætning stöder her meget, fordi et andet *á* gaar umiddelbart foran, og Udgiverne har havt Ret i at forkaste denne Læsemaade som opstaat ved feilagtig Fordobling af *á*.

Det förste Sammensætningsled er et Adjektiv *gagr,* Gen. m. n. *gags*, som ingensteds, saavidt vides, findes for sig selv i den gamle Litteratur, men som er bevaret i norske Bygdemaal.

Det betyder «tilbageböiet», omtrent d. s. s. *keik-r.* Jeg har hört det i det vestlige af övre Telemarken: Ljaaen kaldes gag, naar den er altfor meget tilbageböiet fra Orvet (Skaftet), naar den danner en stump Vinkel med dette; jeg kjender Ordet paa samme Maade anvendt fra Hallingdal (Hol, Annex til Aal) om Græv (Hakke) og Öx, fra Valders (Slidre) ligeledes om Græv. Det modsatte er et grúvt (foroverböiet) Græv, hvis Jærn danner en spids Vinkel med Skaftet. Men gagt kaldes i övre Telemarken ogsaa f. Ex. et Menneske, hvis Overkrop er tilbageböiet, hvis Holdning er strunk og stiv. — Heraf er afledet et Verbum *gaga* (Præteritum *gaga*, altsaa forhen *gagaða*): i en Ordsamling

fra Hol i Hallingdal forklares det «sætte Næsen höit, bære Hovedet höit og noget tilbagetrukket». Ogsaa i övre Telemarken bruges dette Verbum: Begyndelsen af den overalt i Norden kjendte Gaade om Koen har jeg i Fyresdal hört i fölgende Form: *Fíre hangande, fíre gangande, tvo gagar upp í ský.* — Ordet *gag* er fra Telebondens Tale fört over i den i «Landsmaalet» skrevne nynorske Litteratur: i Dölen for 1859 No. 11 skriver Vinje under Artikelen «Utanlands» fölgende: «Hanen gjeng med Sporar og reikar fram som ein Hermann (Officer) med flogrande Fjör paa det gage (tilbageböygde) Hovud.»

Naar det gamle Kvæde altsaa lader Hjortene med tilbageböiet Hals bide af de friske Skud i Askens Krone, saa har vi heri et lidet Træk af den klare, naturtro Anskuelighed, hvormed det hele Mythebillede er udfört.

gaghálsir er efter dette ikke, som man almindelig har ment, opstaat af *gagrhálsir*; dette skulde være sammensat med isl. *gagr (gögr, gagrt)*, hvilket efter Erik Jonsson betyder «indaddreiet, skjevdreiet, el. sammenvundet», efter Gunnar Pálsson i Edda Sæmund. ed. AM. I, 509 a «animo ac verbis aversus et perversus», ligesaa efter Björn Haldorsen «absurdus, upasselig, uskikket»; men *gagr* maatte have bevaret sit *r* i Sammensætningen, ligesaavel som f. Ex. *fagr* stadig har bevaret det. At det norske *gag* ikke har tabt et *r* i Udlyden, viser sig tydeligst af det afledede Verbum *gaga*.

Det andet Sted, hvori Ordet *gagháls* forekommer, er en Strophe i Hervarar saga ok Heiðreks konungs, hvori Kong Heidrek giver Oplösningen til Gestumblindes Gaade om Svanerne (Fornald. sög. I, 471. Petersens Udg. S. 35. Ant. Russ. I, 180):

ham bera svanir	*hreiðr þeir bygðu,*
hvítfjaðraðan,	*hendr ne höfðu,*
er við eyjar	*á gaglhálsum*
á víði sitja;	*egg við gátu.*

á gaglhálsum er her meningslöst, og Egilsson (lex. poët. 218 a) havde god Grund til at foreslaa *oc gaghálsum*. Dog er hermed ikke Sagen afgjort. De gamle Haandskrifter af Hervarar saga har Oplösning paa Gaaderne i Prosa; det er först i sene Papirafskrifter (fra 18de Aarhundred), at vi finde Heidreks Svar i Versform. Nu haaber jeg at skulle kunne godtgjöre, at disse Vers, som indeholde Svarene og som er optagne i alle de ovenfor nævnte Udgaver, ikke er traditionelt bevarede fra Oldtiden, og at de ikke er jævnbyrdige med de Vers, som inde-

holde Gestumblindes Spörsmaal, men at de i senere Tid er forfattede af en islandsk Digter, som i det hele med fortrinligt Held vidste at gjengive Oldkvædernes Udtryksmaade. Jeg tænker at omhandle denne Sag i Indledningen til den Udgave af Hervarar saga, som jeg haaber at faa besörget for det norske Oldskriftselskab i min Samling af norröne Fortællinger af sagnhistorisk Indhold.

Disse Vers, som indeholde Oplösning paa Gaaderne, er i alle nyere Udgaver aftrykte efter Qvart-Udgaven 1785, men de findes ogsaa i flere Papirhaandskrifter af den saakaldte Sæmunds Edda paa det kgl. Bibliothek i Kjöbenhavn, og derfra vil mange Rettelser til disse Vers kunne hentes. Cod. 1109 fol. ny kgl. Sml. og Cod. 1866 qv. (den saakaldte Codex Luxdorphianus) give ikke uvigtige Varianter til *á gaglhálsum*: 1109 har i Texten *oc ag halsom*, men i Margen «al. *á gaghalsom* Forte *oc gaglhalsom*»; Cod. Luxdorph. har ogsaa i Texten *oc ag halsom*, men i Margen den Bemærkning at der er dem, som udelade *oc* og at nogle læse *a gaglhalsom.* Jeg formoder, at Forfatterens Ord er:

ágaghálsum
egg við gátu,

hvilket styrkes derved, at *egg* bedre er Rimord i sidste Halvlinje end *gátu.* — Den urigtige Form *ágagháls* har han da efter min Formodning laant fra Grímnismál, som han læste i netop samme Skindbog, som vi kjende under Navn af Codex Regius af Sæmunds Edda; men Forfatteren har rigtig forstaat Adjektivets Betydning i Grímnismál.

Om nu end denne Formodning ikke skulde medföre Sandhed, saa maa jeg alligevel holde fast ved, at Verset i Herv. s. ikke er et fuldgyldigt Bevis for det omhandlede Ords Brug i Oldtiden.

hannr, hannarr.

Paa Gaarden Dynna i Grans Sogn paa Hadeland staar en af Norges mærkeligste Runestene. Tegning af den findes i Aarsberetning fra Selskabet for norske Oldtidsminders Bevaring for 1854 Pl. I og Beskrivelse i Nicolaysens Norske Fornlevninger S. 126-128. Den bekjendte omvandrende Antikvar M. F. Arendt, hvem vi fremfor nogen anden skylde paalidelige Tegninger af norske Runemindesmærker, har först læst denne Stens Indskrift rigtig.

Dens förste Sætning lyder i almindelig Sprogform saaledes: *Gunnvör gerði brú Þrýríks dóttir eptir Ástríði dóttur sína.* Derpaa fölger ᛋᚢᚢᛅᛋᛘᛅᚱᚼᛅᚾᛅᚱᛋᛏ×ᛆᚼᛅᚦᛅᛚᛅᚾᛏᛁ
su uas mar hanarst ą haþalanti
eller i almindelig Sprogform: *sú var mær* ..... *á Haðalandi* [1]).

hanarst, der tydelig viser sig at være en til *mar* hörende Superlativ, er hidtil ikke forklaret; ti da der paa Stenen fuldkommen sikkert staar *hanarst* og ikke *hinarst*, maa P. A. Munchs Tydning (Nordisk Runeskrift, S. 40) *hin ærsta* (den förste, fornemste) opgives. Andre Tydninger, f. Ex. af U. W. Dieterich (Runen-Sprachschatz S. 184), trænge ikke til nogen Gjendrivelse.

Da Konsonantfordobling i den gamle Runeskrift stadig ikke udtrykkes, saa kan *hanarst* læses *hannarst*; dette er Superlativ af et forældet Adjektiv, som hidtil ikke har været kjendt uden i Sammensætninger. I Olav den helliges Saga (i Heimskringla Cap. 3. Chria Udgaven 1853 S. 16. Fms. IV, 38) heder det: *Óláfr var* ... *hagr ok sjónhannarr um smíðir allar.* Dertil giver Unger god Oplysning i Chria Udg. S. 254: «*sjónhannarr* (eller som Ordet skrives i andre Haandskrifter *sjónhannr*) siges om den der efter Öiemaal godt kan bedömme et Arbeides Værd hf. *sjónhenni*, *sjónenni*, f. denne Egenskab. Ordet er sammensat af *sjón*, f. Syn og *hannr (hannarr)*, der synes at være det samme som *hagr*, flink, haandfærdig, nethændt. Heraf kommer rimeligvis ogsaa *hannyrði*, n. pl. eller *hannyrðir*, f. pl. Fruentimmernetheder, Broderi, Söm og desl. Dette Ord skrives saavidt vides altid *hannyrði* ikke *handyrði*, saa det sikkert ikke har noget med *hönd* at bestille. Skulde Ordet maaske staa i Forbindelse med det svenske *hinna*, *hann*, *hunnit*, naa, opnaa, række [jvfr. om dette Rydqvist I, 177 f.], og det gamle svenske *hanna*, at behandle, haandtere?» Til de her nævnte Ord kommer fremdeles *hannarmæli*, n. Veltalenhed (Gislasons Pröver af Oldnord. Sprog og Literatur, S. 301: úr Rómverja sögum). Men ogsaa udenfor Sammensætning er der Spor af *hannarr*: i Vǫluspá V. 13 (Munchs Udgave) nævnes blandt Dværge *Hanarr* (saaledes baade Cod. Reg. og Hauksbók; Hskrr. af Gylfaginning har *Hárr*, der er et forskjelligt Navn); samme Dværgenavn maa det være, som i Ramsen i Cod. AM. 748 qv. (Snorra-Edda ed. AM. II, 470) skrives *Hannerr* (*er* betegnet ved en Kröl over Linjen), i Cod. AM. 757 qv.

---

1) ᛋᚢ er skrevet som én sammenslynget Rune. Tværstregen paa den første ᛅ i ᚼᛅᚦᛅ er ikke sikker. Jeg gjengiver ᛆ med *ą*.

(SnE. II, 553) *Hannarr*. Formen *Hanarr* synes ikke at kunne forklares paa tilfredsstillende Maade, Navnet *Hannarr* «den kunstfærdige, flinke, hændige» passer derimod ypperlig til en Dværg.

Men vi faar vende tilbage til Dynnastenen. I *hanarst* er den Vokalforandring, som indtræder i Hunkjönnet, ikke udtrykt: *hanarst* er d. s. s. *hönnurst*, ligesom en meget senere Runeindskrift fra Sogn (Urda II, 46, No. C. Pl. III, Fig. 2) skriver ᛁᛆᚱᚦᛆᚦ [1]) *iarþaþ* for *jörðuð*. Hvorvidt Superlativformen *hannarstr* udgaar fra *hannarr* eller fra *hannr*, kunde endnu være tvilsomt. Jeg antager det sidste; ti der findes ellers aldrig et ved Afledningsendelsen *ar-r* dannet Adjektiv, som kan compareres; *hannarr* er vistnok derfor egentlig en substantivisk Afledning af *hannr*; af *hannarr* maatte man ialfald snarere vente en Superlativform *hannrastr* end *hannarstr*. Jeg tror, at *hannarstr* efter en (ofte forekommende) særegen Udtale- og Skrivemaade er det samme som *hannastr*; saaledes findes især istedenfor *síðastr* mange Gange *síðarstr*, hvorved Komparativens *r* vistnok har havt Indflydelse.

Saalænge man i *hanarst* sögte to Ord, var det naturligt, at man ikke saa, at Indskriftens anden Sætning er i bunden Form; men nu har vi let for at opdage, at

su uas mar hanarst
ą Hapalanti

er to regelret dannede halve Verslinjer i fornyrðalag. — Dette er et Tegn blandt flere andre paa, at Mindesmærket paa Dynna i det hele er udfört efter ældgammel nordisk Sæd. Jeg véd ikke at paavise nogen anden til Minde om en Afdöd reist norsk Runesten, hvis Skrift indeholder Vers, naar jeg undtager den navnkundige Sten fra Tune, hvis utvilsomt meget ældre Indskrifter er skrevne med et andet Slags Runer og i en anden Sprogform. Men ligesom saamange svenske Runestene nævne, at den, der reiste Stenen, har gjort Bro efter den, til hvis Minde den reistes, hvilket vi derimod kun læse paa én norsk Runesten, den paa Dynna, saaledes indeholde jo talrige svenske Runeindskrifter stavrimede Vers, og blandt disse Indskrifter er der flere, som begynde i ubunden Stil, men ende med en (fuldstændig eller ufuldstændig) Strophe.

Det er charakteristisk, at de Ord, der meddele Underretning om, hvem der reiste Stenen og over hvem, gives i Prosa, medens Moderens simple, men tiltalende Lovord over den af-

[1]) ᛁᛆᚱ er skrevet som én sammenslynget Rune.

döde Datter «hun var den flinkeste Pige paa Hadeland» har hævet sig til rhythmisk Form.

korki.

Et Haandskrift (Cod. AM. 748 qv.) af Snorra Edda (den AM. Udgave II, 493) har bevaret en versificeret Ramse, som indeholder Navne paa Korn og hvad dertil hörer (sáðs heiti); deriblandt nævnes mellem *ginhafri* og *barlak* Ordet *korki*. Dette er hidtil aldeles ikke forklaret: det mangler hos Fritzner og Erik Jonsson; Sveinbjörn Egilsson henviser til det norske (og færöske) Navn paa en Lavart *korki* (korkje), men dens Navn kan ikke staa blandt sáðs heiti. — Oplysning findes i en Beskrivelse, som Skotten George Low har givet af sin Reise paa Orkney og Shetlands Öerne i 1774; denne Beskrivelse haves i Haandskrift, som nu eies af David Laing, der i 1861 har udgivet et særligt Aftryk af de Levninger af det norske Sprog paa Shetlandsöerne, som Reisebeskrivelsen meddeler. Blandt disse er en liden Ordfortegnelse (vel nærmest fra Öen Foula), som forhen var trykt hos Barry, history of the Orkney islands, 2 ed. London 1806, S. 488 f.[1]). I denne findes *corka coust*, der forklares «oat bread», og *boga coust* «barley bread». *corka coust* er *korkakost(r)*, ligesom *boga coust* er *byggkost(r)*.

At *korki* i det gamle Vers betyder Havre eller dog en Art Havre, kan herefter ikke være tvilsomt, saameget mindre, som det fölger efter *ginhafri* (hvad Slags Havre dette sidste betegner, véd jeg ikke). Men Ordet kan forfölges videre: det er ikke oprindelig norsk, men af de norske Nybyggere i de vestlige Lande optaget fra de oprindelige keltiske Bomænd; i Irsk (Gaelisk) betyder *coirce*, *corca* Havre. At Forholdet er som her fremstillet og at ikke omvendt Kelterne har laant Ordet fra Normændene, er klart, ti paa Norsk, hvor *korki* kun er kjendt fra ovennævnte Steder, er jo Havre det almindelige, med andre germanske Sprog fælles Ord for Kornsorten, medens *coirce*, saavidt jeg véd, i Irsk er det eneste Ord, der ogsaa gjenfindes i andre keltiske Sprog: kymr. *ceirch*, armor. *kerch*.

---

[1]) Laing har i det hele rigtigere Læsemaader end Barry, men ikke overalt; saaledes har f. Ex. Laing *rupa* «a mare», medens vi hos Barry finde det aabenbart rigtige *russa*, d. e. *hryssa*.

Hvor vidt Brugen af Ordet *korki*, Havre, har strakt sig hos Normændene, skal jeg ikke kunne sige. Hvis det har været brugt i Moderlandet, saa kan det der ikke have betegnet almindelig Havre. Men muligt er det vistnok, at det aldrig har været anvendt udenfor de skotske og irske Farvande (ikke i Norge, kanské ikke engang paa Island). Den, der forfattede Verset med Navne paa Kornsorter, kan gjerne have kjendt Ordet *korki* fra Shetland eller Orknöerne, ligesom der i de versificerede Fortegnelser af Ö- og Fjord-Navne i samme Haandskrift findes mange Navne, som höre hjemme i de skotske Farvande. Kanské har vi her endog svage Spor, der kunne antyde, hvor eller af hvem disse Fortegnelser er forfattede?[1])

Lyngby har i sin Afhandling om Sproget paa Hjaltlandsöerne i Ann. f. nord. Oldkynd. 1860, S. 201-216 med den Grundighed og Sikkerhed, som altid udmærker hans Forskning, omhandlet det gamle norske Sprog paa Öerne og da ogsaa (S. 206-208) omtalt den af Low meddelte Ordfortegnelse. *corka coust* har han ladet uforklaret.

Ved denne Leilighed skal jeg lade fölge nogle Oplysninger om endel andre Ord i Lows Fortegnelse. *hion* «an island» er ikke, som Lyngby formoder, en Forvanskning af *hólmr*, men = *eyin*, jvfr. *live* i den af Low paa Foula optegnede Ballade V. 26 = *leyfi* og *oron* «a ewe» = *ærin*. *h* er skudt foran, ligesom i *Hiluge* = *Illugi*, *heosa* = *ausa*; om Udtalen paa Foula bemærker Low: «To a man they misplace the aspirate, affixing it where it should not be, and leaving it out where it should; e. g. One of the most sagacious of the natives was teaching his son to read the Bible and to know the numbers of the Psalms; he told the boy the Vorty'th and Zaxt Zam XLVI was a Hex, a Hell, a Hu, and a Hi».

For *sheng* «the sea» har Laing den rette Form *sheug* = *sjó(r)*, jvfr. *scugin* = *skó(r)inn* og *shoopiltin* = *sjópilt(r)inn* hos Hibbert.

Laing har *hoissan* «a haddock», ikke *hoifsan*, og det er altsaa sikkert = *hýsan*, ikke = *upsinn*.

berrie, der ved Siden af *berg* opföres som det norske Ord for «a rock», er vistnok den bestemte Form *bergið*; ligesaa *seiglè* «a sail» = *seglið*.

[1]) Skulde ogsaa *korki* som Navn paa en Lavart, af hvilken tilvirkes en blegröd Farve, være irsk? i Gammelirsk betyder *corcu* jeg farver röd (Stokes i Beiträge zur vergl. Sprachforsch., herausgeg. von Kuhn und Schleicher, III, S. 48).

quot «a coat» er vel et Laanord fra Engelsk eller fra Gaelisk (*cota*).

bergesken «a trencher or plate» (ikke forklaret af Lyngby) er = *borðdisk(r)inn*; jvfr. Bordisk, m. Brikke, Trætallerken, i Robygdelaget, Telemarken. Eller med aabent *o*: Borrisk (Söndre Berg.), Borosk og Borsk (Söndmöre) (efter I. Aasen).

heosa «a ladle» (ikke forklaret af L.) er = *ausa*; jvfr. *yoch* i Balladen, V. 9, L. 1 = *hauk* (ikke, som Munch forklarte, = *øyki*).

fie «a sheep» er vel snarest = *féið*.

Den uden Sammenligning vigtigste norske Sproglevning, som Low har meddelt, er Balladen om Jarlen af Orknöerne og den norske Kongsdatter Hildina; den haaber jeg engang at faa udgivet med Forklaring. Naar man nöie sér paa, hvad den nordiske Folkevises Versemaal og Udtryk kræver og sammenligner navnlig færöske Viser, vil man kunne paavise den oprindelige norske Form i langt videre Udstrækning og i mange Tilfælde rettere, end P. A. Munch (Samlinger til det norske Folks Sprog og Hist. VI, 120-126) har gjort.

mær = *mjór*.

Om Öyvind Skaldaspiller fortæller Snorre i Heimskringla (sagan af Haraldi gráfeld, Cap. 18), at han, da hans Penge var slupne op, saa at han maatte sælge sine Pile for Sild, kvad to Stropher, af hvilke den sidste lyder saaledes:

Mest selda ek mínar
mæ við örum sævar,
hallærit veldr hváru,
hlaupsildr Egils gaupna.

Ved den omskrivende Betegnelse af de to Gjenstande «Pile» og «Sild», lader Skalden dem sindrig bytte Plads, ligesom han maatte tilbytte sig den ene for den anden: Pilene kalder han «Egils Hænders löbende Sild», Sildene derimod «Söens Pile».

Egil er den navnkundige Bueskytte Ölrúnar-Egill, Volunds Broder; han nævnes i Völundarkviða, men udförligere Sagn om hans sikre Skud findes kun fortalte i Didrikssaga (cap. 75. 77. 78) efter tydske Kilder; at lignende Sagn om denne Tell dog ogsaa har været kjendte i Norden fra ældgammel Tid, derom vidne Vers af nordiske Skalde, i hvilke hans Navn bruges i kenningar

som Betegnelse for en ypperlig Bueskytte (se Egilsson lex. poët. under *Egils*).

Men *mæ* har hidtil ikke fundet sin rette Tydning; de forskjellige Forsög (se Egilsson) er mér eller mindre sprogstridige: *mæ* kan saaledes ikke være = *mær!*, saalidt som man kan sige *ký* for *kýr*, *æ* for *ær*. *mæ* maa forbindes med *örum* til ét Ord *mæörum*, aldeles som vi i den tilsvarende Linje af foregaaende Strophe *fjörð ok galt við hjörðu* maa forbinde *fjörð-hjörðu*. — *mæ-örum* er det samme som *mjó-örum*, smale Pile. Sildens Smalhed fremhæves ogsaa ellers, overensstemmende med det naturlige Forhold, i nordisk Digtning; saaledes heder det i Íslenzk fornkvæði, udg. af Svend Grundtvig og Jón Sigurðsson, Nr. 52 B V. 44: *hún var mjó sem önnur síld*. — Allerede paa Forhaand maatte man slutte, at der ved Siden af *mjór* og *mjár*, smal, havde været brugt en Form *mær*, ti saaledes bruges jo Sideformerne *sjór*, *sjár*, *sær*; *snjór*, *snjár*, *snær*; *sljór*, *sljár*, *slær*; *skjór*, *skær*; *frjó*, *fræ*. Og det ovenfor anförte Vers af Öyvind er ikke det eneste Vidnesbyrd om, at Formen *mær* virkelig har været i Brug. Af de mange smale og lave Eid, som forbinde de forskjellige Halvöer af det ved dybe Fjorde gjennemskaarne Mainland (meginland) paa Shetland (Hjaltland) med Hovedöen, er det smaleste det Eid, som förer over til den nordvestlige Del af Öen. Dette hedte i Oldtiden *Mæveið* (Munkalivs Brevbog, udg. af Munch, S. 98), hvilket Navn i en Vidisse fra 1516 af et Brev fra 1490 skrives Mawid, Mawed (Ann. f. nord. Oldk. 1846, S. 94); det gjenkjendes i Eidets nuværende Navn Mavis Grind, der rimelig egentlig betegner den trange af Klipper indelukkede Vig ved Eidet, og i Navnet paa Öens nordvestlige Halvö Northmavine, der forhen kaldtes Strækningen *fyrir norðan Mæveið*. Se om dette P. A. Munchs ypperlige Oplysninger om Hjaltland i Samlinger til det norske Folks og Sprogs Historie, 6te Bind, S. 504 f., og i Ann. f. nord. Oldk. 1857, S. 355-359. Baade af Eidets naturlige Beskaffenhed i og for sig og deraf, at et lidt i Sydost liggende Eid heder Brae (Saml. anf. St. S. 503), d. e. *Breiðeið*, er det klart, at *Mæveið* betyder «det smale Eid». P. A. Munch, som paa de anförte Steder forklarer Navnet «Maage-Eidet», synes at have udtalt samme Mening, som den af mig fremsatte, i Hist.-geogr. Beskr. over Norge i Middelalderen, S. 208, i Ordene: «Det smaleste af disse [Eid] var *Mæfeið* eller *Mjófeið*»; for den sidste af disse to Former kjender jeg ingen Hjemmel.

Nu tör vi ogsaa söge denne Form *mær* = *mjór* andensteds. I det höist vanskelige Vers 22 i Hamðismál:

Hitt kvað þá Hróðrglöð,
stóð uf hleðum,
mefingr mælti
við mög þenna

formoder jeg, at *mefingr* er Nom. sg. fem. af et Adjektiv *mæfingr* «den smalfingrede Kvinde»; dette er dannet ligesom *mjúkfingr, laushárr, gagháls* og lignende. At et Adjektiv i den ubestemte Form saaledes bruges substantivisk, er ikke sjældent i de gamle Kvæder: Atlamál V. 10 (Munchs Udg.): *dreymði dróttláta*; *sagði horsk hilmi*; V. 88: *Röskr tók at ræða*; V. 102: *efndi ítrborin*, o. fl. St. — En höibaaren Kvinde betegnes ogsaa i et andet gammelt Kvæde som «smalfingret»: i Rígsmál V. 36, hvis Text i de almindelige Udgaver er meget forvansket, skal det hede:

Óku ærir
úrgar brautir,
kómu at höllu,
þars Hersir bjó;
mey átti hann
mjófingraða,
hvíta ok horska,
hétu (hét sú?) Erna.

Endelig kunde man i en Strophe af Völuspá være fristet til at tænke paa Adjektivformen *mær* = *mjór*: i V. 37 (Cod. Reg. V. 33) heder det om Misteltenen:

Varð af þeim meiði,
er mér sýndisk,
harmflaug hættlig,
Höðr nam skjóta.

Her har nemlig Rask for *mér* indsat *mjór* i Lighed med Ordene i foregaaende Strophe:

stóð um vaxinn
völlum hæri
mjór ok mjök fagr
mistilteinn;

og et ligebetydende Udtryk vilde man uden Forandring af Haandskriftets Ord faa ved at forstaa *mer* (skrevet m[s]) som *mær*; man kunde da formode, at denne Ordform her var bleven staaende i et ældre Haandskrift, medens en Afskriver i foregaaende Strophe havde indsat det almindeligere *mjór* for *mær*.

Men ved denne Opfatning (hvorefter J. Aars har oversat Linjen i Udvalgte norske Oldkvad, S. 45) kan jeg dog ikke holde fast, da *er mér* (mihi) *sýndisk* her giver et fuldkommen passende Udtryk, som stemmer vel overens med Brugen af Verbet *sýnask* i lignende Steder; se saaledes Fms. V, 250: [Eiríkr] sá...mann mikinn með síðum hetti, sá seldi honum reyrsprota í hönd ok bað hann skjóta honum yfir lið Styrbjarnar....; ok er hann hafði skotit, þá sýndist honum gaflak í lopti, ok fló yfir fólk Styrbjarnar.

ormdagr? verdagr.

Et af de Vers, i hvilke Gunnlaug Ormstunge udtaler sin Harm over, at Helga den fagre er bortgiven til en Anden, begynder saaledes (Íslend. sög. II, 254):

Gefin var Eir til aura
ormdags, en litfagra,
þann kveða menn né minna
minn jafnoka, Hrafni.

Egilsson forklarer *ormdagr* «dies (lux) serpentis, aurum». Skaldene betegne stadig Guldet som «Ormens Leie»; en kenning «Ormens Lys» er dem fremmed. Men «gull er kallat í kenningum eldr handar eða liðs eða leggjar» (Snorra Edda AM. Udg. I, 402) og ligesaa Armens eller Haandens Lys: *armblik, armglóð, armsól, mundar dagr*, o. s. v. Derfor er det rette i det anförte Vers *Eir armdags.*

Et andet med *dagr* sammensat Skaldeudtryk for Guld er hidtil blevet stukket til Side: i Merlínus spá II, 10 kaldes i Udgaven (Ann. f. nord. Oldk. 1849, S. 42) en Mand *verbáls hötuðr*, men Hauksbók har *v'dax*, d. e. *verdags*; jvfr. *greiðir gjálfrdags* Njáls s. Cap. 30.

reistr.

I Snorra Edda (I, 242-244 ed. AM.) meddeles fölgende Vers af Brage gamle om Thors Kamp med Midgardsormen:

Þat erumk sént, at snemma
sonr Aldaföðrs vildi
afls við úri þafðan
jarðar reist of freista.

Ordet *reistr*, masc. forekommer kun paa dette ene Sted i hele vor gamle poetiske Litteratur og har derfor hidtil ikke været forklaret med Sikkerhed.

Det er ved Afledningsendelsen *t* og med Antagelse af samme Vokal som i Præteritum dannet af *ríða* (oprindelig *vríða*), vride; paa samme Maade er *bast*, n. dannet af *binda*, *flaust*, n. af *fljóta*; *leistr*, Læst, got. *laists*, Spor, enten af et forældet *leisan*, gaa, hvoraf oldeng. *leoran*, oldhöitydsk *leisian*, *waganleisa*, eller af *líða*, got. *leiþan*; *ð* har foran *t* forvandlet sig til *s*, ligesom i *fóstr*. *reistr* betyder altsaa egentlig noget vredet, og dets oprindelige Form er *vreistr*; hvorvidt Ordet skal udtales saaledes i det anförte Vers, tör jeg ikke afgjöre, ti vistnok forekommer Formen *vröngum* i et Vers, som tillægges Brage (Snorra Edda I, 504), men i et andet Vers, som bærer hans Navn, kræver Stavrimet Formen *reiðr*, vred, ikke *vreiðr* (Snorra Edda I, 438).

Ordet bruges endnu i Norge: *vreist'e*, *vrest* (det vestlige af övre Telemarken), *reist* (Slidre i Valders), masc. betyder en ved Vridning dannet Ring af Birk eller Gran (i nyere Tid oftere arbeidet af Jærn), der tjener som Hemsko paa Slæden, naar man kjörer ned ad Bakke; ogsaa bruges Ordet i Telemarken i figurlig Betydning om et vrangvilligt Menneske, hvorfor et andet figurligt, i Norge mér almindelig kjendt Udtryk er «en Vriumpeis». En beslægtet Afledning af *vríða* har vi i dansk vriste, oldengelsk *wrǽstan*, eng. to wrest; hertil hörer og det islandske *reista* (Præter. *reista*), böie, krumme (Fornald. sög. II, 465), som Egilsson tvilende har sammenlignet med *reistr*.

Naar Brage kalder Midgardsormen *jarðar reistr*, saa betegner han den altsaa derved som den, der er vreden eller snoet ligesom et Baand, et Reb eller en Ring omkring Jorden; ligesaa kaldes den ellers f. Ex. *gjörð jarðar*.

Þísl.

Et af de Vers, som Skalden Eirik viðsjá kvad om Kampen paa Heden, hvor Barde Gudmundssön og hans Mænd sloges med Folkene fra Borgefjorden, lyder saaledes (saga af Víga-Styr ok Heiðarvígum i Íslend. sög. II, 389):

Lágu lýðar frægir
lögðis skeiðs á heiði,
lind sprakk í rym randa
rauð, ellifu dauðir;
hitt var dór en auðar
ógnar gims í rimmu,
jókum sókn við sæki
sárþíslar, fékk Gísli.

Vi har her et Hunkjönsord *þísl*, der maa have havt lang *í*, da det danner aðalhending med *Gísli*. I *sárþísl* har Egilsson med rette sét en kenning for Sværdet: Krigeren, Manden kaldes her *sækir sárþíslar*, ligesom andensteds *sækir sárvita*. Men hans Tydning «carduus v. sentis vulneris» er forfeilet; der er aldeles intet, som giver os Ret til at antage Hunkjönsordet *þísl* for en Sideform til Hankjönsordet *þistill*.

þísl betyder «Vognstang» og er samme Ord som oldengelsk *þíhsl* (*þíxl*, *þísl*, dog ogsaa paa ét Sted *þísla*, masc.), oldhöitydsk *dîhsila*, nyhöitydsk deichsel, hollandsk dissel (jvfr. Grimm Wörterbuch); *h* er efter fast Regel i Nordisk faldt bort (*lýsa* jvfr. got. *liuhtjan*; *nýsa* jvfr. got. *niuhsjan*). Ogsaa andensteds finde vi Ordet i Norden: det forekommer i Oldsvensk som Hunkjönsord: Södermannalagen bygn. balk. VIII, 5: Stiel þistlar af wagni, böte III. öræ (feilagtig opförer Schlyter i sit Glossarium Ordet som masc., ligesaa Rydqvist, der i Svenska språkets lagar III, 224 bemærker «*þistlar*, ack. pl. för *þistla*» og sammenblander det med *þistil*, masc. en Tidsel). Nu bruges derimod tistel som Hankjönsord (se f. Ex. Rääf, Ydre målet, S. 92), vistnok ved Indflydelse af det ligebetydende, men oprindelig aldeles forskjellige, Ord, der betyder Tidsel. *t* i den svenske Form er indskudt, ligesom i oldeng. *þistle* (i Hskr. fra 11te Aarh. hos Wright, a volume of vocabularies, S. 66), istedenfor hvilket Grein (Sprachschatz der angelsächs. Dichter) med urette formoder *þîscle*, og i de tydske Dialektformer deistel (i og om Leipzig), distel (i Lifland og Estland). — Af ethvert Ord, som betyder Stang (en særegen Art eller i Almindelighed), kan i Forbindelse med et Ord, som betyder Kamp, Saar eller Blod dannes en Skaldebenævnelse for Sværd.

urinn?

Gestumblindes Gaade til Kong Heidrek om etslags Tærning, som kaldes *húnn* (ikke *húni*), lyder i de almindelige Udgaver af Hervarar saga (Fornald. sög. I, 475. Petersens Udg. S. 37. Ant. Russ. I, 183) saaledes:

Hvert er þat dýra,
er drepr fé manna
ok er járni allr
urinn í kring?
horn hefir átta,
en höfuð ekki,
ok fylgja því margir mjök.

Hertil giver Sveinbjörn Egilsson fölgende Forklaring: «URINN, part. pass. (qs. ab *yrja*), depastus: *u. járni* ferro circumcisus». Denne gjentages af Erik Jonsson: «YRJA . . . (som det synes) = *erja*, df. gnide, skrabe (saal. nu *y. skráp*, rive, skrabe Havkalveskind); df. *urinn* (p. pr.) *járni* tilsnittet med (Dreier-) Jern (Eg.); *upp urit land* (nu paa Island) Jord, hvis Græs er afbidt».

Denne Forklaring maa falde sammen, ti den har ingen fast Grund. Allerede den Omstændighed, at *yrja* ellers aldrig forekommer i det gamle Sprog, opfordrer til Varsomhed; den antagne Betydningsovergang vækker ogsaa Betænkelighed. Desuden er

ok er járni allr
urinn í kring

en i metrisk Henseende uregelret Udvidelse (som dog af og til findes); der skulde her være én Langlinje, ligesom i Strophens anden Halvdel: *ok fylgja því margir mjök.* Men endelig er Hankjönsformerne *allr urinn* her aldeles utilstedelige; Kjönnet maa her nödvendig rette sig efter *dýra*, ligesom der i sidste Linje staar *því*. Derfor har ogsaa Friedrich Pfeiffer (Altnord. Lesebuch S. 119, L. 67. 68) indsat *allt urit*; forgjæves söger han i en Anmærkning (S. 364) at undskylde *allr urinn* derved, at *húni* (rettere *húnn*) allerede foresvæver den, som fremsætter Gaaden. Pfeiffers Forklaring *urinn* = *varinn* har ikke tilstrækkelig sproglig Stötte.

Man har her plaget sig med at forklare, hvad ikke kan og ikke skal forklares. Alt bliver her klart, naar de forskjellige Haandskrifter undersöges og deres indbyrdes Forhold bestemmes.

Linjerne *ok er járni allr*
urinn í kring

findes ikke saaledes i noget gammelt Haandskrift eller i nogen paalidelig Afskrift af et saadant. De er optagne fra Qvart-Udgaven af 1785; denne har her, som andensteds, fulgt en sildig Afskrift af Gaaderne, som har været nær beslægtet med de Afskrifter af getspeki Heiðreks, der foreligge i Papirhaandskrifter af Sæmunds Edda fra 18de Aarhundred paa det kgl. Bibliothek i Kjöbenhavn (ny kgl. Samling). Disses Text er her oplysende: Cod. 1108 fol. har umiddelbart efter *fé manna* fölgende: *allann vrin i kring*; Cod. 1109 fol. *utan hinn i kring*; Cod. 1866 qv. (Cod. Luxdorph.) *utan uriɴ i kring.* Alle disse Læsemaader er meningslöse og de grunde sig ene og alene paa en, gjennem

flere Led fortsat, Forvanskning af Texten i et Pergamentshskr. af Hervarar saga Cod. 2845 qv. gml. kgl. Sml.; dette har efter *fé manna* fölgende: z (d. e. *ok*) *er iarní kringr uttan.* Her er endnu *kringr* uforstaaeligt.

Der gives egentlig kun to Kilder til vor Kundskab om getspeki Heiðreks; den ene er den nysnævnte Cod. 2845 qv., den anden Hauksbók. De Blade af denne, som har indeholdt Gaaderne, er nu tabte (kun de to förste Gaader med Oplösninger er endnu tilbage), men Afskrifter er bevarede i Cod. AM. 281 qv. og Cod. AM. 597 b qv. Den Redaction, som Hauksbók har indeholdt, viser ikke tilbage til samme skriftlige Kilde, som den, hvorfra Cod. 2845 qv. nedstammer, men grunder sig paa en forskjellig mundtlig Tradition. Afskrifterne af Hauksbók har *kringt* for *kringr.*

Naar man altsaa læser:

Hvert er þat dýra,
er drepr fé manna
ok er járni kringt utan?

saa har man en fra Meningens og Udtrykkets Side fuldkommen tilfredsstillende Text. *urinn* grunder sig efter dette kun paa en Feilskrift hos Afskrivere fra sen Tid og maa udstryges af «lexicon poëticum antiquae linguae septentrionalis».

œstr.

Olav den hellige var kun tolv Aar gammel, da han förste Gang kom i Kamp; derom kvæder Sighvat Skald (Ólafs s. helga i Heimskringla Cap. 5. Fms. IV, 41):

kann ek til margs, en manna,
minni, fyrsta sinni
hann rauð œztr fyr austan
úlfs fót við sker Sóta.

Alle Fortolkere forstaa *œztr manna* som «ypperligst blandt Mænd». Men Rimet viser, at Skalden ikke har sagt *œztr*, men *œstr (østr)*, hvilket ogsaa findes i det gamle Stockholmske Haandskrift, hvorefter Olav den helliges Saga er udgiven i Christiania 1853 (S. 17). *œstr* betyder vistnok «yngst» og svarer til Komparativformen *œri*, yngre. — Denne har tidligere almindelig været udledet af et Adjektiv *órr*, ung; men *órr* har vistnok aldrig existeret. Af de to Steder, hvilke Egilsson anförer som Bevissteder for dette, er det ene: *orar eru úrœktir*

órar (Snorra Edda II, 18) allerede af Lyngby i Tidsskr. f. Phil. II, 318 forklaret anderledes; i det andet Exempel: *gott æ gömlum mönnum, gott æ orum mönnum* (Landnámabók, Ísl. ss. I, 45. Variant for *ungum*) kan *orum* være = *ǿrum* (Komparativ); paa samme Maade brugte ofte Grækerne *νεώτερος, καινότερος*, Inderne *navîyans* (Kuhn i Beitr. z. vgl. sprachforsch. I, 268. Boehtlingk u. Roth Wtb.), hvor vi ikke bruge Komparativ. Man tör da maaské ogsaa i Atlakviða V. 6 oversætte *seggr inn æri!* «du unge Mand!» og i V. 12: *inn æri erfivörðr Högna* «Hognes unge Arving» (Skindbogen har paa begge Steder *ǫri*; *ærr*, gal, passer ikke, og en Form *öri* = *örvi*, raske, er i et saa gammelt Kvæde betænkelig). Stammevokalen i *æri*, yngre, udtaltes i Næsen (Snorra Edda II, 18), og Lyngby har derefter i sin fortrinlige Afhandling om den oldnordiske Udtale (Tskr. f. Phil. II, 318) först givet den rette Forklaring, at *æri* «er höjere grad = yngri og er opstået deraf ved undertrykkelsen af ng [1]) og hævning af y til ø samt forlængelse; sporet af ng bevaredes i næselyden.» «Formen øre er ej blot islandsk, thi jyske lov har then yræ (den yngre) 2, 22, og jeg har i Fjolde sogn hört *yr* eller *y'r* (skridende tonehold), yngre.» — Denne Form er ogsaa sjællandsk; se f. Ex. *ürræ man* Absalons sæll. Kirkelov i Thorsens Udgave, S. 70. — At *æri* ikke kan udledes af en Positivform *órr*, kan man ogsaa sé deraf, at det skrives med én *r* i Haandskrifter, som ellers stadig bruge Konsonantfordobling, hvor Udtale og Etymologi kræver det.

At *æri* er Komparativ af *ungr*, bestyrkes end videre ved det med *æri* utvilsomt sammenhörende Substantiv *æska*, Ungdom. Dette er sikkert det samme som det gmlsvenske *ynska* eller *yngska*, Ungdom (hos Rydqvist II, 213), det gmldanske *ynske*, *ønske* eller *yngske*, se Danm. gl. Folkeviser, udg. af Svend Grundtvig, Nr. 113, V. 9, L. 1: Huad heller vilthu fatig y din ønsken verre; V. 11, L. 1: Tha vil ieg heller fattige y min ynsken verre; Nr. 84 I, V. 18, L. 3: Der ieg ware i min ynskethide; Molbech Danske Ordsprog 4334 efter Peder Laale 983 (Udg. 1515): God var Yngsken, var ikke Folsken (dog ogsaa en y s k i m a n, Brandt Gmldansk Læseb. S. 281, fra 15de Aarh., = oldn. *æskumaðr*). Forholdet er det samme, som mellem old-

[1]) Egentlig er det vel *ngh* (*gh* = aandende *g*), som er undertrykt, sammenlign got. *juggs*, Komparativ *juhiza*, og oldn. *fá*, Pcp. *fenginn*, Got. *fahan*, Pcp. *fahans*. *juggs* er = lat. *juvencus*, kymr. *ieuanc* (fællesjaphetisk *juvankas*), og et oprindeligt *k* i Indlyden bliver i de germanske Sprog oftest til aandende *g*, der i Gotisk skrives *h*.

norsk *æskja* eller *ýskja* og gmlsvensk *ønskia*, *ynskia* (ogsaa *øskia*, *yskia*), dansk önske, forhen tillige *ynske* (ogsaa *øske*, se Danm. gl. Folkev. Nr. 37 A, V. 1, B, V. 1). — At *æska* ikke kan udledes af et *órr*, synes allerede rimeligt deraf, at det skrives uden *r* i Haandskrifter, som ellers ikke pleie at udelade *r* foran *s* i Forbindelse med en anden Konsonant.

Som Stötte for den Mening, at *ærska* skulde være den oprindelige Form og at Ordet skulde udledes af *órr*, har man vistnok anfört Verslinjen: *ærskan veldr því er írskum* (Fornmanna sög. VII, 70), hvor *ærskan* danner skothending med *írskum* (saaledes Gislason Formlære S. 49; Friðriksson Rjettritunarreglur, S. 58). Men det er i nordiske — som i andre — Sprog, i ældre og nyere Tid meget almindeligt, at *r* trænger sig ind foran *s* i Forbindelse med en anden Konsonant, ligesom at der udtales *rs* for *ss*; denne Udtale er fulgt i flere gamle Haandskrifter, saaledes skriver Hovedcodex af Barlaams og Josaphats Saga (se Udgaven, S. XVIII) *fyrst* for *fýst*, *hærsta* for *hæsta* (jvfr. ovenfor under *hannr*). Formen *ærska* kan altsaa meget vel være yngre end *æska* og er ikke til Hinder for dette Ords Afledning af *ungr*.

Ligesom *æri* fandtes i Jylland i Formen *yræ*, saaledes tror jeg der ogsaa at gjenfinde *æstr*, yngst. Indskriften paa en Runesten i Oddum, Nörre Herred, Ringkjöbing Amt, Ribe Stift skal have lydt saaledes: *ÞURALFR SATI STINA ÞUSI AUFTIR TUFA TUKA SUN SIN USTA KUÞ HIALBI . . . HANS*; se Worm 323; Rafn Runeindskr. i Piræus 201 (hos Thorsen, Runemindesmærker i Slesvig, finder jeg den ingensteds citeret, rimelig fordi den nu er forsvunden). Rafn oversætter: «sin (ypperste) Sön» og bemærker «*USTA* er vel *æzta*; maaskee dog man maa læse *næsta*». — Da Worms Læsning i disse Ord synes fuldkommen paalidelig, haaber jeg ikke at feile ved Oversættelsen «sin yngste Sön». Hvorvidt *USTA* har været udtalt *ósta* eller *ýsta* kan være tvilsomt; men det sidste er rimeligst paa Grund af Komparativformen *yræ* i Jydske Lov[1]).

[1]) Man tör neppe tænke paa, at *æri*, *æstr*, *æska* skulde være afledede, ikke af *ungr* (fællesjaphetisk *juvanka-s*), men af den oprindelige Stamme *juvan* (bevaret i got. *jundai* = lat. *juventae*), og at de skulde være Afændringer af ældre Former *junisa*, *junists*, *juniskâ*; da maatte den gammelsvenske Form *yngska*, dansk *yngske* grunde sig paa en feilagtig Etymologi.

Præteritumsbetegnelsen i Græsk.

Af *H. F. F. Nutzhorn.*

Brugen af aoristformerne hörer til de vanskeligere punkter i den græske sætningslære. For infinitivens vedkommende, der endnu hos Krüger (53, 6 anm. 9) er höjst utilfredsstillende behandlet, er Madvig den förste, der har opstillet en bestemt og klar regel, som vel på enkelte punkter viser hen til fremtidige undersögelser, idet § 172 a. anm. 2 og noten under texten til b. (2den udgave) erklære sig selv for ufuldstændige, men som i sin helhed står urokket og urokkelig.

Det er dog ikke de i hine to noter henstillede spörgsmål, jeg her vil forsöge at löse, tvertimod tror jeg, der er anledning til at opkaste nye spörgsmål angående aorists brug også i indicativiske sætninger.

Krüger § 53, 5 mener, at aorist kun forsåvidt bestemmer handlingen, som det henviser den til fortiden, men föjer dog hertil pludselig den nye bestemmelse, at det egentlig betegner indtrædelsen i virkeligheden. Uklarheden foröges ved 6, anm. 1, hvor det hedder, at aorist som det absoluteste præteritum også kan bruges synonymt med perfectum og plusquamperfectum. Hos Madvig fremstilles reglen langt klarere og tydeligere. Hovedreglen gives § 111, at det er i beretning og fortælling om forbigangne tildragelser uden hensyn til nutiden og nuværende resultat, at man bruger aorist. Senere § 114 c fölger reglen om brugen af aorist i forsætninger som præteritum in præterito. Hertil föjes i anm. 2 den iagttagelse, at også ellers »enkelte gange det specielle tidsforhold, som skulde betegnes ved plusquamperfectum, ikke er udtrykt, men handlingen simpelthen ved aorist henfört til den forbigangne tid». Der anföres et expl. fra Thuk.: *οἱ Πελοποννήσιοι ἐτράποντο ἐς τὸν Πάνορμον, ὅθενπερ ἀνηγάγοντο* (*hvorfra de vare dragne ud*). Krüger har et tilsvarende expl. fra Xen. an.: *Δαρεῖος Κῦρον μεταπέμπεται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἧς αὐτὸν σατράπην ἐποίησεν.* (*over hvilket han havde gjort ham til satrap*). Slige exempler i relativsætninger, hvis handling må tænkes at være gået forud for hovedsætningens forbigangne tid, ere ikke sjældne. Hos Homer findes de næsten på hver side og kunne ved förste öje-

kast stöde så meget mere, som også imperfectum, der på dette punkt i sprogets udvikling endnu ikke så bestemt har udsondret sig fra aorist, hyppig findes brugt på samme måde. Altså ikke blot:

τῇ παρὰ μὲν κλισίην πυρὶ κάτθεσαν, ἥν ποτε τέκτων
ποίησ' Ἰκμάλιος (Od. 19, 57);

men også

τὸν δ' αἰσχρῶς ἐνένιπε Μελανθὼ καλλιπάρῃος,
τὴν Δολίος μὲν ἔτικτε, κόμισσε δὲ Πηνελόπεια,
παῖδα δὲ ὣς ἀτίταλλε, δίδου δ' ἄρ' ἀθύρματα θυμῷ.
(18, 321-323)

eller

πὰρ δ' ἄρ' ἔην καὶ ἀοιδὸς ἀνήρ, ᾧ πόλλ' ἐπέτελλεν,
Ἀτρείδης Τροίηνδε κιὼν εἴρυσθαι ἄκοιτιν (3, 267-268).

I § 130 b. anm. 2 hos Madvig göres begynderen opmærksom på brugen af aor. som præteritum in præterito, i oratio indirecta efter et hovedverbum i præteritum. *ἐπήρου με, εἴ τί μοι ὁ διδάσκαλος ὑγιείας πέρι ἔλεξεν* (*havde sagt*). Forholdet bliver mere indviklet, hvor det er i en bisætning i oratio obliqua, at aorist bruges på denne måde, f. ex. Ar. Vesp. v. 242-244:

χθὲς οὖν Κλέων ὁ κηδεμὼν ἡμῖν ἐφεῖτ' ἐν ὥρᾳ
ἥκειν ἔχοντας ἡμερῶν ὀργὴν τριῶν πονηράν
ἐπ' αὐτὸν ὡς κολωμένους ὧν ἠδίκησεν ɔ: *for at straffe ham for den bröde, han havde begået.* — En række sætninger, hvor aorist snart i den ene snart i den anden art sætninger bruges svarende til det danske plqpf. findes i Xen. An. 2, 3, 19. *ταῦτα γνοὺς ᾐτούμην βασιλέα, λέγων, ὅτι δικαίως ἄν μοι χαρίζοιτο, ὅτι αὐτῷ Κῦρόν τε ἐπιστρατεύοντα πρῶτος ἤγγειλα* (*först havde meldt*) *καὶ βοήθειαν ἔχων ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ ἀφικόμην, καὶ μόνος τῶν κατὰ τοὺς Ἕλληνας τεταγμένων οὐκ ἔφυγον, ἀλλὰ διήλασα καὶ συνέμιξα βασιλεῖ ἐν τῷ ὑμετέρῳ στρατοπέδῳ, ἔνθα βασιλεὺς ἀφίκετο, ἐπεὶ Κῦρον ἀπέκτεινε.* — I 1ste bog cap. 10 ere begivenhederne fremstillede således, at först fælder kongen Kyros, derpå drager han til lejren, og en tid efter kommer også Tissaphernes her. Vi må altså oversætte: »*og havde truffet sammen med kongen i eders lejr, hvorhen kongen allerede tidligere var kommen, efter at han havde fældet Kyros.*« *ἀπέκτεινε* er forbigangent i forhold til *ἀφίκετο,* dette atter forbigangent i forhold til *συνέμιξα*, og dette atter forbigangent i forhold til *ᾐτούμην*.

Hos Homer træffer man hyppigt på vendinger som Od. 19, 504: *οἰσομένη ποδάνιπτρα· τὰ γὰρ πρότερ' ἔκχυτο πάντα* ɔ: *thi*

det forrige var helt strömmet ud. Efter et præteritum fölger en sideordnet sætning i aorist, der betegner en, i forhold til det i talen næst foregående, forbigangen handling. Også prosaen opviser ikke få exempler på denne brug. Xen. an. 4, 7, 21 fortælles om det råb, Grækernes fortrop oplöftede, da de vare nåede op til den bjergryg, hvor de efter de mange måneders fraværelse atter så havet. Bagtroppen, som endnu ikke var nået op til bjergryggen, og altså ikke kunde begribe grunden til dette råb, troede, det hidrörte fra et fjendtligt anfald: ᾠήθησαν καὶ ἔμπροσθεν ἄλλους ἐπιτίθεσθαι πολεμίους· εἵποντο γὰρ καὶ ὄπισθεν οἱ ἐκ τῆς καιομένης χώρας· καὶ αὐτῶν οἱ ὀπισθοφύλακες ἀπέκτεινάν τέ τινας καὶ ἐζώγρησαν, ἐνέδραν ποιησάμενοι, καὶ γέῤῥα ἔλαβον ἀμφὶ τὰ εἴκοσι: *havde dræbt, havde fanget, havde gjort til bytte.* Det er en begivenhed, som må være gået forud for det tidspunkt, hvor råbet hörtes. Afvexlingen mellem impf. εἵποντο og aor. ἀπέκτειναν i disse sideordnede hovedsætninger har samme betydning og er aldeles ensartet med den tilsvarende afvexling i forsætninger med ὡς eller ἐπεὶ eller i latin med postquam: *postquam id difficilius visum est, neque facultas perficiendi dabatur* (sml. endvidere Xen. Hell. 2, 1, 30-32).

Jeg tror, denne brug af aor. som præteritum in præterito er så almindelig og forskellig m. h. t. tilfældenes art, at man ikke kan undlade at tage hensyn til den ved bestemmelsen af denne tempusforms grundbetydning.

Fra præteritum in præterito ledes tanken nær hen til præteritum in præsenti, fransk passé indéfini, det perfectum, som i den latinske grammatik af Madvig kaldes det absolute. En sådan brug af aorist findes f. ex. i det bestandig gentagne ὁ δ' ὤλετο δῖος Ὀδυσσεύς, der jo kun kan oversættes: «*men han er död den herlige Odysseus*», og i de mangfoldige tilsvarende steder hos Homer, blandt andet i de hyppige tilfælde, hvor aorist bruges i en begrundende bisætning, hvis hovedsætning står i præsens, f. ex. Od. 1, 342:

ἀοιδῆς . . . ., ἥτε μοι αἰὲν ἐνὶ στήθεσσι φίλον κῆρ
τείρει, ἐπεί με μάλιστα καθίκετο πένθος ἄλαστον.

At nu aorist hos Homer i en betydelig udstrækning må bruges for at betegne det danske perfectum og plusquamperfectum, kunde man allerede slutte sig til deraf, at de to tempusformer, vi her nærmest kunde vente at sé brugte, endnu ikke ere synderligt udviklede på dette standpunkt af

sproget. De perfecter, der findes hos Homer, ere enten dannede i lighed med *ἕστηκα* flt. *ἕσταμεν* eller *οἶδα* flt. *ἴδμεν*, *εἰλήλουθα* flt. *εἰλήλουθμεν*. Former som *πέπεικα*, *ἔσταλκα* findes aldeles ikke, og om der endog en enkelt gang af verber på *έω* dannes en pf. eller plqpf. som *δεδείπνηκα ἐδεδειπνήκειν*, er det kun i indicativ ental, men hverken i flertal eller uden for indicativ, uden forsåvidt som man hertil vil regne nogle participialformer som *κεκοτηότι* o. dsl. Sér man da fra formen hen til betydningen, vil man i de 9 tilfælde af 10 finde, at selv de perfectsformer, der findes hos Homer, i oversættelsen gengives ved præsens: *οἶδα*, *πέποιθα*, *δέδορκα*, *ἕστηκα*, *μέμονα*, *δέδια*, *δέδοικα*, *βέβηκα*, *τέτρηχα*, *ἄνωγα*, *κεκληγότες*, *πεφυζότες* o. s. v. eller i medium *ὀρώρεμαι*, *ὀδώδυσμαι*, *ἔσσυμαι*, *μέμνημαι*, *ἀλάλημαι*, *ἀκάχημαι*, *ἀλαλύκτημαι*, *λελιημένος*, *τετιημένος*; strængt taget bör man også henföre *κεῖμαι* og *ἧμαι* under perfectsformerne, ligesåvel som *εἶμαι* og *κέχρημαι*. Går man ud fra disse perfecter, ledes man til at definere det græske perfectum, ikke som betegnelse for en fortidig handling i modsætning til den nærværende tid, men derimod som betegnelse for en nærværende tilstand, der sés som resultat af en forbigangen handling, den nærværende stilling, som er fulgt efter en forbigangen begivenhed. Jeg tror, at denne definition har sin fulde gyldighed for Homers vedkommende. Når det således Od. 17, 359 hedder *εὖθ' ὁ δεδειπνήκει, ὁ δ' ἐπαύετο θεῖος ἀοιδός*, må vi ikke oversætte «da han havde spist»; men «*da han var færdig med at spise*» eller «*da han var mæt*». Udtryk som *νέον εἰλήλουθε* «*han er nylig hjemkommen*» kunde synes at stride mod denne definition, men bero på en særegen opfattelse. Den ordrette oversættelse vilde lyde: «*hans ankomst er ny*», og der kunde også bruges præsensform *νέον ἱκάνει*, *νέον ἥκει*, ligesom det hedder *ἄφαρ οἴχεται* «*han er pludselig gået bort*». I de tilfælde, hvor der er tale om en forbigangen tildragelse, der sés i bestemt forhold til nutiden, eller fra nutidens synspunkt viser sig som bestemt afsluttet, fransk passé indéfini, dansk perfectum, bruges hos Homer regelmæssigt aorist, både i afhængige sætninger:

ἢ οὐκ ἀΐεις οἷον κλέος ἔλλαβε δῖος Ὀρέστης (Od. 1, 298)

og i hovedsætninger:

οὔτε ποθ' ἡμετέρη ἀγορὴ γένετ' οὔτε θόωκος,
ἐξ οὗ Ὀδυσσεὺς δῖος ἔβη κοίλῃς ἐνὶ νηυσίν.

νῦν δὲ τίς ὧδ' ἤγειρε; . . . .
ἠέ τιν' ἀγγελίην στρατοῦ ἔκλυεν ἐρχομένοιο; (2, 26-30)

ὦ γέρον οὐχ ἑκὰς οὗτος ἀνήρ (τάχα εἴσεαι αὐτός),
ὃς λαὸν ἤγειρα· μάλιστα δέ μ' ἄλγος ἱκάνει.
οὔτε τιν ἀγγελίην στρατοῦ ἔκλυον . . . . .
ἀλλ' ἐμὸν αὐτοῦ χρεῖος, ὅ μοι κακὸν ἔμπεσεν οἴκῳ.

På dansk bruge vi her perfectum, som i Wilsters oversættelse til de sidst citerede vers (Od. 2, 40-45).

Ei er den Mand just fjern, snart selv du seer ham, min Gubbe!
Som har til Thing Eder kaldt; jeg selv meest pines af Kummer,
Ei har om Fjender, som true vort Land, jeg spurgt noget Budskab . . .
Nei! det er eget Behov! hjemsögt er mit Huus nu af Sorger.

Hvad her er sagt om Homer, gælder ikke mindre om den ældre attiske litteratur. Först kan her anföres nogle steder af en enkelt tragedie, nemlig Euripides' «Rasende Herakles».

ἣν χρῆν νεοσσοῖς τοῖσδε πῦρ, λόγχας, ὅπλα
φέρουσαν ἐλθεῖν ποντίων καθαρμάτων
χέρσου τ' ἀμοιβάς, ὧν ἐμόχθησεν χάριν. (224-226)

σὲ μὲν δόκησις ἔλαβεν εὐκλεὴς δορός. (288)

καὶ τίς θανόντων ἦλθεν ἐξ Ἅιδου πάλιν; (297)

καὶ ταῦτα φροῦδα· μεταβαλοῦσα δ' ἡ τύχη
νύμφας μὲν ὑμῖν Κῆρας ἀντέδωκ' ἔχειν. (480-481)

ὤφθης ἐπελθὼν πόλιν· ἐπεὶ δ' ὤφθης, ὅρα,
ἐχθροὺς ἀθροίσας μὴ παρὰ γνώμην πέσῃς. (593-594)

ἔξω κέλευε τῶνδε φαίνεσθαι δόμων
ἐφ' οἷς ὑπέστητ' αὐτεπάγγελτοι θανεῖν. (705-706)

ἦλθες χρόνῳ μὲν οὗ δίκην δώσεις θανών. (740)

χαρμοναὶ δακρύων ἔδοσαν ἐκβολάς.
πάλιν ἔμολεν ἃ πάρος οὔποτε διὰ φρενὸς ἤλπισεν παθεῖν γᾶς ἄναξ. (744-746)

δοκημάτων ἐκτὸς ἦλθεν ἐλπίς. (771).

φεῦ φεῦ· τίς ἀνδρῶν ὧδε δυσδαίμων ἔφυ; (1195)

ἀλλ' ὡς συναλγῶν γ' ἦλθον. (1202)

Tragikernes sprog kan man imidlertid mistænke for at være dannet efter en vis traditionel poetisk form, der er mere archaistisk end det virkelige talesprog. Exempler fra Aristophanes bevise mere. Vi kunne derfor vælge nogle steder fra «Fuglene»:

ἀνεπτόμεσθ' ἐκ τῆς πατρίδος ἀμφοῖν ποδοῖν. (v. 35)

παρ' ἐκείνου πυθέσθαι δεομένων
εἴ που τοιαύτην εἶδε πόλιν, ᾗ 'πέπτατο. (47-48)

ὦ δειλότατον σὺ θηρίον
δείσας ἀφῆκας τὸν κολοιόν; (87-88).

πράγους δὲ δὴ τοῦ δεομένω δεῦρ' ἤλθετον; (112)

καὶ γῆν ἐπέπτου καὶ θάλατταν ἐν κύκλῳ. (118).

μὴ 'γὼ νόημα κομψότερον ἤκουσά πω. (195)

ἐγὼ γὰρ αὐτοὺς βαρβάρους ὄντας πρὸ τοῦ
ἐδίδαξα τὴν φωνὴν ξυνὼν πολὺν χρόνον. (199-200)

εἶτα πῶς ἄνευ καμήλου Μῆδος ὢν εἰσέπτατο; (278)

πόλυ δή, πόλυ δὴ χαλεπωτάτους λόγους ἤνεγκας, ἄνθρωφ'·
ὡς ἐδάκρυσά γ' ἐμῶν πατέρων κάκην, οἳ τάσδε τὰς τιμὰς
προγόνων παραδόντων ἐπ' ἐμοῦ κατέλυσαν. (539-543)

τοὺς θησαυροὺς τ' αὐτοῖς δείξουσ' οὓς οἱ πρότερον κατέθεντο. (599)

ᾔνιξαθ' ὁ Βάκις τοῦτο πρὸς τὸν ἀέρα. (970)

οὐδὲν ἄρ' ὅμοιός ἐσθ' ὁ χρησμὸς τουτῳΐ,
ὃν ἐγὼ παρὰ τ' Ἀπόλλωνος ἐξεγραψάμην (981-982)

ἔπεμψε δὲ τίς σε δεῦρο; (1024)

ΠΕΙ. οὔκουν δῆτα περιπόλους ἐχρῆν πέμψαι κατ' αὐτὸν εὐθύς; — ΑΓΓ. ἀλλ' ἐπέμψαμεν. (1177-1178)

Til sammenligning med disse steder, hvor aorist bruges for dansk perfectum, skal her anföres alle de perfectformer, som findes i de förste 600 vers af Æschylos' Hiketides, således at först de former anföres, der i dansk udenvidere gengives ved præsens. v. 100, 365, 383, 597 *ἧσθαι*, 105 *τεθαλώς*, 202 og 205 *μεμνῆσθαι*, 215 og 322 *εἰδώς*, 337 *κεκτημένους*, 345 *πέφρικα*, 351 *μέμυκε*, 409 *δεδορκὸς ὄμμα μηδ' ἄγαν ᾠνωμένον*, v. 413 *ἱδρυμένας siddende*, 471 *πέλαγος ἐσβέβηκα har betrådt havet* ɔ: *befinder mig ude på havet*, 490 *πολλῶν τάδ' ἡμῖν ἐστὶν ἠξιωμένα. vi föle det som en sag af stor værdi*, 261 *κέκληται har navnet*, 283 *χαρακτὴρ εἰκὼς πέπληκται et lignende mærke står præget*, 344 *ἐστεμμένην kransbærende*, 440 *γεγόμφωται σκάφος, στρέβλαισι ναυτικαῖσιν ὡς προσηγμένον* (?) *skibet står tömret, hvilende på beddingen* (?). Alle disse steder bruges perfectum til betegnelse af det nuværende resultat, ligesom v. 19 *τετέλεσται*, 158 *οἱ κεκμηκότες* om Hades' undersåtter, 209 *ἀπολωλότας*, 437 *πέφρασμαι*, 504 *τεταγμένος*, 601 *δέδοκται*, 603 *κεκύρωται*. Dog ligger her tanken på den forbigangne begivenhed, hvis resultat nu foreligger, så nær, at overgangen til det forhold, som i de ovenfor citerede steder hos Euripides og Aristophanes betegnedes ved aorist, let forstås, og virkelig træffe vi ét, men også kun ét tilfælde i de 600 vers, hvor tanken om det nuværende resultat træder mindre stærkt frem, nemlig 246 *εἴρηκας ἀμφὶ κόσμον ἀψευδῆ λόγον*. Det er en enkeltstående forlöber for en senere almindelig sprogbrug; men at vi i et drama, der på grund af dialogformen idelig medförer den sammenstilling mellem fortidshandling og nutidsbetragtning, som på dansk betegnes ved perfectum, og navnlig i et drama som dette, der efter sit indhold næsten kan sammenlignes med en retsforhandling, gennem 600 vers kun én gang finde perfectsformen anvendt til betegnelse af et fortidsmoment, betragtet og bedömt fra nutidens standpunkt, viser, hvorlidet vi kunne tillægge det græske perfectum på hin tid betydningen af det såkaldte absolute perfectum. Snarere kunde man, så paradoxt det end kan klinge, påstå at den græske perfectsform er sprogets ældste præsensdannelse. At nemlig perfectsformen efter sin oprindelse tilhörer et ældre sprogstadium, viser både den måde, på hvilken personmærkerne her föies til stammen, og selve personmærkernes större afslibning idetmindste i aktiv. Det bliver også den ud-

viklingsgang, der for en reflecterende betragtning viser sig som den naturligste. Talen er på det ældste standpunkt mest fortælling om fortiden, og udtalelse af håb og frygt for fremtiden; den i öjeblikket foregående begivenhed levner ikke lejlighed til tale, og til betegnelse af den nærværende tilstand kan man nöjes med et adjectiv, hvor netop udeladelsen af verbet med dets tidsbetydning betegner tilstanden som umiddelbart nærværende. Dog dannes snart former som *ἧμαι*, *ἕστηκεν*, *τέθνηκεν* o. s. v., og dette præsensforhold er lige ned til Aristophanes' tid perfectets egentlige betydning. Den fortidsbegivenhed, der göres til genstand for nutidsbetragtning, nutidsovervejelse, betegnes derimod endnu på dette udviklingstrin regelmæssigt ved aorist, som v. 240 *ὅπως δὲ χώραν μολεῖν ἔτλητε, τοῦτο θαυμαστὸν πέλει* eller 325 *ἀλλὰ πῶς πατρῷα δώματα λιπεῖν ἔτλητε; τίς κατέσκηψεν τύχη;* (*τέτληκα* betyder som bekendt *jeg har nu modet*).

Hos Herodot findes aorist brugt på samme måde: *ταῦτα μὲν νῦν ἔστω, ὡς ἔστι τε καὶ ὡς ἀρχὴν ἐγένετο som det nu er, og som det fra begyndelsen har været* (2, 28), og umiddelbart efter *τοῦ δὲ Νείλου τὰς πηγὰς οὔτε Αἰγυπτίων οὔτε Λιβύων οὔτε Ἑλλήνων τῶν ἐμοὶ ἀπικομένων ἐς λόγους οὐδεὶς ὑπέσχετο εἰδέναι af dem som ere komne mig for öre, har ingen påstået* o. s. v. Hver side kan afgive exempler på denne brug.

I attisk prosa bliver for det förste, som bekendt, i indirect tale den i forhold til hovedverbet forbigangne handling kun sjældent betegnet ved perfectum, men som oftest ved aorist, hvad enten hovedverbet er præsens eller præteritum; aor. i afhængig taler bliver altså snart præteritum in præsenti ɔ: dansk perfectum, snart præteritum in præterito ɔ: dansk plusquamperfectum. Også i andre arter sætninger, såvel relative som hovedsætninger, bliver aorist tit på dansk at oversætte ved perfectum, netop fordi begivenheden ikke slet og ret betegnes som fortidig, men fremföres med bestemt hensyn til nutiden og det nuværende resultat. Madvig § 111 anförer et par exempler: *πολλοὶ πόλεις ἔπεισαν πόλεμον ἄρασθαι πρὸς τούτους, ὑφ' ὧν οἱ πεισθέντες ἀπώλοντο* ɔ: *Mange have overtalt stæder til at före krig mod andre, af hvem de overtalte derpå ere blevne tilintetgjorte.* Det er et exempel fra fortiden, fremfört i den udtrykkelige hensigt at tjene til advarsel for nutiden. På samme måde *ἤδη δὲ καί τινα οὐκ ἐθέλοντα ἀνίστασθαι καὶ ἔπαισα καὶ ἐβίασα jeg har slået og har anvendt magt*, indrömmelse af et factum, der fremhæves for

dets afgörende betydning med hensyn til den anklage, Xenophon netop nu er genstand for. Vi behöve ikke at lede længe efter flere exempler; begyndelsesordene af Memorabilia *πολλάκις ἐθαύμασα τίσι ποτὲ λόγοις Ἀθηναίους ἔπεισαν οἱ γραψάμενοι Σωκράτην* må oversættes: «*Ofte har jeg med undren tænkt over, hvorledes Sokrates' anklagere dog have kunnet få Athenaierne til at tro* o. s. v.». På lignende måde må det tredie förste punktum i bogen om Lakedaimoniernes statsforfatning: *Λυκοῦργον μέντοι τὸν θέντα αὐτοῖς τοὺς νόμους, οἷς πειθόμενοι ηὐδαιμόνησαν, τοῦτον καὶ θαυμάζω καὶ* o. s. v. oversættes «*L. derimod, som har givet dem de love, ved hvilke de ere blevne lykkelige, ham både beundrer jeg og* o. s. v.» Også hos Thukydid vil man finde den samme brug af aorist svarende til dansk perfectum ligefra de to förste punktumer: *Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τόν πόλεμον* .... *κίνησις γὰρ αὕτη μεγίστη δὴ τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο* og til den sidste tale af Nikias, i 7ende bog: *ἤδη τινὲς καὶ ἐκ δεινοτέρων ἢ τοιῶνδε ἐσώθησαν.*

Hos Plato findes exempler af samme art, f. ex. Theætet 150 c: *μαιεύεσθαί με ὁ θεὸς ἀναγκάζει, γεννᾶν δὲ ἀπεκώλυσεν* og strax efter *πολλοὶ ἤδη* .... *ἀπῆλθον* ... *ἐξήμβλωσαν* .... *ἀπώλεσαν* .... *ἔδοξαν*, eller Phædros 237 a: *ἄγετε δή ὦ Μοῦσαι, εἴτε δι ᾠδῆς εἶδος λιγεῖαι, εἴτε διὰ γένος μουσικὸν τὸ Λιγύων ταύτην ἔσχετε τὴν ἐπωνυμίαν* ɔ: *eller I på grund af Ligyernes musedyrkende slægt have fået dette navn.* — Men hos Plato fremtræder allerede meget hyppig perfectum og plusquamperfectum på steder, hvor ældre forfattere vilde bruge aorist. Trangen til at fremhæve det bestemte hensyn til nutiden havde allerede hos digterne fremkaldt omskrivninger som *κηρύξας ἔχω*; men i den philosophiske deduction, hvor den nöjagtige tidsbetegnelse får större betydning, bliver det middel, som perfectums- og plusquamperfectumsdannelsen tilbyder, förste gang brugt i större omfang. Folketalerne, der holde sig nærmere til det gængse talesprog, synes noget langsommere til at optage de nye formdannelser, men skriftsproget optager flere og flere, og om end tit aorist som reminiscens fra ældre tider smutter ind, hvor den nyere udvikling kunde fordre perfectum, er dog brugen i det hele forandret[1]). Hvis man vil lægge Plutarch,

[1]) Allerede hos Xenophon og Aristophanes vil sikkert en nærmere betragtning af deres senere skrifter vise en tiltagende brug af perfectum på aorists tidligere enemærker, *τέτληκα, κέκληκα* for *ἔτλην, ἐκάλεσα* o. s. v.

eller også, hvis man vil lægge Plato til grund for den grammatiske fremstilling, bliver den gængse opfattelse af aorist, perfectum og plusquamperfectum rigtig, og man må da betegne de i Madv. § 114 c og anm. 2 omhandlede tilfælde som enkeltstående udvæxter på sproget. Holder man sig derimod til den ældre attiske prosa og det endnu ældre digtersprog, må man forandre reglerne for de tre tidsformers brug, udvide aoristens grænser betydeligt, og begrænse brugen af perfectum såvelsom plusquamperfectum, eller rettere helt udelukke dem fra tempusschemaet og stille dem som anhang til præsens og imperfectum. Man vil, som siden skal vises, ved denne forandring vinde betydeligt i overskuelighed og naa en klarere forståelse af tempusformernes brug både i indicativ og i de andre modi. Men först må jeg i korthed fremstille, hvorledes jeg da syntaktisk vil opstille og definere tiderne.

A o r i s t betegner i al almindelighed handlingen som indtruffen i fortiden. Det bruges hyppigst ved ligefrem fortælling og historisk beretning — *ὥς εἰποῦσ' ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα, βῆ δὲ κατ' Οὐλύμποιο καρήνων ἀΐξασα, στῆ δ' Ἰθάκης ἐνὶ δήμῳ* —; men også hvor den fortidige begivenhed sés i bestemt forhold til eller modsætning til nutiden (dansk perfectum) — *νῦν δέ μιν ἀκλειῶς Ἅρπυῖαι ἀνηρείψαντο* —, eller om den begivenhed, der fremstilles som forbigangen i forhold til en anden forbigangen tildragelse (dansk plusquamperfectum) — *ἐδάμη φίλων ἐν χερσὶν, ἐπεὶ πόλεμον τολύπευσεν. — Ἀρναῖος δ' ὄνομ' ἔσκε· τὸ γὰρ θέτο πότνια μήτηρ.*

F u t u r u m betegner på lignende måde begivenheden i al almindelighed som den, der vil eller skal indtræffe engang i fremtiden, hvad enten denne fremtid sés i forhold til nutiden eller til et andet fremtidigt tidspunkt. *ἡγεμόνα αἰτήσομεν Κῦρον, ὅστις ἡμᾶς ἀπάξει.*

P r æ s e n s betegner begivenheden, tilstanden, som den, der omslutter det nuværende öieblik.

I m p e r f e c t u m er et præteritum dannet af præsensstammen. I det ældre sprog falder det i betydningen tit sammen med aorist; men allerede her, og navnlig i det senere sprog, bruges det som oftest til betegnelse af en handling eller tilstand, der på et givet tidspunkt i fortiden viste sig som nærværende og varig (præsens in præterito, latin impf.).

Perfectum og plusquamperfectum betegne den stilling eller tilstand, der fölger (fulgte) efter handlingens afslutning. *ἐδεδειπνήκει han var færdig med at spise, ὄλωλα jeg er tilintetgjort.* De ere syntaktisk at betragte som præsens og imperfectum og må på dansk tit ligefrem gengives som sådanne. *ἐγρήγορα våger, οἶδα véd, κέκτημαι besidder* o. s. v. I det ældre sprog er det forholdsvis få verber, som danne disse former; i det senere sprog træde de istedetfor nogle af det omfangsrige aorists functioner (svarende til latinsk perfectum og plusquamperfectum) og dannes for denne brugs skyld efterhånden af bestandig flere verber. Dog beholdes, selv i det senere sprog, aorist sædvanlig i forsætninger med *ἐπεὶ, ὅτε* o. s. v. (sml. latinsk *ut primum* o. s. v. med pf. for plqpf.) og i bisætninger, afhængige af verba sentiendi og declarandi, ligegyldigt om hovedverbet er præsens eller præteritum.

Af perfectum dannes undertiden et særegent futurum, navnlig i medium, til betegnelse af den tilstand, der vil herske efter handlingens afslutning. *μάτην κεκλαύσεται, han vil forgæves have grædt, hans gråd vil være til ingen nytte.*

Til at begynde med aorist kan man ledes af en historisk betragtning. Formlære og etymologi pege tilbage til et tidspunkt, på hvilket sproget, ligesom hebraisk, endnu ikke havde dannet noget præsens. Lideformen har i græsk aldrig bragt det videre, og på samme trin som lideformerne stå former som *ἔστην - στήσομαι, ἔγνων - γνώσομαι, ἔβην - βήσομαι* o. s. v. Præsensformerne *ἵστημι, γιγνώσκω, βαίνω* betegne et senere standpunkt i sprogudviklingen, ligesom *λείπω* står roden fjernere end *ἔλιπον, θνήσκω* end *ἔθανον, λαγχάνω* end *ἔλαχον, κτυπέω* end *ἔκτυπον.* Selv, hvor aorist er dannet ved tilföielse af *σ*, får man dog i det ældre sprog som oftest ved borttagelsen af dette *σ* selve ordets rod, medens præsensformen er dannet af en mere udvidet stamme, *ἐκέρασα - κεράννυμι, ἐδασάμην - δατέομαι.* Vel sandt at sproget efter at have dannet udvidede præsensstammer, som *φιλέω* af stammen i *ἐφίλατο*, da atter gjorde denne præsensstamme til udgangsform for en ny aoristdannelse; men da disse seneredannede, mere udvidede aoristformer med hensyn til deres temporale betydning aldeles ere sideordnede med de ældre, ved rodformen nærmere liggende

dannelser, gör deres tilværelse ingen forandring i den syntaktiske opstilling. — Imidlertid vil dog et abstrakt henblik til den historiske oprindelse ikke være tilstrækkelig til således at afvige fra den i nyere sprog naturlige ordning. Men græsk ligger så nær ved hint forhistoriske standpunkt, at det historisk correcte her tillige bliver det for den praktiske ordning hensigtsmæssige. Imperfectum kan ikke forstås uden ved sammenligning med aorist, men vel omvendt; aorist må altså stilles foran imperfectum; at skyde det ind imellem præsens og imperfectum bringer forstyrrelse på mere end ét punkt (ἥκω, ἧκον, πάλαι ἐπιθυμῶ, πάλαι ἐπεθύμουν o. s. v.); perfectum og plusquamperfectum bör desuden af nærliggende grunde (οἶδα - ᾔδειν) stilles umiddelbart efter præsens og imperfectum. Hertil kommer endnu, at en opstilling, der viser hen til, at aorist er verbets oprindelige hovedform, ikke blot forsoner med den under andre forudsætninger uforklarlige særhed, at passiv intet særskilt præsens og perfectum har, mèn at denne betragtning tillige gör os fortroligere med det phænomen i alle arter hoved- og bisætninger hos Homer, der sædvanlig betegnes som elision af præsens εἰμί, men rettere burde betegnes som en levning fra det sproglige standpunkt, hvor præsens endnu ikke var dannet, οὐ γὰρ ἴδμεν ὅπῃ ζόφος οὐδ' ὅπῃ ἠώς (det standpunkt, som gör sig gældende i Genesis med dets «og Gud så lyset, hvorledes godt» for «og Gud så, at lyset er godt»)[1]).

At imperfectums betydning ikke fra begyndelsen bestemt adskiller sig fra aorists, sés ikke blot af enkelte former som ἦν, ἔφην, ᾤχετο, men tillige af et overordentlig stort antal beslægtede tilfælde hos Homer: ἠμείβετο, προσηύδα, ἔφατο, ἴεν eller ᾔιεν, ἵκανεν, ἐξεδύοντο, ἔπεμπεν, δατέοντο o. s. v. Den betydning af dvælen ved handlingen, som ligger i præsensstammen, behöver ikke nödvendig at gå over på det af præsens dannede præteritum, endnu mindre antydningen af samtidighed

[1]) At man også ved indövelsen af formlæren gjorde vel i at benytte den af *Ahrens* og *Curtius* anviste fremgangsmåde, med den modification, at man gjorde aoriststammerne til udgangspunkt, håber jeg, en anden gang at få lejlighed til at godtgöre Forelöbig skal jeg blot göre opmærksom på, at man derved for læsebogens förste afsnit vilde vinde en rigdom af historisk fortællende exempler, der vilde fæste sig langt bedre i hukommelsen end de abstrakte almensætninger, der afgive exempler på brugen af præsens.

med hovedverbet, men kan på den anden side dog aldrig lægges ind i aorist, der altså ikke kan sættes istedetfor imperfectum, hvorimod omvendt imperfectum endnu hos Herodot og Thukydid hyppig bruges med betydning af præteritum i al almindelighed (Madvig § 113 anm. 2), ligesom det langt ned i den attiske prosas tid gör sig gældende, at i hypothetisk tale impf. indicativ med ἄν hyppig bruges for aorist om en fortidig mulighed (Madv. § 117 a anm.). Da nu altså, på sprogets ældste standpunkt, impf. kan bruges i samme tilfælde, hvor aorist hörer hjemme, bliver hos Homer forskellen mellem *utinam affuisset* og *utinam adesset*, *si adfuissem* og *si adessem*, betegnet på anden måde, idet nemlig *si adesset* og *utinam adesset* hos ham gengives ved optativ, ikke ved impf. indicativ: εἴθ' ὣς ἡβώοιμι, βίη δέ μοι ἔμπεδος εἴη, τῷ κε τάχ' ἀντήσειε μάχης κορυθαίολος Ἕκτωρ. — Også dette phænomen lader sig som bekendt påvise helt ned i den attiske prosas tid.

Aoristets (og i visse tilfælde imperfectets) berettigelse til at fremstilles som den normale betegnelse også for præteritum in præsenti og præteritum in præterito er påvist for den indicativiske simpelt fortællende sætnings vedkommende. Endnu klarere vil dette vise sig i andre tilfælde. I hypothetisk tale bruges, svarende til latinsk plusquamperfectum conjunctiv, aorist indicativ med ἄν, plusquamperfectum kun i visse særegne tilfælde, nemlig «når der skal betegnes en indtrådt tilstand» (Madv. § 117), men da også uden hensyn til, om der er tale om et tidligere tidspunkt (analogt med aorist) eller om nutiden (analogt med imperfectum. Madv. smstds: «*dengang eller nu*»). På samme måde forholder det sig med önskesætningerne, hvor aorist indicativ svarer til latinsk plusquamperfectum conjunctiv, imperfectum indicativ til latinsk imperfectum conjunctiv.

I conjunctiviske relativsætninger (og conjunctionssætninger) med ἄν svarer præsens conjunctiv til latinsk præsens eller futurum simplex i indicativ, aorist conjunctiv til latinsk perfectum eller futurum exactum (Madv. § 128 midten), ligesom aorist optativ i iterative relativ-(conjunctions-)sætninger svarer til latinsk plusquamperfectum. Også her er perfectum en sjældenhed, som kun findes, hvor tanken drejer sig om den efter handlingen eller tildragelsen stedfindende tilstand. Det samme gælder som bekendt om aorist og perfectum participium (hvilket sidste måske kun findes 1 gang for 100 gange, hvor der bruges aorist), og

om aorist og perfectum infinitiv efter verber, der betegne mening og udsagn.

Der står endnu tilbage at tale om aorist imperativ og de andre tilfælde, hvor modusformer af aoristen bruges til betegnelse af et mål, der skal nås. För vi nærmere gå ind på betragtningen af disse, må vi et öieblik vende tilbage til indicativen for at erindre om Madv. § 111 anm. a (ἦρξα *blev embedsmand*, ἴσχυσα *vandt kræfter*, ἐνόσησα *blev syg*, ἠράσθεν *blev forelsket*, ἔσχον *fik* o. s. v.), med hvilken må sammenholdes § 112 anm. 2 slutningen (ὑπείληφα *har fattet den mening*, νενόμικα, ἥγημαι, ἔγνωκα), og for futurums vedkommende steder som Platos Apologi 38 c ὄνομα ἕξετε ὡς ἀπεκτόνατε ἄνδρα σοφόν ɔ: *I ville få ord for at have dræbt en vís mand.* Man kan vel udtrykke regelen i dens almindelighed således: «Om end præsens og imperfectum af et verbum får betydning af en dvælen ved handlingen eller tilstanden, behöver denne bibetydning ikke at forplantes på de andre tidsformer, som uden hensyn til den i præsens liggende bibetydning kunne betegne handlingens begyndelse, tilstandens indtræden». ἔσχον betyder således både «*jeg har havt*» og «*jeg har fået*», ἐγένετο både «*er skeet*» og «*er blevet*» (med tilföiet prædicatsbestemmelse), ἐβόησε både «*han råbte*» (*har råbt*, *havde råbt*) og «*han gav sig til at råbe*» o. s. v., så at præteritum i græsk må defineres ikke blot som den forbigangne handling, men også som den forbigangne indtræden af handlingen.

Vende vi nu fra denne digression tilbage til de endnu ikke omtalte modalforhold ɔ: til imperativ samt de tilfælde, hvor conjunctiv, optativ og infinitiv bruges som betegnelse for det mål, efter hvilket der stræbes, fölger det af forbindelsens natur, at her verbets handling tænkes henlagt i den tilkommende tid, eller i al fald fra hovedverbets standpunkt sés som tilkommende. Der kan da her ikke være tale om en virkelig forbigangen handling, men kun om i tanken at sætte sig ind på det tidspunkt i f r e m t i d e n, hvor handlingen viser sig som a l l e r e d e a f s l u t t e t eller (i henhold til den nys citerede § 111 anm. a hos Madvig) a l l e r e d e i n d t r å d t. I overensstemmelse hermed kunne vi da oversætte det af Madv. § 128 citerede exempel ἀπορῶ, τὴν ἀδελφὴν ὅπως ἐκδῶ, καὶ τἄλλ' ὁπόθεν διοικῶ: *Jeg véd ikke, hvorledes jeg skal få min söster gift*, og *hvorledes jeg skal kunne bestride de övrige sager.* Det, der sés som formål, er ikke bryllupet, men det at få den sag fra hånden, at få den

tilendebragt. — At nu en befaling om at udföre en gerning så temmelig falder sammen med befalingen om at få den sat i værk eller få den udfört, så at aorist og præsens i imperativ og i de med imperativ analoge tilfælde så temmelig dække hverandre, fölger af sig selv. Men hvad man må erindre, er, at det er utilstrækkeligt særskilt at fremhæve for aorists vedkommende, at det i disse tilfælde har fået en betydningsforandring ved at vise hen til fremtiden; det samme gælder jo om præsens og om perfectsformer som *μέμνησο* og *κεκράγετε*. Også ved infinitiv er det ufuldstændigt særskilt ved aorist at opkaste det spörgsmål, i hvilke tilfælde det får betydning af et futurum, i hvilke det slet og ret er præteritum. Spörgsmålet bör på det nöieste forbindes med spörgsmålet om præsens og futurum infinitiv.

Hvor et udtryk efter sin betydning indeholder en sådan henvisning til fremtiden, at den af dette verbum afhængige infinitivs handling fra dette udtryks standpunkt nödvendig viser sig som endnu ikke indtrådt, som liggende i en ubestemt fremtid, som endnu kun tilhörende mulighedens rige (*κελεύω*, *δύναμαι*, *ἀδύνατος*, *δικαῖος beretiget til* o. s. v.), får den afhængige infinitiv, den være sig nu dannet af præsens-, perfects- eller aoriststammer, nödvendig betydning af det i forhold til hovedverbet tilkommende. I udtryk som *κυβερνᾶν κατεστάθην*, *προεστάναι κατεστάθην* indeholder infinitiven en betegnelse af det i forhold til hovedverbet tilkommende, der i sig selv må vække lige så meget anstöd ved en præsens- eller perfectsform, som det futuriske ved aorist infinitiv i sætninger som *δέκα τῶν νεῶν προὔπεμψαν κατασκέψασθαι*. I de her omhandlede tilfælde, hvor infinitivformen i sig selv betegner henvisningen til det endnu ikke virkeliggjorte, dannes det da ikke af futurumsstammerne, men kun af de i sig selv ikke futuriske tempusstammer[1]). Forskellen mellem handlingen selv, sat som mål, og handlingens indtræden eller afslutning, sat som mål, er naturligvis ringe, og tit aldeles subjectiv. Dog kan man tit sé den og gengive den i oversættelsen:

πρὶν γάρ τοι πολύμητις ἐλεύσεται ἐνθάδ' Ὀδυσσεύς

---

[1]) Dette modbevises ikke ved, at i en tidsalder, hvor reflexionen over det sproglige udtryk först begyndte at göre sig gældende og med den förste begyndelses ubetænksomme fart tit gjorde sig skyldig i overgreb, nu og da en enkelt forfatter f. ex. Thukydid har dannet udtryk som *ἐδεήθησαν συμπροπέμψειν*.

πρὶν τούτους τόδε τόξον ἐΰξοον ἀμφαφόωντας
νευρήν τ' ἐντανύσαι διοϊστεῦσαί τε σιδήρου.
(Od. 19, 585-587)

ɔ: *för disse få buestrængen spændt og få pilen skudt gennem öxeöjerne.*

Infinitiv betegner handlingen sét som mulighed. I de hidtil nævnte tilfælde fremtræder muligheden som den, der engang i den tilkommende tid måske kan (kunde) blive til virkelighed. I andre tilfælde må muligheden opfattes som den, der ved nærmere eftersyn måske kan vise sig allerede at være virkelighed. Dette er tilfældet, hvor noget betegnes som genstand for mening eller beretning. Her bliver da den i infinitiv betegnede handlings tidspunkt sét i umiddelbart forhold til hovedverbet; så at præsens betegner det med hovedverbet samtidige, medens der til betegnelse af en handling, der muligen kan vise sig som forestående, dannes en særegen infinitivform af futurumsstammen, som da i dette, men også kun i dette tilfælde finder anvendelse[1]; aorist betegner som bekendt i denne art sætninger det i forhold til hovedverbet forbigangne, og viser sig altså derved netop som præteritum in præsenti eller præteritum in præterito, hvorimod perfectum (för Platos tid) kun betegner den samtidige tilstand, der er fulgt efter en forbigangen handling.

Hvad der gælder om aorist imperativ og aorist conjunctiv, optativ, eller infinitiv til betegnelse af målet for stræben, forventet resultat af virksomhed, gælder på samme måde om aorist optativ med *ἄν* : *ἐσκόπουν τίνα ἄν τρόπον ἡσυχίαν ἔχειν Ἀθηνόδωρος ἀναγκασθείη* ɔ: *på hvilken måde man kunde få ham tvunget til at forholde sig rolig.* Hvad her er sagt om optativ med *ἄν* gælder naturligvis også om infinitiv eller participium med *ἄν*. Om participium uden *ἄν* er tidligere talt. Her viser aorist sig måske endog aller tydeligst som et præteritum, der bl. a. bruges, netop hvor der skal betegnes forbigangenhed i forhold til et andet, fortidigt, fremtidigt eller nærværende tidspunkt. Selv omskrivningen *κηρύξας ἔχω* viser ved sin form

---

[1]) *μέλλω* med futurum infinitiv står ved förste öjekast som en særegen undtagelse fra den almindelige regel; men sagen er den, at *μέλλω* efter sin oprindelige betydning ikke betegner noget hensyn til den tilkommende tid: *καὶ γάρ ἐγώ ποτ' ἔμελλον ἐν ἀνδράσιν ὄλβιος εἶναι* (Od. 18, 138) *også jeg havde engang den lod at være lykkelig.*

(*κηρύξας*, ikke *κεκηρυχώς*), at aorist og ikke perfectum her er sprogets naturlige betegnelse [1]).

Ved at antage perfectum, ikke for et præteritum, der brat afgrænser sig mod nutiden, men omvendt for et præsens, der peger tilbage mod sin fortid, ved at betragte imperfectum som en senere udvæxt på præsensstammen, der oprindelig ikke altid så stærkt udsondrede sig fra aorist, og navnlig ikke så meget betegnede samtidigheden som varigheden af den forbigangne handling, og ved endelig at betragte aorist som sprogets oprindelige præteritumsform, oprindelig eneste fortidsbetegnelse, der omfattede alle speciellere afskygninger af fortidens betydning, og bl. a. brugtes til betegnelse af præteritum in præterito, præteritum in præsenti og (i imperativ, conjunctiv, infinitiv o. s. v.) præteritum in futuro, vinder man sikkrere hold både på formlæren og på sætningslæren i det græske sprog.

Også de hos Madvig § 111 anm. a., b. og c. omtalte phænomener få först en tilfredsstillende forklaring, når vi indrömme, at aorist i sig selv kan betegne præteritum in præsenti. Det i c omhandlede phænomen *τί οὐκ ἐκαλέσαμεν τὸν ἄνδρα* «*lad os strax kalde på manden*» kan ikke forstås, når vi mene, at den ord-

1) At i udtryk som *ἔλαθεν ἀφθέντα πάντα* participiets tid er sét i forhold til den talendes tid, er et ved bisætninger og bibestemmelser almindeligt phænomen i græsk og gör ingen forandring i betragtningen af aorists betydning. (Madv. Bemerkungen über gr. Wortfügungslehre, pag. 45). Den anskuelse, at præteritumsbetydningen i aorist væsentlig skulde knytte sig til indicativ, fordi det kun var der, augmentet fandtes, medförer forskellige vanskeligheder, eftersom participium aldrig har augment, og dog i og for sig selv betegner det forbigangne, og fordi der aldrig findes spor af, at augmentet har været föjet til conjunctiv, optativ eller infinitiv, selv hvor de havde en aldeles klar betydning af det forbigangne. Grunden til, at augmentet ikke findes i de andre modi, må söges deri, at det i indic. först er fremkommet på en tid, hvor hine allerede vare dannede; thi vel ligger det tidspunkt, på hvilket augmentet kom frem, langt tilbage, på en tid, da *εα* og *εε* bleve sammendragne til *η*, *εο* til *ω*, ligeledes för digamma faldt bort, ja dets förste fremkomst må endog ligge för det tidspunkt, hvor sanskrit og græsk skiltes, men dog må de övrige modusformer være fæstede för det tidspunkt, hvor indicativen forbandt sig med den partikel, der voxede sammen med den til augment; i modsat fald måtte denne udvæxt n ö d v e n d i g, selv uden hensyn til betydningen, have fulgt verbet gennem modusdannelsen ligesom reduplicationen i former som *ἀγαγεῖν*, *κεκτῆσθαι* o. s. v. — Betragter man formlæren med opmærksomhed, vil man i den finde mange bidrag til bestemmelsen af de forskellige perioder i sprogudviklingen.

rette oversættelse er: «*Hvorfor* *kaldte* *vi ikke på ham?*»; men kun ved at gå ud fra oversættelsen: «*Hvorfor* *have* *vi dog ikke kaldt på ham?*».

Det i b. omtalte phænomen har en noget videre udstrækning, end der angives. Når det f. ex. Æsch. Sept. adv. Theb. v. 835 hedder *ἔτευξα μέλος jeg istemmer et kvad*, eller Eur. Phoen. 433 *θεοὺς ἐπώμοσα jeg sværger ved guderne* eller Ar. Fugle 630 *ἐπηπείλησα καὶ κατώμοσα herved aflægger jeg den ed*, 1211 *ἤκουσας αὐτῆς οἷον εἰρωνεύεται; hörer du, hvor hun lader uskyldig?*, falder denne brug sammen med v. 1743 *ἐχάρην ὕμνοις, ἐχάρην ᾠδαῖς, ἄγαμαι δὲ λόγων* «*mig fryde de toner, mig fryder den sang, hav tak for dit kvad*», eller *ἐδάκρυσα nu må jeg græde, ἐγέλασα nu må jeg lé.* Det er et phænomen, som i det mindste tildels gentager sig i dansk, hvor man uden forskel i betydningen kan sige «*herved aflægger jeg det löfte*», eller «*herved har jeg aflagt det löfte*» (sml. talemåden «*det er svoret*»). For det græske sprogs vedkommende må man atter her erindre, at aorist ikke blot betegner handlingens afslutning, men også dens indtræden, *ἐχάρην* betyder da *min glæde* *er* *vakt*, *ἐδάκρυσα min gråd* *er* *vakt* ɔ: *jeg glæder mig, jeg græder*, *ἤκουσα jeg har opfanget lyden* ɔ: *jeg hörer* o. s. v. i lighed med Pl. Phadr. 237 a *ἔσχετε ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν I have fået dette navn* ɔ: *I* *have* *det*[1]).

Madv. 111 anm. a (det gnomiske aorist) vil allerede forudsætte aorist i betydningen af præteritum in præsenti, når man går ud fra den betragtning, at aoristen her egentlig betegner en henvisning til fortiden, hvofra der drages den slutning, at det tidligere så tit skéte også vil gentage sig i nutiden — *τὰς τῶν φαύλων συνουσίας ὀλίγος χρόνος διέλυσε* ɔ: *har tit en kort tid oplöst* = *oplöser tit en kort tid.* — Men jeg tror, at denne forklaring i mange, vel endog de fleste, tilfælde kun tvungent lader sig anbringe på de steder hos forfatterne, som den skal belyse, navnlig hvor præsens og aorist vexle med hverandre som Her. 2, 122 *φᾶρος ἐξυφήναντες οἱ ἱρέες κατ' ὧν ἔδησαν*

[1]) Krüger 2ter Theil § 53, 3 Anm. 2 «*Auffallend ist, dass von solchen Ausdrücken, die doch zum Theil Stereotypen der familiären Rede zu sein scheinen, aus guten Prosaikern sich nichts nachweisen lässt*». Plato, på hvem man her nærmest måtte tænke, har allerede brudt med brugen af aor. ind. som præteritum in præsenti. Hos ham kan man altså ikke vente at træffe et på denne brug beroende phænomen.

ἑνὸς αὐτῶν μίτρῃ τοὺς ὀφθαλμούς, ἀγαγόντες δέ μιν ἐς ὁδὸν φέρουσαν ἐς ἱρὸν Δήμητρος αὐτοὶ ἀπαλλάσσονται ὀπίσω, eller Dem. 2, 10. *τὰ τοιαῦτα εἰς μὲν ἅπαξ καὶ βραχὺν χρόνον ἀντέχει καὶ σφόδρα γε ἤνθησεν ἐπὶ ταῖς ἐλπίσιν, ἂν τύχῃ, τῷ χρόνῳ δὲ φωρᾶται καὶ περὶ αὐτὰ καταῤῥεῖ.*

Denne sammenstilling af præsens og aorist, hvor talen er om, hvad jævnligt skér, findes hyppig i de homeriske lignelser, der indledes med *ὡς ὅτε*, hvor da den grammatiske sammenslyngning af forskelligartede former bliver så meget mere broget, som her aorist og præsens indicativ vexle med conjunctiv. Men netop herved åbnes der udsigt til tilfredsstillende forklaring. Relativsætninger med *ἂν* og conjunctiv föjes som bekendt til hovedsætninger i indicativ, der betegne, hvad der jævnligt gentager sig. Forsåvidt nu den i relativsætningen betegnede handling eller tilstand tænkes hver enkelt gang i tiden at strække sig parallelt med hovedverbets tid, bruges der i den relative sætning præsens conjunctiv; hvor derimod relativsætningens handling (eller denne handlings indtræden) tænkes hver enkelt gang afsluttet, för hovedverbets handling indtræder, bruges jo aorist conjunctiv. Når altså hovedsætningens præsens ind. betegner, hvad tit og mange gange skér, kommer bisætningens aor. conj. til at betegne, hvad der tit og mange gange viser sig som afsluttet factum. Men nu bruger Homer i den omtalte art relativsætninger snart *ἂν* og conjunctiv, snart conjunctiv uden *ἂν* og snart indicativ; i sidste tilfælde kommer altså aorist indicativ til at få samme tidsbetydning som aorist conjunctiv; det bliver præteritum, ikke i forhold til et virkeligt nutidspræsens, men i forhold til et præsens, der betegner, hvad der jævnligt skér. Sml. Il. 4, 141 flgg.

ὡς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ
Μῃονὶς ἠὲ Κάειρα, παρήϊον ἔμμεναι ἵππῳ·
κεῖται δ' ἐν θαλάμῳ· πολέες τέ μιν ἠρήσαντο
ἱππῆες φορέειν· βασιλῆι δὲ κεῖται ἄγαλμα ......

ɔ: *som når, hvad tit kan hændes, en kvinde **har** farvet elphenbén med purpur til smykke for en hest, og det da **ligger** i hendes kammer, og det der, omendskjöndt mange riddere alt **have** önsket sig at måtte bære det, dog endnu **gemmes** som gave til kongen.* — På samme måde 4, 275 flgg.

ὡς δ' ὅτ' ἀπὸ σκοπιῆς εἶδεν νέφος αἰπόλος ἀνὴρ
τῷ δέ τ' ἄνευθεν ἐόντι μελάντερον ἠΰτε πίσσα

φαίνετ' ἰὸν κατὰ πόντον, ἄγει δέ τε λαίλαπα πολλήν
ῥίγησέν τε ἰδών, ὑπό τε σπέος ἤλασε μῆλα.

ɔ: *således som himlen sér ud, når, hvad tit kan ske, en hyrde* ***har fået*** *öje på en mörk sky, der for ham* ***sér*** *sortere ud end beg og* ***förer*** *en mægtig storm med sig, og han da i sin frygt* ***har givet sig til*** *at drive gederne ind i en grotte o. s. v.*

Exempler på denne brug af aorist indicativ kan hentes næsten fra enhver homerisk lignelse; i det senere sprog, navnlig i prosa, ere hermed ganske analoge tilfælde umulige, fordi prosasproget i denne art relative sætninger altid bruger conjunctiv. Skulle vi da træffe en med den homeriske brug analog anvendelse af aorist indicativ, må det være, hvor man har oplöst perioden og f. ex. stillet forsætningen som et selvstændigt sideordnet led foran den sætning, der for tanken bliver dens hovedsætning. Den ovenfor citerede sætning af Demosthenes kunde fra tankens side correct være udtrykt således: *τὰ τοιαῦτα, ἐὰν καὶ βραχὺν χρόνον ἀντέχῃ καὶ ἀνθήσῃ, ὅμως τῷ χρόνῳ φωρᾶται*, men er i dets sted udtrykt mere malende for anskuelsen, ved at forsætningen er stillet som selvstændig sætning: *εἰς μὲν ἅπαξ καὶ βραχὺν χρόνον ἀντέχει καὶ σφόδρα γε ἤνθησεν, ἂν τύχῃ, τῷ χρόνῳ δὲ* . . . ɔ: *kan vel en kort tid* ***holde stand***, *kan vel endog i et enkelt öjeblik pludselig* ***have vundet betydelig vææt***, *men* ***i det næste öjeblik*** *o.s.v.* — *ἤνθησεν* er præteritum i forhold til det fölgende *φωρᾶται*. På samme måde kan i stedet hos Herodot *κατ' ὧν ἔδησαν τοὺς ὀφθαλμούς, ἀγαγόντες δέ μιν εἰς ὁδὸν αὐτοὶ ἀπαλλάσσονται ὀπίσω* omskrives til *ἐπειδὰν τοὺς ὀφθαλμοὺς καταδήσωσι, αὐτοὶ ἀπαλλάσσονται*. *ἔδησαν* er præteritum, ikke i forhold til det tidspunkt, hvor Herodot skriver, men i forhold til det fölgende *ἀπαλλάσσονται*.

Herfra kunne vi gå over til et par i formen herfra lidt forskellige steder. Dem. 1, 11 *ἂν μὲν γὰρ ὅσα ἄν τις λάβῃ καὶ σώσῃ, μεγάλην ἔχει τῇ τύχῃ τὴν χάριν, ἂν δ' ἀναλώσας λάθῃ συνανάλωσε καὶ τὸ μεμνῆσθαι τὴν χάριν* ɔ: *si quis, quæ acceperit, ea servaverit, magnam gratiam fortunæ* ***habet***, *qui autem accepta negligenter* ***consumpserit***, *gratiam simul* ***consumpserit***. «*I det samme han* ***har*** *opbrugt det modtagne,* ***har*** *han også opbrugt sit forråd af taknemmelighed.*» Et lignende exempel er Dem. 2, 9 *ὅταν μὲν γὰρ ὑπ' εὐνοίας τὰ πράγματα συστῇ καὶ πᾶσι ταὐτὰ συμφέρῃ, καὶ συμπονεῖν καὶ μένειν ἐθέλουσιν οἱ ἄνθρωποι, ὅταν δ' ἐκ πλεονεξίας καὶ

πονηρίας τις ὥςπερ οὗτος ἰσχύσῃ, ἡ πρώτη πρόφασις καὶ μικρὸν πταῖσμα ἅπαντα ἀνεχαίτισε καὶ διέλυσεν. Sammenstillingen med præsens i den sideordnede sætning og navnlig conjunctiven i forsætningen viser tydeligt, at her ikke er tale om et præteritum i almindelig forstand, som jo vilde have fordret optativ i forsætningen. Aoristen i hovedsætningen bruges her, ligesom futurum exactum i tilsvarende latinske exempler, om den handling, der viser sig som afsluttet på det ved den forudgående bisætning betegnede ubestemte tidspunkt. På lignende måde må man forklare de i Madvigs 2den udgave under texten betegnede steder, *ἀπ ὧν ἔβαψε ἑαυτόν «sér han strax at få sig tvættet i floden»*. Er man först opmærksom på phænomenet, vil man under sin læsning let finde exempler i rigelig mængde[1].

Den side 113-14 givne korte oversigt over tempusformernes syntaktiske brug må altså foröges med to udfyldende tillægsbemærkninger:

1) Om end præsens og imperfectum betegne en varig tilstand, en dvælen ved handlingen, få dog de övrige tider tit betydningen af tilstandens indtræden, handlingens begyndelse — *ἔχω jeg har*, *ἕξω jeg vil få*, *νομίζω jeg tror*, *νενόμικα jeg har fattet den mening, nærer den anskuelse.* — Navnlig bruges på denne måde hyppig aorist — *ἔσχον jeg fik*, *ἐπλούτησα blev rig*, *ἐβασίλευσα blev konge* o. s. v. — Hvor på denne måde aorist bruges om en nylig indtrådt og endnu vedvarende handling, oversættes det i dansk ved præsens — *ἐδάκρυσα min gråd er vakt ɔ: jeg græder*, *ἐγέλασα min latter er vakt ɔ: nu må jeg lé*, *ἐπώμοσα herved aflægger jeg den ed*, *ἤκουσα nu hörer jeg.*

2) Præsens og aorist bruges hyppig for at betegne, ikke hvad der i dette öieblik skér eller er skét, men hvad der jævnlig, ved given leilighed skér (præsens) eller fremtræder som indtrådt og afsluttet (aorist) — *τῶν τυράννων, ἕως μὲν ἂν ἔξω πολεμῶσιν, ἀφανῆ τὰ κακὰ τοῖς πολλοῖς ἐστίν, ἐπειδὰν δὲ ὅμορος πόλεμος συμπλακῇ, πάντα ἐποίησεν ἔκδηλα* — (aorist conjunctiv i bisætningen og aorist indicativ i hovedsætningen svarende til latinsk futurum exactum i begge sætninger: *bellum finitimum ubi exortum erit, omnia patefecerit*).

[1] Fra Platos tid bruges i slige tilfælde også perfectum. Krüger § 53, 3 Anm. 4.

Ved denne fremstilling får man både brugen af indicativs og participiums tempusformer indordnet under et bestemt og let overskueligt system, og tillige et sikkert udgangspunkt vundet for betragtningen af de andre modis tidsforhold (*ἐὰν ποιήσῃς si feceris*, *μὴ ποιήσῃς ne feceris*, *εἴποι ἄν τις dixerit aliquis*).

Den sædvanlige fremstilling er gået ud fra en temmelig umiddelbar overförelse af det latinske (franske) sprogs tempusschema på det græske sprog. For kejsertidens forfattere går dette let nok; Plato og talerne frembyde vel holdepunkter for dette schema, men volde dog idelig vanskeligheder; Xenophon, Thukydid, Herodot og hele det ældre digtersprog modsætte sig bestemt indordningen under hint system, og den grammatiske fremstilling må overlæsses med undtagelser og specialiteter, der stå uforklarede, for ikke at tale om den mislighed, der fremkommer ved den umotiverede angivelse af, at aorist optativ og infinitiv i nogle tilfælde bevarer sin betydning af præteritum, i andre derimod bortkaster den, hvilket sidste tillige finder sted i de fleste tilfælde i conjunctiv og altid i imperativ. Reglerne for denne forskel ere ved Madvig blevne en fast erobring for sprogvidenskaben. Hvad her er forsögt, er en fremstilling af denne forskels historiske oprindelse.

Det spörgsmål, jeg bebudede ved begyndelsen af denne lille afhandling, og som jeg nu tror at have tilstrækkelig motiveret, er da, om man ikke gjorde bedre i forelöbig at lægge den latinske (franske) grammatiks tempusschema til side ved betragtningen af den græske syntax og istedenfor sætte aorist som det oprindeligt enerådige præteritum (ligesom sproget også for det fremtidige kun har én tempusform), at anerkende at denne præteritumsform da også betegner «præteritum in præsenti» og «præteritum in præterito», at den udenfor indicativ ikke udenvidere mister sin betydning af præteritum, men at den i de samme tilfælde, hvor præsensformerne betegne en henvisning til den tilkommende tid, ligeledes indeholder denne betegnelse, dog efter sin oprindelse som et præteritum in futuro, som en betegnelse af en i en vis given fremtid alt indtrådt eller afsluttet tildragelse, medens præsens kommer til at betegne en gennem denne fremtid sig udstrækkende og fortlöbende handling, at endelig det af præsensstammen dannede imperfectum, lige så lidt som præsensformerne udenfor indicativ, efter sin grundbetydning betegner samtidighed med det ved hovedverbet betegnede tidspunkt, men kun udstrækning og varighed, samt at perfectum ikke bör be-

tragtes som sprogets egentlige betegnelse for præteritum in præsenti, sålidt som plusquamperfectum bör betegnes som det egentlige præteritum in præterito. Går man ind på denne betragtningsmåde, og anerkender man, at overhovedet det i formel logisk henseende skarpt gennemförte latinske tempusschema ikke let kan tænkes at have gjort sig gældende i det sprog, der taltes blandt et af umiddelbar anskuelse og livlig öieblikkelig stemning så optaget folk, som det græske för det 5te århundrede, kan man på den anden side let indrömme, at trangen til en sådan mere præcis betegnelse af *consecutio temporum* måtte vågne, da reflexionen bröd igennem, og navnlig efter at Sokratikerne så energisk havde gennemfört og indpræntet den oplyste verden det urokkelige logiske schema. De förste forsög på i henseende til tidsbetegnelsen at få sproget til at forme sig efter den sikkre, logiske tankebevægelses love, foreligger i tragikernes *ἔχω κηρύξας* og Thukydids *ἐθέλω ποιήσειν*. Det næste, det, som lykkedes at trænge igennem, er anvendelsen af perfectum og plusquamperfectum i nogle af aorists functioner, og den dermed sammenhörende dannelse af en stor mængde perfectsformer, som sproget tidligere ikke havde kendt. Det er et phænomen, som skoleundervisningen kun let behöver at antyde for disciplene, når de begynde på læsningen af Plato eller efterplatoniske forfattere; den discipel, der er nogenlunde fortrolig med det latinske sprogs love på dette punkt, vil da strax kunne forstå, hvad denne sprogbevægelse har at sige.

Om Afgångs-Examen

vid Svenska Elementar-läroverken.

Då en vid Högre Elementar-läroverken (= Gymnasierna) anställd Afgångs-examen med förlidet år trädt i stället för en vid Universitetet anställd Student-examen, torde det intressera att om den nya pröfningens beskaffenhet erhålla några underrättelser. Innan vi meddela dessa, torde ett och annat rörande den numera afskaffade Student-examen böra förutskickas.

En Inträdes-examen för de ynglingar, som önskade idka Akademiska studier, har länge varit i bruk vid våra Universiteter. I äldre tider och ända in på 1830-talet försiggick den inför Philosophiska Facultetens Decanus och omfattade en ganska inskränkt krets af kunskaper. Examinatorn fordrade insigt i de allmänna tros-lärorna efter katechesen, redogörelse för de vigtigaste reglor i latinska grammatiken, explication af någon fältherre i Cornelius Nepos o. s. v. Vi minnas en far, som en dag år 1831 till Decanus medfört tvänne bröder, den ene 15 den andre 11 år, af hvilka den ene skulle blifva Student och hade i de classiska språken insigter, som ungefär motsvara den blifvande Studentens. Den yngre var med blott för sällskaps skull, men den examinerande Professoren sporde, sedan den äldre blifvit approberad, den yngre: vill icke du också blifva Student? Fadren och sonen blefvo förundrade, men efter ytterligare fråga, om ej den yngre sonen läst Cornelius, blef han examinerad, och båda gossarne hemkommo med Studentbref på fickan. Det är klart, att de ynglingar, som kommo från de publika läroverken, hade fullständigare elementar-bildning än så; vi hafva blott velat anföra, huru mycket man fordrade såsom minimum. Stundom lät man sig till och med nöja med mycket mindre, än hvad vi nu angifvit såsom det minsta, i det Professors-söner eller andra Nobiles fingo Studentbrefvet vid 4 à 5 års ålder, ja någon gång under det de lågo i vaggan. Å andra sidan saknas icke exempel derpå, att ynglingar vid ankomsten till Universitetet läst högst betydliga kurser, i synnerhet naturligtvis i classiska språken. Så veta vi om en nuvarande Professor, att han i Y. skola läste så många latinska och grekiska

författare, han kunde komma öfver, och höll på att sätta sin ganska kunnige lärare i förlägenhet.

Då emanerade år 1831 en förordning, hvarigenom Student-examen omorganiserades samt fordringarne dervid skärptes och bestämdes. Den skulle nu förrättas under Decani inseende af Universitetets yngre lärare, Adjuncter och Docenter, samt omfatta följande ämnen: Theologi, Latin, Grekiska, Hebreiska, Lefvande Språk (Tyska och Franska), Mathematik, Historia och Geographi, Naturvetenskap och Philosophi. Kurserna, som för godkännande fordrades, blefvo nu rätt betydliga i jemförelse med hvad förr egt rum. I Latinet t. ex. fordrades Cicero de Officiis, några böcker af Æneiden och något af Livius; i Grekiskan minst 4 böcker i Xenophons Anabasis; i Mathematiken sex böcker af Euclides' Elementa och 2 grader Algebra o. s. v. Examen var uteslutande muntlig; endast i Latinet fordrades stundom ett skrifprof.

Examinanderne tillätos att före examen genom enskilda förhör hos Examinatorerne ådagalägga sina insigter. Dessa tentamina blefvo derigenom de egentliga profven, och sjelfva examen blef en formalitet, som undangjordes på en kort stund. Tentamens-tiden var rundligt tilltagen och utsträcktes stundom till ett halft eller helt år.

Den sistnämnda omständigheten, som gjorde att ynglingarne glömde bort somliga kunskapsämnen, under det de beredde sig till förhören i andra, befanns efter ett decennium mindre lämplig, och 1843 afskaffades vid Student-examina i Lund tentamens-väsendet helt och hållet. Hela pröfningen förrättades nu på 6 timmar, af hvilka hvarje ämne erhöll sin noggrannt tillmätta tid. För öfrigt bibehölls, rörande kurser och pröfnings-sätt, hvad förut varit brukligt.

År 1845 blefvo föreskrifterna rörande Student-examen dels något förändrade, dels närmare bestämda. Dessa föreskrifter framställas i ett då utkommet Reglemente sålunda:

«1:o Student-examen anställes under lästermin hvarje 14de dag, om minst trenne Sökande sig dertill anmält, eller Decanus annars pröfvar skäligt vara. Anmälan dertill bör skriftligen göras hos Decanus och upptaga det vitæ genus, för hvilket sökande åstundar att examen aflägga, samt de läroböcker och kurser, dem han under sina föregående studier genomgått, och för hvilkas innehåll han nu åtager sig att redovisa. Vid

denna anmälan bifogas Afgångs-betyg (från publik skola eller enskild lärare).

2:o Examens-ämnena äro följande nio: 1) Theologi och Kyrkohistoria; 2) Latin; 3) Grekiska; 4) Hebreiska; 5) Historia och Geographi; 6) Lefvande Språk, Modersmålets Grammatik härunder inberäknad; 7) Philosophi; 8) Mathematik och 9) Naturalhistoria. I hvart och ett af dessa ämnen anställes med högst trenne ynglingar tillsamman i hvart rum muntlig examen, som bör räcka minst en timmas tid för hvarje ämne. Dagen efter denna examen föreläggés alla ett Svenskt ämne för en kortare skriftlig utveckling, och dem, i hvilkas examen Latinska språket ingått, en Svensk uppsats att öfversättas på Latin, på det utrönas må huruvida Examinanderne ega erforderlig skicklighet i den praktiska användningen af de båda språkens Grammatik.

3:o Befrielse från Examen kan ega rum i afseende på Latin, Grekiska och Hebreiska; dock så att en hvar, utan afseende på i hvilka och huru många ämnen han blifvit examinerad, bör, såvida examen skall kunna godkännas, hafva erhållit minst det antal betyg, som i nästa moment stadgas.

4:o För Student-examen gifvas följande betygsgrader: 1) Berömlig; 2) Med beröm Godkänd; 3) Godkänd; 4) Försvarlig. Till fullgiltigt genomgången examen fordras minst sex betyg af charakteren Godkänd, på det sätt beräknade, att Med beröm Godkänd anses lika med två enkelt Godkännande betyg, och Berömlig lika med trenne.

5:o Före hvarje Hösttermins början utses bland Akademiens yngre lärare Examinatorer för Student-examen, hvilka blifva till antalet lika många som examens-ämnena.

6:o Den som undergår Student-examen med afsigt att framdeles taga examen för inträde i civilt embetsverk, bör i Theologi och Kyrkohistoria ega minst betyget Godkänd; de som vilja ingå i Räkenskaps- och Rättegångsverken likaledes i Mathematik; blifvande Militärer likaledes i Mathematik, Historia och Lefvande Språk; blifvande prester i Latin, Grekiska, Hebreiska, Historia och Philosophi.

7:o Den som vid undergången examen icke erhållit sex betyg Godkänd, må efter minst två månader genom ny examen i samtliga läroämnen, hvarom fråga är, söka vinna fulla antalet betyg.

8:o Den som tagit Student-examen i alla för hans blifvande vitæ genus erforderliga ämnen, men, ehuru han för öfrigt er-

hållit det antal betyg, som för fullgiltig examen erfordras, ansetts i ett eller annat ämne hafva otillräcklig insigt, må ega rätt att efter två månader genom ny examen i det ämnet eller de ämnena särskilt söka nödig förbättring i sina betyg.

9:o Den som fullständig Student-examen med tillräckligt antal betyg undergått, men genom beslutad förändring af vitæ genus behöfver betyget godkänd i något ämne, deruti han förut endast erhållit vitsord om försvarlig kunskap, må, när han dertill färdig är, söka förbättring i detta betyg särskilt. Samma vare förhållandet, om genom beslutad förändring af vitæ genus han behöfver betyg i ett ämne, från hvilket han vid sin examen, på grund af då tilltänkt vitæ genus, varit befriad, såvida detta ämne är Grekiska eller Hebreiska språkkunskapen. Men om ämnet är Latinska språkkunskapen, bör han i alla de ämnen, hvilka höra till den Student-examen, som för hans förändrade vitæ genus erfordras, utan undantag examen undergå, för att den sökta betygsförbättringen vinna.»

Snart vidtogs i denna ordning den förändring, att de i 2dra momentet omnämnda skrifprofven bestämdes skola föregå de muntliga förhören samt en genom skrifprofven ådagalagd nöjaktig skicklighet utgöra ett villkor för rättighet att muntlig examen undergå. Äfven infördes skriftliga prof i de lefvande språken. Man fann det äfven obeqvämt att hvarannan vecka anställa Student-examen och nöjde sig med att ett par gånger hvarje termin anställa en sådan pröfning.

År 1855 blefvo dessa och vissa andra förändringar genom ett af Universiteternas Canzler, dåvarande Kronprinsen Carl, utfärdadt Reglemente påbjudna. Detta Reglemente lyder i sina hufvudpunkter sålunda:

«§ 1. Student-examen anställes under de två första och två sista veckorna af hvarje läsetermin. Tiden för anställande af denna examen vid slutet af läsetermin må utsträckas till tre veckor, der omständigheterna påfordra.

§ 2. Examens-ämnena äro nio (de samma som i 1845 års reglemente uppräknas).

§ 3. Om Examinatorer gäller samma föreskrift som i nyssnämnda reglemente.

§ 4. Den muntliga examen föregås af ett skriftligt prof, hvilket för den student-examen, i hvilken latinska språket såsom examens-ämne ingår, bör innefatta dels en uppsats på svenska, dels ett latinskt Stilprof; men för den, hvari latin ej ingår, in-

skränkes till den förra. Hvarje sådant skriftligt prof bör afläggas inom samma veckor, som den öfriga examen, hvaraf det utgör en beståndsdel; börande det svenska vara godkändt, och det latinska åtminstone försvarligt för att kunna för ändamålet antagas. Samtlige examinatorer hafva under sin försorg och sitt ansvar utgifvande af lämpliga ämnen, tillsyn öfver skrifningen och bedömande af profven.

§ 5. I den muntliga examen förhöras hvarje gång endast åtta examinandi. Dessa åtta fördelas parvis, och hvarje par examineras en timme af hvarje examinator. I afseende å de examinandi, som anmält sig för de gamla språken, iakttages, att examinatorerne i hebreiska och naturalhistoria emellan sig dela tiden för förhöret af hvarje examenspar.

§ 6. De betyg, som i hvartdera af ofvannämnda nio kunskapsämnen afgifvas, äro: berömlig, med beröm godkänd, godkänd, försvarlig och otillräcklig. Till fullgiltigt genomgången student-examen erfordras att i minst sex särskilda ämnen hafva erhållit betyget godkänd och ej i något ämne betyget otillräcklig.

§ 7. De som godkänd Studentexamen undergått men i något särskildt ämne erhållit lägre betyg, än som för ett visst vitæ genus är genom gifna författningar föreskrifvet, må genom särskilt förhör söka sitt betyg förbättra.

§ 8. Önskar den, som godkänd student-examen utan förhör i latin undergått, sedermera deruti kunskapsprof aflägga, då skall ny studentexamen, utan afseende på den förra, med honom anställas.»

Sedan en Student-examen af nu omtalad beskaffenhet, bibehållit sig, ehuru under något skiftande former, omkring 30 år, hade den öfvertygelse bland män af facket blifvit allmän, att en genomgripande reform af densamma vore nödvändig, eller att den borde alldeles afskaffas. Den hade uppfyllt sitt ändamål och i väsentlig mån bidragit till Läroverkens och den inom dem meddelade undervisningens förbättring. Den kunde således anses hafva spelat ut sin rôle och böra med heder draga sig tillbaka.

Man anmärkte med rätta det för Elementar-läroverken ofördelaktiga och förödmjukande deruti, att sjelfva målet, dit lärjungen genom sina studier vid läroverket sträfvade att hinna, var ställdt likasom utanför läroverket sjelft, hvilket åter hade till

följd, att lärjungarne under de sista åren af Skoltiden hade blicken mera fästad på det blifvande Akademiska förhöret och dess kraf än på lärarnes fordringar. Lärjungarne i de högsta klasserna äflades att sluka långa kurser med uppoffrande af grundligheten. En ännu svårare olägenhet var den, att de lärjungar, som funno sig besvärade af Skolans fordringar med afseende å tukt och grundlighet i studier, i förtid öfvergåfvo skolorna och slogo sig ner i Universitets-staden för att genom privat-lärares biträde på genvägar framhinna till den akademiska medborgare-rätten. Desse privatlärare voro utan ansvar och deras undervisning utan någon uppsigt. Naturligtvis anlitades mest sådane lärare, som ansågos dugtigast att på kortaste tid inlära de nödtorftigaste lexorna. Så uppblomstrade s. k. Studentfabriker i Upsala och Lund, der skaror af ynglingar sökte sin «bildning». Ynglingarne sjelfve voro utan uppsigt, och många sådane «bildnings-sökande» förnötte flera år i Universitets-staden, en del utan att någonsin komma igenom Student-examen. De s. k. dimissions-betyg, som af dylika privatister företeddes, voro ofta utan värde, enär läraren sjelf var okänd och opröfvad. Derigenom måste Student-examen, som berodde på ett kort, många tillfälligheter underkastadt, förhör, i viss mån blifva ett hasardspel. «Kuggningar» skedde vid hvarje examen i stor skala, och de flesta offren voro naturligtvis privatister.

År 1859 föreslog en af Kongl. Majt. tillsatt Committé, att Student-examen skulle afskaffas, och i dess ställe sättas en fullständig Afgångs-examen vid Elementar-läroverket, öfvervakad utaf af Kongl. Majt. förordnade Censorer. De särskilda Dom-Capitlen, Akademiska Consistorierna och Läroverks-Collegierna fingo rörande detta förslag afgifva utlåtanden.

De flesta af dessa myndigheter förordade nyssnämnde förslag; en icke obetydlig minoritet tillstyrkte dock den medelväg, att Student-examen skulle bibehållas, men ingen till densamma admitteras utan att förete Afgångs-betyg från publikt läroverk.

Sedan saken blifvit från alla sidor fullständigt skärskådad, utkom den 11 April 1862 Kgl. Majt.s Stadga angående Afgångsexamen vid Rikets högre Elementar-läroverk. (Denna Stadga är aftryckt i Tidskriftens 4de Årgång sid. 167-171.)

Afgångs-examen i enlighet med denna Stadga hölls, såsom ofvan nämndt är, för första gången år 1864. Till Censorer

hade Kongl. Majt. förordnat Professorerne Petersson, Edlund, Linder, Möller, Hultkrantz och Daug, Prosten Sondén samt Adjuncterne Lindhagen, Hagberg, Zeipel och Walberg.

De skriftliga profven, till hvilka samma ämnen eller uppgifter i förseglade convoluter sändes till samtliga de läroverk, der afgångs-examina skulle hållas, förrättades öfverallt den 25-28 April. Vi meddela dessa uppgifter för att dymedelst gifva ett begrepp om fordringarna.

Ämnen för Uppsats på Modersmålet.

(Examinanden må sjelf välja ett af nedanstående.)

1. Att utveckla skälen, hvarföre man tillägger Konung Gustaf II Adolfs regering betydelsen af ett afgörande tidsskifte i Sveriges historia.
2. Framställning af Perikles' förtjenster om Athen.
3. Jemförelse mellan Alexander den Store och Julius Cæsar.
4. Sjelfkännedom är den vigtigaste kunskap.
5. Hvilket är det mäktigaste vapen: svärdet, tungan eller pennan?
6. Hvari består skillnaden mellan den Lutherska och den Romersk-Katholska kyrkans lära om rättfärdiggörelsen?

Latinskt Thema.

Då Ptolemæus Euergetes, i den tro att intet borde för honom vara mer angeläget än att hämnas på Konung Seleucus för åtskilliga hans slägt tillfogade oförrätter, var i begrepp att företaga ett krigståg till Syrien, gjorde hans gemål Berenice det löfte att offra sitt sköna hår, om han komme oskadd tillbaka från kriget. Knappt hade Ptolemæus efter att hafva tillfredsställt sitt hämndbegär hemkommit, då Berenice med glädje uppfyllde sitt löfte. Konungen lät förvara hennes afskurna hår, liksom det varit en Gudarne värdig gärd, i ett af Alexandrias tempel, hvarifrån det dock snart på ett oförklarligt sätt försvann. Några hafva trott, att presterne, som ansågo hårets förvarande i templet för ett vanhelgande af det sednare, i hemlighet bortskaffat det. Huru härmed än må förhålla sig, visst är, att en Astronom vid namn Conon, i sin ifver att blidka konungens vrede och smickra drottningens fåfänga, ej tvekade att påstå, att hennes hår blifvit upptaget till himmelen och förbytt i en lysande stjernbild. Catullus har i ett täckt qväde, väl värdt att läsas och beundras, åt efterverlden förvarat minnet häraf.

Franskt Thema för Latin-linien.

«Svenskar», yttrade Gustaf Vasa till Dalkarlarne vid Mora kyrka, «edra fäder hafva alltid föredragit friheten framför lifvet; föredragen den för detsamma idag äfven I! Hela Sverige fäster sina ögon på eder för att se, om I skolen vandra i deras fotspår; sviken det icke häri! Genom tusende faror kommer jag för att erbjuda mitt lif till försvar för en frihet, som edra fäder hafva skattat såsom sitt högsta goda. Alla äkta Svenskar skola förena sig med oss. Skullen I också icke hafva trupper, som till antalet gå upp emot Danskarnes, så skolen I ändå segra; ty I hafven edra landsmäns död att hämnas och edra hustrurs lif att skydda. Fiendens svärd har gifvit vårt fosterland djupa sår, men hans trolöshet har tillfogat det ändå större; läken dem I genom edert mannamod och tviflen icke på, att Gud skall skänka eder sitt bistånd; förtrösten derpå! Och skulle han äfven vägra eder detsamma — är det icke bättre att dö med svärdet i hand än att fegt öfverlemna sig åt en trolös fiendes nåd eller onåd? Jag är viss på, att det icke finnes någon bland eder, som icke bittert erfarit, hvad denne fiendes nåd vill säga.» Han slöt sitt tal med följande upphöjda ord: «mina Stamfäders mod, mitt svärd och mitt blod, de enda egodelar som tyrannen lemnat mig öfriga, tillhöra fosterlandet, och dess sak är min.»

Franskt Thema för Real-linien.

Huru skall jag bära mig åt för att göra lycka? frågade en gång en yngling en ålderstigen man, som erfarit lifvets alla skiften. För att göra det, svarade denne, känner jag två eller tre medel, bland hvilka jag vill lemna dig valet, ehuru jag fruktar, att du icke skall välja det bästa. Var oförskräckt, förakta vedermödor och faror, ja sjelfva lifvet, och jag tror icke, att du skall stadna obemärkt i skuggan. Visst är det sannt, att man äfven kan möta döden på vägen till äran, men döden, som förkortar dina dagar, skall äfven släcka din törst efter utmärkelse. Men måhända vill du veta en mindre farlig väg? Var vis, håll dina lidelser i stränga tyglar, och sök hindra dem att bemäktiga sig herraväldet öfver din själ. Man hyser alltid aktning och vördnad för en menniska, som kan beherrska sina lidelser. Detta är stora själars medel, men det står icke alla till buds. Ynglingen, som med uppmärksamhet lyssnat till gubbens ord, visste icke, hvilket han skulle hålla sig till: att hvarje ögonblick sätta sitt lif på spel, eller att tillbringa det i en be-

ständig försakelse — valet syntes honom mycket afskräckande. Gubben varseblef hans tvekan och fortfor: jag vet ett annat medel, som är mycket lättare. Blif en narr, ty äfven en sådan kommer fram, och sanningen att säga har jag sett mer än tio narrar göra lycka, då jag knappast sett en vis göra det.

Engelskt Thema.

Epaminondas var utan tvifvel en af de störste generaler och en af de bästa menniskor, som Grekland någonsin frambragt. Hvilken hjelte var han icke och hvilken god son! Före honom var Thebe icke utmärkt genom någon minnesvärd handling, och efter honom var det icke ryktbart för sina dygder, utan för sina olyckor, till dess det åter nedsjönk i sitt ursprungliga mörker; så att det såg sin ära födas och dö med denne store man. Vid början af sin bana såg Epaminondas Thebe såsom en föga bemärkt stad, och vid sin död lemnade han den efter sig såsom en ryktbar. Den seger, som han vann vid Leuctra, hade fästat allas ögon på honom; alla kringboende folkslag skådade upp till honom såsom Thebes stöd och hela Greklands befriare, med ett ord såsom till en bland de utmärktaste män, som någonsin funnits i verlden; och så skall han alltid blifva ansedd. Midt under detta allmänna bifall, som så lätt kunde komma en general att förgäta menniskan för segraren, glömde Epaminondas icke sina föräldrar. Föga fästande sig vid en så stor, en så välförtjent ära, som den, hvarmed han hedrades, yttrade han blott: «Min glädje härleder sig från min känsla af den, som nyheten om min seger skall skänka mina föräldrar.»

Tyskt Thema för Latin-linien.

Hos de gamle Perserna betraktades Ungdomens uppfostran såsom regeringens förnämsta pligt. Man litade icke på fädernas eller mödrarnes omsorger, hvilka en blind ömhet ofta gör oskickliga till denna vigtiga uppgift. Barnen blefvo gemensamt uppfostrade efter gemensamma grundsatser. Förordningar bestämde ställe och tidslängd för de kroppsliga öfningarne, måltidstimman, födans beskaffenhet, lärarnes antal och de särskilda straffen för olika slag af förbrytelser. Man gaf dem blott bröd, sallat och vatten för att i tid vänja dem vid måttlighet och återhållsamhet och derigenom göra dem skickliga för krigaryrket. Denna enkla och naturliga föda stärkte deras kropp och alstrade en helsa i stånd att fördraga krigets mödor långt in på ålder-

domen. Ynglingarne gingo i skola för att der lära rättrådighet, som man eljest lärer vetenskaper och konster. Den förbrytelse, som man strängast bestraffade, var otacksamhet. Persernas ändamål med denna visa inrättning var att förekomma det onda, då de voro öfvertygade, att det är bättre att förekomma felen än att bestraffa dem. De sökte att ställa så till, att det icke skulle finnas några onda bland dem.

Tyskt Thema för Real-linien.

En hop Strelitzer hade sammansvurit sig för att mörda Peter den Store. För att bereda sig en utväg att närma sig monarken, kommo de öfverens om att tända eld på tvänne bredvid hvarandra liggande hus midt i Moskva. Som man visste, att Tsaren alltid var en af de förste vid elden för att gifva sina befallningar, beslöto de äfven att begifva sig dit bland de förste, att ställa sig, som om de ville hjelpa till att släcka elden, och småningom omringa Fursten bland mängden för att så mycket lättare gifva honom dödsstöten, utan att man märkte det. Dagen för utförandet af detta brottsliga företag blef bestämd. Man samlades hos en af de sammansvurne för att der äta middag, och sedan man stigit upp från bordet, fortfor man att dricka till sent in på natten, såsom om ingenting vigtigt förestode. Dock kom man öfverens om, att de, som ville gå hem, kunde göra det, dock under edlig förpligtelse att komma tillbaka före midnatt, och att de andre skulle stadna qvar, till dess man finge höra stormklockan. Men bland dem, som gingo bort, voro tvänne, som togo vägen till Tsarens landtställe, der de visste, att han brukade äta middag, och förrådde för honom sammansvärjningen, som derigenom tillintetgjordes.

Algebraiska problemer för Latin-linien.

1. Att bestämma värdena på x och y i equationerna:

$$\left\{\begin{aligned} a(x-y)+b(x+y) &= 0 \\ (x+y)a^2-b^2 &= 2a. \end{aligned}\right\}$$

2. Ett ℔ the och 5 ℔ socker kosta tillsammans 5 Rd. Om priset på socker blefve höjdt med 50 och priset på the med 10 procent, så skulle de kosta 6 Rd. 30 öre. Hvad kostar ℔ af hvardera?

3. Produkten af två tal är 270 och qvoten, då det ena divideras med det andra, $3^1/_8$. Hvilka äro talen?

4. Ett kärl kan fyllas med vatten medelst 2 rör. Genom det ena af dessa rör ensamt kan kärlet fyllas på 2 timmars kortare tid än genom det andra. Kärlet kan också fyllas genom båda tillsammans på $1^7/_8$ timma. Att finna den tid, som hvarje rör för sig erfordrar för att fylla kärlet.

5. Att finna radien till den i en liksidig triangel inskrifna cirkeln, då triangelns sida är 5,25 tum.

6. Den 14de, 134de och sista termen i en arithmetisk progression äro 66, 666 och 6,666; att finna första termen och termernas antal.

Geometriska problemer och theoremer för Latin-linien.

1. En pyramid skäres af en med basen parallel yta; huru förhåller sig den härigenom uppkomna genomskärnings-figuren till pyramidens bas i afseende å såväl storlek som form, och hvarföre?

2. Att upprita en rhomb lika stor med en gifven parallelogram.

3. Att på en gifven rät linea finna en så belägen punkt, att de perpendiklar, som derifrån fällas mot två gifna räta linier, blifva lika stora.

4. Att upprita en rectangel lika stor med skilnaden mellan 2 gifna qvadrater.

5. Att upprita en triangel, då man känner förhållandet mellan 2 sidor, den vinkel som står emot den större af dem, och höjden mot den tredje sidan.

6. Bevisa, att ingen annan parallelogram än en rectangel kan inskrifvas i en cirkel.

7. Huru stora äro vinklarne i en regulier 8-hörning?

Analytiska problemer för Real-linien.

1. Hvad är värdet på x, om

$$\sqrt{2x+3} - \sqrt{x+1} = 1.$$

2. Hvilket tal är sådant, att summan af dess qvadrat och kub är 9 gånger så stor som talet ökadt med 1?

3. Att beräkna den inskrifna liksidiga triangelns sida, då vinkelns radie är 6,3 tum.

4. En cirkelbåge är 8,2 tum och dess gradtal 48. Huru stor är radien?

5. En cirkelbåge är 9 tum och radien 10 tum. Huru stort är bågens gradtal?

6. Huru många termer af serien

$$1 + 3 + 5 + 7 + 9 + 11 + \text{etc.}$$

bör man taga tillsamman för att erhålla summan 1,234,321?

7. Uti en triangel äro gifna

$$a = 1$$
$$b = 0{,}7919812$$
$$C = 44^\circ\ 18'\ 51'',45.$$

Att beräkna ytan.

8. I en triangel äro gifna

$$A = 85^\circ\ 14'\ 46'',67$$
$$b = 0{,}8275410$$
$$c = 0{,}6341592.$$

Att beräkna sidan a.

9. Begäres equationen för en rät linea, som skär en 90 graders båge af cirkeln

$$x^2 + y^2 - 8x - 3y + 6 = 0$$

och går genom origo.

Geometriska problemer och theoremer för Real-linien.

1. Huru förhålla sig till hvarandra ytorna af två likformiga trianglar, och hur bevisas riktigheten af detta förhållande?

2. Att till en gifven cirkel draga en tangent parallel med en gifven rät linea.

3. Att upprita en triangel, då man känner basen, en af vinklarne vid basen och summan af alla tre sidorna.

4. Att upprita en cirkel, som tangerar en gifven cirkel och två till den sednare hörande gifna tangenter.

5. Att i en gifven cirkel inskrifva en rectangel, hvars ena sida är dubbelt så stor som den andra.

6. Bevisa att två sidor i en triangel äro tillsammans större än två gånger den räta linea, som från deras skärningspunkt drages till den tredje sidans medelpunkt.

7. Bevisa, att den största rectangel, som kan inskrifvas i en cirkel, är en quadrat.

Problemer af mekaniskt och fysikaliskt innehåll.

1. Om man midt itu delar en regulier sexhörning dergenom, att man med en rät linea förbinder två motstående

vinkelspetsar, hvar ligger tyngdpunkten för hvardera hälften deraf?

2. En fallande kropps hastighet i ett lufttomt rum vid första sekundens slut är i Stockholm 33,069 fot. Efter huru lång tid är dess hastighet 200 fot, och huru lång väg har kroppen under hela denna tid fallit?

3. Huru lång tid behöfver en kropp för att glida utefter ett plan, som är 300 fot långt och lutar 30 grader mot horisontalplanet, då afseende icke göres på frictionen, och huru stor hastighet har kroppen derunder förvärfvat?

4. Huru många skålpund vattenånga af 100 graders temperatur måste kondenseras i 250 ℔ vatten, för att vattnets temperatur skall stiga från 13 till 28 grader, då man antager ångans latenta värma vara 537 värme-enheter?

5. 25 skålpund vatten förvaras i et kärl af koppar, som väger 3 ℔, och båda hafva en temperatur af + 10 grader. Huru mycket vatten af 100 graders temperatur måste tillsättas, på det att temperaturen hos vattenmassan och kopparkärlet skall blifva + 30 grader? Kopparns specifika värme antages vara 0,095.

6. Två ljus-källor befinna sig på 100 fots afstånd från hvarandra, och ljus-intensiteten hos den ena är 12 gånger så stor som hos den andra; frågas, hvarest den punkt på förbindningslinien emellan båda ljuskällorna är belägen, som lika starkt belyses af båda.

7. Huru stor blir den optiska bilden i jemförelse med föremålet, om detta befinner sig på 15 tums afstånd från en konvergerande lins, hvars fokaldistans är 10 tum?

8. Om den galvaniska strömmen från en stapel förorsakar 45 graders utslag på tangentbussolen, huru stort blir då utslaget, om man i lednings-banan infogar ett motstånd, som är dubbelt större än det, som förut fanns?

Den muntliga Examen anställdes vid 16 Elementar-läroverk under tiden från och med den 24 Maj till och med den 18 Juni. Antalet af de till muntlig examen admitterade utgjorde 87. Af desse voro några underkände vid det skriftliga profvet i något ämne, som enligt stadgan icke lägger hinder i vägen för muntlig examen näml. i det Mathematiska 15, i det Franska 14. Af alla 87 var blott en privatist, men tvänne voro från ett endast på reallinien fullständigt läroverk anbefallde att inställa sig till examen vid ett fullständigt, enär de önskade examineras äfven

i klassiska språken. Åtskilliga af de godkända skrifprofven föreföllo Censorerne svaga, i synnerhet var detta fallet med flera uppsatser på Modersmålet.

Af alla 87 Examinanderne godkändes 81, dock 11 å Censorernes sida med någon tvekan samt på grund af erhållen instruction att vid denna första examen af detta slag visa något mindre rigorositet. Bland desse 11 var den förut omnämnde privatisten. Af de 6 underkände, blefvo de 5 af lärarne improberade; den sjette var af lärarne godkänd, men Censorerne sade veto. Således blef endast en af Censorerne, mot lärarnes omdöme, underkänd.

På de flesta ställen bivistades hvarje examen af 3 Censorer, hvilka hvar och en i åt sig utsedda ämnen modererade examen genom uppgifters föreläggande. I allmänhet examinerade lärarne sjelfve; dock togo äfven Censorerne del deri, i synnerhet i de mathematiska vetenskaperna.

På en gång examinerades högst 6 lärjungar, och upptog examen vanligen 8 timmar, af hvilka (för de ynglingar som läst klassiska språk), Theologien erhöll 1, Latinet 1½, Grekiskan 1½, Hebreiskan ½, Franskan 1, Mathematiken 1½, Historien 1, Philosophien ½.

Examen hölls för slutna dörrar, och egde, med undantag af läroverkets lärare, inga andra tillträde till densamma, än de som i Kongl. Stadgan nämnas såsom börande vara tillstädes. Åtskilliga tidningar klandrade häftigt, att examen ej var offentlig, men utan tvifvel är det för examinanderne bäst, att de så mycket som möjligt få vara i fred för nyfikna blickar och öron, springande i dörrarne m. m.

Bedömandet af examen tillgick så, att lärarne först afgåfvo special-betyg i de särskilda läroämnena och derefter genom votering afgjorde, huruvida hvarje ifrågavarande yngling vore mogen eller icke mogen, hvilket omdöme underställdes Censorernes afgörande, samt slutligen genom votering bestämde den grad af mogenhet, som hvarje yngling kunde anses innehafva.

Enligt alla tecken lofvar det första försöket med Afgångs-examen i denna form godt för den nya institutionens framtid.

Endast fem ynglingar begagnade sin rätt att under höstterminen anmäla sig till undergående af Afgångs-examen. Desse anvisades att infinna sig i Stockholm och blefvo, med undantag af en, förklarade icke mogne.

S. G. C.

Anmeldelser.

Græsk-Dansk Ordbog til Skolebrug af C. Berg, Rektor. 1576 s. Kbhvn. 1864.

Forfatteren af dette værk, der i skoleverdenen har været imødeset med stor længsel, har ikke i sin fortale, som ellers så ofte er tilfældet, talt om, at han troede ved sit arbejde at have afhjulpet et virkeligt savn; og dog kunde han med utvivlsom större ret end mangen anden have benyttet disse ord. Den eneste græsk-danske ordbog, vor skole havde, förend dette værk udkom, var Arnesens (udg. 1830). Hvor stor en betydning denne har haft for sin tid, vil jeg ikke her indlade mig på at bedömme; men til videnskabens og skolens nuværende fordringer kan den neppe siges at svare allerede af den grund, at der både i det sproglige ved den sammenlignende sprogforskning og i de øvrige fag, der stå i forbindelse med den klassiske, her særlig den græske oldtid, navnlig ved tyske philologers omfattende og grundige studier i de sidste 30 år er bragt så meget nyt frem, at meget nu ses i et andet og rigtigere lys end, dengang Arnesens ordbog udkom. Der var derfor trang til en ny, mere tidssvarende og nöjagtigere ordbog, og hr. rektor Berg fattede for 15 år siden planen til et sådant arbejde. Der kunde måske vanskelig her i landet findes nogen mand, der var bedre skikket dertil. Hr. Berg er på den ene side særdeles hjemme i det græske sprog og liv og står i nær forbindelse med mænd, der have særlig betydning i sproglig henseende, og han har på den anden side ved en mangeårig virksomhed for skolen dels som lærer dels som forfatter erhvervet sig en dyb kendskab til, hvad skolen kan kræve, og hvorledes en skolebog bör indrettes. Når man hertil lægger, at der på dette arbejde er anvendt en forbavsende flid, og at der dertil er benyttet de vigtigste videnskabelige hjælpekilder, så tör man næsten på forhånden sige, at der må være ydet noget godt. For bedre at sætte almenheden istand til at besvare det spörgsmål, hvorvidt planen er virkeliggjort, skal jeg forsøge på at give ikke en udførlig kritik af værket, men nogle vejledende vink og korte bemærkninger om, hvad der efter en temmelig stadig brug af bogen forekommer mig at være dens væsentligste fortrin.

Det første, man kan kræve af et sådant hjælpemiddel for undervisningen, er uden tvivl korrekthed både i henseende til oversættelsen af de enkelte ord og i grammatisk henseende. I begge retninger ere alle billige fordringer opfyldte. Hvad oversættelsen angår, har forfatteren overalt søgt at få det nærmest tilsvarende danske udtryk; hvor betydningen af et ord var tvivlsom, hvilket jo navnlig gælder for Homeros's vedkommende, har han først givet sin egen mening, men for at antyde, at der kunde disputeres pro et contra om sagen, i en parenthes tilföjet andres afvigende meninger. Hvor

man hidtil almindelig havde fastslået en oversættelse af et ord, men videnskaben havde påvist det fejlagtige heri, har han, uden tvivl for at disciplen ikke ved mulig i sin udgave at se den fejlagtige oversættelse skulde ledes vild, påvist det urigtige i den almindelige oversættelse t. ex. s. 237: «γουνός, ὁ, h. Hom. sædv. γουνὸς ἀλωῆς, efter de sædv. forklaringer «frugtbar ager, sædemark» (besl. m. γόνος); derimod strider γ. Ἀθηνάων, Od., ἐν γουνοῖς Ἀθανᾶν, Pind., γουνοὶ Ἐλυθῆρος, Hes. o. γ. Σουνιακός, Hdt. Sandsynl. altså besl. med γόνυ, γωνία, følgl. fremspringende spids, forhöjning, höj.» I enkelte punkter kunde man vistnok göre indvending; således er διά vist ikke «i dobbelt hensigt», men «i dobb. henseende»; παραβάλλω hos Thukyd. III, 32, 2: ἐλπίδα οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην εἶχον μή ποτε Ἀθηναίων τῆς θαλάσσης κρατούντων ναῦς Πελοποννησίων ἐς Ἰωνίαν παραβαλεῖν, er sikkert ikke brugt transitivt, men intransitivt; φυλοκρινέω (Thukyd. VI, 18, 2) er vistnok ikke «adskiller stammer, slægter», men blot en anden udtale for φιλοκρινέω: «holder af at adskille, adskiller smålig» (dette er en bemærkning af Madvig fra en øvelse over Thukydides i efteråret 1861); φύζα (Hom. Il. IX, 2) må man vist med Faesi tage som «modløshed», ikke som «flugt». Men i det hele taget tror jeg, at disciplene kunne slå sig til ro ved de oversættelser, der ere givne i ordbogen. Og disse oversættelser have et andet væsentligt fortrin: de ere danske, forfatteren har søgt at få de bedste danske udtryk for begrebet, og enkelte steder, hvor det nuværende skriftsprog svigtede, har han, i lighed med Vilster i sin oversættelse af Homeros, taget sin tilflugt til ældre danske benævnelser [1]). Bogen må netop af den grund foretrækkes for de tyske ordbøger, der have indsneget sig i vore skoler, og som, hvor mange gode sider de end kunne have, dog altid medføre en ikke ringe fare, forekommer det i det mindste mig, for at disciplenes sprog skal fordærves. Dette gælder navnlig om den forfatter, hvoraf disciplene læse mest i skolen, Homeros. Da der nemlig hos ham findes en mængde adjektiver og andre tillægsord til personerne, ofte sjeldne, ofte sammensatte, og disse på tysk ikke sjelden gengives ved ord, hvortil der på dansk ikke findes

[1]) Jeg tör måske her göre en lille dansk-sproglig bemærkning. Forfatteren har ikke ved oversættelsen af πρέσβυς villet bruge det tyske ord «gesandt» og har derfor oversat det ved «sendebud». Også andre have følt en trang til et dansk ord herfor, men der hersker megen afvexling i de ord, man har valgt. Nogle bruge «afsending», andre «sendebud» eller andre ord. Men «sendebud» bruge vi tillige i en anden betydning (estafette o. l.), og det ord, som hr. Berg har dannet for gesandtskab, «sendebudskab» (s. v. πρεσβεία), støder øret. Jeg anbefaler det tidligere foreslåede «sendemand», der for det første bruges i oldsproget og nu i norsk, og som dernæst er i overensstemmelse med vor tids orddannelse ved sammensætning med «mand» for offentlige hverv, som rigsdagsmand, synsmand o. s. v. Ved i forening hermed at bruge «sendelse» vilde man vist komme ud over alle vanskeligheder.

ligefrem tilsvarende, hænder det ikke sjelden, at disciplen, hvis ordforråd endnu ikke er overdreven stort, eller som måske ikke giver sig tilstrækkelig tid til at finde det nærmeste danske ord, enten oversætter det ligefrem. og da bliver det i regelen udansk, eller vælger et ord, der ligger fjernere, om det end giver et noget lignende begreb. Jeg tror, at dette er farligt for sproget; jeg tror, at man bör stræbe efter her såvel som ved al anden mundtlig eller skriftlig oversættelse fra et fremmed sprog, og da navnlig fra de klassiske sprog, hvis forestillinger ere noget forskellige fra vore, og hvor derfor øvelsen får större udbytte, at bringe disciplen til at bruge det udtryk, der både ligger begrebet nærmest, altså er det korrekteste, og tillige er dansk. Og jeg må tilstå, at nærværende ordbog af alle de ordbøger, jeg kender, bedst fyldestgör denne fordring.

Hvad korrekthed i henseende til grammatikken angår, så behøver jeg for formlærens vedkommende kun at minde om forfatterens virksomhed for skolen i denne retning, for at enhver kan besvare dette spörgsmål tilfredsstillende. Den store udbredelse, som hans schema har vundet, og den omstændighed, at hans formlære (3die udg. af hint) i et stort oplag nu allerede (den udkom i slutn. af 1862) næsten er udsolgt, indeholder en tilstrækkelig borgen for forfatterens dygtighed som grammatiker. Ordbogen følger naturligvis forfatterens formlære og har derved et stort fortrin for Arnesens ordbog, der ingenlunde kan siges i dette punkt at være heldig, og som sikkert volder mangen lærer ligesom mig bryderi ved at lære disciplen former, der nu opfattes på en anden måde; thi det er en kendsgerning, at disciplene have en vis tilböjelighed til at hente oplysning om former o. s. v. i ordbogen, og det er derfor af stor vigtighed, at ordbog og lære- eller håndbøger, i dette tilfælde formlære, ere i nöje overensstemmelse med hinanden. Ordbogen er i så henseende så fuldstændig, som man kan ønske det, ja på enkelte steder endog nöjagtigere end grammatikken; således er den kun i Odysseen (t. ex. II, 162; XI, 137) forekommende homeriske biform: εἴρω optaget i ordbogen, medens den ikke findes i formlæren. Ligeså findes i ordbogen, men mangler i grammatikken, den kun 2 gange hos Homeros (Il. XII, 56; Od. III, 182) forekommende form ἔστασαν for ἔστησαν. Med nogle enkelte punkter må jeg erklære mig utilfreds. Således forstår jeg ikke, hvorfor forfatteren ikke hverken i ordbogen eller formlæren har optaget formen: ἐνίσπες; thi selv om han ikke anerkender denne form, går det dog ikke an ikke at tage hensyn til Faesis udgave af Homeros, der sikkert er den mest brugte og den brugbareste af de nuværende skoleudgaver, og som har denne form overalt i versudgang (t. ex. Od. III, 101; 247; IV, 314; 331; XI, 492; XII, 112); ligesom ved andre tvivlsomme punkter burde denne læsemåde være tilföjet i en parenthes. — Begyndelsen af artikelen εἰμί er ikke heldig affattet; der er for det første en ubehagelig trykfejl ἔστι for ἐστί (s. 351 l. 2); hvad der l. 25 f. siges om ἔστι er unöjagtigt, ligesom det tilsvarende sted i formlæren; der er nævnt 2 tilfælde i ordbogen, og der henvises iøvrigt til grammatikken; men her nævnes nu kun det ene af til-

fældene, derimod et nyt 3die; heller ikke er fortegnelsen over de småord, efter hvilke der skrives ἔστι, fuldstændig. Det hele burde vistnok affattes således: »også skrives ἔστι 1) i begyndelsen af en sætning, 2) når det er = ér (existerer) eller 3) = ἔξεστι, 4) efter οὐκ, μή, εἰ, καί, ὡς, ἀλλ', τοῦτ' (og måske et par til). Den ioniske form ἰθέως for εὐθύς (t. ex. Her. VI, 49) mangler. — Ligesom forfatteren ved de grammatikalske former følger sin formlære, således følger han for ordföjningslærens vedkommende Madvigs bog og har flere henvisninger dertil; i det hele må man sige, at alle konstruktioner, som disciplen kan møde, ere omtalte.

Den næste fordring, man er berettiget til at göre ved et sådant arbejde, gælder skarphed og nöjagtighed i betydningernes og konstruktionernes inddeling. Dette er måske det vanskeligste punkt for en ordbogforfatter, og der er en ikke ringe forskel på de forskellige forfatteres behandling. Dette ligger i selve sagens natur. På den ene side har man at göre med et sprog, der engang var levende, hvori der altså var en stadig strömning og bevægelse, ligesom i sprogene nutildags, hvori ordene ofte brugtes foruden i deres grundbetydning i overført betydning, undertiden på en særlig måde hos en enkelt forfatter eller til en enkelt tid. På den anden side er sproget nu dødt, og medens dette i en vis henseende er et fortrin for en ordbogforfatter, har det tillige den mangel, at han ikke kan gå til den levende kilde, folkets tale, men må hjælpe sig med de skriftlige mindesmærker, der ikke foreligge i noget forholdsvis stort omfang, og ved hvis bevarelse tilfældet ikke sjelden har drevet sit lunefulde spil. Han skal altså af disse ofte slet opbevarede levninger fastsætte grundbetydning, skelne mellem de forskellige afledte betydninger og mellem sprogbrugen til de forskellige tider; thi ordbetydningen forandres ofte, ja går undertiden over til det modsatte begreb. Dette er et arbejde, der for de gamle sprogs vedkommende aldrig kan göres med fuldstændighed; der må på mange steder blive huller, og en fornuftig anordning er derfor vanskelig at træffe. Men aldeles opgive det kan man ikke for oversigtens skyld, medens man dog må vogte sig for at ville være altfor skarpsindig i at sondre betydninger ud fra hverandre, hvorpå enkelte tyske forfattere kunne afgive exempel. Det foreliggende værk har, forekommer det mig, omtrent holdt den rette middelvej. Det giver grundbetydningen, de afledte betydninger i en fornuftig orden og vejledende bemærkninger, hvor overgangen ikke falder i öjnene, og afholder sig fra hypotheser, hvor intet kan siges. Man behøver blot at gennemlæse en af de længere artikler for at overbevise sig om disse ords sandhed. — En stor fordel ved bogen anser jeg det også for at være, at forfatteren herved tillige har søgt at give bidrag til sproghistorien ved at tilföje ved hvert ord, hvor gammelt det er, i hvilke perioder det især bruges, når det ophører, om det er særlig digterisk o. s. v.

Forlade vi det sproglig-grammatiske og vende os til den såkaldte reale side, græske sæder og indretninger, litteraturhistorie o. s. v., så kan naturligvis en ordbog heri ikke give meget, men må indskrænke sig til en kort antydning af hovedpunktet og overlade resten til læreren og

håndbøgerne. Men disse korte angivelser må være rigtige og træffe det væsentlige. Også i denne henseende er ordbogen åbenbart bedre end Arnesens, idet de sidste 30 år have kastet et nyt lys over mange punkter i disse retninger, og forfatteren viser, at han har holdt skridt med sin videnskab. Han giver gerne sin oplysning i nogle korte, indholdsrige og rigtige ord, medens han for den udførligere fremstilling henviser til Bojesen o. s. v. Jeg skal dog tillade mig at göre et par bemærkninger. Ved *εὔθυνοι* og *λογισταί* er henvist til Bojes. gr. ant. s. 95, hvor den almindelige fremstilling af forholdet mellem disse 2 myndigheder findes. Madvig har imidlertid (på et examinatorium over græske antikviteter i efteråret 1861) gjort opmærksom på, at denne er gal, og at det tilstrækkelig tydelig fremgår af de forfatteres forskellige levetid, hos hvem ordene bruges, at det er 2 navne, *εὔθυνοι* det tidligere, *λογισταί* det senere, for den samme øvrighed, og at det, at begge navne findes hos samme forfatter, må forklares af, at der var en overgangstid, hvor de begge brugtes i flæng (Bojesen har vel også dette, men i en note under texten). — Ved *ἀτιμία* vilde jeg hellere have sagt: «berøvelse af borgerretten, infami (i forskelligt omfang)» end «.... (med forskellige grader)», da det sidste hos disciplen let kan vække forestillinger om en til den römerske capitis deminutio svarende inddeling i 3 grader, hvad jo nogle philologer have været särdeles ivrige for at bevise, men uden held. — Ved ordet *περίπολοι* kan «grændse» være vildledende — Forbjerget *Μίμας* er fejlagtig sat syd, istedenfor øst for Chios. — *Σχερία* mangler.

I én henseende forekommer det mig, at forfatteren ikke har gjort så meget, som man kunde ønske, nemlig ved sammenligningen med latin. Det er efter min mening af ikke ringe betydning, at lærerne i de forskellige sprog arbejde hverandre i hænderne og stadig vise disciplene, at sprogbegreberne ikke ere særlige for det enkelte sprog, men at der for alle sprog af samme æt gives noget fælles, at der i dem er samme bevægelse i hovedretningerne, men at disse kunne modificeres i enkeltheder, og således støtte erindringen af hvad der læres i det ene sprog ved henvisning til det andet. Navnlig gælder dette ved undervisningen i 2 sprog, der stå hinanden så nær som det græske og det latinske. Her vil det være særdeles frugtbringende, når læreren overalt, hvor lejlighed gives, påviser både lighederne og forskellighederne i de to folks tankesæt, som disse udtrykke sig gennem sprog, sæder, indretninger o. s. v. Dette arbejde vil væsentlig tilfalde den græske lærer, fordi disciplene tidligere få at göre med latin, og der derfor er större anledning til sammenligning ved græsk, hvor man som oftest kan sammenligne med noget for disciplene bekendt, end ved latin, hvor man navnlig på et lavere trin let kunde komme til at bruge noget ubekendt til sammenligning. Men dette er det ikke blot lærerens pligt at göre, men også lærebøger og håndbøger bör stadig have det for öje. Det er jo for det første ingenlunde altid givet, at læreren har det rette blik for denne side af undervisningen, og for det andet bevarer disciplen lettere lærerens ord, når han tillige har noget trykt

(eller skrevet) at støtte sig til, ligesom også uopmærksomhed, sygdom o. s. v. kunne hindre ham i at høre det sagte. Jeg har forsøgt at gennemføre dette princip for antikviteternes vedkommende i en lille bog (udsigt over det græske statsliv i oldtiden, trykt som manuskript), og jeg vil ønske, at man vil göre mere i denne retning, end man hidtil har gjort. At hr. Berg har öjet åbent derfor, ved jeg deraf, at han selv lagde vægt derpå i den tid, jeg nød hans undervisning, og man vil også finde, at der er gjort mere derfor i hans bog end i andre lignende værker; men jeg tror dog, at han uden fare for synderlig forøgelse af sideantal kunde være gået endnu videre. Dette kunde være sket ikke blot ved ord, der have samme stamme, som *λήθω* (*λανθάνω*) = *lateo*, *ἔαρ* ≐ *ver*, men også ved techniske udtryk, især fra statslivet (således er der s. 261 ved *δημοτικός* tilföjet *plebejus*, derimod er der ikke ved *δημόσιος*, hvad der dog var al anledning til, tilföjet *publicus*; ved *δημεύω* kunde passende: *publico* være indsat), og hvor begrebet eller en forskel mellem 2 ord på latin er givet med 1 eller 2 órd, medens vi bruge flere (t. ex. *ἄρχω* = *primus facio*, *ἄρχομαι* = *primum facio*). Derved erindrer disciplen lettere både det græske og latinske udtryk, og han får stadig indtrykket af, at det er to søstersprog, ikke to for hinanden aldeles fremmede sprog, han har at göre med.

Jeg har hørt enkelte yttre frygt for, at bogens omfang skulde være for stort; jeg tror det ikke. Bogen er let overskuelig, så at disciplene ikke ville have nogen vanskelighed ved at benytte den, ja det er sandsynligt, at dens fornuftige inddeling og anordning af betydningerne vil göre det lettere for disciplene at finde sig til rette i den end i andre mindre ordbøger. — Forfatteren har kun taget hensyn til de forfattere, der (bör) læses i skolerne, naturligvis et aldeles rigtigt princip; dog indrömmer han selv, at han ikke burde have taget de orphiske digte med, og jeg skulde næsten antage, at det samme gælder om Apollonios Rhodios's Argonautika. Med den korte tid, der er indrömmet græsk i skolen, ikke större end at man kun kan føre disciplen ind i det betydningsfuldeste af den græske litteratur, tror jeg ikke, at man kan få lejlighed til at göre disciplene bekendte med dette skrift, og hensyn til senere selvstudium kan ordbogen jo ikke tage. Dog derom kan der disputeres; i det hele må valget af forfatterne betragtes som rigtigt. At hr. Berg grundigt har studeret disse forfattere, kan ses af det udvalg af citater, han har optaget, citater, der ere godt valgte og så korte som mulig (det sidste er ikke uden betydning, da disciplen dels trættes ved lange exempler dels ofte ikke kan forstå dem). De fleste vanskelige steder, som disciplen kan støde på, er der taget hensyn til, og jeg anser dette for et overordentlig stort fortrin, ja så stort, at jeg på det bestemteste må beklage, at forfatteren har lovet at give en forkortet udgave af bogen. Jeg antager nemlig, at dette kun kan ske ved, at han udskyder største delen af citaterne (og måske nogle af betydningerne) i den större ordbog; men jeg vilde anse dette for et stort misgreb. Først ved en i henseende til betydninger, konstruktioner og talemåder temmelig fuldstændig ordbog kunne vi håbe med

held at modarbejde den udbredte brug af danske eller fremmede oversættelser, der er så skadelig for undervisningen, fordi disciplen både i almindelighed bruger dem på en ufornuftig måde og vænnes til ikke selv at bekæmpe vanskeligheder; har han derimod en god ordbog, vil han ved hjælp af den, sin grammatik og øvrige håndbøger vel i regelen kunne klare vanskelighederne, og han vil, når han mærker dette, arbejde med större lyst. Hvis altså bogen er for dyr (thi af anden grund tror jeg ikke, at man kan indvende noget mod omfanget), så måtte man søge en anden udvej og ikke ved en forkortning mulig tilintetgöre den indflydelse, bogen kan få på den græske skoleundervisning.

Resultatet er altså, at forfatteren har leveret et værk, der i henseende til korrekthed i oversættelser, i grammatikalske og reale oplysninger, til skarphed i inddelingen, såvidt muligt er, og til fuldstændighed og dog overskuelighed, i hovedsagen passer til vore skoler og kun lader lidet tilbage at ønske. I et skrift af denne art vil der altid være punkter, om hvilke man kan disputere; jeg har nævnt nogle og kunde have lyst til at omtale andre, hvor jeg ikke kan være aldeles enig med forfatteren, men tilbageholder dem i det håb, at han i en ikke fjern fremtid holder det løfte, han i fortalen har givet, at meddele oplysninger om en mængde enkeltheder et andet sted. De indvendinger, jeg hidtil har gjort, angå med undtagelse af én, kun enkeltheder; i principet er jeg ellers i det væsentlige enig med forfatteren. Min hovedanke mod bogen er af en anden art. Bogen er vel dyr. Mange forældre have ikke råd til at give deres börn en sådan bog eller ömme sig i ethvert tilfælde derved. Og selv for os lærere er det mindre behageligt at måtte sige disciplen, at bogen er så god, som han kan forlange det, at den kan lette ham arbejdet betydeligt og være særdeles frugtbringende for ham, men at den koster ny 9 rdlr. Dette er så meget skadeligere, som der, da adskillige forældre ræsonnere galt og lade börnene anskaffe mindre gode hjælpemidler, når de blot ere billigere, ved bogens dyrhed stadig er fare for, at vi ikke blive fri for de tyske billige ordbøger, der vistnok ere langt skadeligere end de tyske udgaver af forfatterne. Det vilde, som ovenfor bemærket, være beklageligt, om forfatteren virkelig herved skulde tvinges til at virkeliggöre sin tanke om en forkortet udgave. Jeg kan derfor ikke undlade, idet jeg slutter, at udtale det håb, at mænd, der interessere sig for den klassiske oldtid, ville overveje, om der ikke skulde findes en eller anden udvej til at göre værket billigere, skaffe det den almindelige udbredelse i vore skoler, det fortjener, og derved give den græske undervisning et godt stød fremad.

d. 2den april 1865.

R. Christensen.

Engelsk Sproglære til Brug i Skoler og ved privat Underviisning af Cecil Hornbeck, Translateur. I. Formlæren. Kjbh. 1865.

Denne Bog, som jeg skal tillade mig kort at anmelde, har egenlig intet at gjöre med Sprogvidenskab og Pædagogik, og jeg maa derfor bede Tidsskriftets Læsere om Undskyldning, fordi jeg omtaler den her. Naar jeg alligevel har udbedet mig en Plads for nogle anmeldende Bemærkninger i Tidsskriftet, saa er det, fordi Bogen er bestemt til «Brug i Skoler og ved privat Underviisning»; af den Grund har jeg anseet det for rigtigt at bidrage min Skjærv til om mulig at forhindre, at Bogen overhovedet benyttes ved nogensomhelst Undervisning. Allerede det noget besynderlige Forord viser et forunderligt Standpunkt. Forfatteren udtaler der sin Misbilligelse af den Mening, som han oftere har hört omtale, «at det engelske Sprog, til Forskjel for (?) Tydsk og Fransk, næsten slet ingen Grammatik har», hvilken Mening ogsaa «synes at have gjort sig gjældende i de fleste Skoler her i Landet, hvorfor man ialmindelighed kun gjennemgaaer et Skelet af en Formlære med Eleven». Det synes slet ikke at være faldet Forf. ind, at denne Paastand er ganske rigtig, naar man — hvad der naturligvis er Meningen — ved «Grammatik» tænker paa Formerne, og at netop denne det engelske Sprogs Formsimpelhed er Grunden til, at en engelsk Skolegrammatik maa være kortere end en fransk eller tydsk. Imidlertid — Forf.s uforgribelige Mening er nu den, at «en saadan Opfattelse af det engelske Sprogs Eiendommelighed neppe kan antages at være i Underviisningens Interesse» — og man skulde nu vente, at han vilde slaa ind paa en ny Vej, og istedetfor et «Skelet» give os et omfangsrigt og grundigt grammatisk Arbejde. Men det er langt fra, at dette er Tilfældet; tvertimod indeholder Hr. H.s Sproglære ikke en Smule mere end de almindelig brugte Grammatikker, ja i flere Partier endog mindre. Hvis nu dog Hr. H. havde givet et rigtigt Uddrag af et större grammatisk Værk, vilde der jo ikke være noget at sige, og hans Sproglære kunde være ligesaa brugelig som enhver anden. Men dette er langtfra: Forf. maa — skjönt Translateur og Lærer i Engelsk — enten i höj Grad mangle Sprogsands eller have sammenjasket sit Arbejde paa en overordentlig skjödeslös Maade; thi Bogen er fuld af unöjagtige og uforstaaelige Regler, og vrimler af Fejl, som man kan finde flere af næsten paa hver Side, og det Fejl af den Beskaffenhed, at en nogenlunde flink Skolediscipel, der har læst Engelsk i et Par Aar, med Lethed vil kunne paavise dem. Det er en Selvfölge, at Forf.s lærde Henvisning i Forordet til «alvorlige dybtgaaende grammatikalske Arbejder» i Holland og Frankrig, af Boyer, Peyton, Lavery etc., ikke kan imponere; man er snarere tilböjelig til den Antagelse, at han ikke er kommen dybere ind i dem ...d til Titelbladet.

Jeg skal blandt de mange Fejl anföre nogle som Bevis for min Paastand:

P. 1. At *oi* og *ou* (i *oil* og *pound*) henregnes til Vokallyde, kan neppe være rigtigt.

P. 3. *houère* som Udtalebetegnelse for *where* er just ikke slaaende.

P. 4. Hvorfor ikke blandt de opregnede Ord, hvor *l* er stumt, medtage *almond*, *falcon*, *folk* etc., som dog anföres i andre Skolegrammatikker? — At der ved Reglen: «*n* udtales stærkt foran *g*» skal betegnes, at *n* foran *g* faaer Lyden *ng*, er vanskeligt at forstaa. — «*u* efter *q* er stumt i *conquer*, *conqueror*.» Man maatte derefter tro, at denne Regel kun gjaldt disse to Ord; men som bekjendt gjælder den en Mængde, tildels hyppig forekommende Ord, navnlig af fransk Oprindelse. — I Stykket: «Foran et *r*» o. s. v. synes det ikke meget forstaaeligt, naar der först siges, at «*o* foran *r* udtales meget bredt», og strax derefter, at «*a* og *o* foran *r* lyde næsten som Diphthonger», især naar der derpaa anföres som Ex.: *various*, hvor *a* lyder aldeles som *a* i *fate*.

P. 5. Som Exempler paa den haarde Lyd af *th* anföres uheldigvis 8 Ord, hvor *th* netop udtales med sin blöde Lyd (*the*, *that*, *this* etc.); ligeefter, P. 6, gives den urigtige Regel, at «*th* er blödt foran en Vokal», hvilket atter ved et Uheld oplyses ved to Exempler, hvor *th* udtales haardt (*thief*, *third*).

At *u* er stumt i adskillige Forbindelser, er ikke omtalt, ligesaalidt som *y*'s konsonantiske Udtale er berört.

At Læren om Vokalernes og Dobbeltvokalernes Udtale — et vigtigt Punkt i den engelske Lydlære — mangler, er paafaldende, men hörer formodentlig til det Hornbeckske System.

P. 9. «Naar den ubest. Art. kommer umiddelbart foran et Subst., som begynder med en Vokal eller et stumt *h*, saa tilföier man for Vellyds Skyld et *n*.» Istedetfor en Vokal maa der naturligvis staa «en Vokallyd», da det jo hedder *a ewe*, *such a one* etc.

P. 10. «Dyr, hvis Kjön ikke kjendes (!), og livlöse Gjenstande ere af Intetkjönnet.» Forf. synes ved at anföre denne komiske Regel allerede at have glemt, at han P. 9 har givet en anden Regel for Intetkjön. — Som Exempler paa Hunkjönsords uregelmæssige Dannelse af Hankjönsord anföres kun to Ord, medens de sædvanlige Grammatikker anföre flere. Strax efter sammenblandes Hunkjönsord dannede ved Hjælp af Endelser af Hankjönsord med Hunkjönsord, som ere af en ganske anden Stamme end (de tilsvarende) Hankjönsord (*hero* - *heroine*, *brother* - *sister*).

P. 12. «Ord paa *oof* beholde i Reglen *f* i Fleertal og tilföie blot et *s*.» Ufuldstændigt; thi den samme Regel gjælder Ordene paa *ief*, *rf* og *ff*.

P. 15. Den urigtige Bemærkning, at «et Slags Formindskelses-Komparativ dannes ved at föie *ish* til Positiv», er uforandret gaaet over fra tidligere Grammatikker, og indsat her

istedetfor i Orddannelseslæren, hvor den hörer hjemme. — «Nogle Adverbier danne ligeledes deres Comparativ uregelmæssigt: *much*, *more*, *most*; *ill*, *worse*, *worst*.» Mon Superl. ikke er uregelmæssigt? og mon *much* og *ill* kun ere Adverbier, hvad man jo maa tro, tilmed da de ikke ere opförte under de uregelmæssig komparerede Adjektiver? Forövrigt hörer Bemærkningen hen under Afsnittet om Adverbierne, hvor den da ogsaa for Sikkerheds Skyld gjentages. — «Superlativet dannes for nogle Adjectiver ved at Endelsen i Positiv eller Comparativ foröges ved *most*: *nether*, *nethermost* etc.» Urigtig udtrykt, da disse Adjektiver mangle Positiv, og kun have en Præposition eller et Adverbium som Stammeform.

P. 17. Hvorfor Forf. opstiller *whom* som Obj. og strax efter *which* og *to which* som Obj., er ikke klart, og kan vel neppe have været det for ham selv. — *what* synes Forf. ikke at ville anerkjende som relativt Pronomen, idetmindste er det ikke nævnt blandt disse.

P. 18. Brugen af de relative Pronominer er anført, men for Afvexlings Skyld ikke Brugen af de interrog. — «Pronominerne *who*, *which*, *what* forenes ofte med *ever* og *soever* etc.» Denne Bemærkning er — formodentlig ved en Fejltagelse — knyttet til de interrog. istedetfor til de relat. Pronominer, hvor den jo hörer hen. — «Naar Talen er om to, bruges Comparativet istedetfor Superlativet.» Hvorledes denne Regel falder ind under de ubestemte Pronominer, er vanskeligt at forstaa

P. 20. Verbernes Inddeling i 3 «Hovedslags: de active, de passive og de intransitive eller neutrale» tyder ikke paa nogen skarp grammatisk Opfattelse.

P. 22. «Conjunctivet udtrykker Handlingen som afhængig af et foregaaende Verbum, der medförer Begreb af Tvivl eller Uvished.» Mon Forf. har gjort sig selv Rede for denne Forklaring? Mon i Sætn.: *if it were so, there would be no Venice*, Konjunktiv udtrykker Handlingen som afhængig af et foregaaende Verbum? — Fremstillingen af Tidernes Dannelse, f. Ex. Impf. og Præs. Part., er ufuldstændig, idet den derved indtrædende Vokalforandring og Konsonantfordobling slet ikke er omtalt.

P. 23. «Conjunctivet har i de engelske Verber ingen særskilt Form.» Denne Regel kan neppe fremsættes saa bestemt. — Ved Opstillingen af Hjælpeverbernes og det regelrette Verbums Konjugation har Forf. ikke sparet paa Plads; thi af Bogens 58 Sider optages hele 15 deraf.

P. 39. «Af disse forældede Verber sædvanligst kun *to wit*, som ved Anförsler i Betydning af «nemlig» almindeligt skrives *viz.* : og udtales da gjerne *namely*.» Det synes, at Forf. er uvidende om, hvad dog enhver flink Elev ved, at *viz.* er en Forkortning af *videlicet*; ved han det, har han ialfald udtrykt sig meget uheldigt.

I Fortegnelsen over de uregelrette Verber maa det vel kaldes unödvendig Fyldekalk at opstille henved 50 sammensatte Verber, der gaae aldeles som de enkelte.

P. 51. Blandt de upersonlige Verber anföres *it happens.* Det er uheldigt, da dette Verbum netop hyppig i Engelsk — til Forskjel fra det tilsvarende danske — bruges personligt. — Et upersonligt Verbums Konjug. opstilles saaledes: *it rains* eller *does rain*; *it rained* eller *did rain.* Hvilken Tanke Forfatteren har forbundet med Anvendelsen her af *to do*, er mig dunkelt.

P. 52. «Spörgende og nægtende konjugeres det saaledes: *Does not it rain? did not it rain?* etc.» Sligt behöver ingen Kommentar; Enhver ser det komplet Urigtige i Ordstillingen. — «Det upersonlige Verbum «der er» hedder i Enkeltt. *there is, there was* etc. og i Fleert. *there are, there were* etc.» Mon Forf. har tænkt ved at kalde «der er» (*there is*, *there are*) et upersonligt Verbum? — I Afsnittet om Adverbier gives den fejlagtige Regel, at de Adjektiver, som ende paa *e*, forandre denne Vokal til *y*; der skulde naturligvis staa: «de Adjekt., som ende paa *le* (*noble*, *nobly*).» Forf.s Tankelöshed viser sig her tydelig; thi blandt Ex. anföres: «*wise, wisely*» (og ikke efter Forf.s Regel *wisy*).

Præpositionerne ere inddelte i 9 Klasser, hvorved der fremkommer det Uheldige, at flere Præpositioner opföres paa 2—3 forskjellige Steder, og deres Betydning derved ganske splittes.

Af Konjunktionerne mangle adskillige af de almindeligste, navnlig Tidskonjunktionerne, som slet ingen Rubrik have faaet, f. Ex. *when*, *while*, *before*, *till*; fremdeles *nevertheless, whether - or* etc. Enkelte Konjunktioner ere henförte til temmelig paafaldende Klasser; saaledes henregnes *as soon as* til de kausale.

Disse Exempler kunne foröges med mange flere, men jeg haaber, at de anförte ere tilstrækkelige til at vise Beskaffenheden af det Værk, Hr. Hornbeck byder os til Brug i Skoler og ved privat Undervisning, samt til at godtgjöre, at min Dom ikke er for stræng. Bliver 2den Del, Ordföjningslæren, i samme Smag, kunne vi vente et interessant Stykke Arbejde.

Aarhus d. 16de Marts. **L. Kleisdorff.**

Efterat ovenstaaende Anmeldelse var skreven, har Hr. H. — formodentlig foranlediget ved en Kritik af Hr. Sproglærer Listov i «Dagbladet» d. 18de Marts — ladet P. 9 og 10 omtrykke, men derved yderligere foröget sit Synderegister af grammatisk Nonsens. Som Exempel blot fölgende Regel: «Hovedord, som betegne Dyr af ubekjendt Kjön og livlöse Gjenstande, ere af Intetkjönnet, hvad Begrebet angaaer». Her optræder Hr. Hornbeck, hvad der forövrigt hos ham ikke er ganske sjeldent, som Mystiker.

D. 25de Marts. *L. K.*

Bemærkninger til nogle Lærebøger i Engelsk.

N. Eibe, Engelsk Sproglære 1861.
- — Kursus paa 100 Timer i Engelsk efter Ollendorfs Methode 1863.
G. Fistaine, Engelsk Parleur, 2den forøgede og forbedrede Udgave 1862.
- — Dansk-engelsk Tolk. 3die Oplag 1863.
A. Larsen, Veiledning til en korrekt engelsk Udtale 1860.
C. Beckwith-Lohmeyer, Engelsk Sproglære. 2den gjennemsete og forandrede Udgave 1863.
- — Verbal Distinctions 1861.
C. Maribo, Engelsk Formlære. 6te Oplag 1856.
S. Rosing, Kortfattet engelsk Formlære. 6te Udgave 1864.

Det vil maaske have undret en og anden, at dette Tidsskrift aldrig har indeholdt Anmeldelser af Lærebøger i det engelske Sprog, medens tydske og franske Sproglærer have været gjorte til Gjenstand for udførlige Bedømmelser. Dette har dog en naturlig Grund deri, at de engelske Sproglærer, der i den senere Tid ere udkomne hertillands, dels ere saa kortfattede, dels have en saa udelukkende praktisk Retning, at de ikke egentlig henhøre under dette Tidsskrifts Omraade. Dette er ingenlunde ment som nogen Daddel mod vedkommende Bøger eller Forfattere; den praktiske Side har naturligvis sin Berettigelse ligefuldt som den videnskabelige, og Forholdet er vist en naturlig og nødvendig Følge af den stedmoderlige Behandling og den underordnede Plads i den offentlige Undervisning, som hos os hidtil er bleven det engelske Sprog tildel, saa at Lærebøger af større Udførlighed eller mere videnskabeligt Tilsnit maaske ikke engang vilde finde Kjøbere. Paa Grund af den Interesse det engelske Sprog har netop for os, baade som det os nærmest beslægtede af de ikke nordiske Tungemaal, og som et Sprog, paa hvilket det Danske har udøvet en ikke ganske umærkelig Indflydelse, tør det vel være tilladt at haabe, at den nærmeste Fremtid vil bringe en Forandring heri. Naar jeg uagtet det Anførte skal tillade mig kortelig at omtale de vigtigste af de i de senere Aar udkomne Bøger, der behandle det engelske Sprog, saa sker det ikke egentlig for at anmelde dem, hvilket jeg maa overlade til mere competente Dommere, men mere for dertil at knytte nogle Bemærkninger vedkommende den engelske Sproglære i Almindelighed.

Rosings engelske Formlære er meget kortfattet, men indeholder i Forhold til sit Omfang utrolig meget, og kan vel i det Hele kaldes et Mønster i sit Slags, hvorfor den ogsaa er almindelig anerkjendt; den har intet om Udtalen. Det eneste jeg ved at indvende, er det opstillede Imperf. Konj., som maaske hellere kunde have været borte; det adskiller sig fra Indikativ kun i 2den Pers. Enkelttal, som mangler Endelsen *st* og er ligelydende med de øvrige Personer: *thou loved*; denne Form maa vel nu ansees for uddød.

Maribos Bog indeholder en god og vel ikke udtømmende men dog temmelig udførlig Fremstilling af Reglerne for Udtalen og Retskrivningen, dertil Formlære og et Tillæg om Hjælpeverbernes Brug; dens Godhed og

Brugbarhed i det Hele er, ligesom Rosings, almindelig anerkjendt. — Ved Fremstillingen af Udtalen er det en Egenhed, at Vokalernes Udtale kun er betegnet som: den lange, den aabne, den lukkede o. s. v. uden Tilføielse af de omtrentlig tilsvarende Bogstaver i Dansk (f. Ex at det lange e udtales ii, det lange i ei o. s. v.) hvilket er overladt til den mundtlige Forklaring. — Med Hensyn til Konjunktiv gaar Maribo til den modsatte Yderlighed af Rosing, idet han hverken anerkjender noget Præsens eller Imperf. Konj. (undtagen af *to be*) og siger at det saakaldte Præs. Konj. i Virkeligheden er Infinitiv med Udeladelse af et Hjælpeverbum, f. Ex. *if he say so = if he shall say so.* Dette er en af de Feiltagelser, der skyldes de i det ældre Sprog aldeles ukyndige engelske Grammatikere; Konjunktivens Lighed med Infinitiv er rent tilfældig. — Tillæget om Hjælpeverberne behandler denne vigtige Del af Syntaxen, navnlig det vanskelige Spørgsmaal om *shall* og *will*, mere udtømmende end nogen anden dansk-engelsk Lærebog. For Brugen af *shall* og *will* opstilles saadan Regel: »Naar den Talende er Subjekt til Verbet og tillige bestemmer den Handling eller Virksomhed, som Verbet udtrykker, — og naar den Talende hverken er Subjekt til Verbet eller bestemmer Handlingen eller Virksomheden, — bruges *will*; i andre Tilfælde bruges *shall*»; — og det søges nu ved en Række Exempler og med adskillig Skarpsindighed godtgjort, at alle tilsyneladende Uregelmæssigheder i Brugen af disse Hjælpeverber lade sig forklare i Overensstemmelse med denne Regel. Regelen forefalder i sig selv noget underlig og umotiveret; det er ikke let at se, hvorfor Brugen netop skal være saaledes, og Anvendelsen synes heller ikke i alle Tilfælde at slaa til uden Tvang. Saaledes f. Ex. »*I purpose to come down next week, if you shall be there, or any other week, that shall be more agreeable to you*». »Her ligger altsaa en tænkt Bestemmelse til Grund, nemlig den Andens Nærværelse der, og at det i en eller anden Uge vil være ham behageligt, at den Talende kommer. Den Talende er ikke Subjektet i Sætningen med *shall*, men bestemmer dog paa en Maade Virksomheden, altsaa bruges *shall.*» Jeg skal tillade mig at foreslaa en anden Forklaring, som ialfald er noget simplere, og som ogsaa forekommer mig at slaa nogenlunde til i de enkelte Tilfælde, uden at jeg dog med nogen Bestemthed tør paastaa, at det er den rette. For det Første maa det naturligvis vel erindres, at der kun er Tale om det rene Futurum. Saasnart der tænkes paa Subjektets Villie, bruges ligesom i Dansk: *will*, og saasnart der paa den anden Side tænkes paa nogen Slags Tvang, Befaling, Bestemmelse, kort sagt Underkastelse under en Andens Villie, bruges ligesom i Dansk: *shall.* Men for det rene Futurums Vedkommende forekommer Sammenhængen mig snarest at være saaledes: at *shall* er at betragte som det egentlige Hjælpeverbum for Futurum, og at Brugen af *will* (i 2den og 3die Person) kun er en Undtagelse, til Grund for hvilken synes at ligge en Slags Høflighed, naar man taler til Andre eller om Andre (2den og 3die Person), hvorom der naturligvis ikke bliver Tale i Forhold til En selv (1ste Person), eller om man vil: en Omhyggelighed for at undgaa den Misforstaaelse, at man skulde tænke paa nogen Slags Tvang (som ellers udtrykkes ved *shall*), en Misforstaaelse, hvorom der atter ikke bliver Tale i Forhold til En selv. Ligeledes falder denne Grund til at bruge *will* bort, saasnart Noget ikke udsiges ligefrem, affirmativt, men indirekte, betingende o. s. v. Jeg skal ikke her indlade mig paa at deducere dette udførligere, og paavise Regelens Anvendelse i de enkelte Tilfælde, men jeg tror

man ved nærmere Prøvelse vil finde, at den slaar temmelig godt til, og den indlægger ialfald en fornuftig Mening i en ellers tilsyneladende vilkaarlig Sprogbrug. — Om den Konstruktion: *I am to* — med Infinitiv siger Forfatteren, at den kan betragtes som en Forkortelse af: *I am going to*, og har altsaa ikke lagt Mærke til den temmelig betydelige Forskjel mellem disse to Udtryksmaader, en Forskjel, som jeg heller ikke erindrer noget andet Sted at have seet udtrykkelig fremhævet. *I am going to* betegner kun det nær Forestaaende, tildels med Bibegreb af Hensigt; men *I am to* betegner en Bestemmelse, at Noget er bestemt, fastsat saa eller saa, hvad enten nu denne Bestemmelse udgaar fra Subjektet eller fra Andre.

A. Larsens «Veiledning til en korrekt engelsk Udtale» er ikke egnet til Skolebrug, undtagen maaske i lærde Skoler, men mest beregnet paa at bruges til Selvundervisning og til Raadførsel i Tvivlstilfælde, idet den paa Grund af sin Udførlighed til Nød skal kunne træde istedetfor et Udtalelexikon.

Beckwith-Lohmeyers engelske Sproglære giver en temmelig udførlig Behandling baade af Formlæren og Syntaxen, intet om Udtalen. Den indeholder vistnok mange gode Ting, men maa vel i det Hele ansees for mindre brugbar, da det Gode i den er ligesom begravet under en Masse Sager, der intet have at gjøre i en engelsk Grammatik for Danske, en Følge af at den væsentlig er et Uddrag af flere engelske Grammatikeres Arbeider. Forfatteren synes at have overseet, at en Grammatik for Indfødte og en Grammatik for Udlændinge ere to meget forskjellige Ting.

Samme Forfatters «Verbal Distinctions» giver en Række Sammenstillinger af Ord, der skrives forskjellig, men udtales ligedan, f. Ex. *ail-ale*, *awl-all*, — eller skrives ens, men udtales forskjellig, f. Ex. *bow*, et Buk-*bow*, en Bue, *lead*, Bly - *lead*, at lede, — eller betones forskjellig: *ex'tract* -*extract'* o. s. v. Dette synes at være en lærerig og interessant Maade at indøve Udtalen paa; ved Enkeltheder er dog et Par Bemærkninger at gjøre. Naar *tongue* anføres at være ligelydende med *tong*, saa er dette ialfald, saavidt jeg ved, ikke den almindelige Udtale; det sidste (Dsk. Tang, Sv. tång) er Rim paa *song*, det første derimod (Dsk. Tunge) Rim paa *sung*. — Mellem *the* og *thee* er kun en theoretisk Lighed, som ingen Virkelighed har udenfor engelske Ordbøger, og som kun skriver sig fra det engelske Sprogs Mangel paa en korrektere Maade til at betegne Lyden af e i *the*; dette har nemlig i det virkelige Sprog noget nær den samme Udtale som det danske tonløse e f. Ex. i: begaa. — At gjøre *sign* og *scion* til ganske ligelydende, er vel at indrømme den skjødesløse Udtale for stor Ret; det samme vilde jeg gjerne sige om *earn* = *urn*, men da flere, selv engelske, Orthoepister i den senere Tid benegte Forskjellen i dette og lignende Tilfælde, tager jeg maaske Feil heri. — Forfatteren kjender ingen Forskjel mellem *w* og *wh*; nu er det vel saa, at der i den senere Tid (dog navnlig i Amerika) er en Tendens til at sløife *H*'et i *wh*, men endnu maa det dog vistnok siges at være tilstede. — Forskjellen mellem *close* adj. og *close* verb. samt de øvrige af denne Klasse betegnes ved Accent over Vokalen i første Tilfælde (*clóse*, *gréase*) og en Tværstreg over Vocalen i sidste Tilfælde (*clōse*, *grēase*), hvorved formodentlig menes, at Vokalen i sidste Tilfælde har en noget længere Udtale, og saaledes forholder det sig unegtelig ogsaa, endskjønt jeg ikke noget andet Sted har seet dette paavist, men dette er vel en nødvendig Virkning af den forskjellige Udtale af *S*, og det er vel altsaa denne, som maa siges at udgjøre den egent-

lige Forskjel. — Ordene *Cement*, *Decrease* og *Perfect* opføres ialfald i Ordbøgerne med samme Betoning for alle Betydninger, nemlig de to første med Tonen paa sidste Stavelse, og *perfect* med Tonen paa første. — Den paa de sidste sex Sider gjorte Sammenstilling af Ord, der adskille sig derved, at det ene begynder med *H*, det andet uden *H* (*ail-hail* o. s. v.) kunde vistnok være en nyttig Øvelse i en *spelling-book* for Cockneys og Beboere af visse andre Egne af England, der have en eiendommelig Gave til at confundere *H* og Ikke-*H*, men da den danske Tunge, saavidt vides, er fuldkommen fri for denne Feil, kan det ikke sees, hvad en saadan Sammenstilling skal tjene til her.

Fistaine's dansk-engelske Tolk, som er en Bearbeidelse af Jones's tydsk-engelske Original, indeholder en populær Fremstilling af Udtalen og Formlæren, en alfabetisk Fortegnelse over de uundværligste Ord, samt en større Samling af Ord, Talemaader og Samtaler. Udtalen af de engelske Ord og Sætninger er gjennemgaaende angivet med de nærmest tilsvarende danske Bogstaver. Bogen er vistnok meget hensigtsmæssig, hvorom dens store Udbredelse ogsaa vidner, navnlig er den tilføiede Gjengivelse af Udtalen nyttig; thi ligesaa uheldig en saadan bogstavelig Gjengivelse vilde være i et sprogvidenskabeligt Værk, ligesaa hensigtsmæssig er den i denne Bog, som vel nærmest er beregnet paa den mindre dannede Klasse, for hvem det ikke kan komme saa nøie an paa Finesserne. For *w* kunde der dog maaske være funden en heldigere Betegnelse end: uv. — I et Par Forord meddeles den Oplysning, at de to foregaaende Oplag have bestaaet hver af 1500 Exemplarer, som ere udsolgte i temmelig kort Tid, og at Forfatteren paa Grund deraf har anseet det for Pligt at lade dette, 3000 Bind stærke, Oplag udkomme aldeles uforandret.

Af samme Forfatters engelske Parleur er udkommet 2det forøgede og forbedrede Oplag. Den indeholder en udførlig Fremstilling af Udtalen (som fordetmeste er ordret[1]) udskrevet af Walker's «Principles» eller Indledningen til hans «Pronouncing Dictionary»), Formlære og Parleur. Udtalen er gjennemgaaende betegnet ved Tal over Vokalerne, og Tonevægten ligeledes gjennemgaaende angivet, hvilket er en stor Fordel; dog er det vel mindre heldigt og en Smule forvirrende, at den sidste er angivet ved 3 forskjellige Tegn, nemlig dels ved Accent over Vocalen, f. Ex. *mány*, dels ved Accent efter Vocalen, f. Ex. få'ther, og dels ved Apostroph efter Vocalen, f. Ex. quå'drånt Forresten er vel den i de nyere Lærebøger almindelig optagne Maade, nemlig Accent efter hele Stavelsen (f. Ex. *man'y*) meget mere betegnende. — Den ved 2det Oplag foretagne Forbedring bestaar væsentlig i Anmærkninger under Texten, indeholdende en af Flügels store engelske Ordbog taget Angivelse af de engelske Orthoepisters forskjellige Betegningsmaader af Udtalen i en Del Tilfælde, hvor de afvige fra hverandre. Disse Anmærkninger synes, ifølge Yttringerne derom i Fortalen, nærmest at have et polemisk Formaal, nemlig ved Paavisning af denne Uenighed mellem selve de engelske Orthoepister at svække Virkningen af visse Angreb, der have været gjorte paa

---

[1]) Undertiden ogsaa vel ordret, f. Ex. naar det hedder, at *g* har den haarde Udtale i sachsiske Ord. Dette kan være vel nok i Engelsk, hvor *Saxon* hyppig bruges i samme Betydning som *Anglosaxon*, men i en dansk Lærebog klinger det noget gaadefuldt.

Forfatterens Udtale, og til dette Øiemed ere de ogsaa meget tjenlige, navnlig for de Ukyndiges Vedkommende, foruden at de i sig selv have ikke liden Interesse; dog gjør man vel i at erindre, at Sagen i sig selv ikke er fuldt saa broget, som den paa denne Maade let faar Udseende af. — I selve Texten ere saagodtsom ingen Forandringer foretagne, hvortil der dog nok kunde have været Grund, dels i Betragtning af, at Walker nu er et halvt Aarhundrede gammel, og dels fordi en Revision rimeligvis vilde have ført til Udfyldning af en Del Mangler, der i et Arbeide af en saadan Udførlighed ere saa paafaldende, at de kun kunne skrives paa Skjødesløshedens Regning. Saaledes nævnes der intet om, at *a* har den lange (alfabetiske) Udtale foran Endelserne *-nge* og *-ste* (*change*, *haste* o. s. v.) foruden i en hel Del enkelte Ord (*chamber*, *ancient*, *scarce* o. s. v.), heller intet om, at alle Vokaler faa den alfabetiske Udtale foran Endelserne *-re* og *-le* med Konsonant foran (*noble*, *acre*, *idle* o. s. v.), intet om, at *o* har denne Udtale foran *ll*, *ld*, *lt*, *ls* foruden i en hel Del enkelte Ord (*most*, *both* o. s. v.). — S. 3. Udtalen af det engelske *aw* (*a* i *all*, *false* o. s. v.) forklares saaledes, at den »omtrent er lig aabent dansk aa, eller undertiden mere lukket som o«. Det er jo bekjendt nok, at det netop forholder sig omvendt, at nemlig det engelske *aw* eller å (ikke undertiden, men altid) er mere aabent end det danske aa, saa at det nærmer sig a. — S. 20. Ved Regelen for det lange *o* er der (maaske nærmest foranlediget af nogle Bemærkninger derom i min »Veiledning«) i 2den Udgave foretaget en Modification, idet Udtrykket: »svarer til det danske o i Kone« er forandret til »svarer nærmest til« o. s. v., og der er tilføiet: »men er dog ofte lidt mere aaben eller maaske rettere lidt mindre ren end den danske«; men den forrige Betegningsmaade: oh er fremdeles beholdt. Da det engelske *o* ligger imellem o og aa, kan det vel synes at være en Smagssag, hvilken af disse to Bogstaver man bruger til at betegne det med, men det forekommer mig dog, at det sidste bør have Fortrinet, ikke alene fordi det, saavidt jeg kan høre, ligger nærmere det rette (hvorom der jo kan være forskjellige Meninger) men ogsaa af andre Grunde. For det Første fortjener det vel at lægges Mærke til, at den engelske Udtale netop aldeles mangler de danske fremskudte Vokaler: ö, y og det lukkede o, som slet ikke kunne udtales af Engelskmænd[1]); hertil kunde man endog gjerne føie det danske u; thi uagtet det almindelig hedder, at *oo* udtales som dansk u, dels langt som i *tool*, *roof*, *room*, dels kort som i *foot*, *good*, saa ved dog den, der taler Engelsk rent, at det i begge Tilfælde er en Kjende mere aabent og mindre fremskudt end det danske u. Og for det Andet kunde vel ogsaa den Omstændighed fortjene et Hensyn, at i de Ord, som det Danske og Engelske have tilfælles, svarer det engelske *o* (forsaavidt det ikke svarer til dansk e) oftest til dansk aa, sjelden til o. Saaledes: *doe* - Daa, *go* - gaa, *low* - lav, Sv. låg, *so* - saa, *sow* - saa, *bestow* - Sv. bestå, *toe* - Taa, *hole* - Sv. hål, *soul* - isl. sál, *hold*, *fold*, *kold* - holde, folde, kold (udt. kaald o. s. v.), *hope* - Haab, *soap* - Sv. såpa o. s. v. Paa den anden Side svarer det danske lukkede o oftest til *oo* i Engelsk (sml. Noten under Texten) f. Ex. Bod - *booth*, god - *good*, Mod - *mood*, Rode - *rood*, stod - *stood*, to - *two* o. s. v. At betegne det engelske *o* ved aa synes derfor i

[1]) Naar en Engelskmand skal forsøge paa at udtale det lukkede danske o f. Ex. i Kone, saa vil han i Regelen ikke falde paa at udtale det som det engelske *o*, men som det engelske *oo* (»*koony*«).

alle Maader det naturligste i en engelsk Grammatik for Danske, medens Betegningsmaaden: o eller oh tjener til at fordunkle Stammeslægtskabet mellem Sprogene, og er indkommen fra de tydske Grammatiker (hvor den naturligvis er aldeles i sin Orden). — Til ovennævnte Regel om *o* tilføier Forfatteren under Texten følgende Anmærkning: «*O*-Lyden i Engelsk har forøvrigt mange Nuancer, som det er vanskeligt nøiagtigt at skjelne og bestemme. Nogle tillægge det engelske *o* 3 Lyde, som da ere givne respektive i *not*, *note* og *prove*. De fleste give dog *o* 4 Lyde ligesom Walker, hvilke forekomme respektive i Ordene n$\overset{1}{\text{o}}$, m$\overset{2}{\text{o}}$ve, n$\overset{3}{\text{o}}$r, n$\overset{4}{\text{o}}$t, saaledes som af os angivet. Jameson paaviser ikke mindre end sex Lyde af *o* i Engelsk, hvilke han exemplificerer i Ordene *no*, *note*, *prove*, *love*, *nor*, *wolf*. Naar denne Lyd altsaa frembyder for selve de engelske Orthoepister saa megen Vanskelighed, indser man let, hvor vanskeligt det bliver nøiagtigt at tydeliggjøre dens Udtale for Fremmede». Dersom dette virkelig er Alvor, og ikke, som man gjerne kunde fristes til at tro, anlagt paa at gjøre Sagen saa broget som muligt, saa er det rigtignok enten en høist mærkelig Feiltagelse, eller en ligesaa mærkelig Begrebsforvirring. Det er nemlig saalangtfra at der hersker nogen Uenighed eller Usikkerhed hos de engelske Orthoepister angaaende Udtalen af *o*, at der tvertimod er yderst faa Ord med *o*, om hvis Udtale der er forskjellige Meninger. Forskjellen bestaar jo kun i Maaden at betegne Lyden paa, som i visse Tilfælde kan ansees for en ren Smagssag, idet den Ene betragter som Regel, hvad den Anden kalder Undtagelse. Naar saaledes f. E. *o* i en meget stor Mængde Ord udtales paa samme Maade som det engelske korte *u*, f. Ex. i *front* ligedan som i *hunt* (med andre Ord, naar denne Lyd i en Del Ord skrives *u*, i andre *o*), saa kan det være vilkaarligt, om man vil kalde dette en regelmæssig Udtale af *o*, og betegne det f. Ex. som den 5te Lyd af *o*, eller om man vil anse det for en Undtagelse og betegne det f. Ex. $\overset{2}{\text{u}}$. Den som opstiller 6 Lyd af *o* (*no*, *not*, *prove*, *love*, *nor*, *wolf*) betragter dem da alle som regelmæssige Udtalemaader af *o*; den der som Walker opstiller 4 Lyd af o: *no*, *not*, *prove*, *nor*, betragter da Ordene: *love*, *mother* o. s. v. og *wolf*, *bosom* o s. v. som Undtagelser, og betegner dem respektive ved $\overset{2}{\text{u}}$ og $\overset{3}{\text{u}}$. Den atter, der kun opstiller 3 Lyd af *o*, betragter ogsaa Ordene: *nor*, *storm* o. s. v. som Undtagelser, og betegner Vokalen i disse f. Ex. ved $\overset{3}{\text{a}}$. Dette sidste er jo egentlig i Formen det korrekteste, eftersom *o* i *nor* er netop den samme Lyd som *a* i *fall*, og det kan være overflødigt at bruge to Betegningsmaader til den samme Lyd. Dersom man vilde behandle f. Ex. *e* paa samme Maade, kunde man opstille: $\overset{1}{\text{e}}$ i *me*, $\overset{2}{\text{e}}$ i *met*, $\overset{3}{\text{e}}$ i *there*, $\overset{4}{\text{e}}$ i *pretty*, $\overset{5}{\text{e}}$ i *clerk*, og dette skulde da efter Forfatterens Udtryksmaade være: «Nuancer af *E*-Lyden». — Et andet Tilfælde, hvor Uenigheden mellem de engelske Orthoepister kun er tilsyneladende, er (som ogsaa Forfatteren har antydet) en Del ubetonede Endelser, nemlig i saadanne Ord som *cour'age*, *pen'ance*, *rem'nant*, *lin'en stu'dent*, *cov'et*, *du'el* o. s. v. hvis Udtale betegnes paa mange forskjellige Maader. Her træffer vistnok Webster det rette, naar han slaar alle disse Endelser sammen under én Udtale, uden dog at foreslaa nogen Betegning for samme. Vanskeligheden ligger kun i det engelske Sprogs Mangel paa en Betegningsmaade for denne Lyd; men da det danske virkelig har en saadan, er der ingen Grund for os til at følge med i Forvirringen; Lyden er nemlig det tonløse e i: aaben, Huset. Herhen er vist ogsaa at henføre *e* i Forstavelser (f. Ex. *become*, *reflect* o. s. v.) hvilket Engelskmændene af Mangel

paa noget bedre betegne som $\overset{1}{e}$ (dansk ii) men som i Virkeligheden er ligt det danske tonløse e (f. Ex. i bekomme). For os synes saaledes alt dette at være simpelt nok, og fra engelsk Standpunkt vilde maaske Sagen nemmest klares, om man, foruden de vedtagne $\overset{1}{e}$ i *me* og $\overset{2}{e}$ i *met* ogsaa opstillede et $\overset{3}{e}$ i *yes*, nemlig det korte lukkede e (i dsk. ledte), hvis Tilværelse i Engelsk ellers ikke anerkjendes af Orthoepisterne, og som maaske i betonede Stavelser kun vilde forekomme i faa Ord, ligesom det ogsaa turde blive vanskeligt at adskille fra $\overset{2}{i}$ (*i* i *pin*), navnlig paa Grund af Vokalernes forskjellige Aabenhedsgrad i de forskjellige Dialekter, men som i ubetonede Stavelser vilde blive den rette Betegningsmaade ialfald i de fleste af de ovenfor antydede Tilfælde. — Hvad i det Hele taget den engelske Udtales Usikkerhed angaar, da er denne i Virkeligheden langt mindre end man skulde vente, naar man betænker, hvilken Tendens den yderst forvirrede Retskrivning maa have til at forvilde Sproggehøret. Naar man saaledes ser, at f. Ex. *ea* maaske i Halvdelen af de Ord, hvori det forekommer betyder ii (*mead*, *heat*, *leaf* o. s. v.) og i den anden Halvdel: kort æ (*bread*, *sweat*, *deaf* o. s. v.), saa kan det vel vække Forundring, at saadant kan holde sig fra den ene Menneskealder til den anden, udenat saagodtsom et eneste af denne Mængde Ord er Gjenstand for Tvivl eller Meningsforskjel. I ét Tilfælde maa det indrømmes, at den engelske Udtale er temmelig vaklende, nemlig med Hensyn til det ubetonede *i*, der saavel i Forstavelser (*bitumen*, *direption* o. s. v.) som i Endelser (*finite*, *gentile* o. s. v.) vakler mellem ei og i[1]); dog har selv dette langtfra saameget paa sig, som det ser ud til; thi disse Ord ere, skjønt en Mængde i Antal, dog for den allerstørste Del yderst sjelden forekommende Ord, videnskabelige Konstudtryk o. desl. og det er saagodtsom kun i disse, at Udtalen er Tvivl underkastet, medens den i de mere almindelige er temmelig bestemt. — S. 26 siges i en Note, at *plaid* kun af affekterte Personer udtales plād; dette kunde vel være Tvivl underkastet. Jeg maa her forudskikke den almindelige Bemærkning, at medens det saakaldte gode Selskab naturligvis i Regelen er den høieste Autoritet for Udtalen som for Sprogbrugen i det Hele, saa gives der dog enkelte Tilfælde, hvori denne Autoritet neppe bør komme i synderlig Betragtning. Om f. Ex. det dannede Selskab (som let kan hænde) falder paa at udtale et eller andet Ord henhørende til Søvæsen, Landbrug el. desl. anderledes end dette Ord udtales der hvor det hører hjemme, og om en saadan Udtale skulde vinde en vis Udbredelse, saa vil den dog rimeligvis være feilagtig; her turde Bønder og Matroser være de bedste Autoriteter. Om saaledes fine Folk udtale Ordet *buoy*: *bwoy*, medens engelske ligesaavel som danske Sømænd simpelthen sige *boy*, — om Ordet *heather* (Lyng) af de fine Folk, der aldrig have seet en Lyngplante, udtales: hiiðer (formodentlig paa Grund af Ligheden med *heath*), medens Planten paa de Steder, hvor den vokser, kaldes *heth'er* (Rim paa *feather*), saa vilde jeg ikke betænke mig paa i begge Tilfælde at anse den sidstnævnte Udtale for den rigtigste og ialfald for fuldkommen berettiget. Det samme kan siges om *plaid*. Dette Klædningsstykkes Hjem er Skotland, og da det der

---

atham gaar endog saa vidt, at han affærdiger hele denne store Klasse 'd med den Bemærkning, at man kan udtale dem efter Behag, hvilket g maaske er at tage sig Sagen vel let.

udtales ligefrem: pleed (Rim paa *maid*), saa maa vel denne Udtale ialfald kunne lade sig høre.

Eibes er den sidst udkomne af de engelske Grammatiker og synes, saavidt jeg kan forstaa, at være en god og hensigtsmæssig Skolebog, hvorom jeg dog maa overlade Andre at dømme; den har ialfald én Egenskab, som ikke noksom kan roses, nemlig at den gjennemgaaende tager Hensyn til det danske Sprog. Saa naturligt end dette skulde synes at være i en Grammatik skrevet for Danske, saa er dog denne Bog, saavidt jeg har seet, den første engelske Grammatik, hvori dette kan siges virkelig at være skeet; thi vel findes ogsaa i tidligere Lærebøger en Sammenligning med Dansk nævnt paa Papiret, men med Udførelsen har det ingen Art; Hestefoden, nemlig den tydske eller engelske Original, stikker frem overalt. I Forbigaaende bemærket vil det altid være misligt at lægge en Grammatik i hvilketsomhelst fremmed Sprog til Grund, selv om man anvender den største Omhyggelighed for at undgaa de Feil og Huller, som hvert Øieblik ville indsnige sig, og hvor saadan Omhyggelighed mangler, bliver Resultatet aldeles absurd. Dersom der fra denne Forfatters Haand kunde udkomme en udførligere Behandling af den engelske Grammatik, navnlig Syntaxen, efter de samme Grundsætninger, vilde der vistnok ske det engelske Sprogs Studium og Lærerne i Engelsk en væsentlig Tjeneste. Ved Enkeltheder skal jeg tillade mig et Par Bemærkninger. Naar der (S. 11-12) opstilles fire Kasus: Nom. Gen. Dat. og Acc., saa hænger dette maaske sammen med det Maal, Forfatteren (ifølge Fortalen) har havt for Øie, nemlig at udarbeide den engelske, tydske og franske Grammatik efter samme Plan; men heri bør man vel ikke gaa saa vidt, at man frembringer en kunstig Lighed der, hvor der ingen er, saameget mere, som Forholdet her er netop det samme i Engelsk og Dansk, nemlig at en særegen Form for det objektive eller afhængige Forhold ikke findes udenfor Pronomenerne og en særegen Form for Dativ slet ikke. Det samme synes mig ogsaa at gjælde om Verbernes Bøining (S. 26 flg.), som her fremstilles med Opførelse af alle mulige Tider (Præs. Imp. Perf. Plusq. Fut. Fut. exact.) og alle mulige Maader (Indik. Konj. Conditionalis o. s. v.). Skulde det ikke være mere i Overensstemmelse med det engelske og danske Sprogs virkelige Tilstand at sløife en stor Del af dette. Med samme Grund som man opstiller en Conditionalis: *I should love*, kunde man opstille: *I may love*, som da snarest maatte kaldes Konjunktiv o. s. v. Dog fremsætter jeg dette mere som et Spørgsmaal end som en bestemt Paastand, idet jeg indrømmer Muligheden af at der kan være overveiende Grunde som tale for den her brugte Maade. S. 13. »*a friend of my father's*, en af min Faders Venner». Da denne Forklaring nu stadig er bleven gjentaget fra den ene engelske Grammatik til den anden, selv i dem, der ere skrevne af Engelskmænd, uden mig bekjendt at være berigtiget i nogen, kan den ikke lægges Forfatteren mere end Andre til Last; men at den ikkedestomindre er feilagtig, er sikkert nok. Enhver, der virkelig kan tale og tænke Engelsk, vil, ialfald naar han tænker lidt nøiere over Sagen, være enig i, at f. Ex. *a friend of mine* ikke (som den gjængse Forklaring lyder) betyder: »en af mine Venner», hvilket hedder ligefrem: *one of my friends*, men: »en Ven af mig». Selv den, der ikke er saa hjemme i Engelsk, at han føler Sandheden heraf, vil paa Forhaand kunne finde dette sandsynligt; thi da »en af mine Venner» paa Engelsk kan hedde og hedder: »*one of my friends*», kan der ikke indsees nogen Grund, hvorfor

Sproget skulde ved Siden deraf danne et saa besynderligt Udtryk for at betegne netop det selvsamme; og paa den anden Side findes der i Engelsk intet andet tilsvarende til den danske Vending: «en Ven af mig» end netop dette: *a friend of mine.* Dersom man paa Dansk kunde sige: «en min Ven», ligesom man kan sige «denne min Ven» (*this friend of mine*) saa vilde dette netop svare til det engelske *a friend of mine.* Et andet Exempel: *This is a discovery of Newton's* betyder ikke: «dette er en af Newtons Opdagelser», men: dette er en Opdagelse af Newton, denne Opdagelse tilhører Newton (uden Hensyn til om han har gjort flere Opdagelser eller ikke). I Praxis kan det vistnok i mange Tilfælde komme noget nær ud paa ét, hvorledes man oversætter det, men i mange Tilfælde gjør det ogsaa en mærkelig Forskjel, foruden at Spørgsmaalet i sproglig Henseende er af Interesse. Saaledes f. Ex. *Some pictures of Mr. Smith's were sold.* Dette skulde efter den almindelige Forklaring oversættes: «nogle af Mr. Smith's Malerier bleve solgte», men det betyder: «nogle Malerier tilhørende Mr. Smith bleve solgte», og det er ingenlunde Meningen, at han skulde være Eier af flere. *It was a mistake of mine* betyder ikke: «det var en af mine Feiltagelser», men «en Feiltagelse af mig», Feiltagelsen var min og ingen andens. *He lives in a house of his own,* ikke: «han bor i et af sine egne Huse», men «han bor i et Hus, som han selv eier, han eier selv det Hus han bor i». *I do not like those eyes of his,* jeg kan ikke lide disse hersens Øine han har (her kan ikke synderlig være Tale om mere end ét Par). Den almindelige Forklaring af denne Vending, nemlig at det foran *of* gaaende Substantiv underforstaaes (f. Ex. *a soldier of the king's = a soldier of the king's soldiers*), er altsaa falsk. Dersom der i det Hele skal underforstaaes Noget (som jeg betvivler), saa maa det være et Ord der betyder Eiendom, hvad der tilhører En i Almindelighed, saa at f. Ex *some pictures of Mr. Smith's* blev at forklare: nogle Malerier af det som tilhører Hr. Smith Udtrykkene: *of mine, of his, of Mr. Newton's* o. s. v. betyde nemlig kun: mig, ham, Mr. N. tilhørende. Vel kunne de, efter Sprogets nuværende Regler, ikke stricte grammatisk forklares uden at underforstaa et eller andet, men i Virkeligheden tror jeg ikke, at der mangler noget, idet jeg anseer *of mine* o. s. v. kun for et Slags Genitiv, og Oprindelsen dertil forekommer mig snarest at være denne: Sproget har havt Trang til at kunne bruge Genitiv i nogle Tilfælde, hvor de almindelige Genitivformer ikke vilde slaa til, saaledes efter den ubestemte Artikel og det demonstrative Pronomen, ligesom man paa Latin kan sige: liber quidam Catonis, og baade paa Dansk og Latin: hic liber Catonis, denne Catos Bog. Her kunde Sproget ikke taale: *a Cato's book, this C. b.*, og heller ikke godt: *a book of Cato, this b. of C.*, dels fordi Genitivformen med *of* ikke gjerne pleier at udtrykke et virkeligt Eiendomsforhold, dels fordi der i mange Tilfælde vilde opstaa Tvetydighed. Sproget greb da, for at gjøre Sagen utvivlsom, den Udvei, til det sidste Udtryk endnu at føie Genitivmærket: *a book of Cato's.* Dette er imidlertid blot en Formodning, som maa staa ved sit Værd: Oprindelsen kan maaske have været en ganske anden; men hvad der er aldeles vist er, at Udtrykket i det nuværende Sprog har den ovenfor angivne Betydning, og at den almindelige Forklaring er falsk. — S. 28. «Uregelrette Verber». Skulde det nu ikke være paatide, ogsaa i den engelske Grammatik at forkaste denne Benævnelse for de stærke Bøiningsmaader? Jeg mener naturligvis ikke, at der i en Bog som denne skulde opstilles noget lærd Kon-

jugationssystem; det er egentlig kun Navnet: »uregelret» jeg her vilde foreslaa forandret. Det er dog i sig selv en Besynderlighed, at en saadan Mængde Verber, der ere saa overmaade hyppig forekommende og af en saadan Vigtighed, at de gjerne kunne siges at udgjøre Sprogets Kjerne, skulle være forviste til det Pulterkammer, som kaldes »Anomala». — S. 51. Ved Passiv kunde det fortjene at bemærkes, at det engelske Sprog her er meget fattigere end det danske, da det (foruden Passivet paa -s) tillige mangler den Nuance, der i Dansk frembringes ved de to Hjælpeverber: er og bliver, og at man derfor ved Brugen af *to be* til Dannelse af Passiv undertiden maa vogte sig for Tvetydighed; saaledes betyder: *I was moved* baade: »jeg var rørt» og »jeg blev rørt», ligesaa *I have been* »jeg har været» og »jeg er bleven» o. s v. — S. 54. *The crying of this child annoys me. Crying* kaldes her Præs. Part. Dette er vel ikke saa afgjort; ialfald burde der vel gjøres opmærksom paa, at det engelske Sprog ogsaa ligesom det danske har Substantiver paa *-ing*, som ikke ere Participier, om end den tilfældige Lighed med Participium har frembragt nogen Confusion, saa at man ikke altid med Bestemthed kan sige, om et Ord er Subst. eller Partic. — S. 55. *Though he be rich*, betyder ikke: »uagtet han er rig», men: »om han end er rig».

Af samme Forfatter er udkommet: »Cursus paa 100 Timer i Engelsk, en Lærebog i det engelske Sprog, udarbeidet efter Ollendorfs Methode eller Anvisning til i sex Maaneder at lære at læse, tale og skrive et Sprog». Den store Udbredelse, som den Ollendorfskse Methode har vundet, synes at vidne tilstrækkelig om, at den medfører store praktiske Fordele; det er forresten en Egenhed, at den danske Bearbeider slet ikke med et Ord forklarer selve Methoden, hvori den bestaar, hvorledes man gaar frem ved Udøvelsen af den, hvad enten det nu er, fordi han tror, at dette tilstrækkelig fremgaar af de givne Materialier og deres Anordning, eller han er af den Mening, at Udøvelsen bedst overlades til Lærerens eget Skjøn; en Smule Forklaring vilde dog vist ikke have været af Veien. Da jeg ikke har seet den Ollendorfske Original, men kun den tydske Bearbeidelse af samme, ved jeg ikke, om det er den første eller den sidste, som her er lagt til Grund; i ethvert Fald synes Behandlingen at være fuldkommen selvstændig, saa at det danske Sprog kommer til sin Ret, og dersom det er den tydske Bog, der ligger til Grund, har Forfatteren undgaaet de Feil, hvoraf denne, ialfald i Læren om Udtalen, vrimler[1]). Den danske Forfatters Behandling af Udtalen saavelsom af Formlæren er ogsaa yderst kortfattet, idet den kun er bestemt til Rekapitulation af det som iforveien er praktisk indøvet. Brugen af: ah, eh o. s. v. til at betegne langt a o. s. v. er efter min Smag afskyelig; jeg kan ingen Grund se til i en dansk Lærebog at bruge den tydske og ikke den danske Maade at betegne Vokalens Længde paa. Ved a kan der være en Skygge af Grund, eftersom dette ikke kan fordobbles uden at blive til å, men hvad h har at gjøre i eh, ih, oh, ja endog i aah, er ikke let at forstaa. — At *t* i Endelserne: *-tion*, *-tious* o. s. v. skal udtales som s, er vel en Udtryksmaade, der er vel

[1]) Da denne Bog synes at blive meget brugt ogsaa hertillands, skal jeg nævne nogle af de forekommende Barbarismer: ingen Forskjel mellem det haarde og bløde *th*, heller ingen mellem *w* og *wh*; *anxious* udt. enkschios, *persuade* pörssjuäd; *a* i *waft* og de øvrige af den Klasse udtales som *aw*; i Ord som: *durable, plural, madam, German, altar* udtales *a* som i; *pretty* udt. prütti, *they* thæi o. s v.

ukorrekt selv for en Ollendorfsk Bog; vel er det saa, at naar man f. Ex. i *tradition* ombytter *t* med s, og saa gjør *i* til j (altsaa: tradisj-), saa fremkommer Forbindelsen sj, som er den i Dansk brugelige Betegning for Lyden *sh* (tydsk *sch*), men dette er dog en underlig mekanisk Fremgangsmaade; paa samme Maade kunde man f. Ex. sige, at i det engelske *sh* udtales *h* som j. Forklaringen er desuden virkelig vildledende; thi dersom man bogstavelig følger Forskriften at udtale *t* som s, saa fremkommer en aldeles falsk Udtale, nemlig den samme som i Fransk, hvor *t* i *-tion* virkelig udtales som s.

A. Larsen.

Blandinger.

Tillægsbemærkninger

til Afhandlingen om **sjældne Ord i norrön Skaldskab.**

Af ***Sophus Bugge*** [1]).

Til Side 87 [34]. — I Telemarken og Hallingdalen bruges Adjektivet *gaghalsa*, med tilbageböiet Hals; en Stridsöx med langt, oventil tilbageböiet Skaft siges i Hallingdalen at være *gagskjeft*.

Til Side 97 [20]. — Ogsaa i en Strophe i Eyrbyggja saga forbinder Egilsson *frænings fúrr* «Ormens Ild» og forklarer det som «Guld»; men Grunden under denne Forklaring svigter, se Guðbrandr Vigfússons Udgave, S. 35. 133.

Til Side 99 [21]. — Ved Indflydelse af *tistel* (carduus) synes *tistel* (temo) ogsaa at have forandret sin Betoning, ti begge Ord har samme Betoning, nemlig den, som med rette tilkommer et oprindeligt tostavelses Ord (se Westé Svenskt och Fransyskt Lexicon. Hos Dalin maa *tisst'l* carduus vel være en Feil for *tisst'l*).

Skulle fremmede sprog tales i skolen?

Af ***Ch. Beissel.***

Besvarelsen af dette spörgsmål findes i bestemmelsen af undervisningens formål både for selve disse sprog og for andre discipliner. Det mål, der foreligger ved sprogundervisningen, kan, så længe spörgsmålet holdes på den

[1]) Disse Tilföielser ere komne Redaktionen for seent i Hænde, til at de have kunnet indsættes som Anmærkninger under Afhandlingen.

almindelige skoleundervisnings område, ingenlunde betragtes som et praktisk. Den fremmede literatur skal göres tilgængelig for eleven, hans ideekreds skal udvides, hans blik skal åbnes for det fremmede, for at han, med dette som modsætning, kommer til en klarere bevidsthed af det egne. Foruden at grammatikken hjælper ham til forståelsen af det fremmede tungemål, skal den også bidrage til at klare, skærpe og udvikle hans tænkning. Uden at afstedkomme forstyrrelse kunne sprogene ingenlunde göre krav på selvstændighed. De må underordne og indordne sig ind under det hele, betragte sig som led i disciplinernes række, der, med modersmålet, det eneste duelige meddelelsesmiddel, som midtpunkt, danne ét afsluttet hele, hvis samlede stræben er, at bibringe de fornødne kundskaber, udvikle ånden, vække og opelske nationalitetsbevidstheden. Det er vel uomtvisteligt, at de levende sprog i forhold til deres betydning som dannelsesmiddel have og tildels kræve et altfor stort timeantal. For nogenlunde at erstatte det skår, de således göre i tiden for de øvrige discipliner, må de igen betragte sig som hjælpediscipliner og ved at give de andre, forsåvidt det er muligt, nogen större udstrækning formedelst et mere udviklet stof de tilføre dem, göre dem mere interessante for eleven, og bidrage til deres befæstelse. Ved dette bihensyn tabes intet for grammatikken; tvertimod, den vil vinde ved den dobbelte nytte, den gör, idet dens værd vil komme til at voxe i elevens öjne.

At tale et fremmed sprog ved undervisningen er utilladeligt på grund af dets middelbarhed. Kun modersmålet er og kan være umiddelbart hos eleven. Anvendes en fremmed tunge, er det dog kun modersmålet, som er det middel, hvormed han opfatter og fastholder undervisningsæmnerne; thi dette hævder indtil en senere tid, hvor der besiddes en stor færdighed i brugen af det fremmede mål, sin plads mellem tanken og dette ufølte sprog, som endnu ikke har kunnet vinde indgang. Det er begribeligt, at der nødvendig må gå en del af det meddelte materiale tabt, hvorved det hele bliver uklart, måske meningsløst. Det som opfattes, gribes ligesom omtåget, og når genstanden i den klareste form som oftest kræver al opmærksomhed og tænkning for at kunne tilegnes, så er det vist, at tilegnelsen er usikker, om ikke umulig, i et fremmed mål. At offre denne ene gren saamegen tid, at den nødvendige færdighed kan nås, en færdighed som den største del af eleverne aldrig opnå, vilde være at vende op og ned på tingenes orden, at göre bisagen til hovedsagen, at gribe efter ægget, medens man lader hönen løbe, og meget mere: det vilde være at göre den dannelse, den mindre begavede ellers kunde opnå, utilgængelig for ham, da han aldrig kommer i besiddelse af det middel, hvorved han skal erhverve den.

Der indslås imidlertid af nogle en anden vej til et lade börnene opdrage ligesom i to modersmål. Der behøves kun dertil, at man «parlerer, plauderer eller chatterer» med dem fra den tidligste barndom af, eller også sætter man dem i en skole, hvori der bruges et fremmed sprog ved undervisningen. Det er jo en ren vinding af ét sprog. Man behøver imidlertid kun at overveje, at barnet endnu ikke har nogen eller dog kun meget få former og vendinger af modersmålet, det kunde kalde sine — alt er flydende, alt svævende — og man vil indse, at denne sprogudviklingsproces ikke kan komme tilende uden forvanskning og blanding af de to elementer. Blandingen vil være större eller mindre, alt efter subjektets evne til at magte stoffet; men ialtfald tör man påstå, at nogen forvanskning finder sted på én

af siderne eller på begge, og at renheden hos mange først kommer i en senere alder, hos mange aldrig. Indførelsen af et fremmed sprog i en skole som undervisningssprog — eller at sætte börn i en skole, hvor et sådant bruges — er intet andet end at lade börnene qvasi emigrere midt i deres fædreland; det er en synd mod nationalitetens ukrænkelighed. Statsmændene forstå godt, at modersmål og nationalitet er ét; hvi skulde opdrageren overse det? Hvem der har set en af de omtalte stedmoderlige skoler, vil, efter at have kastet et blik ind i dens tilstand, tilstå, at, hvis der gives et tragisk syn på undervisningens skueplads, det da er et saadant polyglottisk, kosmopolitisk, chaotisk sprogfordærvelses- tankeforvirrelses- og nationalitetødelæggelses-institut. Sproget er den tænkende ånds udtryk — hvis aberne kunde tale, siger Herder, vilde man få at høre på noget utåleligt abesnak. — Men hvorledes vil man da kunne bringe nogen til at tale, når man snakker således for ham og med ham, at han aldrig kan komme til at tænke eller ialtfald ikke til at tænke klart.

Medens man på den ene side daglig hører: dette eller hint barn har ikke anlæg til mathematik, til naturvidenskaberne, til historien o. s. v., er det på den anden side en ren sjeldenhed at møde nogen der udpeger noget barn, der ikke har anlæg til sprog; nej tvertimod, man betragter det som en given sag, at enhver kan lære sprog. Det vilde føre for vidt her at forfølge grundene både til denne besynderlige opfattelse og påstand hos de gamle og til det resultat hos de unge, der ofte svarer så lidet til forventningerne. Desuden kan man godt undvære den theoretiske fremstilling af sagen, når man vil åbne öjnene for dens praktiske side. Ihvorvidt der almindelig kan være spörgsmål om at tale to sprog ligesom to modersmål eller hvorvidt alle og enhver uden videre kan tvinges ind i et fremmed sprog, derom vidne mange, der have forladt deres fædreland, og i tidens løb ere komne til i höjere eller ringere grad ikke at tale noget sprog rent, hverken deres modersmål eller det fremmede.

Skal der være tale om praktisk anvendelse af et fremmed sprog ved undervisningen, kan det ikke være för den sædvanlige skoletids slutning; altså i fagskolen og på höjere dannelsesanstalter. Men der selv — som overalt — skulde mindre klare hoveder og bevægelige, bløde ånder (om man kan kalde dem således) helst inskrænke sig til læsning og skrift.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Titi Livii Historiarum Romanarum libri qui supersunt. Ex recensione Jo. Nic. Madvigii. Ediderunt **Jo. Nic. Madvigius** et **Jo L. Ussing**. Vol. IV Pars 1. Libros a quadragesimo primo ad quadragesimum quintum continens. Hauniæ 1864.

Med Separattitel:

Titi Livii Historiarum Romanarum libri quinque a quadragesimo primo ad quadragesimum quintum. Ad codicis Vindobonensis fidem recensuit, codicis scripturas addidit **Jo. Nic. Madvigius**. Hauniæ 1864. XXIII + 273.

Som den förste af de to Titler viser, udgjör denne Bog Slutningen af den af Conferensraad Madvig og Professor Ussing foranstaltede Textudgave af Livius's hele Værk, af hvilken nu kun 3die Binds 2den Deel (Bögerne XXXVI-XL) mangler. I det Ydre adskiller dette Hefte sig fra de foregaaende derved, at der under Texten er vedföiet en fortlöbende kritisk *annotatio*, for hvis Plan saavel som for disse Bögers hele kritiske Behandling der gjöres Rede i Fortalen. De 5 sidste Böger af Livius ere som bekjendt kun opbevarede i et enkelt Haandskrift (codex Laurishamensis eller Vindobonensis). Af dette meget gamle Haandskrift (det er fra det 6te eller 7de Aarh.) havde M. allerede for flere Aar siden forskaffet sig en Collation ved Dr. ph. Overlærer Forchhammer, der i Aaret 1853 foretog en nöiagtig Sammenligning af 41de, 43de og den störste Deel af 44de Bog (til c. 35), saaledes at enhver selv den ubetydeligste Afvigelse noteredes i et Exemplar af Tauchnitzerudgaven ved Kreyssig (1848); den 42de og 45de Bog samt den resterende Deel af 44de Bog (fra c. 36) blev efter Forchhammers Foranstaltning confereret af en tydsk Philolog, der udnoterede Haandskriftets Afvigelser fra Drakenborchs Udgave. I Sommeren 1863 foretog M. en Reise til Wien og sammenlignede nöiagtig hele 41de og de 30 förste Capitler af 42de Bog med et Exemplar af Tauchnitzerudgaven. Den tidligere Collation, navnlig den Deel af den, som skyldes Forchhammer, viste sig at være udfört med den höieste Grad af Nöiagtighed og Omhu. Endnu medens M. var beskjæftiget med Samlingen og Bearbeidelsen af Materialet til sin Udgave udgav den tydske Philolog M. Hertz disse 5 Böger efter en af den wienske Professor J. Vahlen foretaget Collation af Haandskriftet; til denne Udgave er der overalt taget Hensyn i de kritiske Noter, der ledsage Madvigs Udgave. Orthographien i denne afviger fra den i de foregaaende Böger fulgte, idet den i alt Væsentligt slutter sig til Haandskriftets, saaledes at Hensynet til en fuldstændig gjennemfört Konsequens tildeels er opgivet. Angaaende Haandskriftet henvises til den i «Emendationes Livianæ» givne udförlige Fremstilling. Den sidste Halvdeel af M.s Fortale indeholder en efter Böger og Capitler ordnet kritisk Behandling af enkelte Steder i Livius's Text. Slutningsordene hentyde til de sörgelige og nedtrykkende Forhold, under hvilke dette for den philologiske Videnskab saa betydningsfulde Arbeide saa Lyset.

Urval ur Franska Literaturen til dess Vänners och den studerande Ungdomens Tjenst efter Tidsföljd utarbetadt af **F. N. Staaf**. 5te Kursen. Stockholm 1864. 654 + XXIII.

Med dette Bind er Staafs omfattende og righoldige Udvalg af den franske prosaiske og poetiske Literatur afsluttet. Af de tidligere fire Cursus findes en kort Indholdsangivelse i dette Tidskrifts 3die Aargang 2det Hefte p. 154. Dette sidste Hefte er udarbeidet efter samme Plan som de foregaaende Kurser og indeholder udelukkende Stykker af endnu levende Forfattere, dog saaledes, at

Udvalget ikke föres ud over Slutningen af Aaret 1860. I en kort Fortale, underskrevet Paris i Juli 1864, fremhæver Forfatteren den Vanskelighed, der har været forbundet med at træffe et passende Udvalg af den overvættes store Rigdom af Stof, som forelaa. Efter Fortalen er der aftrykt en Deel anerkjendende Udtalelser om det nu afsluttede Værk, dels af franske Tidskrifter, dels af ansete franske Forfattere og Videnskabsmænd.

Nekrolog.

Johan Edvard Thaasen, Lektor i græsk Philologi ved Christiania Universitet, bortkaldtes fra dette Liv den 17de Februar d. A. Hans Navn, som findes blandt Medarbeiderne af dette Tidsskrift, vil ikke være vor Læsekreds ubekjendt; hans Virksomhed som Lærer og Forsker kjende vel derimod kun faa udenfor den Kreds af ældre og yngre Medstuderende, med hvem han arbeidede sammen. Men hans Arbeide i Aandens Tjeneste var dog af den Betydning, især ved hvad det lovede at ville give, at han fortjener et Mindesord paa dette Sted.

Thaasen var födt i Laurvig 16de Okt. 1825; han blev altsaa kun noget over 39 Aar gammel. Da hans Forældres ökonomiske Stilling var meget trykket, tilbragte han en Del af sin Barndom hos Slægtninge paa Landet, indtil en af dem, som havde sporet usædvanlige Anlæg hos Gutten, besluttede at faa ham ind paa Christiania Kathedralskole. De klassiske Studier, som ved denne Skole bleve drevne med stor Kraft under dens Rektor, den dygtige Latiner Sören Bugge, formede i mere end almindelig Grad hans Aand og bestemte dens Retning, ikke blot saa, at de vakte en varig Interesse for den græsk-romerske Oldtid, men ogsaa derved, at de udviklede ham til den Klarhed i Tænkning og Præcision i Udtrykket, som senere udmærkede ham. Da han i Aaret 1844 var bleven Student, begyndte han med stor Lyst paa philologiske Studier og anvendte paa dem al den Tid, som hans nödtvungne Informationer levnede ham. Hans Hovedstudium var de gamle Sprog og Literaturer; men hans livlige Interesse for alle aandelige Rörelser förte ham ogsaa til et ret udstrakt Bekjendtskab med nyere Literaturer, og hans Kjærlighed til sit Födeland til et ivrigt Studium af vor egen Oldliteratur. Private Forhold havde tidlig bragt ham sammen med Jörgen Moe og P. C. Asbjörnsen, og ligesom ikke mange saa godt som han var istand til at vurdere disse Mænds Betydning for vor Literatur, saa var der vist heller ikke mange, der fölte en saa inderlig Glæde over deres Arbeider. Hele sit Liv vedblev han at föle sig dragen til disse to Sider, til det klassiske Oldtidsliv og vort eget

nationale Liv. Netop fordi han havde et aabent Blik for de forskjellige Culturperioders Betydning, forsvarede han af al Evne — og vi kunne tilföie, med meget Talent — dels i Avisartikler, dels i en af ham redigeret Facultetsbetænkning, de klassiske Studiers Plads i vor Almendannelse mod de Foranstaltninger af vor Skolestyrelse, som maatte have en Forringelse af disse Studier tilfölge. Da han i Aaret 1851, kort efterat han havde taget philologisk Embedsexamen, var bleven ansat som Lærer ved den samme Skole, af hvilken han selv havde været Elev, og der skulde undervise i Latin i de överste Klasser, begyndte han dyberegaaende Studier i latinsk Philologi, fornemmelig grammatiske, men fortsatte dog paa samme Tid sit Studium af vor Oldliteratur og gav en smuk Pröve paa sin Evne til selvstændig Forskning i en aandrig og grundig Afhandling: «Er Yggdrasilsmythen af christelig Oprindelse» (optagen i Nordisk Universitets-Tidsskrift 1ste og 2det Bind). Som Adjunkt ved Christiania Kathedralskole lagde han — derom var der kun een Mening — ualmindelig Dygtighed for Dagen, og hans Disciple fra den Tid mindes ham med stor Agtelse og Kjærlighed. Men han længedes efter friere Vilkaar for sine Studier; da derfor den græske Lærerpost ved Universitetet blev ledig i 1858, bestemte han sig, skjönt först efter Fleres Opfording, til at melde sig som Ansöger om denne Post. I Studenteraarene havde han drevet sine græske Studier med Lyst og Kraft og havde fortsat dem efter sin Examen — i 1851 skrev han en udförlig Recension over Tregders græske Formlære, trykt i Langes Tidsskrift for Videnskab og Litteratur — dog havde Forholdene da mere fört ham ind paa andre Felter. Han fandt det derfor nödvendigt i nogen Tid udelukkende at forberede sig til sin nye Virksomhed og reiste i 1859 med offentligt Stipendium til Berlin. Han bestemte sig for denne By, ikke blot fordi han der havde alle Midler til Fortsættelse af sine tidligere Studier i Græsk, men fornemmelig fordi han længedes efter Anledning til at se og studere den antike Plastiks Frembringelser. Archæologi var ham et nyt og tillokkende Felt, hvor han med sin Modtagelighed for det skjönne snart kom til at föle sig hjemme. Han ytrede senere, at denne Disciplin havde skjærpet hans Syn for den græske Aands Eiendommelighed langt over hans Forventning. Af Literaturen studerede han i Berlin især Pindar og Homer, den sidste med afgjort Forkjærlighed, ligesom i det Hele al primitiv Digtning drog ham stærkt til sig. Det homeriske Spörgsmaal beskjæftigede ham meget, og han gjorde allerede i Berlin Udkast til nogle mindre Afhandlinger, i hvilke han sögte at gjennemföre den Lachmannske Theoris Grundprincip, om hvis Rigtighed han fölte sig overbevist. Efter et Besög til de betydeligste Kunstsamlinger i Tydskland vendte han hjem i 1860 og blev först constitueret, et halvt Aar senere udnævnt til Lektor.

Hvad han har udrettet ved sin korte Universitetsvirksomhed er ikke af den Art, at man kan pege derpaa. At han, hvis et længere Liv var blevet

ham forundt, kunde have været med i at bringe sin Videnskab fremad, det vidste hans Studiefæller, og derom vidne hans efterladte, desværre for det meste kun halvfærdige, Manuscripter. Til sine Forelæsninger forberedte han sig med störste Omhu, dog uden altid at udarbeide dem skriftlig. Han vilde ved dem först og fremst vække til selvstændig Granskning og gav derfor ikke saameget Resultater af sine Undersögelser som Undersögelsen selv. Hans Methode var sund og hans Tænkning indtrængende; i sin Textbehandling var han maaske tilböielig til at anvende vel megen Kritik paa det overleverede, men övede til Gjengjæld ogsaa skarp Kritik paa sine egne Emendationer. Den samme Sans for det skjönne, som fyldte ham med Glæde over den antike Plastiks Mesterverker, traadte ogsaa frem i hans Forelæsninger over Digterne baade i fine Bemærkninger over Enkeltheder og i Analysen af Digtets Totalitet, og det kan ikke feile, at noget af den Kjærlighed, hvormed han selv hengav sig til de gamle Kunstverker, ogsaa strömmede over paa hans Tilhörere. I sine sidste Aar havde han efterhaanden dannet sig en Samling af egne Emendationer til Sophokles, alle udgaaede fra eet Synspunkt, hvilke det var hans Hensigt at sammenstille i en större Afhandling. Men hans tiltagende Sygelighed nödte ham mere og mere til blot at beskjæftige sig med sine nödvendige Arbeider. Forrige Sommer maatte han besöge et tydsk Bad; ved hans Hjemkomst viste der sig tydelige Spor til en Brystaffection, hvortil han uden at vide det længe havde baaret Spiren i sig. Hans Kræfter toge nu altid af, og efter en langsom Oplösning döde han en blid og stille Död.

Thaasens Liv var ensomt og ikke rigt paa Glæder. Hans Familie var splittet ad, og han stiftede selv ikke ny Familie. Men hans Kjærlighed til sine Studier, hans Virkelyst og hans varme Interesse for alt, hvad der var skjönt og godt i Fortid og Nutid, holdt ham oppe under ethvert Tryk. Et Lyspunkt i hans Liv var hans Deltagelse i det sidste Studentermöde, ved hvilket han var de norske Studenters Ordförer. Overbevisningen om Nödvendigheden af, at de tre nordiske Folk holdt sammen, var hos ham urokkelig. Derfor kastede ogsaa Danmarks Ulykke og vort eget Forhold til den en mörk Skygge over hans Sind. Han taalte intet Afslag i det, som var ret og sandt, hverken hos sig selv eller hos Andre. Hans hele Færd bar Præget af Alvor; undertiden syntes han streng, men der laa Kjærlighed paa Bunden af hans Sjæl, og han havde en Tro paa det gode, som gjorde det godt at leve sammen med ham.

Christiania i Marts 1865. *E. S.*

Nationalitetsstemningerne i det romerske Rige i Slutningen af Oldtiden.

(Fra Begyndelsen af 3die til Slutningen af 5te Aarhundrede).

Af *E. Holm.*

Nationalitetsforholdene i det romerske Rige havde i Keisertidens første Aarhundreder stillet sig saaledes, at Latinen udbredte sig som det herskende Sprog over de vestlige Lande, medens Græsken hævdede det Herredømme, den allerede tidligere havde vundet imod Øst, ja maaskee endogsaa udvidede det noget. Den større Enhed, der paa denne Maade gjorde sig gjældende, dannede en vigtig Parallel til den Enhed, som paa samme Tid udviklede sig i politisk Henseende igjennem den stærkt tiltagende Udvidelse af Borgerretten, der naaede sin Afslutning ved Caracallas navnkundige Bestemmelse, hvorefter alle Frie i det romerske Rige bleve romerske Borgere. Men Enheden i national Henseende var dog kun bleven til en Tohed, idet Græsken beholdt sin Plads ved Siden af Latinen; og trods de to store Kultursprogs Overvægt bevarede ældre Nationaliteter rundt omkring en Betydning, der mere end eet Sted vækker Opmærksomhed.

Forholdet vedblev igjennem de sidste to Aarhundreder af Oldtiden i det Væsentlige at være saaledes, som det allerede havde dannet sig. Græsken var uafbrudt det herskende Sprog imod Øst som Latinen imod Vest. Ligesaalidt som Keiserregeringen i den tidligere Tid havde arbeidet paa at fortrænge Græsken fra dens overlegne Stilling i Orienten[1]), ligesaalidt gjorde den det senere. Det ligger nær at tænke sig, at Residensens Flytning til Konstantinopel endog havde bidraget til at lade Græsken faae en stærkere Anvendelse som officielt Sprog end tidligere; men dette synes dog ikke at have været Tilfældet. Først i Begyndelsen af 7de Aarhundrede blev Latinen fuldstændig fortrængt i det østromerske Rige fra sin Plads som det egentlige

---

[1]) See herom mit Skrift om: De græske Undersaatters politiske Stilling under de romerske Keisere indtil Caracalla. 6te Kapitel.

Regeringssprog[1]). Men selv om Latinen forsaavidt længe ogsaa her bevarede den fornemste Plads, forhindrede dette dog ikke, at Græsken ved mange Leiligheder anvendtes i det offentlige Liv, og den var utvivlsomt de Dannedes almindelige Sprog i det romerske Orienten. Der var Østen for det adriatiske Hav kun den Undtagelse derfra, at Latinen allerede i Begyndelsen af Keisertiden synes at have udbredt sig temmelig stærkt i Pannonien[2]), og at Trajans storartede Kolonisation i Dacien havde et udelukkende latinsk Præg, hvorom Rumænernes anseelige Stamme endnu den Dag idag afgiver et vægtigt Vidnesbyrd. I selve de asiatiske Lande traadte Latinen kun meget svagt frem; man forbauses næsten over, hvor faa latinske Indskrifter her findes. Kun forsaavidt det var nødvendigt for at blive Embedsmand, eller forskjellige praktiske Forhold krævede det, lagde Grækeren og den helleniserede Asiater sig efter Latin; at lære det for derigjennem at tilegne sig Vesterlandenes Litteratur faldt ham ikke ind. Den berømte græske Rhetor Libanius fortæller vistnok om sin Oldefader paa fædrene Side, at han havde kunnet saa godt Latin, at han havde skrevet et lille Skrift i dette Sprog[3]); men hvor sjælden en saadan Indsigt har været, kan man slutte af, at det gav Anledning til, at man troede, han maatte have været en indvandret Italiener. Stort anderledes var det ikke paa den Tid, Libanius selv levede, i Midten af 4de Aarhundrede. En af den Tids meest dannede asiatiske Grækere, Kirkefaderen Gregor af Nazianz, erklærede, at han kun kjendte den latinske Litteratur af Rygtet; thi, sagde han, han var ikke Romer med Hensyn til Sproget, og kjendte Intet til Italien[4]). Augustin siger kort Tid efter, at man snarere vilde kunne høre Kragerne i Afrika opkaste Spørgsmaal om Punkter i den latinske Litteratur end Nogen i de græske Lande[5]), og den latinske Kirkefader Hieronymus, der en Tid levede i Syrien, klagede over den Mangel her var baade paa Kundskab i Latin og paa latinske

[1]) See Dirksen: Civilistische Abhandlungen 1ster Band, Afhandlingen: Ueber den öffentlichen Gebrauch fremder Sprachen bei den Römern.

[2]) Velleius Paterculus II, 110.

[3]) Talen περὶ τῆς ἑαυτοῦ τύχης Beg.

[4]) 173de Brev.

[5]) 118de Brev c. 9 cfr. ogsaa c. 10 om den græske Ringeagt for romersk Videnskab.

Skrifter[1]). Det er derfor meget sjældent, at et latinsk Skrift nævnes hos nogen græsk Forfatter i denne Tid, og paa denne Maade forklarer man sig ogsaa let, at intet latinsk Skrift, saavidt man veed, er blevet oversat paa Semitisk[2]).

Netop de semitiske Sprog, i denne Tid væsentlig det saakaldte syriske, tildrage sig ved Siden af Græsken Hovedopmærksomheden i Orienten. Uagtet den lange Tid — lige siden Alexander den Stores Regering —, hvori Græsken havde søgt at fortrænge disse Sprog, var det ikke lykkedes den ganske. For ikke at tale om Lilleasien, hvor de gamle Nationaliteter, vistnok for en stor Deel semitiske, holdt sig i de mange bjergfulde Egne, var i de rige syriske Lande Græskens Herredømme væsentlig begrændset til Stæderne. Vel vare Jøderne, hos hvem den græske Dannelse saa lidt havde udvisket deres eiendommelige Præg, nu for Størstedelen fordrevne fra deres Fædreland; men ogsaa under andre Former udviste den semitiske Nationalitet en overordentlig Seighed. Medens den igjennem forskjellige Religionsformer som f. Ex. Soldyrkelsen udøvede en stor Indflydelse, endog paa den helleniserede Deel af Befolkningen i de store Stæder, var den ikke blot herskende paa det aabne Land, men selv iblandt en Deel af Befolkningen i Stæderne. Maaskee har det i enkelte Byer som f. Ex. Antiochia været mindre stærkt fremtrædende; i det Mindste vilde det ellers være paafaldende, at Julian i sit bekjendte satiriske Skrift Misopogon, som netop er rettet imod Antiochenerne, slet ikke berører deres syriske Herkomst og uægte helleniske Væsen; han synes tvertimod at opfatte dem som ægte Hellenere. Dette bekræftes ved Lampridius Alexander Severus c. 28, hvor man seer Antiochenerne bruge Ordet «Syrer» som et Skjældsord. Men i adskillige Stæder var det ikke saaledes. Allerede den baade af Ammianus Marcellinus[3]) og af Julian[4]) anførte Kjendsgjerning, at Stæderne her foruden deres græske Navn tillige havde et semitisk, taler derfor, og et vægtigt Vidnesbyrd foreligger for en enkelt vigtig Byes, Palmyras Vedkommende i de Indskrifter, der ere fundne her, og som vidne om, at Syrisk i denne Stad ikke blot har været de lavere Klassers Sprog, men ogsaa som Stadens officielle Sprog

[1]) 53de Brev. S. 581.
[2]) See Renan: Histoire générale des langues sémitiques I. S. 284.
[3]) XIV, 8.
[4]) Den 2den Lovtale over Constantius S. 114 (Pariser Udgaven).

har indtaget en ligeberettiget Stilling ved Siden af Græsk. Det var ogsaa dette Sprog, hvori Keiserinde Zenobia tilskrev Aurelian, da han beleirede Staden, og Philosophen Longinus, der beklædte en fremragende Plads ved hendes Hof, klagede over Vanskeligheden ved at finde Mænd i Palmyra, der kunde afskrive græske Værker for ham. En vigtig Grund, til at de semitiske Elementer i disse Egne holdt sig med saamegen Styrke, laae i den stadige Forbindelse, hvori Befolkningen stod med de østligere og sydligere reent semitiske Stammer. En Deel af disse, de saakaldte Saracenere, lignede vistnok ganske Beduinerne i vore Dage[1]); men baade imod Øst og imod Syd var der ogsaa Folk, med hvem man drev levende Handel, og en saadan Forbindelse maatte blive en god Støtte for de oprindelige nationale Elementer.

I Romernes østligste Provinds, Mesopotamien, denne Landstrækning, der saa tidt gjordes dem stridig af Parthere og Persere, var Græskens Herredømme ulige svagere end i Syrien, og man kan med Grund betragte Euphrat som Østgrændsen for dens Udbredelse. Dermed være ingenlunde nægtet, at der baade er blevet talt og lært Græsk i Stæder Øst for denne Flod, og at der har været adskillige græske Elementer her; men deres Betydning har dog kun været underordnet. Det overordentlig ringe Antal græske Indskrifter, der er fundet i disse Egne, tyder derpaa, og man maa erindre, at de mesopotamiske Stæder vare Hovedsædet for den ret rige syriske Litteratur, der blomstrede i 4de og 5te Aarhundrede[2]). Om flere af de Geistlige, der i 4de Aarhundrede spillede en Hovedrolle her, vides det, at de aldeles ikke forstode Græsk. Det gjælder baade om en Biskop Abraham i Carrhæ, hvis Levnet Theodoret har beskrevet[3]), og om den berømte Kirkefader Ephraim Syrus[4]).

Saaledes danner det Semitiske en virkelig Magt ved Siden af den græske Kultur, og skjøndt det for Øieblikket i de fleste Egne af det romerske Orienten med Hensyn til Kulturlivet var Græsken meget underordnet, saa kunde det dog ved gunstig Leilighed blive denne farlig nok. En saadan Leilighed kom

---

[1]) Ammianus Marcellinus XIV, 4.

[2]) Cfr. Renan. l. l. S. 240 og 278.

[3]) Religiosa Historia; Tillemont Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique XII, 409.

[4]) Theodoretus Hist. eccl. IV, 29.

ved Arabernes Indfald i det 7de Aarhundrede. — Hvad der af andre Sprog kan anføres for de asiatiske Landes Vedkommende, er af ringe Betydning; kun fortjener det at anføres, hvad Hieronymus fortæller om Galaterne, der egentlig vare Kelter, som indvandrede i det 3die Aarhundrede før Christus, at de paa hans Tid endnu brugte det samme Sprog, der taltes i Egnen omkring Trier[1]). De havde altsaa midt imellem Asiater og Græker bevaret deres gamle Nationalitet.

Ligesom Græsken imod Øst i Mesopotamien tabte sig ligeoverfor de reent asiatiske Elementer, saaledes gjorde den det imod Syd i Arabien, skjøndt den strakte sine Forposter heelt ned langs Kysten af det røde Hav. Af større Betydning var dens Stilling Vest for det røde Hav, hvor den ikke blot i de første Aarhundreder af vor Æra havde slaaet Rod i Habessinien og Nubien, men hvor den navnlig i Ægyptens Hovedstad Alexandria havde et af de vigtigste Punkter for sin hele Kultur. I Ægypten vare imidlertid, naar man kom udenfor denne og et Par andre Byer, de gamle nationale Elementer Græsken overlegne; den ægyptiske Nationalitets Tyngdepunkt laae endnu i det Koptiske. Ligesom Ægypterne i gamle Dage havde udmærket sig ved deres Afsluttethed ligeoverfor alt Fremmed, saaledes vare de heller ikke nu ansete for en omgjængelig og hyggelig Nation. Om ingen Provindses Beboere er det saa almindeligt at finde skarpe og nedrivende Domme baade hos latinske og hos græske Forfattere[2]), og selv i Alexandria havde den græske Kultur ikke bidraget til at gjøre Befolkningen blidere; i ingen af Keiserdømmets Stæder vare voldsomme Optrin saa almindelige[3]), og navnlig synes religiøse Spørgsmaal her idelig at have vakt Uroligheder; Christne, Jøder og Hedninger kappedes om at vise Fanatisme.

Vil man med disse Hovedtræk af Nationalitetsforholdene i Romernes orientalske Lande sammenligne Forholdene i de vestlige Provindser, vil man see baade Lighed og Ulighed. Der er Lighed, forsaavidt man ogsaa her seer et enkelt Sprog, nemlig Latinen, spille Hovedrollen, men Ulighed, forsaavidt dette Sprog

[1]) Fortalen til Commentaren til Galaterbrevet, 2den Bog.
[2]) Seé f. Ex. Trebellius Pollio vita Æmiliani; Eunapius vitæ philosophorum S. 42; Ammianus Marcellinus XXII, 16.
[3]) Vopiscus vita Saturnini; Ammianus Marcellinus XXII, 11; Socrates Hist. eccl. VII, 13.

utvivlsomt vandt et mere ubestridt Herredømme, end det nogensinde lykkedes Græsken at vinde imod Øst. Medens dennes Omraade næppe udvidede sig stort i det 3die, 4de og 5te Aarhundrede, stillede det sig anderledes for Latinen, der netop i disse Aarhundreder i høi Grad fortsatte den Udvikling, den allerede tidligere stærkt havde begyndt paa de undertvungne Nationaliteters Bekostning. Grunden til Latinens mere seirrige Fremtrængen, der bliver dobbelt paafaldende, naar man tænker paa, at Græsken havde havt flere Aarhundreder til at udbrede sig i, er vistnok tildeels ikke vanskelig at paavise. Den større Betydning, Latin havde som det officielle Sprog, har bidraget Meget dertil, og den langt stærkere Gjennemførelse af Provindsialforfatningen, der tidlig fandt Sted i de vestlige Lande i Sammenligning med i de østlige, har utvivlsomt ikke virket Lidet. Gamle Nationaleiendommeligheder holdt sig lettest i Landstrækninger, der længe fik Lov til at have deres egen Regering og kun stilledes i en ydre Afhængighed af Riget. Men en vigtig Grund laae vistnok ogsaa i, at Modsætningen imellem Semitisk og Græsk var langt større, end den var imellem Latinen og de fleste af de Sprog, der taltes hos de overvundne Folk imod Vest, f. Ex. hos Kelterne[1]). Faa Nationer have desuden havt en saadan Seighed i at fastholde deres nedarvede Eiendommelighed som netop de semitiske Folk eller Ægypterne, og her var paa adskillige Steder en langt mere udviklet Kultur end hos Kelter eller Iberer, og som en Følge heraf maatte ogsaa Modstanden, der kunde gjøres, blive langt større. I et af de Lande, der regnedes med til de vestlige, traf Latinen dog sammen med en væsentlig semitisk Nationalitet, nemlig i Provindsen Afrika og det tilgrændsende Land, Numidien; og det lykkedes den her at vinde en overordentlig Overmagt over den, maaskee stærkere end den, Græsken vandt i Syrien. Men der er Intet forunderligt heri. Den korte Afstand, der var imellem Afrika og Italien, og den store Produktrigdom, der i Oldtiden udmærkede denne Provinds, fremkaldte et overordentlig stærkt Handelssamkvem med Italien og andre af de vestlige Middelhavslande. Ingen Provinds havde den Betydning for Rom og Italien som Afrika. Man huske blot paa, at herfra kom det Korn, der brugtes til Roms Forsyning i de 3 Fjerdedele af Aaret. Under saadanne Forhold var Intet naturligere, end at der er bleven lagt en særegen Vægt

1) Hvad Ibererne angaaer, er deres Oprindelse neppe klar endnu.

paa at latinisere dette Land, og at Mange fra de vestlige Lande nedsatte sig her, deels som Landeiendomsbesiddere, deels som Kjøbmænd. Hertil kommer, at Provindsen Afrikas Hovedstad, Carthago, var en ny By, da den var anlagt af Cæsar, og at Hovedmassen af Befolkningen i denne saaledes strax fra Begyndelsen sikkert har været af romersk Oprindelse. Den fremtræder stedse senere som en latinsk By, og den Stad, der i sin fordums Skikkelse kun havde aandet Fjendskab imod Rom, blev nu Hjemmet for latinsk Rhetorik og Videnskabelighed. Den hædredes med Navne som »*musa coelestis*« og »*camena togatorum*«[1]).

Men hvor stærkt fremtrædende den romerske Kultur end blev, ikke blot i Afrika, men ogsaa i det tilgrændsende Numidien, saaledes som de af Franskmændene i Algier fundne talrige Mindesmærker og Indskrifter gjøre det indlysende, var det dog naturligt, at Rester af det gamle puniske Sprog og Kultur holdt sig længe. Ulpian, der levede i Begyndelsen af 3die Aarh., omtaler Punisk som et Sprog, hvori det var tilladt at affatte Bestemmelser om fideicommissa[2]), og Steder hos Augustin vise, at det har været almindelig brugt som Almuesprog i Omegnen af hans Bispestad Hippo; han ansaae Kundskab hertil for nødvendig for den, der vilde være Geistlig i denne Egn[3]). Men det var ikke ligestærkt udbredt allevegne; i det Mindste seer man Augustin i en Prædiken, han holdt i en af de afrikanske Byer, antyde, at Latinen her var mere almindelig forstaaet. Han foretrækker nemlig, da han vil benytte et gammelt punisk Ordsprog, at anføre det i latinsk Oversættelse, fordi, siger han, ikke Alle, der her ere tilstede, forstaae Punisk[4]). De mauriske Stammer i Bjergene og Landets Indre have vistnok ganske staaet udenfor Paavirkning af Latinen, og det Samme har uden Tvivl gjældt den største Deel af Befolkningen i det vestligere Mauritanien. Kun i de enkelte Kyststæder er det rimeligt, at Latinen har havt Overmagten.

Forholdet stiller sig ganske anderledes, naar man gaaer over Strædet ved Herculesstøtterne til Spanien. Hvor stærkt

---

[1]) Apuleius Florid. IV, 20.

[2]) Digesta XXXII, 1, 11.

[3]) 84de og 209de Brev.

[4]) 167de Prædiken.

dette Land blev romaniseret, hvor berømte Videnskabsmænd og Keisere der ere komne herfra, er saa bekjendt, at det kun behøver at antydes. Det Iberiske har sikkert holdt sig igjennem mange Træk, hvad Skikke og Folkecharakteer angaaer, og man har med Rette paaviist tydelige Rester deraf endnu den Dag idag[1]; men man maa dog sige, at Folkets Nationalitet havde antaget en overveiende romaniseret Farve. Dermed kan det vel forenes, at Iberisk har holdt sig rundt omkring i Bjergegnene; det baskiske Sprog danner endnu en Rest deraf.

Nord for Pyrenæerne feirede Latinen omtrent ligesaa store Triumpher som i Spanien. Ikke blot antog den Deel af den iberiske Stamme, der beboede det sydvestlige Gallien, det saakaldte Aquitanien, romersk Sprog og Kultur ligesom dens Stammefæller, S. for Pyrenæerne; men den store keltiske Stamme, der beboede de to Trediedele af Gallien, gjorde for største Delen det Samme. Dette skete netop i høi Grad i de sidste Par Aarhundreder af Oldtiden. Det er bekjendt nok, at latinske Studier med stor Iver dreves rundt omkring i de galliske Stæder, og at der forholdsviis kom en anseelig Mængde latinske Skribenter herfra, medens der kun er levnet nogle meget tarvelige Indskrifter og Formularer i Keltisk. Det er ogsaa en ret betegnende Kjendsgjerning[2], at kun ganske Enkelte iblandt de mere fremragende Mænd, der omtales hos det 5te Aarhundredes Skribenter, have Navne, som stamme fra Keltisk. Hvor stor Magt Latinen endog som Folkesprog havde faaet i 5te Aarh., derom har man et tydeligt Vidnesbyrd i den rige Litteratur af populaire Opbyggelsesskrifter paa Latin, som i denne Tid er forfattet i Gallien. Det var ikke blot de Fornemmere, til hvem denne Litteratur vendte sig; nei, det var selve Befolkningens store Masse, som disse mange Prædikener gjorde Indtryk paa. Og hvilket Beviis paa det Samme foreligger ikke i den følgende Tids Sprogudviklings Historie? Hvorledes skulde de latinske Elementer i den Grad kunne have faaet Overvægt i det nyere Fransk i Sammenligning med det Keltiske, hvis ikke Latinen ogsaa som Folkesprog havde spillet Hovedrollen i den største Deel af Gallien?

Men dog ere ret mærkelige Træk bevarede af den Modstand, det Keltiske gjorde imod sin overlegne Modstander. Da den hellige Irenæus i Slutningen af 2det Aarhundrede prædikede

---

[1] See Schiern: Europas Folkestammer; Afhandlingen om Ibererne. Fauriel: Histoire de la Gaule meridionale. 1, 368.

Christendommen i Lyon, saae han sig nødt til at benytte det keltiske Sprog i sine Prædikener[1]), og Ulpian nævner snart efter »lingua Gallicana« som et Sprog, hvori man kunde udfærdige Bestemmelser om fideicommissa[2]). Navnlig har det Keltiske holdt sig længe i den nordlige Deel af Landet. De Rester af det gamle Sprog, der endnu den Dag idag findes i Bretagne, skyldes maaskee for Størstedelen senere Indvandring fra Wales; men denne Indvandring fandt netop for en stor Deel Sted, fordi Walliserne i Armorica traf den samme Nationalitet som i deres Hjem. Den tidligere anførte Yttring hos Hieronymus om Galaterne vidner om, at Keltisk paa hans Tid var Almuesproget i Egnen om Trier, og et vigtigt Sted i samme Retning findes hos den samtidige Kirkehistoriker Sulpicius Severus[3]). Han indfører i en af sine Dialoger sig selv talende med et Par Munke om den hellige Martin af Tours. Idet den Ene af dem, der var fra den nordligere Deel af Gallien, vil fortælle nogle Træk om denne, beder han de Andre, der havde hjemme imod Syd i Aquitanien, om at undskylde det daarlige Latin, han taler; men En af dem svarer ham: «Tal da Keltisk eller, hvis Du heller vil, Gallisk, naar Du blot taler om Martin». Jeg skal slet ikke gaae ind paa det meget dunkle Spørgsmaal om den her antydede Forskjel paa Keltisk og Gallisk; men medens det, at Samtalen er begyndt paa Latin, vidner om, at dette var det almindelige Samtalesprog for Munkene fra det Sydlige af Landet, saa viser Stedet ligesaa klart, at det faldt Manden fra det nordlige Gallien vanskeligt at udtrykke sig deri. Det var ham i det Mindste et fremmed Sprog. Men ogsaa i Sydgallien holdt Keltisk paa sine Steder ret tappert Stand. Sidonius Apollinaris, der var født her og mest levede og virkede i Egnen om Lyon og i Auvergne, antyder, at selv Adelen lige indtil hans Tid havde havt en Forkjærlighed for det gamle Folkesprog. I et af sine Breve[4]), hvori han holder en Lovtale over sin Svoger, den ridderlige Ecdicius, roser han denne, fordi han har faaet Egnens Adelsmænd til at »afkaste den keltiske Tales Skjæl«; han havde, fortæller han fremdeles, faaet dem til at blive

---

1) Første Bog af Skriftet adversus hæreses, præfatio: *Οὐκ ἐπιζητήσεις δὲ παρ' ἡμῶν τῶν ἐν Κελτοῖς διατριβόντων καὶ περὶ βάρβαρον διάλεκτον τὸ πλεῖστον ἀσχολουμένων, λόγων τέχνην.*

2) Ulpian. l. l.

3) 1ste Dialog. c. 27. 4) III, 3.

Latinere. Det Keltiske stak altsaa tydelig frem hos dem endnu paa hans Tid.

Hvor interessant det imidlertid end er at følge disse Vidnesbyrd om det gamle Sprogs Modstandskraft, saa ere de kun lidet istand til at modbevise Sandheden af, hvad ovenfor er sagt om Latinens afgjorte Overvægt i det 5te Aarh. Men netop paa den Tid, da det Keltiske begyndte saa fuldstændig at ligge under, fik Latinen nye og farlige Fjender i de Barbarers Sprog, der enten allerede vare trængte ind over Galliens Grændser eller truende nærmede sig dem. Sidonius Apollinaris, den varme romerske Patriot, saae med Græmmelse den Fare, Latinen her var udsat for. Allerede igjennem flere Aarhundreder havde de romerske Keisere ladet Skarer af overvundne Barbarer nedsætte sig rundt omkring i de romerske Lande, og Gallien var i en særlig Grad blevet beriget med disse nye Indbyggere, der deels kom til at indtage en Stilling som coloni, deels som Læti dannede væbnede Skarer, der stode til Keisernes Raadighed, naar og hvor de ønskede det. Men Intet tyder paa, at disse Indvandringer havde havt nogen Indflydelse paa Nationaliteterne. De havde maaskee bidraget til at svække den romerske Borgerbefolknings nationale Selvfølelse; men større Betydning kan man ikke tillægge dem. Først med Folkevandringen begynde de farlige barbariske Angreb paa den romerske Kultur.

Men naar man taler om Nationalitetsforholdene i Gallien, bør man ikke glemme at berøre, hvorledes det var gaaet med den fremmede Kultur, der her havde slaaet Rod endnu tidligere end den latinske, nemlig den græske. Enhver veed, at den havde havt et Udgangspunkt i Massilia, og Strabo fremhæver, at Gallerne paa hans Tid havde stor Interesse for den. Men den blev fuldstændig overfløiet af Latinen, og naar undtages Massilia og dens nærmeste Omegn, dyrkedes Græsk i den senere Oldtid i Gallien kun som et lærd Sprog[1]). Paa Nationaliteten havde den ingen Virkning.

Hvor den latinske Kultur bemægtigede sig Folk af en anden Nationalitet, var det naturligt, at den antog en egen Farve efter denne Nations gamle Eiendommelighed. Et Folk blev ikke omskabt, ved at det lærte at tale Latin og fik Smag for latinsk Litteratur. Det er allerede fremhævet om Ibererne, at de i Meget have bevaret ældgamle nationale Eiendommelig-

---

[1]) See herom Fauriel l. l. S. 430—431.

heder indtil den nyeste Tid, og det er for Gallernes Vedkommende iøinefaldende, hvorledes man i Oldtiden havde et klart Blik for deres udprægede Nationalitet. Ammianus Marcellinus giver en Skildring af deres Eiendommelighed baade i legemlig og aandelig Henseende[1]), og man træffer ikke sjælden hos de gamle Historikere paa Yttringer om, hvor urolig og let bevægelig en Nation de vare, at de krævede en charakteerstærk Fyrste for at kunne beherskes, og at de vare tilbøielige til Frafald[2]). Ogsaa i reent aandelig Henseende gjaldt de tidt for at vise Eiendommeligheder. Selv en Skribent som Hieronymus, der ingenlunde udmærker sig ved Simpelhed i Udtryksmaaden, følte sig dog slaaet af en Tilbøielighed til rhetorisk Svulst hos Gallerne; han taler om deres «*ubertas*» og Kothurnestiil[3]), og Sidonius Apollinaris[4]) nævner «*abundantia*» som det Charakteristiske ved den galliske Veltalenhed i Modsætning til den græske Fiinhed (*elegantia*) og den italienske Lethed (*celeritas*). I Italienernes Øren har det ikke kunnet være Andet end, at den galliske Udtale var stødende ved en vis Provindsialisme, og Gallernes Veltalenhed maatte derfor let være dem mindre tiltalende. Dette er maaskee Grunden til de undskyldende Ord, hvormed man seer galliske Talere begynde deres Foredrag, naar de have italienske Tilhørere, naar de f. Ex. tale om »*incultus sermonis transalpini horror*[5]). Men dette Punkt er selvfølgelig af underordnet Betydning.

Gallien er utvivlsomt den mærkeligste af de romerske Provindser i national Henseende, da det er den, hvor man trods Alt, hvad der er dunkelt, dog bedst kan gjøre sig en Forestilling om Forholdet. Dette er langt mindre Tilfældet i Brittannien, hvorom kun meget Lidt vides; men hvad der lader sig sige med Sikkerhed er, at det Romerske her slog langt mindre fast Rod end i Gallien. Det synes nok, som om Britterne villig have sluttet sig til den romerske Kultur[6]); men ligesom det nordlige Gallien først senere og mindre fuldstændig blev romaniseret end det sydlige, af den simple Grund, at Afstanden fra Italien og

---

[1]) 15de Bog. c. 9.

[2]) See Trebellius Pollio: Gallieni duo c. 4 og Vopiscus: Saturninus og Carus c. 7. Ligeledes Lampridius: Alexander Severus c. 59.

[3]) 95de Brev og Epistola critica ad Marcellam (Tom. II. S. 623).

[4]) 1ste Bog, 2det Brev.

[5]) Latini Pacatii Panegyricus in honorem Theodosii c. 1; see ogsaa Incerti Panegyricus Constantino Augusto c. 1.

[6]) Tacitus Agricola c. 21.

de andre romaniserede Lande var større og Forbindelsen altsaa mindre livlig, saaledes maatte Brittanniens afsides Beliggenhed i endnu høiere Grad faae Betydning i denne Henseende. Den følgende Tid viser tilstrækkelig, hvor lidt fast Bund den romerske Kultur havde faaet i dette Land. Det Romerske forsvandt ganske i den Deel af Landet, som Angelsachserne bemægtigede sig, og de Britter, der frelste sig til Wales og Cornwallis, vare meget langtfra at paatrykke disse Egne noget romaniseret Præg.

I de romerske Landstrækninger Øst for Rhinen og Nord for Alperne synes det Romerske en Tid at have hersket med temmelig stor Overlegenhed. Stærke Militairkolonier have vistnok bidraget væsentlig dertil. Det forholdsviis betydelige Antal romerske Monumenter, der her ere fundne, vidne om den romerske Kulturs Styrke, og man kan ikke nægte, at man af et Skrift som Eugippius's Beskrivelse af den hellige Severinus's Virken i Noricum[1]) faaer Indtryk af, at By og Land her havde antaget et stærkt romersk Præg. Men dette Skrift viser ogsaa, hvor udsat denne Kultur var for at gaae til Grunde ved Barbarernes Indfald, og man kan see, at allerede, inden det endelige Fald indtaaadte, havde Barbarerne trængt sig ind og boede selv i Stæderne Side om Side med de romaniserede Indbyggere. Det er utænkeligt, at den romerske Kultur under saadanne Forhold kan have havt noget friskt Liv.

Om selve Italien er det overflødigt at tale. Det maa naturligviis opfattes som et latinsk Land, selv om græske Elementer endnu gjorde sig gjældende i det Sydlige.

I.

Hvad Betydning havde nu de her skizzerede Nationalitetsforhold? Hvor stor Indflydelse de maatte faae for de senere Tiders Kulturforhold og Sprogformer, er et Spørgsmaal, hvorpaa vi aldeles ikke ville gaae ind. Vi ville her blot undersøge, om de fremkaldte Nationalitetsstemninger, der have havt nogen Betydning med Hensyn til selve den Datidens store aandelige Kamp og Statens politiske Forhold.

Naar man taler om Tidens store aandelige Kamp, veed Enhver, at der maa tænkes paa Christendommens Kamp med He-

[1]) Acta Sanctorum 8de Januar.

denskabet, en Kamp, som ingenlunde var afsluttet med den Forandring, der under Constantin den Store indtraadte i Statsmagtens Forhold til den nye Religion, men som fortsattes med Haardnakkethed igjennem det 4de og tildeels ogsaa — skjøndt mindre stærkt — i det 5te Aarh. Hedenskabet manglede vistnok sand Livskraft; men indgroede Vaner og Tidens hele Letfærdighed frembød dog umaadelige Hindringer for Christendommen.

Under denne Kamp vare Nationalitetsforholdene gunstige for Christendommen, forsaasidt denne paa en Tid, da der var to saa vidt bekjendte Sprog som det latinske og det græske, kunde udbredes langt lettere, end det havde været muligt, hvis den kun havde kunnet benytte sig af Sprog som Medium, der havde et snævert Omraade. Men Nationalitetsforholdene vare i en anden Henseende ikke gunstige. Det er utvivlsomt, at ved en vidt udbredt Nationalitet maae de nedarvede Eiendommeligheder let kunne frembyde en stærkere Modstand imod nye aandelige Kræfter, der ville omstyrte, hvad der hidtil har tilhørt en saadan Nationalitet, end den, der kan reises af mindre og derfor svagere Nationaliteter. Men Hedenskabet hørte netop med til de antike Nationaliteters Eiendommeligheder; det var paa saa mange Maader voxet sammen med Fortidens Historie, at hvad der søgte at omstyrte det, let kom til at saare den Pietet, hvormed Hedningen saae tilbage paa sine Forfædres Tid. Hvor let end et christent Folk i vore Dage veed at forene Erkjendelsen af Christendommens uendelige Fortrin med Kjærlighed til sine hedenske Oldtidsminder, saa kunde Muligheden af at forene slige Modsætninger for Mange vanskelig komme frem i selve den Tid, da Christendommen søgte at fortrænge Hedenskabet. Det var naturligt, at dettes Forkjæmpere for at forstærke Modstandskraften imod Christendommen stærkt fremhævede, hvorledes denne brød med Alt det, der havde gjort Forfædrene store og skabt den Kultur, som man var stolt af at tilhøre.

Overalt, hvor en Befolkning under en Kamp imod noget Nyt holder fast ved, hvad der igjennem lange Tider har tilhørt den og derved ligesom er gaaet over i dens Kjød og Blod, kan man sige, at en Nationalfølelse gjør sig gjældende hos den. Dette kan tidt skee, uden at den har en klar Bevidsthed om det Gamles nationale Betydning, saa at den blot holder fast derved af Vane og en Ubevægelighed i Aanden; men selv om Nationalfølelsen saaledes er skjult, er den dog tilstede. Af en saadan

Natur har sikkert den Modstand været, der mange Steder er bleven reist imod Christendommen, idet man har havt ondt ved at opgive gamle, hedenske Skikke; man syntes, at man burde gjøre, hvad Forfædrene havde gjort. Navnlig var det naturligt at træffe Exempler herpaa hos Landbefolkningen, da den, som staaende den aandelige Bevægelses Midtpunkter mere fjernt, af Naturen i det Hele er saa tilbøielig til at overholde »mos majorum«.

Utvivlsomt have ogsaa andre Nationaliteter end den latinske og den græske gjort sig gjældende igjennem den Modstand, der paa denne Maade mødte Christendommen. Man seer den hellige Martin paa en af sine Missionsreiser i Gallien et Sted omstyrte en spids Steen, der med Iver dyrkedes af Landbefolkningen, og som utvivlsomt har tilhørt Druidernes Religion[1]). Den galliske Digter Ausonius i 4de Aarh. omtaler Mænd som tilhørende Druideslægter[2]), og lige indtil 7de Aarh. skal der i det afsides Bretagne have holdt sig Spor af Druidernes Gudsdyrkelse[3]). Her gjør altsaa et keltisk Moment sig gjældende, og paa samme Maade kan man efterspore gamle nationale afrikanske Elementer ved Siden af det romersk-græske Hedenskab i Afrika[4]), for ikke at tale om Ægypten, hvor den gamle nationale Gudsdyrkelse havde holdt sig med en forbausende Styrke igjennem Tiderne.

Men disse Momenter maae betragtes som forsvindende i Sammenligning med, hvad der viser sig ved en Betragtning af selve det græsk-romerske Hedenskab. Dette havde nemlig ligesom opslugt i sig de forskjellige polytheistiske Religioner i Rigets Provindser. Mangen Gudsdyrkelse, som oprindelig var eiendommelig for en enkelt By eller en enkelt Folkestamme, var bleven optaget i den store Gudekreds, som den romerske Polytheisme dannede. Den persiske Mithras, den saakaldte Dea Syra og den karthaginiensiske Astarte stode her Side om Side med Jupiter, Diana eller Janus. Det er vel langtfra, at de talløse Guder og Gudinder, hvormed det store Pantheon var fyldt, dyrkedes allevegne eller ligemeget paa de forskjellige Steder. De enkelte Egne havde tidt hver sin Hovedguddom, og mange

---

[1]) See Sulp. Severus 3die Dial, c. 8.

[2]) S. 86 og 92 (editio Bipontina).

[3]) See Beugnot: Histoire de la destruction du paganisme en occident vol II, S. 150. Jævnfør L. A. Rothe: Om Druiderne deres Væsen og Lære, Kjøbenhavn 1828. 4.

[4]) Augustins 17de Brev.

Steder gjorde der sig Eiendommeligheder gjældende i Dyrkelsen af en saadan. Kirken indsaae, hvor vigtigt det var for den at erstatte det Savn, som Opgivelsen af en saadan national Kultus let frembragte, og det var et meget klogt Middel, den anvendte, da den lod Martyrernes Dyrkelse træde i dens Sted. Hver Egn fik nu sin Nationalmartyr, som den før havde havt sin Nationalgud. Augustin, der i og for sig næppe tillagde Nationalitetsfølelsen nogen høiere Betydning, driller netop en Hedning ved at bebreide ham, at han har saa lidt Nationalfølelse, at han kan forarges over at see de afrikanske Christne vise Ærefrygt for en Martyr af punisk Æt. En Afrikaner burde mindst haane afrikanske Navne[1]).

Den Modstand, der fra den store Mængdes Side reistes imod Christendommen som stridende imod gammel Skik[2]), fandt noget Tilsvarende paa Samfundets høiere Trin, deels igjennem det fornemme Aristokrati, deels gjennem den lærde, philosophisk og rhetorisk dannede Verden. Netop i den Modstand, disse Klasser reiste, lader Nationalfølelsens Betydning sig med stor Bestemthed paavise som en vigtig Faktor. De to Klasser, der her ere nævnte, vare naturligviis spredte over hele Riget; men det er dog sikkert, at den ene af dem, Aristokratiet, havde sit Hovedsæde imod Vest, ligesom den anden, den lærde Verden, havde sit imod Øst. Modstanden imod Christendommen har derfor en forskjellig Hovedretning i de to Hoveddele af den romerske Verden.

Aristokratiet havde i denne Tid, saaledes som Rigets despotiske Forfatning gjorde det naturligt, en stærkt bureaukratisk Charakteer; men skjøndt Keiserens ydmyge Tjener følte det sig dog som Eiermand til stolte Traditioner. Keiserdømmet havde vistnok tidt været Aristokratiet ugunstigt, thi Mistænkelighed og Skinsyge havde under Fyrster som Tiberius og Nero ryddet forfærdeligt op imellem de gamle Adelsslægter; mange nye Familier vare komne til at spille en fremragende Rolle; Provindserne, og det baade de vestlige og østlige, havde givet mange Medlemmer til det; men Traaden var dog ikke bleven brudt, og det var med inderlig Stolthed og Glæde, at man i 5te Aarh. bildte sig ind at kunne paavise sin Oprindelse fra Familier som Scipionerne eller Metellerne eller endog regnede sin Herkomst

---

1) 17de Brev c. 2.

2) Sammenlign Lactantius: Institutiones divinæ l. II, c. 7.

ned fra Aeneas. Dette Aristokrati følte sig mere end nogen anden Stand i Riget som Arving til de glimrende Minder om Scipios, Cæsars eller Trajans Seire; det havde igjennem hele Keisertiden havt Betydning som den Stand, hvorfra Konsuler, Prætoriepræfekter og Statholdere væsentlig udtoges, og medens den største Deel af Rigets Befolkning stedse sank dybere og dybere i Armod, havde dog mange af Aristokratiets Medlemmer havt Leilighed til at samle sig Rigdomme, og kunde endnu træde op med en Glands, der ikke stod langt tilbage for den Overdaadighed, hvorpaa Republikens sidste Tid og Begyndelsen af Keisertiden havde viist saamange Exempler. Men Standsstoltheden bragte Aristokratiet til særlig at vende Tanken tilbage til de gamle Dage, da Konsulerne havde ført Fædrelandets Hære til Seir, og da Senatet med klippefast Ro havde modstaaet Pyrrhus's og Hannibals Angreb. Macrobius lader med Rette et Medlem af dette Aristokrati sige: Hvis vi have nogen Viisdom, bør vi stedse tilbede Fortiden[1]). Den Enkelte, der nu følte sig som hørende til denne Adel, tænkte kun sjælden paa, hvilket Land han egentlig var fra, og selv om Spanien eller Gallien maaskee var hans Stammeland, følte han sig dog som Romer stolt over de Seire, der fordum havde bragt hans Fædreland under Roms Herredømme. Ingen saae bedre end Keiserne, hvor stor Betydning de gamle Minder havde, og det særlig i deres Øine, der stode paa en fremragende Plads i Samfundet. Det var dette, der fra Begyndelsen af Keisertiden havde fremkaldt den hele forsigtige Politik, hvorefter de paa samme Tid, som de Virkeligheden udøvede et fuldstændigt Despoti, vedbleve at lade saamange gamle Former som muligt bestaae. Det var det Samme, der selv efterat Diocletian og Constantin havde givet Riget en Forfatning, som ganske anderledes fjernede sig fra den gamle Ordning, dog havde bragt dem til endnu at bevare Konsulat og Prætur og endnu stedse at lade Senatet holde sine Forsamlinger i Rom. Vistnok var dette om muligt et endnu tommere Skin, end det havde været i den tidligere Keisertid; Konsuler og Prætorer havde kun bekostelige Lege at holde, og Senatet var Intet mere end et Kommunalraad; men dog var ingen Ære saa stor som den at være Konsul, og man følte sig sat tilbage i gamle Dage, naar man saae Konsuler, iførte den palmeprydede Toga, iagttage Ceremonierne fra fordums Tid paa

---

[1]) Saturnalia III, 14 (ed. Jani).

Capitolium, eller naar man saae Senatorerne i deres værdige Dragt forsamles i Raadhuset. Ja Keiserne selv vragede ikke at smykke sig med det tomme Konsulnavn og hørte med Ro paa, at deres Konsulværdighed i Festtaler hævedes paa deres Keiserværdigheds Bekostning.

Det var dette Aristokrati, der var den væsentlige Bærer for Hedenskabet i de vestlige Lande. Men dyb religiøs Overbeviisning og Nidkjærhed maa man ikke vente at finde hos det. Hvor lidt det var Tilfældet, viser den Mands Skrifter, som i Slutningen af 4de Aarhundrede var dets betydeligste Mand, nemlig den bekjendte Symmachus, der en Tid var Præfekt i Rom. Medens hans Breve vidne om, at han selv var en ivrig Hedning, for hvem det var det Vigtigste af Alt at udføre de Pligter, der paahvilede ham som Pontifex, hvem det i høi Grad ængstede, naar der indtraf et ulykkeligt Jærtegn, og man først ved det 8de Offerdyr, der blev slagtet, kunde faae Jupiter til at give et gunstigt Varsel, eller ikke engang ved det 11te kunde faae Fortuna til at vise sig naadig[1]), saa indeholde de paa den anden Side jævnlig Klager over Mangel paa Iver hos hans hedenske Omgivelser. Selv de, der skulde gaae i Spidsen for en samvittighedsfuld Udøvelse af de religiøse Pligter, svigtede idelig. Snart klager han over, at Præsterne saa tidt viste sig skjødesløse[2]), snart over at en Vestalinde havde brudt sit Kydskhedsløfte[3]), snart advarer han en Vestalinde imod at forlade sin Offertjeneste[4]), inden hendes Løftes Tid var forbi. En anden Gang taler han med Harme om, at man vil tillade Vestalinderne at opstille en Statue til Ære for en Mand, en Ære, der ikke var bleven viist selve Numa eller Metellus eller nogen pontifex maximus i den tidligere Tid[5]). Saa ivrigt det hedenske Parti kunde være, naar det gjaldt om at overholde Hedenskabets ydre Værdighed ligeoverfor Christendommen og modarbeide denne, saa lidt var det nidkjært for i det Enkelte at vise den Iver, som kun en stærk religiøs Trang kunde fremkalde. Det var ikke nogen saadan Følelse, der holdt dets Medlemmer tilbage i Hedenskabet, men deels den nedarvede Glands ved Fester, Of-

---

1) Første Bog, 43de Brev.
2) Første Bog, 45de Brev.
3) 9de Bog, 118de og 119de Brev.
4) 9de Bog, 99de Brev.
5) 2den Bog, 36te Brev.

fringer og Præstetitler, deels gamle historiske Minder, der bragte dem til idelig at fordybe sig i Fortiden.

Jo mere man nemlig gjorde dette, desto mere fordybede man sig ogsaa i Hedenskabet; man følte, at det var dette, der havde seet Staten i dens frodige Væxt og dens modnede, vældige Kraft. Under Auspicierne vare de store Seire blevne vundne, og under Hymner til Guderne var Festtoget ved Triumpherne draget frem ad den hellige Vei; det var, sagde man, den gamle Gudsdyrkelse, der havde lagt Verden for Roms Fødder, det var den, der havde drevet Hannibal tilbage fra Stadens Mure og jaget de senoniske Galler bort fra Capitolium. Hvor ussel var ikke Nutiden, da Christendommen herskede, da »det at svigte Altrene var et Middel til at vinde Keisernes Gunst« [1]), i Sammenligning hermed; nu saae man kun Svækkelse rundt omkring i Riget; Gudernes gamle Gunst var borte. Og ligesom de vestlige Landes Embedsadel, fra hvor forskjellige Egne den end oprindelig stammede, dog betragtede sig som een, som romersk og intet Andet end romersk, saaledes lagde man ingen Vægt paa, at den romerske Gudekreds havde optaget Guder fra de meest forskjellige Lande, den var voxet efterhaanden, og den betragtedes paa en lignende Maade som udpræget romersk. »Hører den romerske Religion ikke med til de romerske Rettigheder«, spurgte derfor Symmachus Keiser Valentinian den Anden [2]).

Midtpunktet for den sværmeriske Beundring, som den svundne, hedenske Tid var Gjenstand for, dannede naturlig Rom. Fra den var Alt gaaet ud, og til den havde Fortidens Glands været knyttet. Den hele Stat havde længe paa en Maade været koncentreret i den, ikke blot i Statens første Tid, men ogsaa i Republikens Storhedsperiode, da de fulde Borgerrettigheder dengang i Virkeligheden ikke lode sig udøve udenfor Roms Mure. Men selv i Keisertiden, da dette forandrede sig, da Rom blot blev Rigets Hovedstad, indtil den omsider ogsaa maatte afstaae sin Værdighed som Keisernes Regeringssæde til det nye Rom i Østen eller til andre Stæder som Nicomedia, Milano og Trier, selv da var dens høie Anseelse, man kunde gjerne sige som Rigets hellige Midtpunkt, ikke forsvunden. Saavidt den romerske Borgerret udbredtes, mindedes man ved den og ved Romernavnet, som nu

---

1) Symmachus Breve, 1ste Bog, 45de Brev.

2) 10de Bog, 54de Brev.

Enhver kunde bære, om, at det var Rom, der havde skabt det mægtige Riges Storhed. De fordum retsløse Provindsboere saae nu hyppig i Rom ikke den strenge Herskerinde, hvis Aag tidligere havde hvilet tungt paa dem, men snarere den fælles Moderstad, der havde optaget Alle i sit Skjød. De Udtryk, hvori der taltes til dens Ære, vare saa stærke, som vel kan tænkes. Paa Mønter, Indskrifter og hos Forfattere kaldtes den snart den kongelige Stad, snart den hellige eller den evige[1]); Spanieren Seneca havde sagt om den, at den ligesom var Alles Fædrestad[2]), Boeoteren Plutarch priste dens Herredømme som det, Lykken og Dyden havde skabt, og som det, der skulde være Folkene et sikkert Anker imod Tidernes Storme[3]), den asiatiske Græker Aristides sagde, at den havde erobret Verden for at underlægge denne Retfærdighedens Rige, og at den mere var Menneskeslægtens Moder end Herskerinde[4]). Denne Ærefrygt for Rom steg paa en Tid, da Polytheismen saa villig udvidede den gamle Gudekreds for at optage nye Guddomme, let til en formelig Dyrkelse; Rom blev gjort til en Gudinde og havde sine Templer allevegne. Fra først af var det Grækere, der havde gjort Begyndelsen hermed ligesom med Tilbedelsen af Keiserne; thi allerede i Begyndelsen af 2det Aarh. før Chr. havde Smyrna bygget et Tempel for denne nye Gudinde[5]). Men dette blev endnu en Tid temmelig enestaaende, og her havde næppe nogen anden Følelse været ledende end Lysten til at smigre for det seirrige Folk. Det var først fra Keisertiden, at den nye Gudsdyrkelse blev almindelig, og deels hædredes Rom paa Indskrifter og Mønter med Gudindenavnet, deels opførtes der rundt omkring i Provindserne Templer for den, og egne Præster udnævntes til at besørge Offringerne[6]).

Lovpriisningen af Rom og den stærke Fremhæven af dens verdenshistoriske Mission naaede dog maaskee sit høieste Punkt

---

[1]) See Spanheim: De usu et præstantia nummorum (Amsterdam 1671 Quart) S. 687 og 414. Fremdeles Orelli inscript. Lat. 2, 4, 52, 249, 1221, 1762, 1799, 2284, 2285, 3691, 6183, 6904. Gjentagne Gange hos Ammian Marcell.; den kaldtes *urbs sacratissima* hos ham XXVII, 3.

[2]) Consolatio ad Helviam c. 6.

[3]) Afhdl. *περὶ τῆς Ῥωμαίων τύχης* Beg.

[4]) Talen *ἐγκώμιον Ῥώμης*.

[5]) Tac. Annáles IV, 56.

[6]) See Spanheim l. l. S. 415 og Orelli inscr. Lat. 155, 488, 606, 732, 1799, 1800, 3674, 5211, 7172, 7174, 5964.

i det sidste Aarhundrede, inden det vestromerske Rige gik til Grunde. Iblandt den christne Kirkes Ordførere i denne Tid var det rigtignok almindeligt at see med Ro paa Rigets ydre Skjæbne, og Polemiken mod Hedningerne og disses Forgudelse af Rom bragte tidt Kirkefædrene til i Rom mere at see et hedensk Sodoma end en Stad, for hvis Fortids Minder man burde have Pietet; Rom var «*caput superstitionis*». Men dog har i det Mindste een af de bekjendte christne Forfattere fra denne Tid, den spanske Digter Prudentius i sit polemiske Digt imod Symmachus paa en mærkelig Maade viist, hvorledes ogsaa den Christne kunde føle sig patriotisk og nationalt bevæget ved Tanken om Rom. Han besynger i ligesaa stærke Toner som nogen hedensk Forfatter dens Mission som forenende de barbariske Folk under sit Herredømme for at gjøre Ende paa Raahed og Fjendskab, og han varsler den en straalende Fremtid som den, hvis Opgave det nu er at gjennemføre Christendommens Seir allevegne. Dog Prudentius hører til Undtagelserne iblandt de christne Forfattere. For at høre Lov og Priis over Rom maa man ellers i det 5te Aarh. gaae til Hedningerne; den var det Sidste, de sang om og tilbade med nogen virkelig Følelse. Nu da det med hvert Aar syntes at lakke stærkere og stærkere imod Enden af dens Selvstændighed, endsige dens Verdensherredømme, nu var det, ligesom man med dobbelt Iver klamrede sig fast ved Tanken om, at den havde samlet Folkene under sit Herredømme, og man saae i Resterne af dens Glands og Skjønhed ligesom det ydre Billede deraf. Digteren Claudian sang i det første Aarti af 5te Aarh. om Kjæmpestaden «der hæver sig høiere end «alt Andet paa Jorden op imod Ætheren, hvis Skjønhed ikke «Hjertet, og hvis Roes ikke Tanken kan fatte, der lader sine «Bygninger kneise op imod Stjernerne, med hvis Glands de «kappes ved det straalende Metal, der paa sine syv Høie er et «Billede af Olympen, Vaabnenes og Lovenes Moder, der udbre-«der sit Herredømme over Alle og har grundet den ypperste «Ret. Den er det, som født med snævre Grændser har stræbt «frem imod Østens og Vestens Himmelegn og fra sit ringe Hjem «har udbredt sine Arme, saavidt Solen naaer. . . . Den er det, «der ene har optaget de Overvundne i sit Skjød, og som en «Moder, ikke som en Herskerinde, har skjænket Menneskeslæg-«ten et fælles Navn, som har givet dem Borgernavnet, hvem «den betvang, og sammenknyttet det fjernt Adskilte ved Kjær-

«lighedens Baand. . . . Den skylde vi, at vi Alle ere eet Folk, «og aldrig skal der være Grændse for det romerske Rige» [1]).

Da Claudian sang saaledes, stod Rom selv endnu urørt af Barbarernes Angreb; men kort Tid gik, inden den kom til at see Goterne som Herrer indenfor sine egne Mure. Den var nu ikke længere den uovervundne Stad, og man skulde troe, at dens Guddomsry var opløst til et Intet. Men selv da lød Sangen herom saa stærkt som nogensinde, ja maaskee stærkere, end den før havde lydt. «Hør mig», udbryder Claudians Efterfølger paa det romerske Parnas, Galleren Rutilius Numatianus [2]), «Du «din Verdens skjønneste Dronning, Du Rom, der har faaet Plads «paa den stjernedækkede Himmel, hør mig, Du Guders og Men- «neskers Moder. I dine Templer ere vi Himlen nær; Dig be- «synge vi, og Dig ville vi synge om, saalænge Skjæbnen tillader «det.» Ganske som Claudian synger Digteren derpaa om Roms vidtstrakte Herredømme, og som denne udbryder han: «Du har «skabt eet Fædreland for de forskjellige Folk, det har været til «Held for de Uretfærdige at betvinges under dit Herredømme, «og idet Du skjænker de Overvundne Deel i din Ret, har Du «gjort det til en By, som før var en Verden.» Den samme Tone kommer frem overalt, hvor han taler om Rom; hans Fødder forlade kun nødig dens hellige Tærskel; han priser dem lykke- lige, der have været værdige til at blive fødte paa den lykkelige Jordbund; og Bygningerne, der her hæve sig som Seirsminder, siger han, ere talrige som Stjernerne paa Himlen. Ja skjøndt det under al denne Begeistring maatte være trykkende at tænke paa Goternes Indtagelse af Rom faa Aar iforveien, en Begivenhed, der klarest af Alt kunde vise det Tomme i al Phantaseren om nogen Verdensmagt for Rom mere, saa skræmmer det dog ikke Digteren, det er dog hans sikkre Haab, at Rom vil reise sig seirrig og knuse Goterne, som den havde knuust Brennus, Pyr- rhus og Hannibal [3]). Uden Tvivl er der i disse stærke Udmalin- ger nok af tom Rhetorik og Floskler, saaledes som i al Tidens Poesi; men Ingen kan tage Feil af Grundstemningen heri, In- gen kan tvivle om, at Rutilius nærede den varmeste Begeistring for Rom. Denne Stad var for Vesterlandenes hedenske Patrioter ganske det Samme, som den i vore Dage har været for patrio-

[1]) De consulatu Stilichonis 3die Bog 130—160.

[2]) De reditu suo v. 47 ff.

[3]) Smstds v. 115 ff.

tiske Italienere; men for den Tid klædte Patriotismen sig naturligt i den hedenske Gudsdyrkelses Klædebon. Man maa i det Hele ingenlunde stille Tilbedelsen af Rom, saaledes som den nu i lange Tider havde fundet Sted, i Klasse med den tomme Keisertilbedelse. Der laae hos Mange en stærk Følelse bag ved den; thi Roms Apotheose var i Virkeligheden ikke Andet end en Apotheose af selve det romerske Folk. Rigets græske Undersaatter, der for Størstedelen havde vanskeligt ved ret at føle sig som Romere, tænkte vistnok, naar de satte Indskrifter eller opførte Templer for Gudinden Rom, tidt næppe paa Andet end paa at hylde den vældige Magt, der havde undertvunget Verden; men dette gjaldt ikke om de vestlige Landes Folk, der med det latinske Sprog stærkere havde inddrukket Romerfølelsen. Ikke Faa hos dem saae i Rom ligesom et Billed af Romerfolkets, af deres egen Storhed. Maaskee følte mangen Romer sig knuget under Keisermagtens Vælde, og vistnok var der frisindede Mænd, hvem det harmede at see Keiserne blive hilsede som Guder og sig selv nødte til at hilse dem saaledes; men det var dem da en Trøst at kunne ære Rom med det samme Guddomsnavn, den var dog en Gudinde, som vedblev at herske paa Jorden, medens de «guddommelige» og «evige» Keisere vexlede som det Ubestandigste af Alt, og hendes Glands og Ære var i Virkeligheden deres egen. Roms Apotheose var det høieste Udtryk for den nationale Følelse.

Intet var altsaa naturligere, end at Rom maatte blive Midtpunktet og Hovedsædet for det Aristokrati i Vesterlandene, der i 4de og 5te Aarh. var Anfører for hele dette Hedenskab, som knyttede sig til de gamle Minder og Nationalitetsfølelsen. Ligesom Ærefrygten for Rom var gaaet over til en guddommelig Tilbedelse og derved var bleven fuldstændig hedensk, saaledes føltes ei heller noget Sted den nære Forbindelse imellem Hedenskabet og den nationale Følelse mere levende end her; thi den hele By stod endnu i det 4de Aarhundrede med sine talrige Templer, sin hellige Vei og sine Triumphbuer som et storartet Mindesmærke fra den hedenske Tid. Vistnok havde Christendommen tilkjæmpet sig et fast Fodfæste her[1]; den havde ikke

[1] Herom vidner Ammians Fortælling om, at Constantius hemmelig lod Biskop Liberius føre bort fra Byen for ikke at vække Uroligheder, naar det skete aabenlyst, (XV, 7) og hans Fortælling om de to Geistlige, der gjorde hinanden Bispeværdigheden stridig og derved vakte et farligt Røre i Staden (XXVII, 3).

vundet faa Tilhængere i Middelklassen og hos en Deel af Almuen, og den Tid nærmede sig, da den romerske Biskop skulde bringe Rom til paa Kirkens Enemærker at spille en ligesaa stor Rolle som den, den nu næsten havde spillet til Ende i den hedenske Oldtids Historie. Men endnu i det 4de Aarh. var det langtfra, at Christendommen havde vundet Overmagten indenfor Byens Mure, og endnu mindre havde den igjennem Monumenter paatrykket den et Præg, der opveiede de hedenske Rester. At Tidens Tand og forfærdelige Ildebrande havde lagt mangen hedensk Helligdom fra ældre Tid i Gruus, havde heller ikke gjennemgribende Betydning; der var nok tilbage til at give et Indtryk af den Storhed, der her havde udfoldet sig. Man gjør sig vanskelig nu en Forestilling om det Syn, det maa have været, da talrige Templer endnu krandsede Høiene, medens mægtige Forsamlingsbygninger, Helligdomme af den meest forskjellige Størrelse, Triumphbuer, talløse Billedstøtter og kolossale Theatre opfyldte de offentlige Pladser, og medens milelange, murede Vandledninger som kæmpemæssige Arme strakte sig fra Stadens Mure til alle Sider hen over den vidtstrakte Slette, der omgav Byen. Hvad der i vore Dage er tilbage, kan ikke give mere end en Anelse derom. Selv Keisere, der betragtede Hedenskabet med mistænksomme Øine og derfor i det Hele kun havde liden Følelse for Rom, kunde ikke afholde sig fra at vise en levende Ærefrygt for Byens mægtige Mindesmærker. Ammianus Marcellinus's Fortælling om Keiser Constantius's Ophold i Rom (XVI, 10) viser det. Denne Fyrste, der i sine Love udtalte sit Had til Hedenskabet som «en afskylig Overtro», viste endog Beundring for Roms hedenske Templer, og han forlod ikke Byen, uden at han besluttede endnu at føie en ny Prydelse til dem, den allerede iforveien havde, ved at lade en Obelisk opreise paa circus maximus. Men hvilke Følelser maatte Rom da ikke fremkalde hos den, der endnu vilde hævde den gamle nationale Gudsdyrkelse? Der var Mindesmærker nok, som paa eengang satte hans religiøse Ærefrygt og hans Nationalfølelse i Bevægelse. Han saae endnu Jupiter Capitolinus's Tempel kneise paa Capitolium, og var det end ikke den samme Bygning, der havde staaet her i gamle Dage — thi 3 Gange var Templet blevet bygget op fra Grunden af — saa var dog Pladsen, det stod paa, stedse den samme; det var den samme Gudsdyrkelse, der her havde fundet Sted igjennem de mange Aarhundreder, og Betragteren kunde see en Række Minder gaae forbi

Tanken, der fortalte om, hvorledes dette Tempel havde været Statens Hovedhelligdom i al dens blomstrende Tid. Vendte han saa Øiet herfra til den capitolinske Høis bratte Skrænter, randt det ham i Tanke, at Gallerne her fordum havde vovet deres farlige Angreb, men at Junos hellige Gjæs havde frelst Staten. Ved Foden af Capitolium saae han endnu Concordias Tempel, der ligesom Jupiter Capitolinus's var en Bygning fra Keisertiden, men ogsaa ligesom dette en Fornyelse af en ældre Bygning, af hiint Tempel, som Camillus havde bygget til Minde om Enighedens Oprettelse imellem Patricier og Plebeier, den samme Bygning, hvori vigtige Senatsmøder tidt vare blevne holdte. Ikke langt derfra hævede sig det gamle Tempel for Janus Geminus, hiint forunderlige Mindesmærke om Romerfolkets talløse og seirrige Kampe, hvis Porte kun to Gange havde været lukkede førend Keisertiden. Ved Foden af Palatinerbjerget og stødende op til Forum laae Castors og Pollux's Tempel, en Bygning, hvis første Anlæg pegede tilbage til Slaget ved Regillersøen, det berømte Slag, der befæstede den unge Frihed efter Kongefamiliens Fordrivelse. Paa Quirinalerbjerget laae endnu et Capitolium, et Tempel for Jupiter, Juno og Minerva, der skulde være grundlagt paa Numas Tid; tæt ved saae man Quirinustemplet, et Mindesmærke om Romerstatens forgudede Stifter; og imellem Quirinalerbjerget og Forum strakte sig hele Rækken af de glimrende Keiserforaer med deres Templer for Venus Genitrix, Cæsars og Augusts Stammemoder, for Mars ultor, Romulus's Fader, og for den forgudede Trajan, Keisertidens meest glimrende Erobrer. Overalt mødte Øiet Bygninger og andre Mindesmærker, der kunde sætte den nationale romerske Følelse i den stærkeste Bevægelse, og tillige vakte en levende Forestilling om, i hvor nær Forbindelse Romerfolkets Storhed stod med Hedenskabet, at det var dette, som den skyldtes. Ikke blot en Betragtning af de svundne Tiders Historie fristede til denne Mening; i selve Rom, saaledes som Staden endnu stod, meente man at have et storartet Mindesmærke derom, og hvad man ellers søgte at mane frem for Tanken, saae man her ligesom for sine Øine.

Ikke faa ere da ogsaa de Beviser, som det stærke hedenske Parti i Rom med Aristokratiet i Spidsen gav i det 4de Aarh. paa sin Tilværelse og sin Modbydelighed for den fremtrængende Christendom. Det var Kjærligheden til Hedenskabet, der bragte Senatet til paa Triumphbuen, som det lod opreise for Constantin den Store, at omtale dennes Seir som en Naade af den store og gode Ju-

piter[1]), og det var den, der senere bidrog væsentlig til, at Constantin den Store følte sig ubehagelig tilmode i Rom, og som blev en Grund med, til at han besluttede at give Riget en ny Hovedstad i Byzants. I de nærmest følgende 50 Aar var der ingen Grund, til at Forholdene skulde forandre sig synderlig i Rom. Man saae sjælden Noget her til Keiserne, og det romerske Aristokrati kunde uforstyrret hengive sig til gamle Drømmerier og smykke sig med de nedarvede Præstetitler, som dets Forfædre havde baaret ved Siden af de høie Embedstitler i Staten. Begunstigedes end de Christne maaskee ved Embedsudnævnelser, var der dog Intet iveien for, at ogsaa Hedninger kunde opnaae Embeder og høi Rang i Staten, og i det romerske Senat dannede de et overveiende Fleertal. Dette Aristokrati søgte i Rom og rundt om i Provindserne med stor Iver at gjøre, hvad det kunde, for Hedenskabet. Det saae i Legene, skjøndt disse vistnok tidt bragte dem, der maatte bekoste dem, til Bettelstaven, et virksomt Middel til at drage talrige hedenske Minder og Skikke frem for den store Mængde, og det søgte med Iver at overholde de gamle hedenske Former. Endnu stedse stod Victorias Statue i Senatet, og ved ethvert Møde offredes der Røgelse paa Altret ved hendes Fod; endnu kunde man see Konsuler tiltræde deres Embede paa gammel Viis med at begive sig i festligt Optog til Jupiter Capitolinus's Tempel og der forrette Bøn og Offring til Guden; endnu stedse hilste man Keiserne, selv om de vare Christne, med Pontifex maximus Titlen og satte dem efter deres Død iblandt Guderne. Det skulde see ud, som om Intet var forandret, ikke engang, hvad Keisernes Religion angik. Den græske Rhetor Themistius priste derfor med Rette i en Tale, han under Gratians Regering holdt i det romerske Senat, den hedenske Holdning, han saae det indtage. «Rom, siger han, den udmærkede og hellige By, er «et Hav af Skjønhed, umaalelig og større, end man kan sige «det. Jeg seer her hellige og guddommelige Love herske, ved «hvilke Numa har knyttet denne By til Himlen. Takket være Eder, «I lykkelige Dødelige, have Guderne endnu ikke forladt Jorden. «Det er Eder, som indtil denne Dag have kjæmpet for, at Menne-

[1]) Nyere Undersøgelser over Indskriften paa denne Triumphbue have viist, at der har staaet: *nutu Jovis optimi maximi*, men at dette siden er blevet forandret til de Ord, man nu læser der: *instinctu divinitatis*. See derom Burchardt: Die Zeit Constantin des Groszen. Side 363.

«skene ikke ganske skulle være forladte af de Udødelige.» Det aristokratiske hedenske Parti dannede en virksom Klique, der holdt skarpt Øie med hinanden indbyrdes, og den, der vovede at gaae over til Christendommen, var vis paa derved at bryde for stedse med sine Standsfæller. Den umaadelige Forbittrelse, en af Datidens berømteste Rhetorer, Victorinus, der som «clarissimus» hørte med til Aristokratiet, vakte imod sig ved at antage Christendommen, viser dette klart. Augustin, som fortæller herom, siger netop i den Anledning om Adelen, at den var Hovedsædet for Hedenskabet i Rom, og at den ganske var opfyldt af Iver for Ugudelighed[1]).

Men efterat Adelen uforstyrret havde kunnet følge sine hedenske Tilbøieligheder igjennem omtrent 50 Aar, begyndte det at see farligere ud for den, da Keiser Gratian i Aaret 382 aabent brød med det officielle romerske Hedenskab og begyndte at gaae dets Religionsfrihed alvorlig paa Klingen. Ja snart efter forbød Theodosius den Store al hedensk Gudsdyrkelse. Det var i denne Tid, at det hedenske Fleertal i det romerske Senat anstrengte sig for at faae Keiserne til at ophæve nogle Bestemmelser, hvorved de hedenske Præsteskabers Privilegier vare blevne indskrænkede og Victoriastatuen i Senatet bleven borttaget. Den Mand, der spillede Hovedrollen som Fører for dette hedenske Senatsparti, var den tidligere omtalte Symmachus. Det er sagt om ham, at han var en Hedning med virkelig religiøs Alvor; men sikkert er det, at ogsaa Hedenskabets national-historiske Betydning gav det en egen Høihed i hans Øine, og maaskee var det meest denne, der gjorde ham til saa ivrig en Hedning. Han nærede den meest glødende Kjærlighed til Rom, og ligesom denne Følelse jævnlig træder frem i hans Breve, saaledes lagde den ham de smukkeste Ord paa Læberne, da han som Senatets Udsending udtalte dets Bøn for Keiser Valentinian den Anden om at faae Victoria-Statuen tilbage og de Rettigheder igjen, som Gratian havde frataget de hedenske Præsteskaber. «Lad os, hedder det i hans Andragende, tænke os Rom staae «her og tale saaledes med Eder. Udmærkede Fyrster, I Fædre-«landets Fædre, hav Ærefrygt for min høie Alder, som den «fromme Gudsdyrkelse har bragt mig til at naae, og forund mig «at bruge Forfædrenes hellige Skikke. Thi jeg føler mig lyk-«kelig ved dem. Lad mig, da jeg er fri, leve paa min egen

[1]) Confessiones VIII, 3 og 4.

«Viis. Det er denne Gudsdyrkelse, der har bragt Verden under «mine Love, det er disse Helligdomme, der have fordrevet Han-«nibal fra mine Mure og de senoniske Galler fra Capitolium. «Er det dertil, Skjæbnen har sparet mig, for at jeg skal spottes «i min Alderdom?» For Symmachus som for Hedningerne i Rom i det Hele var Mindet om dens Storhed i Hedenskabet det stærkeste Beviis for den gamle Religions Sandhed.

Alle Forsøg paa at beseire Keisernes Had til Hedenskabet vare forgjæves, og Partiet maatte lure paa en gunstig Leilighed til med Vold at skaffe sin Sag Seir igjen. Leiligheden kom, da Frankeren Arbogast i Aaret 392 myrdede Valentinian den Anden og i Forening med Romeren Eugenius søgte at vinde Magten i de vestlige Lande. Allerede flere Gange tidligere havde det hedenske Parti understøttet Oprør i de vestlige Lande[1]; men denne Gang traadte Lysten til paany at skaffe Hedenskabet Overhaand stærkere frem end tidligere. Theodosius den Stores Seir ved Foden af Alperne gjorde Ende paa disse Planer, og haarde Love imod den hedenske Gudsdyrkelse vare Følgen. Ingen Selvironi kunde være større, end at Hedningerne, da Theodosius snart efter døde, ogsaa satte ham iblandt Guderne. Det hedenske Partis Magt var fra nu af knækket, men vedblev dog at tælle en Mængde Tilhængere i de høiere Kredse; Zosimus[2]) omtaler Senatet som det, der paa Theodosius's Tid holdt fast ved de nedarvede Skikke og ikke havde antaget christne Sæder. Endnu udøvede den gamle Glands ved de hedensk-republikanske Embeder en egen Tryllemagt, og Augustin havde den Sorg at see en af sine yngre Venner, Licentius, hvem han en Tidlang idelig havde om sig, pludselig blive revet bort fra Christendommen, blot fordi han i en Drøm havde seet sig som Konsul og Pontifex. At blive optaget i det romerske, hedenske Aristokrati havde siden været et Maal, der tiltrak ham med uimodstaaelig Magt. Den hedenske Klique dannede en vigtig Støtte for Afgudsdyrkelsen baade i Afrika og de andre vestlige Lande. Skjøndt nemlig keiserlige Edikter gjentagne Gange forbøde Hedninger Adgang til alle Embeder, var det dog umuligt at undvære dem, og de mange Embedsmænd, der hørte med til det hedenske Aristokrati eller dets Venner i de vestlige Lande, saae

[1]) Under Magnentius's Kamp imod Constantius og Maximus's imod Valentinian II.

[2]) IV, 59.

med stor Ro paa, at de keiserlige Forbud imod Offre og hedenske Fester bleve overtraadte rundtomkring baade paa Landet og i Byerne. Deres Holdning var en Hovedgrund til, at Hedenskabet her holdt sig saa længe [1]).

Ogsaa imod Øst, i den græske Verden, havde Hedenskabet Nationalfølelsen at støtte sig til, ogsaa her vandt det forøget Kraft ved gamle Minder. Men den Understøttelse, det saaledes fandt, var af en heelt anden Natur, end den, det havde fundet i de vestlige Lande. Vistnok forsmaaer den græske Taler Libanius i en Tale, som han holdt for Keiser Theodosius til Fordeel for de hedenske Templer, ikke at fremsætte den imod Vest saa yndedede Betragtning, at det var under Beskyttelse af de hedenske Guder, at Romerne havde erobret Verden, og den græske Historiker Zosimus fremhæver med Styrke denne Tanke under sin heftige Polemik mod Christendommen; men dog er det klart, at Tyngdepunktet i Polemiken imod Christendommen hos Grækerne ligger i en heelt anden Betragtning. Det vil siden blive paaviist, hvor lidt den græske Befolkning følte sig i dybere Forstand som en Enhed med Befolkningen i den latiniserede Deel af Riget, og deri laae ogsaa, at, hvad der havde national Betydning for den, ikke var det Samme, der havde det i hine Egne.

Det var imod Øst som imod Vest Hedenskabets Dage, Nationalitetsfølelsen bragte til at see tilbage paa, og hvis Storhed Mindet lod træde frem i de meest straalende Billeder. De nationale Erindringer kunde derfor begge Steder blive et kraftigt Støttepunkt for Hedenskabet, men paa høist forskjellig Maade, da de vare af saa forskjellig Natur. Imod Vest havde det været en politisk stor Fortid, man havde dvælet ved i Tanken, og man havde i Rom det synlige Billede af den gamle Vælde. Ganske anderledes maatte det gaae imod Øst. Hellas skulde her spille den Rolle, som Rom spillede imod Vest, og det Syn, hvormed begavede Grækere, som Julian, betragtede dette Land og særlig Athen, lignede stærkt den religiøse Begeistring, Vesterlandenes Romere nærede for Rom; men de Minder, som Hellas's Fortid frembød, maatte langt mere blive af litterair-æsthetisk end af politisk-historisk Natur. Selv om her

[1]) Om det hedenske Partis Holdning i 5te Aarh. jævnfør Beugnot: Histoire de la destruction du paganisme en occident, tom. II.

var mangen glimrende Daad at see tilbage til, og omend Arvingen til Hellas's Magt, Alexander den Store, der var en saa udpræget hellensk Natur som Nogen, havde grundet et vældigt Rige, saa var dog den politiske Magt og Selvstændighed for længe siden knækket; Traaden var brudt, og de fordums Athenæere, Spartanere eller Macedonere vare nu romerske Borgere. Hedenskabet havde saaledes i den hellenske Verden ikke blot seet rige og mægtige Stater blomstre frem, men ogsaa seet dem synke sammen, og man kunde ikke, som i Vest, ligeoverfor Christendommen hæve Hedenskabets Banner som det, der kun havde ført til Seir og Magt.

Derfor maatte ogsaa det Baand, hvorved Grækerne nu følte sig knyttede sammen som eet Folk, mindre være af politisk-historisk end af reent aandelig Natur. Naar de opfattede Hellas og særlig Athen som et Slags Midtpunkt for dem, var dette væsentlig en Følge af den Betydning, Athen havde havt for den aandelige Kultur. Den var for dem Kunstens og Videnskabernes Stad, som Rom i Vesterlændernes Øine var de krigerske Triumphers. Selv en ivrig Christen som Kirkefaderen Basilius af Cæsarea udbryder et Sted: O Muser, o Videnskab, o Athen, hvad skjænke I ikke dem, der elske Eder[1]). Men idet Grækerne havde Bevidstheden om denne fælles Kultur, følte de sig stærkt nationalt bevægede; de meente, at de i det Aandelige havde vundet Seire, hvorved de havde erobret Verden. Hvormeget de end holdt af at dvæle ved athenæiske og spartanske Heltes Bedrifter, var det dog først og fremmest den rige Oldtidslitteratur og Kunst, der gjorde, at de følte sig stolte af at være Hellenere; det var ogsaa den, der nu gav Støttepunktet for Modstanden imod Christendommen. Paa dette Omraade havde Hedenskabet været Bærer for en Magt, der ikke var forsvunden saaledes som den politiske; her havde man endnu Homers, Æschylus's, Platos og Demosthenes's Værker, og var end den gamle geniale Produktionskraft borte, saae man dog i Fortidens Skrifter, som man idelig syslede med, et levende Vidnesbyrd om, hvor høi en Flugt den hellenske Aand havde havt i Hedenskabets gamle Dage. De vare for Nationalbevidstheden og den hedenske Følelse, hvad Roms Triumphbuer og minderige Templer vare imod Vest. Som den

[1]) 353de Brev.

latinske Verdens fornemme Hedninger, i hvilket Landskab de end hørte hjemme, saae op til disse med Ærefrygt og betragtede dem som Noget, der ogsaa tilhørte dem selv, saaledes saae alle Orientens hedenske Hellenere i den gamle Litteratur og Kunst en Skat, der var deres fælles Eiendom.

Hedenskabet var i og for sig ikke saa stærkt i de østlige som i de vestlige Lande, og man kan af Julianus Apostatas Historie og Skrifter tydelig see, at Christendommen paa hans Tid havde vundet et mægtigt Antal Tilhængere her. Men desto større maatte Opfordringen blive for dem, der med Selvbevidsthed holdt fast ved Forfædrenes gamle Lære, til at slutte sig sammen, for om muligt at vinde det Tabte tilbage eller i det Mindste hævde Besiddelsen af, hvad de endnu havde. Da det her var Litteraturen, som dannede Støttepunktet for den hedenske Følelse, var dermed ogsaa givet, at det maatte blive de videnskabelig Dannede, fra hvem denne Modstand maatte gaae ud. Allerede i de vestlige Lande havde Rhetorskolerne Betydning i hedensk Retning, forsaavidt de Mænd, der senere betraadte Embedsbanen, i dem hyppig bleve paavirkede ved Studiet af den gamle Litteratur; men endnu mere blev dette Tilfældet i de østlige Lande, hvor de havde en langt større Betydning ved den Masse Rhetorer og Philosopher, der uddannedes her for siden at spille en ikke uvigtig Rolle rundt omkring i de større Stæder. Trods al den Smagløshed og Mangel paa virkelig Originalitet, der i denne Tid udmærkede den hedenske Litteratur i Øst, som i Vest, er det sikkert, at den græske Verden i litterair Henseende hævdede en fuldstændig Overvægt over den latinske. Der var en ikke ringe Sands for aandelig Syssel tilbage i de græske Stæder, og de Mænd, der gik i Spidsen herfor, vare Gjenstand for almindelig Beundring [1]). Ikke uden Grund siger Rhetoren Himerius efter at have opregnet de Philosophers og Talerlæreres Navne, der blomstrede paa hans Tid: Dette er Listen paa den athenæiske Adel [2]). Det var derfor fra Philosophernes og Rhetorernes Skoler, at den Modstand udgik, som i Orienten reistes imod Christendommen. Vistnok var der ikke faa Hedninger ogsaa iblandt de høiere Embedsmænd, der vare af græsk eller græsk-asiatisk Byrd, saameget mere som de fleste af disse

[1]) See Eunapius vitæ sophistarum S. 138.
[2]) Eclog 7 ex orat. Areop.

havde modtaget en vigtig Deel af deres Dannelse i Rhetorskolerne, og man træffer derfor ogsaa hos dem Exempler paa Ligegyldighed med Hensyn til de keiserlige Forbud imod Hedenskabet; men det manglede dette Aristokrati paa den Tradition og det Sammenhold, som Rom og dens Senat gav det i Vest. Constantinopel var som Hovedstad betragtet en ny By, og Keiserne havde her fra Begyndelsen af begunstiget, hvad der kunde støtte Christendommen; den kunde Intet være af det, Rom var for det hedenske Aristokrati i Occidenten. Ligesom Hovedmodstanden imod Christendommen altsaa i Øst og Vest havde et forskjelligt Udgangspunkt, saaledes var det naturligt, at den maatte komme til at vise sig paa en ganske forskjellig Maade.

Seig Fastholden ved de gamle Skikke og Ceremonier havde charakteriseret det vesterlandske Aristokratis Modstand imod Christendommen, medens intet polemisk Skrift imod dennes Dogmer havde seet Lyset; men i Orienten fik Kampen et andet Præg. De Mænd, som her gik i Spidsen, Rhetorer og Philosopher, vare vante til at bekjæmpe deres Modstandere med Munden og Pennen; det var dem ikke nok praktisk at ivre for Udøvelsen af de nedarvede Skikke, ja disse vare endog langtfra det, der havde den største Værd for dem. I Rom havde de religiøse Ceremonier altid været det Væsentlige ved den hedenske Religiøsitet, og disses Sammenhæng med det offentlige Livs mangfoldige enkelte Handlinger havde derfor kunnet blive saa vigtig en Støtte for det Hedenskab, der endnu var tilbage der. For Grækerne derimod havde Mythernes Indhold og den Betydning, der kunde lægges i dem, allerede tidlig spillet en ganske anden Rolle. Det var disse, som baade Rhetorer og Philosopher nu med største Iver forsvarede imod de Christne. Rhetorerne havde vistnok ikke nærmest til Opgave at prædike Religion eller tolke gamle Gudesagn, da deres praktiske Maal var at lære Veltalenhedskunsten; men saaledes som de opfattede denne, udvidede de ogsaa deres Underviisning til at omfatte den gamle Skjønlitteratur, Historieskrivningen og i det Mindste tildeels Philosophien ved Siden af de gamle Taler. De syslede i alle disse Retninger med de store Mønstre for ægte Kunst og Skjønhed i Behandlingsmaaden. Netop herved bleve de fremfor Alle Bærere for den eiendommelige hellenske Nationalfølelse i denne Tid; thi Ingen var nærmere til at føle Hellenerstoltheden paa det æsthetisk-videnskabelige Omraade end de. Da nu Christendommen saa stærkt begyndte at overfløie Hedenskabet, blev

Forsvaret for de gamle Myther et Hovedpunkt for Rhetorerne. At angribe dem var det Samme som at angribe den gamle Litteratur, Nationens dyrebareste Eiendom, thi allevegne i Fortidens fortrinligste Skrifter spillede Mytherne en fremragende Rolle. Baade hos Homer, Æschylus og Sophokles traadte de frem med hele det digteriske Mesterværks Glorie, og var det den naive Herodot, den elegante Isokrates, den dybsindige Plato eller den patriotiske Demosthenes, man syslede med, allevegne mødte man de gamle Myther. Selv var man maaskee fra tidligere Tid kun lidet vant til at troe paa dem som virkelig Religion; men man glemte dette ligeoverfor de skarpe Angreb, Christendommens Talsmænd rettede imod dem, og man skjærpede nu sin æsthetiske Beundring og nationale Ærefrygt til en religiøs Begeistring. Som Libanius, den berømteste af Tidens Rhetorer, selv sagde, Gudsdyrkelsen og Veltalenheden vare beslægtede og nøie forbundne [1]).

Hvad der gjaldt om Rhetorerne, maatte med det Samme gjælde en stor Deel af Tidens Philosopher, thi mange af disse hørte med til Rhetorerne, og selv de af dem, der udelukkende vare Philosopher, forsvarede de hedenske Sagn med ligesaa stor Iver. Den nyplatoniske Philosophi blomstrede som bekjendt paa denne Tid. Den havde allerede været udviklet siden Slutningen af 2det Aarh., men havde i sin tidligere Periode under Ammonius, Plotinus og Porphyrio været reen Philosophi, og medens den søgte at styrke sig ved at forene orientalsk Spekulation med Elementer af den gamle, græske Philosophi, havde den kun lidet udmærket sig ved noget udpræget, nationalt Mærke og endnu mindre indladt sig paa at forsvare Hedenskabets Myther. Den havde kun benyttet dem som bekjendte Billeder til derigjennem at gjøre sine egne Ideer tydelige. Men dette forandrede sig, da Angsten for Christendommen blev levende i den hellenske, lærde Verden. Da sloge ligeoverfor den fælles Fjende de Følelser, der ellers vare almindelige iblandt Rhetorer og philosophisk dannede Mænd, ogsaa Rod hos Platonikerne [2]).

---

[1]) *Πρὸς τοὺς εἰς τὴν παιδείαν ἀποσκώψαντας* (Ed. Reiske, II, 437).

[2]) Om den nyplatoniske Opposition imod Christendommen henvises til de talrige Skrifter derom, som findes citerede i Chastels Histoire de la destruction du paganisme dans l'empire d'orient. S. 102. Samme Sted findes en kort og klar Fremstilling deraf. See ogsaa Broglie L'eglise et l'empire Romain au IV e siecle. tom. 3.

Ogsaa hos dem vaagnede nu Ærefrygten for de gamle Sagn; de betragtede dem ikke mere blot som digteriske Fiktioner eller folkelige Forestillinger, der af Philosophen kunde benyttes til at gjøre hans Tanker let forstaaelige, nei, de hævdede dem som fuld Sandhed, som dem, der burde være Gjenstand for religiøs Tro, og de anvendte al deres Skarpsindighed paa at kombinere dem med deres egne Spekulationer. Deres Philosophi blev Religion. Nationalfølelsen kom nu til ogsaa at spille en Rolle hos dem; de glemte, at der i deres egen Lære var optaget Elementer baade fra Asien og Ægypten, og de viste ligeoverfor Christendommen hele Hellenerfølelsens Hovmod. Allerede tidligere Angribere havde med Haan kaldt den et βάρβαρον δόγμα[1]), og for at spotte den hellige Skrift stemplede de den nu som barbarisk[2]); de fremhævede med Stolthed Fiinheden i Platos Stiil og Form i Modsætning til den raa Plumphed, som de meente at finde hos Propheter og Evangelister[3]), og de betragtede det som en Forhaanelse, at Barbarer vilde lære dem Sandheden[4]), endsige bryde Staven over Mytherne, Helleneraandens ægte Børn. Intet Under, at baade Christne og Hedninger i Orienten vare enige om at bruge «hedensk» og «hellensk» som eensbetydende Ord.

Den nyplatoniske Philosophi nøiedes imidlertid ikke med at bruge aandelige Vaaben imod Christendommen; den opnaaede en kort Tid at see en af sine Tilhængere paa den romerske Keiserthrone, nemlig Julianus Apostata. og han var beredt til at kaste sin keiserlige Magt med i Vægtskaalen for at trænge Christendommen tilbage.

Det vil siden nærmere blive viist, i hvilken Grad Julian følte sig som Græker, og hans Kamp med Christendommen giver et tydeligt Indtryk af hans græske Nationalfølelse. Intet vidner om, at han under denne Kamp stillede sig i nærmere Forbindelse med Aristokratiet i Rom, eller at han søgte at støtte sig til den romerske Nationalfølelse for derigjennem at opflamme til Kamp for de Guders Altre, der havde skabt det mægtige Riges Storhed. Nei, som hans Skrifter og hele Brevvexling er græsk, saaledes var det Grækere, der indtoge den høieste Plads i hans

---

[1]) Chastel. l. l. S. 110.

[2]) Theodoretus: Græcarum affectionum curatio t. IV, 2, Sermo I S. 698.

[3]) Smstds. S. 696.

[4]) Smstds.

Gunst, og iblandt dem Ingen i den Grad som nyplatoniske Philosopher, Mænd som Maximus og Iamblichus, hvis Breve han kysser, og hvem han skriver til næsten i en Elskers lidenskabelige Tone. Derfor tog han ogsaa levende Deel i den videnskabelige Debat imod de Christne; det var med philosophiske, ikke historisk-politiske Grunde, han bekjæmpede dem, og det var ved paa nyplatonisk Viis at reformere Hedenskabet, at han vilde give det Kraft. Intet vakte i høiere Grad hans Harme end, at han saae de Christne i Mængde uddanne sig ved Studiet af de klassiske græske Skrifter. Kun herved kunde de blive istand til at udfylde en høiere Stilling i det verdslige Samfund, og de indsaae tillige Nødvendigheden af et grundigt Kjendskab hertil, hvis de med Kraft skulde bekjæmpe den Modstand, Datidens hedenske Philosopher reiste imod dem. Dette forklarer Julians bekjendte Forbud imod, at nogen Christen maatte optræde som Lærer i Veltalenhed og Philosophi; vilde de unge Christne finde den Dannelse, de behøvede, maatte de søge til selve de hedenske Læreres Skoler, hvor talløse Fristelser omgave dem fra alle Sider. Men dette Skridt af Julian var ikke blot fremkaldt ved kløgtig Beregning, der laae tillige en lidenskabelig Harme deri, idet han var oprørt over at see Homer og Plato eller Thucydid og Isokrates blive studerede af de Christne, der haanede Hedenskabet hos disse Forfattere paa samme Tid som de væbnede sig med den Dannelse, de kunde øse hos dem. For ham, der paastod, at det at være en ægte Hellener nødvendig forudsatte, at man tillige var Hedning[1], var det den groveste Helligbrøde imod de gamle store Mænd, der «i Guderne havde seet deres Lærdoms Ophav», at tillade Christne at optræde som deres Fortolkere; disse kunde, sagde han med Haan, fortolke deres Matthæus og Lukas, det var deres store Mænd. Hans Følelse ligger klart udtalt i dette Edikts lidenskabelige Sprog; man mærker, at hans nationale Begeistring for Helleneraandens gamle, store Skabninger stærkt opflammede ham til dette Skridt.

Efter Julians Død var Hedenskabet i Øst som i Vest indskrænket til sin egen Kraft. Begge Steder viste sig det Samme. Man kunde ligeoverfor de Christne samle sig med tilsyneladende Begeistring til Kamp for det gamle Hedenskab, og man gjorde

[1]) 43de Tale (Tom. I p. 787 a).

sig Umage for at udtænke Beviser imod Christendommen; men den dybe, religiøse Overbeviisning, som maa til for at holde Stand imod en kraftig fremtrængende ny Lære, manglede, og Nationalfølelsen frembyder i Længden kun en svag Erstatning for den.

II.

Skjøndt Nationalitetsstemningerne gave den hedenske Modstand imod Christendommen en eiendommelig Farve i de to Hoveddele af Riget og allerede paa Grund heraf ere værd at lægge Mærke til, er det Politiske utvivlsomt det Omraade, hvor man tænker sig, at Virkningerne af Nationalitetsforhold og Nationalitetsstemninger maatte gjøre sig stærkest gjældende. Netop i vore Dage, da Øiet saa stærkt er blevet aabnet for Nationalitetens politiske Betydning, paatrænger det Spørgsmaal sig let ved Betragtningen af et Verdensrige som det romerske, om hvor stor en Rolle Nationalitetsforholdene spillede i dets Udvikling. Talen er paa dette Sted kun om Romerriget i de sidste Aarhundreder af dets Existens som Heelhed, i Tiden efter Caracalla indtil det vestromerske Riges Fald, altsaa i Aarhundreder, der vare Opløsningens og Undergangens Tid.

Allerede inden dette Tidsrums Begyndelse lade Spirerne til de to Hovedkræfter, der styrtede den vældige Bygning, sig paapege; moralsk og politisk Skrøbelighed svækker Samfundsforhold og Statsform, og Barbarerne have begyndt at true ved Grændserne. Men i 3die Aarhundrede bleve Vanskelighederne større og større, og hvad der varslede ilde om Fremtiden, var den Række Opstande, der snart begyndte, for med korte Mellemrum at fortsættes indtil det vestlige Riges Fald. Slige Opstande behøve i og for sig kun at være fremkaldte ved Sædernes Slethed og Feil i Forfatningen, uden at staae i Forbindelse med nogen Følelse af Nationalitetsforskjel; men man fristes dog let til den Formodning, at en saadan Følelse har spillet en Rolle med i dem. Det har fremdeles ogsaa Interesse at see, hvorvidt Nationalitetsfølelser have havt Betydning med Hensyn til Forsvaret for Riget udadtil. De fjendtlige Angreb toge som bekjendt til i Styrke lige indtil det vestlige Riges Undergang, og det var disse, som endelig fremkaldte denne Katastrophe. Bidrog nogen Følelse af oprindelig national Modsætning ligeoverfor den latinske Nationalitet til at slappe

det folkelige Forsvar hos Provindsboerne, eller følte Alle sig som Romere under Kampen imod de fælles Fjender?

For de vestlige Landes Vedkommende er det paaviist, at kun svagere Nationaliteter stode ved Siden af den latinske; men man veed destoværre ikke Meget om deres Betydning. Kilderne til denne Side af Tidens Historie ere i høieste Grad slette, og man er for en stor Deel nødt til at slutte fra selve de historiske Begivenheder. Som saadanne maa man selvfølgelig først og fremmest lægge Mærke til Opstandene. De kunne i et stort Rige, naar man seer bort fra dem, der ere fremkaldte ved en Overhaand tagende Pauperisme, enten bestaae i, at en Usurpator vil opkaste sig til Herre i hele Riget, eller i, at een eller flere Provindser søge at løsrive sig for at føre en isoleret Tilværelse. Der kan endelig reise sig Bevægelser i et Rige, idet en enkelt Landsdeels Befolkning gjør Fordring paa større politiske Rettigheder; men slige Opstande kunde der ikke blive Tale om i Romerriget, da Borgerrettens Udbredelse til alle Frie over hele Riget havde fremkaldt en almindelig Lighed. Paa begge de ovenfor anførte Arter af Opstande gives der derimod Exempler. Undertiden har det vistnok ikke været politiske Grunde, der fra først af have fremkaldt dem; personlige Fornærmelser eller underlige Tilfældigheder have oftere spillet en vigtig Rolle ved dem; men de have naturlig maattet ende med at føre til et politisk Maal. En Betragtning af Tidens Historie vil let vise, at under de allerfleste af Opstandene stræbte Usurpatorerne efter at blive Herrer over hele Riget, eller efter at faae Deel i en Keisermyndighed, der i det Mindste nominelt skulde gjælde over hele Riget. Man maa, for at forstaae dette Sidste og dermed saamange af Opstandenes Charakteer, nøie huske paa, at Keiserne i den største Deel af det Tidsrum, vi betragte, havde Navn som Herskere over det Hele, medens de i Virkeligheden kun vare Herrer i en Deel af Riget. Dette var nemlig som oftest deelt i to, undertiden endog flere Dele; men man opgav derfor ikke Forbindelsen imellem de enkelte Dele. Lovene udstedtes i alle de samtidige Keiseres Navn, uagtet de i Virkeligheden kun vare givne af en enkelt iblandt dem, man vedblev endnu at have 2 Konsuler i Fællesskab for hele Riget, og man hævdede saaledes stedse Riget som udeleligt. Selv Usurpatorer, der indsaae, at de kun kunde efterstræbe Herredømmet i et enkelt Land, følte, at de maatte bøie sig for denne Mening om Rigets Udelelighed, og de stræbte derfor efter at

vinde Anerkjendelse af de lovlige Keisere som Herskere i det Land, hvori de havde opkastet sig til Herrer, idet de da gjaldt for hines Medkeisere. Carausius, som i Slutningen af 3die Aarhundrede i flere Aar var Hersker i Britannien, frembyder et tydeligt Exempel herpaa. En saadan Usurpators Navn optoges vel ikke med paa de keiserlige Forordninger; men hans Land hørte med til imperium Romanum og kunde let forenes med det igjen, da dets hele Styrelse og Lovgivning vedblev at være romersk. Selv om den Forestilling om Romerrigets Udelelighed, der laae til Grund for dette, naturligviis i mange Tilfælde blev uden stor praktisk Betydning, da den ikke hindrede et dødeligt Fjendskab og utallige Chikanerier imellem Herskerne i de forskjellige Dele af Riget, saa er den baade i og for sig mærkelig og hænger sammen med en vis Fællesaand. Det kunde ikke være Andet, end at Romerrigets Storhed havde noget Imponerende for Borgerne ogsaa i Provindserne, og at man tidt, forsaavidt man var istand til at anstille politiske Betragninger, trods alt det Tryk, man maaskee led under, følte, at der var noget Stolt ved at være Borger i et saa mægtigt Rige. Denne Følelse havde været Bærer for Tilbedelsen af Rom som Gudinde, det var den, der saa stærkt var traadt frem igjennem Ægypteren Claudians, Spanieren Prudentius's og Galleren Rutilius Numitianus's begeistrede Ord om denne Stad, og det var den, der havde kunnet være en vigtig Støtte for det hedenske Aristokrati, da det under Kampen med Christendommen idelig fremhævede Statens mærkelige Fortid. Den fik, navnlig i de vestlige Lande, en Forøgelse ved den Kjendsgjerning, at Romerriget ikke blot var et politisk Begreb, men tillige betød den civiliserede Verden. Udenfor det var der kun Barbarer, og det at være Romer gjaldt for det Samme som at være et civiliseret Menneske. Selv den keltiske Galler eller iberiske Spanier, for hvem den romerske Kultur maaskee kun var en temmelig tynd Fernis over hans gamle nationale Eiendommeligheder, følte dette. Man kan vistnok hos galliske Talere finde Ordet «Romanus» brugt som en Betegnelse for Italienerne i Særdeleshed [1]); men dog vilde de samme Talere mindst indrømme, at de ikke selv havde Ret til at benævnes med det.

Ogsaa Frygt for, at en fuldstændig Løsning af Forbindelsen med det øvrige Rige skulde fremkalde en Adskillelse, der kunde

---

[1]) Incerti Panegyricus Constantino Augusto flere Steder.

være farlig i materiel Henseende, har sikkert virket til at give Opstandene den ovenfor angivne Charakteer; men utvivlsomt have de Følelser, der her nylig ere skildrede, havt en bestemt Indflydelse til at holde Riget nærmere sammen. Selv om imidlertid Bevidstheden om gamle særlige Nationaliteter ikke har bragt de forskjellige Provindser til at arbeide paa at rive sig løs, har den dog spillet en Rolle med under de talrige Opstande, der tilintetgjorde Rigets Ro, idet den nemlig virkede til, at de enkelte Provindser stræbte efter selv at sætte Mænd paa Keiserthronen og paa den Maade at faae større Indflydelse i Riget. Nationalitetsfølelsen faaer Betydning som en stærkt udviklet Provindsialisme.

Allerede ved Opstanden mod Nero var, som Tacitus siger, den Hemmelighed røbet, at en Keiser kunde vælges andre Steder end i Rom [1]), og det 2det Aarhundrede efter Christus havde seet flere Keisere paa Roms Throne, der vare fødte i Provindserne. Trajan og Hadrian vare Spaniere, Septimius Severus en Afrikaner. Snart efter Severus's Død, da Elagabal sattes paa Thronen ved en Opstand i Syrien, faldt det i en Orientalers Lod at blive Keiser, og endnu under Elagabals Efterfølger Alexander Severus bevarede denne græsk-syriske Indflydelse sig. Efter Alexanders Mord, som den raa og grusomme Thracer, Maximinus, var Ophavsmanden til, begyndte den underlig forvirrede Tid, hvorunder idelige indre Opstande plagede Riget, samtidig med at germaniske Folkeforbund og Perserne angrebe det udefra, en Tid, der først fik sin Afslutning, da Diocletian kom paa Thronen. Under disse Opstande er det, som om forskjellige Folk i Riget hige efter at spille en Rolle. De sætte en Stolthed i selv at give Riget Keisere og styrte dem, der havde fundet Tilhængere andre Steder. Allerede da Elagabal blev sat paa Thronen, kunde denne Stræben spores, og den viste sig igjen ved Alexander Severus's Mord. Det var i Tillid til sine Landsmænd Thracerne og de med dem beslægtede tappre pannoniske Stammer, at Maximinus Thrax vovede denne Udaad og at sætte sig selv paa Thronen [2]). Da han var af en Charakteer, der passede til deres raa krigeriske Tilbøielighed, havde han let ved at vinde deres Gunst, navnlig i Sammenligning med Orientaleren Alexander. Omvendt hang Soldaterne fra de østlige Lande med Kjærlighed

[1]) Historiæ I c. 4.

[2]) Herodian. VII, 8, 26 og VIII, 6.

ved denne, sørgede over hans Død og hadede Maximinus[1]. En raa Halvbarbar som den sidstnævnte kunde kun ved Skrækken holde sig paa Thronen, og naar Leiligheden frembød sig, maatte Oprør begynde. Afrika gjorde Begyndelsen. Opstanden tilsigtede kun at styrte Tyrannen og mindst af Alt at skaffe Afrika nogen uafhængig Tilværelse; men medens man nu kom til at see Carthago, Roms gamle Dødsfjende, indenfor sine Mure feire Ceremonier, hvorved to Mænd bleve udvalgte til romerske Keisere[2], blandede der sig dog en vis afrikansk Nationalfølelse med i den romerske Loyalitetsfølelse, thi Oprørerne gave disse Keisere Tilnavnet Africanus[3]. Man skulde ikke kunne tage Feil af, hvilket Land der havde Æren af at have sat dem paa Thronen. Det blev ogsaa den eneste Gang, denne Ære faldt i Afrikas Lod. Vistnok forekommer der ogsaa senere Opstande i Afrika, den ene i Slutningen af 4de Aarhundrede af en maurisk Fyrste Firmus og 2 andre snart efter af dennes Broder Gildo og af en Heraclianus; men de vare af en anden Charakteer[4]. Firmus var en raa Høvding, der gjorde Oprør, fordi han skulde lide Straf for Forbrydelser, han havde begaaet; han kunde ikke tænke paa at opnaae nogen Anerkjendelse som Fyrste ved Siden af de lovlige Keisere, og hans Planer maatte forsaavidt gaae ud paa at rive Afrika løs fra Riget. Med sine røveriske Stammer fra Bjergene og Landets Indre hævdede han en kort Tid et Herredømme her, indtil han blev beseiret af den romerske Feltherre Theodosius, en Fader til den senere bekjendte Keiser af samme Navn[5]. Hvorvidt andre end Berberstammer frivillig have fulgt Firmus, kan ikke siges med Bestemthed, men er næppe rimeligt, og hans Opstand har derfor ingen synderlig Betydning i national Henseende. Den vidner kun om, hvad der følger af sig selv, at halvvilde Stammer let lode sig opflamme til Frafald af en eller anden misfornøiet Stammehøvding. En lignende Charakteer som Firmus's Opstand havde vistnok Gildos og Heraclianus's senere Opstande, skjøndt de tilsyneladende ikke gik ud paa at løsrive Afrika fra Forbindelsen med det øvrige Rige;

---

1) Julius Capitolinus Maximinus c. 11.
2) Statholderen Gordianus, der fik sin Søn til Medregent.
3) Herodian VII, 4.
4) Urostifterne i Afrika under Maxentius's Herredømme ere for ubetydelige til at omtales.
5) Ammian. Marcell. XXIX, 5.

det er umuligt at sige, om nationale Stemninger have gjort sig gjældende under dem undtagen maaskee hos Røverstammerne fra det Indre. Derimod har man troet at kunne paavise dem i en heelt anden Slags Bevægelser, som en Tid lang hjemsøgte Afrika, nemlig Donatistkampene. Der skulde da i Donatisternes Modstand imod Katholikerne have blandet sig national afrikansk Animositet imod Romerne som dem, der støttede Katholicismen. Men medens det er sikkert, at sociale Forhold paavirkede denne Kamp, at Donatisterne fandt stærk Forøgelse ved de saakaldte Cirkumcellioner, Ulykkelige, hvem Trykket af Fattigdom og Livegenskab bragte til aaben Kamp imod Staten, er det umuligt med nogensomhelst Sikkerhed at paavise nationale Elementer i Striden. Man kan tale om Fanatisme og stærkt opblussende Lidenskab som et Charakteertræk hos Afrikanerne; men de samme Feil findes hos Folk med en ganske anden Nationalitet.

Ulige større politisk Rolle end Afrikanerne spille de keltiske Folk baade i 3die og 4de Aarhundrede. Gallien og Britannien vare som bekjendt Sædet for dem. De mindre Forskjelle, der vare imellem de keltiske Nationaliteter, som beboede disse Lande, havde ikke hindret, at der fra gammel Tid havde været en nøie Forbindelse imellem dem, og den fælles nationale Gudsdyrkelse, Druidernes Religion, havde knyttet et stærkt Baand imellem dem. Det var denne Forbindelse, der væsentlig fremkaldte Cæsars Tog til Britannien. I den Tid, som her er Gjenstand for Betragtning, var Gallien deels ved sin Beliggenhed, deels ved sin større, baade materielle og aandelige, Kultur, en ulige vigtigere Provinds end Britannien; men til Gjengjæld havde det Keltiske holdt sig med større Kraft hos Britterne. Det er allerede tidligere omtalt, hvorledes Datidens Skribenter opfattede Galliens Beboere som udpræget eiendommelige i flere Henseender, og Noget af det, der fremhæves med stor Styrke om dem, er Tilbøielighed til Oprør. De historiske Begivenheder stadfæste tilfulde denne Doms Rigtighed; man træffer idelig paa Uroligheder fra de keltiske Folks Side, og Gallerne gaae sædvanlig i Spidsen. Men netop Gallernes Opstande tilsigtede aldrig en national Adskillelse fra de andre romerske Lande. De vare for romerske til at ville fornægte det romerske Navn; men paa den anden Side vare de for ærgjerrige til at ville lade andre Landes Befolkning spille Hovedrollen i Riget, de vare for stolte til at ville bøie sig for det Italien og det Rom, hvem skyldte deres romerske Kultur. Gallien var utvivlsomt i de

sidste Aarhundreder i Oldtiden rigere og mægtigere end noget andet af Vesterlandene, og dette kunde kun forøge Befolkningens Lyst til at gjøre sin Villie gjældende i Riget. Franske Forfattere ere vistnok gaaede for vidt, naar de have troet at kunne paavise nogen Optræden fra Gallernes Side i denne Retning i den første Halvdeel af 3die Aarh., thi Kilderne tie ganske derom. Men under Gallienus's Regering, i de saakaldte 30 Tyranners Periode, er det anderledes. Intet Land imod Vest havde i denne Tid en saadan Betydning som Gallien, og Britannien sluttede sig villig til det. Det er ikke en enkelt Mand, der her saaledes som de fleste andre Steder fængsler Interessen; men efter Posthumus, der først under Gallernes almindelige Jubel [1]) reiste Oprørsfanen, kom Lollianus, saa Victorinus, derpaa Marius og endelig Tetricus, og ved Siden af de 3 sidste havde en Qvinde, Victorinus's Moder, den høitbegavede Victoria, den væsentlige Ledelse af Regeringen; Soldaterne, der saae op til hende med Beundring, gave hende Tilnavnet «*mater castrorum*». Her som andre Steder var Keiserværdigheden kun et daarligt Værn imod Soldaters udisciplinerede Raahed og Befolkningens Letsindighed, og den, hvem de den ene Dag havde hævet paa Thronen, maatte den næste Dag bløde for deres Sværd; men hverken Soldater eller Provindsboere vilde vende tilbage under Gallienus's eller hans tvende Efterfølgeres Herredømme. Kun ved Magt kunde den uimodstaaelige Aurelian gjøre Ende paa dette Riges Tilværelse; Gallien maatte nu igjen for en Tid bøie sig for Roms Hersker.

Hvorlidt de galliske Keisere i denne Tid vilde bryde Forbindelsen med det øvrige Romerrige, viser sig blandt Andet i, at Alt er blevet ved at gaae under dem paa romersk Skik; den gamle Biograph, der har skildret deres Optræden, omtaler dem endog som dem, der hævdede Romernavnets Ære, medens Gallienus i sin Sløvhed lod Staten gaae til Grunde, og han fremhæver deres

[1]) See Trebellius Pollio: Triginta tyranni: De Posthumio: *Quum Galli vehementissime Gallienum odissent . . . (Posthumium) imperatorem appellarunt. Ab omni exercitu et ab omnibus Gallis Posthumius gratanter acceptus talem se præbuit* etc. . . . *Nimius amor erga Posthumium omnium erat in Gallica gente populorum.* (Paa Mønter kaldes han Posthumus). Ligeledes Trebellius Pollio: Gallieni duo c. 4. *Galli, quibus insitum est esse leves ac degenerantes a civitate Romana . . . Posthumium ad imperium vocarunt.*

Fortjeneste ved at forsvare «*Romanum solum*» [1]). Det Romerske træder endog tydelig frem paa Posthumus's Mønter, hvor man læser Indskriften «*Romæ æternæ*» [2]). Men ved Siden deraf har man med Rette fremhævet [3]), at de Guddomme, der fortrinsviis findes paa Posthumus's Mønter, ere Hercules og Mercurius, netop de Guddomme, som nærmest svare til de gamle keltiske Hovedguddomme Ogm og Teutates, og som siden Romernes Erobring af Gallien stedse havde været betragtede som Nationalguddomme. Der kommer derved et ret mærkeligt nationalt Element frem paa denne Klasse Mønter ved Siden af den nævnte særlig romerske Indskrift. Denne Dobbelthed svarer til Dobbeltheden i det Hele, den nationale Gallerfølelse ved Siden af Romerfølelsen.

I Slutningen af 3die Aarhundrede begynde Urolighederne hos de keltiske Folk igjen. Carausius fandt dengang saamange Tilhængere i Britannien, at Diocletian og Maximian maatte anerkjende ham som en Slags Medkeiser. Det var ogsaa her, at Constantin den Store snart efter blev udraabt til Keiser, og Gallien skaffede ham den Magt, hvormed han gjorde sig til Romerrigets Herre. I Gallien reiste Julianus Apostata Oprørsfanen i Midten af det 4de Aarhundrede; 20 Aar efter vandt Usurpatoren Maximus Britannien og Gallien for sig, da han styrtede Keiser Galerius; i Gallien myrdede Arbogast snart efter Keiser Valentinian 2, og herfra bemægtigede han og hans Ven Eugenius sig Norditalien, indtil Theodosius den Store slog dem ved Foden af Alperne. I Begyndelsen af det 5te Aarhundrede optraadte en ny Constantin i Britannien og fandt et saa stort Parti i Gallien, at han kunde erobre Spanien og i flere Aar hævdede et Herredømme med Arles til Hovedstad; i Midten af 5te Aarhundrede satte Gallerne i Forbindelse med Vestgoterne Avitus paa Keiserthronen, og da denne blev efterfulgt af Majorian, udbrød der et Oprør her.

I de sidste Par Aar af det vestromerske Riges Bestaaen frembyder den tappre Kamp, som Auvergnes Biskop Sidonius Apollinaris og hans Ven Ecdicius førte imod Vestgoterne, et smukt Vidnesbyrd om romersk Patriotisme. Sidonius lagde i

---

[1]) Trebellius Pollio: Triginta tyranni De Lolliano.

[2]) Mionnet Rar. des med. rom. II, 64.

[3]) Thierry: Histoire de la Gaule sous l'administration Romaine II, 356.

Kampen den samme Romerfølelse for Dagen, der tidligere havde udmærket hans Landsmand Rutilius Numatianus som Digter, og som han selv havde viist i sin Skribentvirksomhed[1]. Men det ligger nær under denne Kamp ogsaa at tænke paa, hvad tidligere er omtalt, hvorledes netop den Befolkning, der saa trofast fulgte Sidonius og Ecdicius, stærkt havde bevaret sit gamle keltiske Sprog. De Mænd, der sidst forsvarede romersk Land med Tapperhed, talte ligesaagodt om ikke bedre Keltisk end Latin. Et saadant Træk bidrager til at forklare den stærke Provindsialisme, som Gallerne saa tidt havde lagt for Dagen i Forhold til det øvrige Rige.

Men der er dog ved de keltiske Lande et Par Bevægelser, som let kunde vække Tanke om en skarpere Afsondring fra Romerriget. Saaledes kom Britannien som bekjendt i 5te Aarhundrede til at danne et eget Rige. Ingen Adskillelse har imidlertid kunnet være fredeligere eller mere naturlig. Det havde nemlig under Honorius's Regering været nødvendigt for Keiserregeringen at trække de Legioner bort, der stode i dette Land, og dermed var Herredømmet over dette i Virkeligheden opgivet. Det var det saameget mere, som Pikter og Skoter paa denne Tid idelig plagede Britterne med Indfald, og disse altsaa kunde gjøre Krav paa, at det Rige, som de betalte Skatter til, ogsaa forsvarede dem. Kunde det ikke dette, var det rimeligt, at Britterne ønskede et Baand løst, som kun bragte dem Skade. De forkyndte Keiseren dette i al Fredelighed, og ligesaa fredelig besvarede han deres Bud med at løse dem fra al Forbindelse med Riget. Britannien var, som tidligere er omtalt, den af alle de vestlige Provindser, der var svagest romaniseret, og maatte derfor føle sig langt svagere knyttet til Rom end enten Gallien eller Spanien; men dog hævede det først Forbindelsen, da Regeringen selv havde viist Umuligheden af at bevare den længere, og ligesom Skilsmissen skete i Mindelighed, saaledes vedbleve Britterne bag efter at staae i et venskabeligt Forhold til Keiserriget; en Hær fra dem hjalp endog med under Kampene i Gallien imod Vestgoterne. Imidlertid havde Britternes Uafhængighedserklæring smittet nogle af deres Stammefæller paa den anden Side af Kanalen, Be-

[1]) Om ham jævnfør mit Skrift: Om Geistlighedens Optræden ligeoverfor Staten fra Slutningen af Constantin den Stores Regering til det vestromerske Riges Fald. 3die Afsnit, 5te Kapitel.

boerne af Armorika, den Egn af Gallien, hvortil det Romerske mindst var trængt hen. Ogsaa de erklærede sig nu for uafhængige; og vel var det nærmest Galliens daværende Hersker, Usurpatoren Constantin, som de reve sig løs fra; men de gjorde det ikke for at slutte sig til den retmæssige Keiser Honorius, de synes tvertimod at have organiseret sig som et selvstændigt Folk. Faa Aar efter, da Constantin var bleven slaaet af Honorius's Generaler, bleve de igjen bragte i Afhængighed af Riget, men næppe med deres gode Villie. Her er da i denne ubetydelige Afkrog af Rigets vestlige Lande det eneste Affald, hvor det synes, som om Lyst til et virkeligt Brud med Riget har gjort sig gjældende; Nationaliteten har sikkert været en væsentlig Grund dertil. Men man huske ogsaa paa, at dette fandt Sted i en almindelig Forvirrings Tid, da allerede Alaners, Vandalers og Svevers Skarer vare trængte ind over Galliens Grændser, og da Troen paa Rigets Evne til at bestaae hos Mange havde faaet et ulægeligt Knæk.

Aurelian, der i det 3die Aarhundrede havde gjort Ende paa det galliske Rige, var af Fødsel en Illyrier, og det er bekjendt nok, at der fra de østlige Lande langs Donaus sydlige Bred kom en Række krigeriske og dygtige Fyrster, som i Slutningen af 3die Aarh. bragte Riget paa Fode igjen. Men Intet vidner om, at selve disse Landes Befolkning gjorde Noget for at sætte dem paa Thronen, eller at nogen særlig Nationalfølelse i denne Tid traadte frem her. Kun findes der i det bekjendte Skrift: «De mortibus persecutorum», som tillægges Lactantius, et Par Yttringer om en af de bekjendte Fyrster fra disse Egne, nemlig Galerius, Diocletians Medregent, som kunde tyde derpaa. Det fortælles nemlig her, at Galerius som Keiser plagede Romerne med haarde Skatter, og at han gjorde dette af Hævnlyst, fordi hans Forfædre i Dacien, hvor han hørte hjemme, idelig vare blevne hjemsøgte af Trajan med haarde Skattepaalæg til Straf for deres Lyst til Oprør [1]). Ja, det fortælles endog, at han, da han modtog Keisernavnet, havde erklæret sig for en Fjende af Romernavnet, og vilde have Riget kaldt Daciscum, ikke Romanum [2]). Dette vilde være høist mærkeligt, hvis man blot kunde fæste Lid til det; men baade er det i og for sig aldeles usandsynligt, og det Skrift, hvori det staaer, er et af de

[1]) cap. 23.
[2]) cap. 28.

meest fanatiske Stridsskrifter, der nogensinde er skrevet; Galerius er i Forfatterens Øine Indbegrebet af alt Slet, og medens man ganske vist af Skriftet kan gjøre sig Forestilling om, hvad de Christne, i deres naturlige Forbittrelse over Forfølgelserne, fortalte om deres hedenske Plageaand paa Keiserthronen, maa man være varsom med at troe paa dets Beretninger i det Enkelte som historisk paalidelige. Da Intet gjør en saadan antiromersk Fanatisme trolig hos en romersk Keiser, bør man betragte dette Par Steder som fuldstændig betydningsløse.

Det Resultat, som altsaa en Betragtning af de romaniserede Provindsers Historie i Oldtidens sidste Aarhundreder fører til, er, at med en enkelt, høist ubetydelig Undtagelse, vidnede ingen Bevægelse om Lyst til en fuldstændig Adskillelse fra Romerriget. Kun igjennem Iver for at kives med andre Lande om at give Riget Herskere har den oprindelige særlige Nationalitet viist Kraft og faaet politisk Betydning. Forsaavidt denne Rivaliseren utvivlsomt har bidraget til at svække Riget, have Nationalitetsstemningerne virket hertil; men de have ikke i dybere Forstand havt noget separatistisk Formaal. De staae derfor ingenlunde i første Række af de Aarsager, der bevirkede Rigets Fald.

Men der er et andet Spørgsmaal, som en Betragtning over Nationalitetsstemningerne fremkalder, nemlig om hvilken Betydning de have havt med Hensyn til Rigets Forsvar udadtil under Barbarernes Angreb i 4de og 5te Aarhundrede. Folkevandringens Historie viser let, at det Forsvar, der fra selve Befolkningens Side førtes imod de farlige Fjender, som Heelhed betragtet var meget svagt. Det mangler vistnok ikke paa enkelte smukke Kampe, saaledes som f. Ex. Forsvaret for Orleans imod Attila eller Auvergnes Kamp imod Vestgoterne; men Sligt hører til Undtagelserne; der viste sig sædvanlig kun liden Begeistring for ved frivillig Reisning at stille de Soldater, Riget haardt trængte til. Hvorvidt indvirkede nu Nationalitetsstemningerne i denne Henseende? Havde der maaskee holdt sig Rester af gammel Nationalitetsfølelse hos Provindsboerne, som sløvede Følelsen for Romerrigets Vel; tænkte f. Ex. Galleren eller Spanieren paa, at han i Grunden hørte til en undertvungen Race, af hvem Romeren kun fortjente Had som den, der havde tilintetgjort dens Frihed og Nationalitet, og at han altsaa ligesaa godt kunde ombytte det romerske Aag med Germanernes. Dette Spørgsmaal maa utvivlsomt besvares med Nei. Man kan vel ikke benægte Muligheden af, at slige Stemninger kunne have holdt sig et

enkelt Sted; men man kan sikkert sige, at de have været altfor lidet fremtrædende til at faae nogen historisk Betydning. Allerede det, der er anført om Beskaffenheden af de talrige Oprør, som tilintetgjorde de vestlige Landes Ro, indeholder et tydeligt Fingerpeg i den Retning, thi netop de vidnede om, at man ikke følte Misfornøielse med den romerske Kultur og det nye nationale Præg, man derigjennem havde modtaget. Ligesaalidt havde, saavidt man kan skjønne, nogen national Misstemning af den her antydede Charakteer havt Indflydelse paa Bagaudernes bekjendte Oprør i 4de Aarhundrede; de skyldtes ene den forfærdelige sociale Nød. Det mangler fremdeles paa enhver Antydning i Kilderne, som kunde forsvare den Antagelse, at Erindringen om en oprindelig ikke-romersk Nationalitet fremkaldte Ligegyldighed for Forsvaret imod Barbarerne. Jeg erindrer kun at have seet eet Sted, man mulig vilde støtte sig til, nemlig et Sted hos Orosius i hans Historia adversus paganos[1]. Han taler nemlig her om sine Landsmænd Spanierne i Modsætning til «Romani» og opkaster det Spørgsmaal, om ikke deres Forfædre i gamle Dage havde lidt mere Ondt af Romerne, end de selv paa hans Tid havde lidt af Goterne. Men man maa vogte sig for at tillægge dette Sted Betydning. Orosius var Geistlig og tilhørte ganske det Parti i Kirken, som dengang med Augustin i Spidsen stillede sig polemisk til, hvad der kunde kaldes Begeistring for Staten eller romersk Nationalfølelse. Det var dem under deres Strid med Hedningerne magtpaaliggende at fremhæve den daværende Tid som lykkeligere end Statens gamle Dage, og det er fra et reent kirkeligt Standpunkt, at Orosius lader haant om Romerfølelsen og endog for at spotte sine hedenske Modstandere fremhæver Romernes Grusomheder i gamle Dage som større end dem, hans Samtid saae Barbarerne udøve[2].

Ligesaa sikkert som det imidlertid er, at ikke Bevidstheden om en oprindelig ikke-romersk Nationalitet har havt Betydning til at lamme Forsvaret for Riget, ligesaa sikkert er det paa den anden Side, at de vestlige Landes stærke Romanisering ikke havde været istand til at skabe en Romerfølelse, der viste sig med nogen Kraft under Kampen med Barbarerne. Det ligger allerede i, hvad der er antydet om det folkelige Forsvars

---

[1]) V, 1.

[2]) Jævnfør mit Skrift om Geistlighedens Optræden o. s. v. S. 402-405.

Svaghed, at dette ikke var Tilfældet. Intet var naturligere. Det var i og for sig rimeligt, at en Nationalitet, der i en forholdsviis kort Tid udbredte sig over saa vidtstrakte Lande, som den latinske gjorde det i Keisertiden, maatte tabe i Intensitet derved, saameget mere som det Land, der skulde være det egentlige Støttepunkt for den latinske Nationalitet, nemlig Italien, stedse tabte i Kraft og Betydning. Men hertil kom, at den romerske Kultur aabenbart var i Dalen; sædelig Opløsning og Mangel paa Friskhed og Naturlighed charakteriserede Romerne. Det er altid en Fare for et Folk, naar det gribes af en langt mere udviklet Kultur hos et andet Folk, hvorved det kommer til at optage langt mere paa eengang, end det kan fordøie og forarbeide i selvstændig Retning. Romernes Udvikling efter den stærke Berøring med Grækerne i 3die Aarhundrede før Christus er et bekjendt Vidnesbyrd derom. Men Faren bliver ulige større, naar den Kultur, det udannede Folk modtager, og det i saa stærke Drag, at det tilegner sig en ny Nationalitet, er i afgjort Forfald; det lærer da langt mere af det Slette end af det Gode. Hvor betydelige Bidrag end enkelte Landskaber forholdsviis gave til den fælles Litteratur, formaaede Provindsboerne dog ingenlunde at indblæse den fordærvede romerske Kultur noget nyt Liv. Netop dette er en af de sørgelige Iagttagelser, Keisertidens Historie fremkalder; det er, som om de gamle Nationaliteter i Provindserne kun kunde forholde sig modtagende og efterlignende ligeoverfor den Kultur, Romerne bragte dem, og denne behøvede meest af Alt at gjennemtrænges af nye Kræfter. Aandsfattigdom og tom Rhetorik charakteriserer mere og mere det litteraire Liv i de vestlige Lande, og den sædelige Tilstand, der i det Mindste for Kelternes Vedkommende synes at have været temmelig daarlig iforveien, forværredes stedse. Slige Forhold vare kun lidet gunstige, til at en kraftig romersk Nationalfølelse skulde kunne udvikle sig; thi hverken Italienerne eller Provindsboerne kunde i dybere Forstand virke befrugtende paa hinanden. Latinen havde nok havt Kraft til at slaae den ældre Nationalfølelse ihjel, i det Mindste saaledes, at den svandt ind til en stærk Provindsialisme; men den manglede den Friskhed og høiere Kraft, der maatte til for at sætte en anden, særlig romersk Nationalfølelse i Stedet. Det manglede ovenikjøbet i de første Aarhundreder, da Romerriget endnu stod i sin fulde Kraft udadtil, paa de ydre Tilskyndelser, der have saa stor Betydning til at udvikle Nationalfølelsen, nemlig Frygten for An-

greb fra andre Nationaliteter; og da Tiden kom, hvor denne blev stærk, var det for silde til, at Nationalfølelsen kunde vækkes til Liv. Der er tidligere blevet omtalt begeistrede Yttringer af Digtere fra Provindserne, som vidnede om en levende Nationalfølelse, og det er fremhævet, hvorledes en Romerfølelse gik igjennem den Modstand, som det vesterlandske Aristokrati længe reiste imod Christendommen; det vilde ogsaa være taabeligt at nægte Tilstedeværelsen af en virkelig romersk Nationalfølelse under Kampen udadtil; men den var destoværre ingenlunde almindelig. Dermed manglede en væsentlig Støtte for Udviklingen af Patriotisme, og den blotte Følelse af, at man som Statsborger hørte til det romerske Rige og derfor havde den Pligt at bidrage til dets Forsvar, var langtfra istand til at erstatte dette Savn. Andre Tiders Historie have tidt viist, hvor lidt en saadan Statsborgerfølelse betyder i Sammenligning med den kraftige Nationalitetsfølelse, og den havde under Forhold som Romerrigets i Slutningen af Oldtiden særlig vanskeligt ved at gjøre sig gjældende. Den blev næsten tilintetgjort ved Statens ulykkelige Samfundsordning, der som en Mare knugede ethvert Forsøg hos Statens Borgere paa at følge egen Lyst og Kald, og af den store sædelige Fordærvelse, der havde bragt Egennytte til paa alle Samfundets Trin at indtage den gammeldags Patriotismes Plads. Naar Despotiet under de daglige Forhold tilintetgjorde Frivilligheden paa ethvert Punkt, var det ikke rimeligt, at det skulde see den komme sig til Hjælp under Kampen, og naar det, ved at fylde Hæren enten med leiede Barbarer eller med Landstrygere af den sletteste Slags, havde gjort det at være Soldat til en foragtet Haandtering, kunde det ikke vente, at Landets Borgere skulde strømme til Fanerne. Man var vant til at betale eller lade sig udpante for sine Skatter og lade Staten sørge for Resten. Det sociale Tryk var saa stort, at Befolkningen ganske naturlig rundt omkring med sløv Ro kunde see Barbarerne afløse dens vante Plageaander, Skatteopkræverne og Provindsembedsmændene, i Herredømmet over Landene, ja endog vente sig Lettelser deraf. Netop flere Træk vidne om, at den i Virkeligheden gjorde det [1]. Staten viste sig som en Tvangsanstalt og intet Andet; kun Nationalfølelsen havde kunnet bringe til trods alle trykkende Byrder at opfatte den som en Moder, om hvem man skulde værne.

---

[1]) See f. Ex. Amm. Marcell. XXXI, 6.

Vender man sig imod Øst, da er det naturligt, at den store Forskjel, der var paa Nationalitetsforholdene i denne Deel af Riget og imod Vest, ogsaa maatte give Nationalitetsstemningerne en anden politisk Betydning her, end de havde i de vestlige Lande. I disse dreiede det sig om Forholdet imellem undertvungne Nationaliteter uden Litteratur og den overlegne romerske Kultur; Romaniseringen var i stadig Stigen. I Øst derimod er det væsentlig Forholdet imellem den latinske og den græske Nationalitet, der fængsler Opmærksomheden; det gjælder om, hvorledes Orienten, i hvis nationale Udvikling Græsken spillede Hovedrollen, som Heelhed stillede sig ligeoverfor de vestlige, latinske Lande. Østen imod Vesten, hvilken Betydning havde det ikke, om her var Venskab og Sympathi eller det Modsatte?

Det viser sig snart, at Forholdet imellem de to Nationaliteter har været en jævn Fortsættelse af det, der fandt Sted i Begyndelsen af Keisertiden. En Fremstilling af dette har nærværende Afhandlings Forfatter givet andensteds [1]), hvortil maa henvises; men blot Resultatet skal her berøres, at det i Virkeligheden manglede paa Sympathi, at Vestens Romere saae ned paa Orientalerne, hvem de opfattede under Eet som blødagtige og letsindige, som blottede for Kraft og Sædelighed, og at disse omvendt ringeagtede Vesterlandenes Kultur og Sprog, levede i Minderne om den græske Storhed, og, skjøndt de bøiede sig for Roms Vælde i det Politiske, dog betragtede sig selv som Herrerne i Aandens Verden. Dette Forhold fortsættes i sine væsentlige Hovedtræk.

Den romerske Statsborgerfølelse er vistnok, efterat alle Østerlændere ligesaavel som Vesterlandenes Beboere siden Begyndelsen af 3die Aarhundrede havde faaet romersk Borgerret, bleven stærkere hos dem, og det faldt dem ikke let ind i politisk Henseende at tænke sig som Andet. Disse Aarhundreders Historie fremviser ogsaa for Orientens Vedkommende ikke faa Exempler paa Oprør; men de have ganske samme Charakteer som imod Vest. De dreie sig saagodtsom udelukkende om at sætte en Keiser paa Thronen i hele Riget, ikke om at løsrive sig for at føre en særegen Tilværelse som et græsk eller syrisk Rige. Den mærkeligste af disse Bevægelser er den vel bekjendte, der knytter sig til Palmyras Historie, og som Odenathus og efter hans Død hans Gemalinde Zenobia stod i Spidsen for. Men

[1]) De græske Undersaatters politiske Stilling o. s. v. 7de Kapitel.

netop denne Opstand viser dette. Odenathus ansaae vel ikke Øieblikket for gunstigt til at gjøre Fordring paa hele Riget; men samtidig med at han underkuede andre Usurpatorer i de asiatiske Lande, søgte han at stille sig i et venskabeligt Forhold til Keiser Gallienus i Rom, der ogsaa anerkjendte ham som Medregent. Palmyrenere omtale sig selv under hans Regering paa Indskrifter som romerske Riddere; der var ikke Tale om, at man vilde bryde med Romerriget. Under Zenobia blev Forholdet til Keiseren i de vestlige Lande et andet, en simpel Følge af, at hun som Qvinde ikke vilde kunne opnaae Keiserens og Senatets Anerkjendelse som romersk Keiserinde, selv om hun nøiedes med at optræde som Formynderinde for sine umyndige Sønner. Det kom derfor til aaben Krig under hende, indtil hun omsider maatte bukke under for Aurelian. Men derfor maa man ikke troe, at hun tænkte paa at oprette en egen Stat i Syrien med Palmyra til Hovedstad. Alt tyder tvertimod paa, at hun vilde være romersk Keiserinde, selve Rom skulde være hendes Hovedstad, medmindre man vilde anerkjende hende som Medregentinde og en af hendes Sønner som Arving til Thronen. Hun vilde fornye, hvad man allerede havde seet i Begyndelsen af Aarhundredet, da de syriske Grækere Elagabal og Alexander Severus sade paa Roms Throne. Opstanden i Palmyra danner saaledes et fuldstændigt Sidestykke til den samtidige i Gallien, da Posthumus og efter ham flere Andre her herskede som romerske Keisere, medens Gallienus og hans nærmeste Efterfølgere havde Herredømmet i selve Rom. I Asien saalidt som i Gallien vilde man opgive Forbindelsen med det øvrige mægtige Romerrige; men at saa stærkt et Parti paa begge Steder sluttede sig til Opstanden, hang sikkert sammen med en særlig Nationalfølelse eller Provindsialisme, hvorefter man selv vilde sætte en Keiser paa Roms Throne.

Ikke længe efter begyndte under Diocletian den Deling af Riget, der med faa Afbrydelser varede indtil det vestromerske Riges Fald, da det østlige Keiserdømme blev ene om Romernavnet. Denne Deling skulde vistnok ikke forhindre, at Riget vedblev at være en Heelhed; man ansaae den for nødvendig for at kunne styre Riget under de vanskelige Tidsforhold, men videre skulde Adskillelsen ikke gaae; man vedblev dog at holde fast ved Tanken om Rigets Udelelighed. Faktisk var imidlertid en Adskillelse indtraadt, der snart skulde udvide sig til en stedse mere og mere gabende Kløft, og Nationalitetsforskjellen

imellem Latinsk og Græsk var den væsentlige Grund baade til, at Adskillelsen blev, som den blev, og til at Kløften stedse udvidedes. Allerede efter Septimius Severus's Død, fortælles det, at det var blevet paatænkt at dele Riget efter Nationaliteterne i to Riger imellem hans Sønner Caracalla og Geta, og at kun deres Moders inderlige Forestillinger havde hindret det. Hvad var da naturligere end, at man, da Tiden kom, hvor der maatte flere Fyrster til for at holde Riget oppe, væsentlig fulgte Nationalitetsprincipet ved Delingen? Det var et forfængeligt Haab, naar man troede, at man kunde bevare et nøie Sammenhold imellem de to store Hoveddele. Indtil Theodosius den Store gik det i det Hele ganske godt, — fraseet naturligviis Kampene fra Diocletians Thronfrasigelse indtil Constantins Eneherredømme —; men under Arcadius og Honorius kom der en Tid, fuld af Uenighed og gjensidig Skinsyge. Den Forening af Eenhed og Adskillelse, som man havde indført, fremkaldte netop en gjensidig Kontrolleren, der snart blev farlig; den ene Keiser kunde ikke lade være at holde Øie med, hvad den anden foretog sig, medens han blev forbittret, saasnart han troede at kunne mærke nogen Kontrol fra sin Medkeisers Side. En saadan Skinsyge var i og for sig farlig, og den fandt Næring i andre Forhold. Trods den fornemmere Rang, der endnu stedse i Orienten var indrømmet Latinen som officielt Sprog, og uagtet man ogsaa seer Mænd fra de vestlige Lande spille en Rolle ved Hoffet i Constantinopel — Rufinus f. Ex. var fra Gallien —, vare dog de græske Elementer aldeles overveiende baade ved Hoffet og i Senatet her, og Constantinopel var en græsk By. Netop dette fik en bestemt politisk Betydning, thi den nationale Modsætning, der saaledes var imellem de tvende Hoffer, støttede sig til den Modsætning, der i det Store charakteriserede Orienten og Occidenten.

Det er vistnok allerede blevet berørt, at Grækeren politisk følte sig som Romer, og denne Følelse var ikke mindre fremtrædende efter Delingerne end tidligere; men desuagtet bevarede han dog en meget udviklet græsk Nationalfølelse. I Oversigten over Nationalitetsforholdene er det fremhævet, hvor overordentlig svagt Latinen var trængt ind i de østlige Lande, og allerede dette er et stærkt Beviis derfor; den latinske Litteratur var som det latinske Sprog en fuldstændig lukket Bog for de fleste dannede Grækere, den havde næppe engang i Oversættelser fundet Vei til Orienten. Naar den bekjendte Biskop Basilius i Cæsarea omtaler, hvilke Skrifter af de hedenske Forfattere de Christne

kunne have Gavn af at læse (De libris gentilium legendis), søger man forgjæves herimellem Navnet paa noget latinsk. Det er, som om der ikke kunde være Tale om, at græske Ynglinge for deres almindelige Dannelses Skyld læste andre end græske Skrifter. Vistnok var der Grækere, som ved Forholdene vare komne i nær Berøring med den latinske Verden og bleve optagne i denne, saaledes at de endog vandt et Navn som latinske Forfattere. Netop de to ypperste Skribenter i Datidens profane latinske Litteratur vare Grækere, nemlig Historieskriveren Ammianus Marcellinus, der var fra Antiochia, og Digteren Claudian, som var født i Alexandria. Den Sidste har en saa fuldendt Sprogform og Versbygning, at han i en meget tidlig Alder maa være kommen til Vesterlandene, og saaledes igjennem sin hele Udvikling tilhører den latinske Kultur. Han bør derfor i Virkeligheden mere betragtes som Romer end som Græker. Ammian, der gjorde Krigstjeneste under Julian, har derimod sikkert levet i det Mindste ligesaa meget i Orienten som i Occidenten, og at han har skrevet paa Latin, er da et vægtigt Vidnesbyrd om, i hvilken Grad han ønskede at være Romer. Hans slette Stiil viser, at han ikke kunde blive det. Ammian staaer imidlertid vistnok ene, han maa betragtes som en fuldstændig Undtagelse fra den exklusive græske Dannelse og det i visse Henseender udelukkende græske Standpunkt, der pleiede at udmærke Orientaleren.

Den som Philosoph og religiøs Digter bekjendte Synesius, der var født i Cyrene og døde som Biskop i det nærliggende Ptolemais, er et iøinefaldende Exempel paa, hvorledes man paa samme Tid kunde føle sig som Græker og som Romer. Som Videnskabsmand er han udelukkende Græker; hans Idealer i Fortidens Historie ere næsten alle Grækere; da han var født i Cyrene, holder han af at dvæle ved den Tanke, at han nedstammer fra Lacedæmonierne [1]), og det er ham behageligt at kunne nævne sig som en Ætling af Herakliderne [2]); men Alt dette smelter dog sammen med en levende Følelse af, at han som Statsborger er Romer. Det var som saadan, han traadte frem i sin berømte Tale om Kongedømmet til Keiser Arcadius, og den samme romerske Patriotisme udtaler sig jævnlig i hans Breve [3]).

[1]) 113de Brev.

[2]) 57de Brev og Catastasis.

[3]) Om Synesius's Patriotisme jævnfør mit Skrift om Geistlighedens Optræden o. s. v. S. 445-460.

Som det er gaaet Synesius, er det gaaet Mange. Det ligger nær for at forstaae dette Forhold at tænke paa en Parallel, som Danmarks Historie frembyder i en Deel af 18de Aarhundrede. Hvor almindeligt var det ikke, at Holstenere eller indvandrede Tydskere spillede en fremragende Rolle som danske Statsmænd? Hele disse Mænds Dannelse og Fortid var tydsk, og deres Sympathier i aandelig Henseende tilhørte ganske naturlig det Land, der var deres Fædreland; dansk Litteratur og danske aandelige Forhold vare dem fremmede; men dog vare de dygtigere af dem samvittighedsfulde Embedsmænd og følte, at Danmark var deres politiske Hjem; de havde en statsborgerlig Patriotisme, hvorefter de helligede det deres Kraft og ønskede dets Vel, saaledes som de kunde opfatte det. Et saadant Forhold kan gaae, saalænge det ikke er kommet til bestemt Splid imellem de to Nationaliteter, som paa denne Maade mødes, men er i og for sig unaturligt og huult. Man føler f. Ex. det Hule stærkt for Grækernes og Romernes Vedkommende, naar man endnu i denne Tid jævnlig finder hine tale om Modsætningen imellem Hellener og Barbarer, hvorved de slaae Romerne sammen med de ukultiverede Folk, de vare komne i Berøring med [1]. Betød Barbar end ikke Andet end, hvad man med andre Ord kunde kalde «Fremmed», er det dog forbausende, at man saaledes indbefattede sine Medborgere under en Betegnelse, der ellers anvendtes paa Folk, som stode udenfor Riget, og det netop ukultiverede Folk. Paa samme Tid som man selv sagde, man var Romer, slog man Romerne, naar Ordet toges i national Betydning, sammen med andre Fremmede.

Vistnok seer man ogsaa Grækere tale med Begeistring om selve Rom, og dette var ikke blot Tilfældet, naar en græsk Rhetor som Themistius holdt en Pragttale i det romerske Senat; thi her vare de prisende Ord maaskee kun Panegyrikstilens vante Blomster; men det kommer ogsaa frem i Breve, hvor intet ydre Hensyn skabte en kunstlet Følelse. Libanius kalder saaledes i et Brev til en Ven Rom en By, hvem Intet paa Jorden ligner [2], og i et andet siger han, at den snarere er en Deel af Himlen end af Jorden [3]. Igjennem slige Udtryk skinner utvivlsomt en virkelig Følelse for Staden, der baade, hvad ydre Glands angik, stod

---

[1]) Saaledes netop oftere hos Synesius.

[2]) 983de Brev.

[3]) 1083de Brev.

over alle andre paa Jorden og kunde siges at være et Billede af det mægtige Riges Eenhed; men det er dog kun Tanken om dens politiske Betydning, der bringer ham til at tale saaledes. Netop han, den ypperste af sin Tids Veltalenhedslærere og Sophister, har stærkt lagt sin særlig helleniske Nationalfølelse for Dagen. Vil han i sine Taler behandle et Æmne fra Fortiden, vælger han aldrig noget fra Roms Historie. Enten indfører han Odysseus, der som Achæernes Udsending holder en Tordentale til Troianerne, hvori han kræver Helena udleveret, eller Achilles, der svarer Odysseus, da denne søger at mægle imellem ham og Agamemnon, eller Demosthenes, som fordrer at blive udleveret til Philip, da denne efter Slaget ved Chæronea har lovet Athenæerne at ville løslade 1000 Fanger, hvis man vil give Demosthenes i hans Magt o. s. v. Hvad der gjælder Libanius, passer lige saa fuldt paa hans noget yngre Samtidige Himerius. Hos ham holder Demosthenes en Tale for at faae Athenæerne til at kalde Æschines tilbage, Hypereides taler til Forsvar for Demosthenes, og Themistokles søger at overtale Athenæerne til at forkaste Perserkongens Tilbud om at ville erstatte dem Alt, hvad de have lidt i Krigen, hvis de ville slutte Fred med ham. Det er altsaa ganske, som det var i 2det Aarh., i Dio Chrysostomus's og Aristides's Dage; hvor stor Velvillie man end kan nære for Rom, er det dog Begivenhederne i den troianske Krig eller fra Athens Historie, man holder af at dvæle ved som det Største og Mærkeligste, man kan tænke sig, og derfra henter man sine Exempler paa Patriotisme og Sjælsstorhed. Libanius har i en af sine Taler paa en ret mærkelig Maade viist, hvorledes han, hvad Kultur og Sædernes Mildhed angik, betragtede Romerne som Hellenernes Lærlinge, og han udtalte det endog ligeoverfor en Keiser; men denne Keiser var rigtignok selv en udpræget Hellener, nemlig Julianus Apostata. «Jeg kommer,» siger han i «en Tale til denne [1]), «til at tænke paa, hvad det er, der gjør «Dig menneskekjærlig. For det Første er Du en Hellener, og «Du hersker over Hellenere. Thi saaledes vil jeg helst kalde «dem, der danne Modsætningen til Barbarerne, og Æneas's Slægt «vil ikke kunne dadle mig derfor.» Han bruger her aabenbart ikke Ordet Hellener paa den vante Maade som en national Betegnelse, men som et Udtryk, hvormed han benævner alle Rigets Beboere under Eet som dannende en Modsætning til de ukulti-

[1]) Legatio ad Julianum (Ed. Reiske I p. 458).

verede Folk Barbarerne, der efter hans Skildring i det Følgende i deres hele Leveviis stærkt nærme sig til de vilde Dyr. Naar han tilføier, at Æneas's Slægt — hvorved han naturligviis forstaaer Romerne — ikke vil kunne bebreide ham, at han ogsaa indbefatter dem under Navnet Hellenere, er det utvivlsomt, fordi han mener, de maae indrømme, at det netop er ved at faae Deel i den helleniske Kultur, at de adskille sig fra Barbarerne. Stedet vidner altsaa vistnok ikke om Antipathi imod Romerne, men derimod stærkt om, hvor stor en Overvægt han meente, at Grækerne i aandelig Henseende havde over Romerne. Det fortjener ogsaa at fremhæves, at alle Exempler i denne Tale, hvorpaa han støtter sin Bøn om, at Keiseren vil vise Mildhed imod Antiochenerne, paa hvis Vegne han taler, ere hentede fra den græske Historie.

Endnu mærkeligere i den her anførte Retning er imidlertid selve den Mand, for hvem Libanius saaledes viste sin hellenske Nationalfølelse, nemlig Keiser Julian. Han bragte Hellenerfølelsen med sig paa den romerske Keiserthrone.

Julianus Apostata, denne forunderlige Blanding af en spidsfindig Sophist og en fortrinlig Feltherre, af en sygelig Sværmer og en begavet Regent, havde i sin Ungdom fuldstændig tilhørt den samme Klasse Mænd, som Libanius og Himerius, og da han baade var født og opdragen i de græske Lande, nærede han den samme udprægede Kjærlighed til Alt, hvad der var hellensk, og hans Idealer tilhørte den græske Verden. Da han derfor, medens Keiser Constantius levede, skulde holde en Tale til Ære for denne, og han efter slige Talers vante Stiil maatte nævne store Mænd af Fortidens Historie, som han kunde vise, at Keiseren var lig eller overgik, var det ikke fra den romerske Fortid, han tog sine Exempler, og det uagtet han talte til en romersk Keiser, nei, det var ogsaa her den troianske Krig, der blev draget frem. Han sammenligner Constantius, hvad Feltherretalent angaaer, med Sthenelus, hvem Homer berømmer for Indsigt i at opstille en Slagorden; han viser, at Aianterne ikke havde udøvet saadanne Heltegjerninger som dem, man nylig havde seet blive udøvede under Forsvaret for den mesopotamiske By Nisibis imod Perserne, og at Hektor eller Sarpedon ligesaalidt havde kunnet maale sig med Constantius i Tapperhed eller Agamemnon været ham lig i Mildhed [1]). Det Samme gaaer igjennem hans Tale, naar han vil

[1]) 2den Lovtale over Constantius.

prise Keiserinde Eusebia, Constantius's Gemalinde. Da er det ikke Lucretia, han sammenligner hende med i Kydskhed, eller Cornelia, hvis huuslige Dyder han viser, at hun kan maale sig med; men han fremhæver hendes helleniske Herkomst, og det er Capaneus's Hustru Evadne og den thessaliske Laodamia, han viser, at hun overgaaer i Kydskhed, det er Penelope, han fremstiller som et Billede paa en ægte Qvinde [1]). Hellas er ogsaa det Land, han sværmer for at betragte som sit egentlige Hjem, og han takker Keiseren og Keiserinden, fordi de have tilladt ham igjen at skue dette sit sande Fædreland. «Thi,» siger «han, vi ere Alle Hellas's Sønner, saamange af os, som boe i «Thracien og Jonien; og enhver af os, som ikke er i høi Grad «utaknemlig, længes efter at hilse selve Fædrene og vise «Landet sin Kjærlighed [2]).» Han bevarede ogsaa denne Følelse, da han var bleven Keiser, efterat han i flere Aar havde tumlet sig imellem de tappre Soldater, som dengang forsvarede Galliens Grændser imod Alemanner og Franker, og efterat de havde udraabt ham til Keiser. Krigerlivet med dets Spænding og Seire og den almindelige Kjærlighed, Soldater og Provindsboere her nærede til ham, havde ikke kunnet svække Følelsen hos ham for de græske Lande og hans gamle, litteraire Sværmerier. Skjøndt man havde kunnet vente, at ikke Athen, en By uden ringeste politiske Betydning, som allerede Horats havde kaldt det øde Athen (*vacuas Athenas*), men Rom havde været den vigtigste By i en romersk Keisers Øine, var det dog Athen, han først tænkte paa, da han havde opkastet sig til Keiser. Han viste dette ved det varme, inderlige Brev, han nu skrev til denne By; det er, som om han havde sit egentlige Hjem her, og som om han her fandt Dyder, hvortil der intet andet Sted var Magen. «Et heelt Folk,» skriver han, «og en By, der elsker retfærdige «Handlinger og Ord, skal man ikke let kunne finde uden hos «Eder [3]).» Athen som det gamle Midtpunkt for hellenisk Kultur og som Hjemmet for mangt et Storværk var ligesom hans hellige Stad; men med lignende Følelser omfattede han ogsaa endnu stedse det øvrige Hellas, til hvis Templer han strax efter

---

[1]) Lovtale over Keiserinde Eusebia.

[2]) Talen til Ære for Eusebia S. 220-221 (Pariser Udgaven 1630).

[3]) Skrivelse til Athenæernes Raad og Folk S. 495 ff.; mærk ogsaa S 505 om den Smerte, med hvilken han tidligere havde forladt Athen.

Constantius's Død sendte rige Gaver [1]), og i det Hele alle Landene med græsk Kultur. Kun det, at han her mange Steder saae Christendommen i kraftig Udvikling, vakte hans fanatiske Vrede; for at være en ægte Hellener maatte man efter hans Mening nødvendigviis være Hedning [2]), og han saae i de Christne kun skjændige Frafaldne fra Hellenismen. Det var denne hans saa udprægede helleniske Følelse, der bragte ham til endnu som Keiser at tale om Forskjellen imellem Hellenere og Barbarer [3]), og til i et Brev til Alexandrinerne at minde dem om den Adel, de havde som nedstammende fra Hellenerne [4]). Derfor kunde Libanius ogsaa i en Tale, han holdt til Julian til Fordeel for en Mand, anføre det som en stærk Anbefaling for denne, at han var af hellenisk Byrd. «For det Første,» siger «han, «er han en Hellener, o Fyrste! det vil sige, en af dine «Yndlinge, thi Ingen elsker sit Fædreland, saaledes som Du elsker «Hellas's Jordbund [5]).» Det stemmede ganske hermed, at Alexander den Store var Julians Ideal, hvad Krigerdygtighed angik [6]), og end ikke hans egne Kampe i Gallien, hvor Alt maatte minde ham om Cæsar, havde kunnet bringe dennes Skikkelse til at staae hans Tanke nærmere. Maaskee blev Lysten til at ville ligne Alexander en vægtig Grund for ham til at gjøre det Tog imod Perserne, der skulde koste ham selv Livet og Riget vigtige Provindser. Kun een Regent var der, som han satte ligesaa høit og endog høiere end Alexander, nemlig Marc Aurel, der var hans Ideal med Hensyn til fuldendt Dyd [7]), ligesom Alexander var det med Hensyn til Tapperhed; men var Marc Aurel end af Fødsel en Romer, saa var han ifølge sin Dannelse overveiende græsk Philosoph, og han havde skrevet sit bekjendte philosophiske Værk paa Græsk.

I Modsætning til alle disse Træk vil man ikke i Julians Skrifter eller i hans Liv finde noget Træk, der vidner om, at han, den romerske Keiser, i national Henseende følte Sympathi

---

[1]) Eunapius vitæ philos. et sophistarum S. 95.

[2]) 4de og 27de Brev. Heylers Udgave. Cfr. 6te Brev.

[3]) Skrivelsen til Athenæernes Raad og Folk. S. 501.

[4]) 10de Brev.

[5]) Talen for Aristophanes; Reiskes Udgave 1ste Brev S. 433.

[6]) Brev til Themistius. Pariser Udgaven S. 385.

[7]) Smstds; smlign Skriftet Cæsares, hvor han indfører Alexander sammen med de betydeligste romerske Keisere, og hvor Marc Aurel prises som den ypperste.

for Romerne i Vest. Det betyder Intet, at han efter Libanius's Sigende kunde ganske godt Latin [1]), thi hans Stilling gjorde dette aldeles nødvendigt for ham, og ligesaa lidt kan man lægge Vægt paa, at han i Gallien opmuntrede sine Folk til Kamp ved at minde dem om, hvad Romernavnets Ære krævede [2]), eller at han paa Toget imod Perserne stillede Soldaterne de gamle Romerdyder for Øie [3]). Han handlede heri kun, som politisk Klogskab bød ham. I en Kamp for Romerrigets Grændser og under romerske Faner var det naturligt at minde om de Bedrifter, der fordum havde ført den romerske Magt saa vidt, og ligeoverfor Soldater fra de vestlige Lande, hvoraf Hæren i Gallien bestod, kunde det kun lidt have nyttet at omtale Themistokles's og Alexanders Seire over Perserne. Det vilde naturligviis være urimeligt at nægte, at Julian nærede en levende Følelse for det Riges politiske Storhed, hvis Keiser han selv var, og at han forsaavidt følte sig som Romer; men heelt anderledes stiller det sig, naar man taler om hans nationale Sympathier.

Det er tidligere fremhævet, hvorledes den eiendommelige helleniske Nationalfølelse traadte frem under Polemiken fra de orientalske Hedningers Side imod Christendommen, og dette stemmer altsaa ganske med, hvad her er udviklet om denne Nationalfølelse. Baade med Hensyn til det religiøse Spørgsmaal og i andre Retninger er det Rhetorer og Philosopher, som stærkest fængsle Opmærksomheden; men man vilde tage meget Feil, om man derfor troede, at her kun var Tale om Stemninger, der holdt sig til den lærde Verden alene. Med Julian naaede de endog til at bestige Keiserthronen, og naar man tænker paa, hvilken Rolle Sophist- og Rhetorvæsenet endnu stedse spillede i Orienten, at et anseet Navn i denne Retning skable en overordentlig Popularitet, saa at de enkelte Byer og Landskaber med Iver sluttede sig om de Sophister, der stammede fra dem [4]), og at rhetorisk Dannelse betragtedes som nødvendig for den, der vilde betræde Embedsbanen, vil man forstaae, at de Ideer og Stemninger, der udtaltes af den Tids Universitetslærde, fandt Gjenlyd vidt omkring og omvendt vare Udtrykket for Stemninger i meget videre Kredse.

---

[1]) Reiskes Udgave, 18de Tale, S. 529.

[2]) Ammianus Marcellinus XVI, 12.

[3]) Smstds XXIV, 3.

[4]) Jævnfør Eunapius vitæ sophistarum flere Steder.

Der har her kun været Tale om det helleniske Orienten, og dette er blevet omtalt under Et; Forskjellighederne imellem de enkelte Landstrækninger havde ingen Betydning, da alle helleniserede Orientalere samlede sig om det gamle Hellas's Fortid og dets Kultur. Man kjendte kun en hellenisk Fortid, ingen speciel syrisk, cilicisk eller ægyptisk. Men, som det blev omtalt i Oversigten over Nationaliteterne, der var ogsaa i Orienten rundt omkring Rester af gamle asiatiske Nationaliteter. Traadte de da ikke frem med egne mærkelige nationale Stemninger? Det synes ikke saa. I Palmyra var Syrisk i det Mindste ligesaa stærkt herskende som det Græske, og Zenobia selv skrev endog under sin Opstand Keiser Aurelian til paa Syrisk; men dog har Bevægelsen under hende og Odenathus næppe havt nogen eiendommelig syrisk Farve. Det hele helleniserede Asien, Ægypten medindbefattet, sluttede sig villig til den, og Zenobia selv, der med Stolthed regnede sin Herkomst ned fra Ptolemæerne og havde en levende Interesse for græsk Philosophi og Litteratur, tænkte mindst af Alt paa at optræde som Forkjæmper for den syriske Nationalitet. Med slige Planer havde hun aldrig kunnet tænke paa at grunde et Herredømme over hele Orienten, end sige forene alle romerske Lande under sit Scepter. Hvor den semitiske Nationalitet gjorde sig stærkt gjældende, var det ogsaa meest i Samfundets laveste Klasser, der meget lidt fik Leilighed til at træde op med nogen Betydning, og i den Egn, der var aldeles overveiende semitisk, i Mesopotamien, seer man endog en meget levende romersk Statsborgerfølelse. Det glødende Had til Perserne bidrog væsentlig til at fremkalde denne. Ingensteds kjæmpedes der med større Iver for Romerrigets Grændser og Ære, og aldrig har en By frembudt et smukkere Syn af patriotisk Smerte end det, Nisibis her viste, da dens Borgere efter Julians Død erfarede, at den var bleven afstaaet til Perserne. Hvorvidt her i andre Retninger har gjort sig en egen semitisk Nationalstolthed gjældende, tør jeg ikke afgjøre [1]).

Det var saaledes utvivlsomt ene den græske Nationalitetsfølelse, der kunde faae større politisk Betydning. Det gjennemgaaende Ubekjendtskab med det eiendommelige aandelige Liv imod Vest, i de Lande, med hvilke man skulde leve et po-

---

[1]) Det er mig umuligt her at sige noget Bestemt, da jeg ikke kan Syrisk. Jeg maa overlade det til dem, der kunne dette Sprog, at afgjøre, om der træder interessante nationale Stemninger frem i dets Litteratur.

litisk Samliv, indeholdt en stor Mislighed, og det saameget mere, som dette Ubekjendtskab hang sammen med en Følelse af Ringeagt. Nationer, der kun kjende hinanden lidt, men dog faae Berøringspunkter med hinanden, ere sædvanlig tilbøielige til at betragte hinanden med Skinsyge; men dobbelt let maatte det blive Tilfældet her, hvor de ydre Baand forholdsviis vare saa tætte. Det er ikke urimeligt, at Grækeren, hvor meget han end ved en Fornuftbetragtning sagde sig selv, at han politisk taget ligesaa godt var Romer som Italieneren, Spanieren eller Galleren, dog hemmelig har havt en Følelse af, at han, fra hvis Forfædre Kulturen var udgaaet, hørte til et overvundet Folk. Opfyldt af denne Følelse trak han sig tilbage til sig selv med Bevidstheden om, at udenfor græsk Kultur og Sprog var Raahed og Barbari. Slige Stemninger danne en farlig Grundvold, hvor andre Forhold lette Spliden og Spaltningen, især, naar de, som Tilfældet var her, næppe besvares med stort kjærligere Følelser fra den anden Side.

Ogsaa i denne Henseende var Forholdet imellem Vesten og Østen en simpel Fortsættelse af den tidligere Tids. Strax Begyndelsen af 3die Aarhundrede havde været lidet skikket til at forandre det. Dengang var Elagabal kommen paa Thronen, og skjøndt Rom havde seet forargelige Optrin nok indenfor sine Mure, havde den dog aldrig seet noget saa Skamløst og tillige saa Umandigt som denne syriske Vellystnings Levnet. Han var ret skabt til i de vestlige Lande at forøge den Ringeagt, hvormed man havde pleiet at see ned paa de blødagtige helleniserede Østerlændere. Man lod sig smitte af disses onde Sider, men man foragtede dem, af hvem man lod sig paavirke. Elagabals Efterfølger Alexander Severus, der ligeledes var en Syrer, saae tydelig denne Misstemning imod Orientalerne, og gjorde Alt for at tilintetgjøre de skadelige Virkninger, den kunde have for hans Regering. Han var saa langt fra, som Julian siden, at ville være Grækeren paa Roms Throne, at han tvertimod søgte at blive anseet for at være af ægte romersk Oprindelse; han paastod, at han nedstammede fra Metellernes Familie [1]). Han viste levende Interesse for den latinske Litteratur, navnlig dens poetiske Deel, og han lagde en stærk Ærefrygt for Dagen for de

[1]) Lampridius Alexander Severus c. 44: »*Syrum se dici noluit sed a majoribus Romanum*« etc.

gamle romerske Minder[1]). Det klinger endog forunderligt, naar han trods sin græsk-orientalske Fødsel ved at tale en Legion i Antiochia til Rette med Haan omtaler, at Nogle af Soldaterne opføre sig som Grækere[2]). Alt dette giver et tydeligt Indtryk af, hvor lidt man i de vestlige Lande betragtede asiatiske Grækere med Velvillie, og hvor ængstelig Keiseren derfor var for at blive opfattet som tilhørende disse. Romerne viste vel stedse stor Iver for at lære Græsk, og de danne i deres Opfattelse af den græske Kulturs Betydning for deres Dannelse en iøinefaldende Modsætning til Grækernes Eensidighed; selv de samtidige græske Rhetorer og Philosopher gjorde jævnlig Lykke hos dem, og Ambrosius fortæller endog[3]), at de fandt det græske Sprog saa velklingende, at de gjerne sang græske Sange, uden at de forstode Indholdet af, hvad der blev sunget. Men det var, som om de med denne Beundring forenede den Anskuelse, at Grækerne kun duede i reent theoretiske Ting, og at de ellers vare uden Handlekraft og blødagtige; ja tidt glemte de endog, at de selv satte den græske Litteratur saa høit, og de haanede Grækerne ved at kalde dem Pedanter. I en Festtale, som en gallisk Taler holder til Ære for Constantin, siges det, at det er frygtsomme og feige Mænd, der opfostres i det yndige Grækenland og det tillokkende Orienten[4]); og Lampridius lægger i sin Levnetsbeskrivelse af Alexander Severus, som han har tilegnet Constantin den Store, denne det Spørgsmaal i Munden[5]), hvorledes en Syrer, en Fremmed (*alienigena*) har kunnet blive en dygtig Fyrste, da der er kommet saamange slette Fyrster baade fra Rom og fra de andre Provindser. Julianus Apostata maatte endog, efterat han havde vundet Navnkundighed ved Seiren over Alemannerne ved Strassburg, under et Mytteri høre de galliske Soldater udskjælde sig for en Asiater og en græsk Pedant[6]).

Denne Tilbøielighed til at stikle paa Østerlænderne voxede stærkt efter Constantin den Stores Tid. Constantin hævede som bekjendt Constantinopel til at være de østlige Landes Rom. Allerede tidligere havde Rom vistnok tidt maattet see Keiserne

---

1) Lampridius Alexander Severus c. 35.
2) Smstds c. 65.
3) Kommentar til 1ste Korintherbrev c. 14.
4) Incerti Panegyricus Constantino Augusto.
5) cap. 65.
6) Ammianus Marcellinus XVII, 9: »*Asianum appellans et Græculum*«.

tage deres Residens andre Steder, enten fordi Krige eller andre Forhold gjorde det nødvendigt; men den havde dog uomstridt gjældt for Rigets Hovedstad, og ingen By kunde tænke paa at maale sig med den. Nu derimod saae den en Stad voxe op, der ligesom i Alt skulde være et Billede af den, der som den skulde have sit Senat, og hvor Keiserne toge deres Residens, medens de kun sjælden kom til den selv. Hvad kunde være en større Tilsidesættelse i det mægtige Aristokratis Øine, der betragtede Rom som Verdens hellige Stad, og hvad kunde stærkere opflamme til at stikle paa det Orienten, der saaledes ikke mere blev Rom underlagt, men fik sin egen Hovedstad? I og for sig var det en Tilsidesættelse, som vedkom Rom alene som Stad; men den føltes sikkert rundtomkring i Occidenten, ogsaa her opfattedes Rom af Mange som den hellige Stad, ogsaa her kunde det see ud, som om Orienten ved den nye Hovedstad kom til at faae Deel i en Forrang, der ifølge de svundne Tiders Sæd burde tilhøre de vestlige Lande; og vilde det stridige Gallien tidt nødig bøie Nakke for Italien, saa vilde det endnu mindre bøie den for det blødagtige, græske Orienten.

Saaledes var der Lyst nok baade hos Grækere og Vesterlandenes Romere til at see skjævt til hinanden paa den Tid, da Arcadius og Honorius bestege Thronen, hiin i den østlige, denne i den vestlige Deel af Riget. Hvormeget kunde da ikke danne en god Støtte for den smaalige Skinsyge, som var det Eiendommelige ved disse to Brødres Regering? Enhver Begivenhed i den ene Hovedstad, der kunde opfattes som en Skandale, fandt tusinde Tunger i den anden, der vidste at forstørre den. Et enkelt Træk er opbevaret, som tilstrækkelig viser det. Det Herredømme, som den foragtelige Eunuch Eutropius udøvede over Arcadius, naaede tilsidst et saadant Omfang, at denne endog i Aaret 398 lod ham udnævne til Konsul for det følgende Aar. Det havde allerede vakt Forargelse, navnlig imod Vest, at Eutropius var bleven den Alt formaaende Minister. Asiatiske Sæder fandt naturligviis lettest Indpas ved det østlige Hof, og med Ideen om det enevældige Kongedømme, udstyret med alskens orientalsk Pragt, havde ogsaa Eunucherne, de asiatiske Despoters vante Følgesvende, holdt deres Indtog ved Constantinopels Hof, navnlig under Constantius. Skjøndt Rom allerede under Elagabal havde seet Eunucher beklæde høie Hofstillinger i sin egen Midte, kunde man dog her ikke vænne sig til dem, og da Skinsygen imod Orienten og Constantinopel ret begyndte, haanede

man det med dobbelt Styrke som en modbydelig, asiatisk eller græsk Skik, naar Keiseren omgav sig med slige Trælle, endsige gav dem vigtig Deel i Statsstyrelsen. Ved det vesterlandske Hof kom barbariske Høvdinger til at spille en tilsvarende Rolle som Keisernes uundværlige Raadgivere, men skjøndt Faren herved var stor, var det dog mindre anstødeligt. Særlig Forbittrelse vakte det imidlertid, da man hørte, at Eutropius var bleven Konsul. Det var Skik, at den ene Konsul valgtes i Constantinopel, den anden i Rom, og de vare begge paa en Maade Konsuler for hele Riget. Skjøndt Konsulværdigheden nu kun var et tomt Skin, var den dog et kjært Minde fra Fortiden, og de, for hvem dette Minde havde Betydning, fandtes navnlig imod Vest. Intet kunde derfor i disses Øine være forargeligere, end at en Eunuch opnaaede denne Værdighed. Den levende Harme, det vakte, har paa en mærkelig Maade udpræget sig igjennem den største dalevende Digter, Claudians to lange Digte «in Eutropium». Claudian var, skjøndt født i Alexandria, som tidligere er omtalt, aldeles romaniseret; romersk Patriotisme er den skjønne Kjærne i hans Digte ved Siden af megen Pathos og tom Deklamation, og hans Helt er Stilicho. Vistnok var denne en Vandaler, og man træffer saaledes det Snurrige, at i disse romersk-patriotiske Digte er Digteren en født Græker og Helten en Germaner; men Claudian, der personlig var tæt knyttet til Stilicho, seer i denne kun de gamle romerske Heltes værdige Efterfølger, der lever og aander for Roms Vel. Denne Opfattelse kommer med Kraft frem i Digtene imod Eutropius, og i Modsætning hertil rettes de voldsomste Angreb, ikke blot imod Eutropius personlig, men ogsaa imod Orientalerne i det Hele, der med Ro have kunnet see paa en saadan Vanære; Klagen over den Tort, Rom maa lide derved, naaer en overordentlig Styrke. Han indfører Rom som Gudinde flyvende til Honorius og Stilicho, der dengang opholdt sig i Norditalien, og her opfordrer hun til Hævn over den Skjændsel, Orienten har tilføiet hende [1]. Hun klager over den fordærvelige Smitte, asiatisk Usædelighed har indført [2], men den Vanære, at en Eunuch skal beklæde Konsulværdigheden og hans Navn indføres paa «fasti» overgaaer Alt. «Aldrig,» siger hun [3], «have vi seet et Skib paa Havet blive styret af en

[1]) In Eutropium I, 373 ff.
[2]) Smstds 415 ff.
[3]) Smstds 424 ff.

«Eunuch. Er Verden da mindre værd end et Skib? Lad dem i Sand-«hed kun have Herredømmet over Aurora, som med Velbehag «finder sig i Sligt, og over de Byer, der ere vante til Qvinders «Scepter. Men lad dem ikke vove at besmitte det krigeriske Italien «og indføre deres fordærvelige Skjændsel hos de haardføre Folke-«slag?» I det 2det Digt imod Eutropius, der er skrevet efter dennes Fald, men inden hans Henrettelse, skildres de Ulykker, der nylig havde rammet Orienten igjennem østgotiske Leietroppers Opstande, som den retfærdige Straf, hvormed Mars, Roms Stamfader, har straffet det for Eutropius's skjændselsfulde Ophøielse. Og idet Claudian indfører Mars talende med Bellona, lader han ham prise Stilicho som den, der ved at nægte at anerkjende Eutropius som Konsul har frelst Rom fra Vanære. «Han har,» siger Guden [1]), «skjænket en Havn, hvorhen Latiums Majestæt «og de vanærede fasces kunde flye.» Men derimod hudfletter Mars ubarmhjertig Constantinopels Stormænd og Folk, der villig have fundet sig i, at Eutropius blev Konsul. «Mon «de,» siger han, «misbillige det i deres Sind? See hvor Se-«natet, de byzantinske Stormænd og de græske Quiriter tiljuble «ham Bifald. O I ere et Folk, der er Eders Senat værdigt, og «et Senat, der er Eders Konsul værdigt.» Vellevnet og Ladhed, siger Digteren senere, er det Eneste, som de fornemme Mænd i det østlige Riges Raad tænke paa, og romersk Patriotisme staaer deres Tanke fjernt. «Selv om Hunneren og Sarmateren,» udbryder «han [2]), «storme imod Portene, tænke de kun paa Theatrets Skue-«spil; Rom foragte de, og de kjende kun til at beundre deres «egne Huse, som Bosporus beskyller; Dands lære de villig, og «med Kyndighed kjøre de deres Heste.» Med saa grelle Farver er det Billede udført, som Digteren giver af Orientens Romere, og naar han tegner det saa stærkt, vidner det ikke blot om de Stemninger, han selv nærer, men ogsaa om det Publikums, for hvilket han skriver; han veed, at hans Ord ville finde almindelig Gjenklang rundt omkring. Den Modsætning, der her fremhæves imellem det krigeriske Italien og Vestens haardføre Folk paa den ene Side og det blødagtige Orienten paa den anden Side, er netop den samme Modsætning, som nu i 600 Aar idelig var bleven fremhævet hos Romerne; det er den nationale Modsætning imellem den latinske og den græsk-

[1]) In Eutropium, II, 128 ff.
[2]) Smstds 338 ff.

asiatiske Verden. At flere af de Mænd, som stode Eutropius nærmest, og som Claudian stærkest gaaer løs paa, stammede fra de vestlige Lande, er uden Betydning; thi som smittede af Orientens Laster hørte de med til den Kreds, der bar disses Præg. Den, der tænker paa Ammianus Marcellinus's Skildringer af Rom og Italien, finder vistnok, at der næppe var Grund til at tale om Italiens Krigeriskhed og Haardførhed i Modsætning til Orientens Blødagtighed; men det er ikke som en upartisk Dom, Claudians Skildring vækker Opmærksomhed; netop dens partiske nationale eensidige Stempel har Betydning, fordi den viser, hvorledes man i Italien følte for Østens Romere.

Som en Støtte for det stærke Fjendskab imellem de tvende Keiserhoffer fik den gjensidige, nationale Animositet en særlig Betydning. Uden den havde de Intriguer ikke kunnet finde Sted, der tilføiede Riget et saa ulægeligt Saar og gjorde det muligt for Vestgoterne at husere, som de gjorde det, i de sydeuropæiske Lande. Det vestromerske Riges Fald var herved gjort uundgaaeligt. Følelsen af hvor nyttigt det vilde være for Rigets Bestaaen, om der var et godt Forhold imellem Østromerne og Vestromerne, maatte imidlertid paatrænge sig mange virkelige Patrioter; og denne Følelse bragte faa Aar før det vestromerske Riges Fald Senatet i Rom til endog at bede den østromerske Keiser Leo om at give det en Keiser. Mange haabede vistnok, at denne Forbindelse skulde bringe det paa alle Kanter forpiinte vestlige Rige en virkelig Lettelse, og Sidonius Apollinaris tolkede disse Følelser i sit Festdigt til Ære for Anthemius, den nye Keiser, som nu kom fra Orienten. Medens han stærkt efterligner Claudian i Formen og Stilen, danner han en mærkelig Modsætning til ham, hvad hele Aanden i Digtet angaaer. Men denne Modsætning hang destoværre ikke sammen med noget virkeligt Omslag i Stemningerne i Almindelighed. Ligesom det strax var et ulykkeligt Varsel for Betydningen af den nære Forbindelse, at et Tog, der med fælles Kræfter blev foretaget imod Genserik i Carthago, faldt ud til Skam og Skade, saaledes viste det sig snart, at der ingen virkelig nær Forbindelse var imellem Orienten og Occidenten. Man saae i Rom skjævt til Grækerne og frygtede for græsk Indflydelse, og da Ricimer, den bekjendte Alt formaaende Hærfører, begyndte Strid med Anthemius, søgte man ikke med Kraft at støtte denne. Ved den østromerske Keisers Hjælp maatte man have kunnet frelse ham og i det Hele have kunnet tilintetgjøre Ricimers fordærvelige

Indflydelse istedenfor, at man nu lod denne have frie Tøiler. Snart efter meente man igjen at burde søge en nærmere Tilknytning til Østen, og man modtog en ny Keiser herfra, nemlig Julius Nepos; men inden kort Tid var gaaet, saae man ogsaa med Kulde paa, at denne blev stødt fra Thronen. Intet kan være ynkeligere end disse Tilstaaelser af, at man ikke kunde undvære Forbindelsen med Constantinopel, paa samme Tid som man ikke vilde bekvemme sig til med Iver at tage imod den Hjælp, der tilbødes derfra.

Netop under Anthemius's korte Regering forekomme enkelte bestemte Yttringer af den gamle Lyst til at omtale Østerlænderne med Ringeagt. Ansete Mænd fra Norditalien søgte under Ricimers Oprør imod Keiseren at mægle Forlig imellem disse, og de henvendte sig først til Ricimer. Han afviser i Begyndelsen deres Forsøg som unyttigt, da han antager, at Keiseren vil være uforsonlig. «Hvem,» siger han, «vilde kunne bringe en ophidset «Galater» «til Fornuft[1].» Galater er her et Skjældsord, hvormed han vil betegne Østerlænderen, og han veed, at den Slags Yttringer pleie at falde i god Jord. De norditalienske Adelsmænd ville imidlertid ikke give tabt, men forsikkre ham, at det er muligt at forsone Keiseren, da man har en Mand, som er udmærket skikket dertil, nemlig Pavias Biskop Epiphanius, og de ilføie nu om denne: «han er en saadan, at enhver Katholik og «Romer kunde fatte Ærefrygt for ham, og endogsaa en «Græculus» «elske ham, hvis han fortjente at see ham[2].» Den ringeagtende Opfattelse af Orientalerne spiller igjennem baade ved Ricimers og ved Norditalienernes Ord.

Faa Aar efter disse Begivenheder var Rom i Odoacers Magt, og skjøndt denne anerkjendte den østromerske Keiser som en Slags Overherre, var det i Virkeligheden ude med den romerske Selvstændighed. Der var mange Grunde til, at det vestromerske Rige var faldet, og det var maaskee i Længden umuligt, selv blot at forsvare Italien, saalænge indtil Folkevandringens Skarer havde arbeidet sig trætte. Dette Land, der siden saa seirrig skulde bevare sit antike Præg, vinkede de germaniske Folk med en uimodstaaelig Kraft. Men at det vestlige Rige faldt saa hurtigt og paa den Maade, hvorpaa det skete, hang utvivlsomt sammen med den Spaltning, der var imellem Øst og Vest.

---

[1]) Ennodius vita Epiphanii.

[2]) «*amare certe, si videre mereatur, et Græculus.*» Smstds.

Havde Romere og Grækere betragtet hinanden som Brødre, der skulde staae hinanden bi i Faren og burde danne en uopløselig Eenhed, havde en saadan Folkestemning ogsaa afpræget sig i en anden Politik end den, deels splidagtige, deels kolde og holdningsløse, der nu førtes. Nationalitetsmodsætningen imellem Latin og Græsk var utvivlsomt en Hovedgrund til det vestromerske Riges Fald.

Efter denne Katastrophe forandrede Forholdene sig. Nu var det romerske Rige kun at søge imod Øst, medens der intet Folk var i de vestlige Lande, som gjorde sig til af at være de egentlige Romere, hvis Forfædre havde undertvunget de græske Lande. Man var nu i Constantinopel baade eneste Arving til den gamle helleniske Storhed og til den romerske; den Lyst, der fordum havde været til at sætte denne tilside for hiin, tabte sig, og man talte med langt større Iver om sig selv som Romere end i gamle Dage. Riget hed *Ῥωμανία*[1]), og selve Sproget, hvis helleniske Navn Ingen tidligere turde have rokket ved, fik forunderlig nok ogsaa Navnet *Ῥωμαϊκή* eller *ἁπλορωμαϊκὴ γλῶσσα*. Ordet *Ῥωμαῖοι* skal være den almindelige Betegnelse, som de byzantinske Forfattere bruge om Befolkningen i det vestromerske Rige, og er et Navn, hvormed Nygrækerne i det tyrkiske Rige idelig have benævnet sig[2]).

Ogsaa i Vest skete der i visse Henseender en Forandring. Hvor lidt her end var af virkelig romersk Patriotisme, var der dog dem, der fandt det forfærdeligt, at de, skjøndt Romere, maatte staae under Barbarernes Aag. For saadanne Mænd var det naturligt at vende deres Tanker til Constantinopel som det Sted, hvorfra Frelsen ene kunde komme. De tidligere saa foragtede Græculi bleve nu, i Sammenligning med de raae Barbarer, sande og ægte Romere. Forfatteren af denne Afhandling har andensteds fremhævet dette for nogle patriotiske Geistliges Vedkommende, deels i Italien, deels i Gallien[3]), og det kan utvivlsomt gives en videre Anvendelse. Ikke Faa følte det vistnok som en national Seir, da Belisarius og Narses overvandt Vandaler og Østgoter. Men dog forsvandt den gamle nationale Skinsyge end ikke nu. Den kom utvivlsomt frem

---

[1]) Ducange Glossarium Græcitatis II p. 1312.

[2]) See Bähr Geschichte der römischen Litteratur.

[3]) Geistlighedens Optræden ligeoverfor Staten o. s. v.; 3die Afsnit, sidste Kapitels Slutning.

frem i Slutningen af 5te Aarhundrede under Kirkespliden imellem Paven i Rom og de daværende Keisere i Constantinopel. «Grækerne» betragtes da som et Folk, hos hvem den rene Lære kun vanskelig kunde slaae Rod [1]), og mon det ikke under Middelalderens kirkelige Kampe var almindeligt i Italien at tale om Grækerne som et pedantisk og tillige letsindigt Folk med de samme eller lignende Udtryk, som i Oldtiden havde været saa gjængse? Var ikke ogsaa nationalt Fjendskab en af de Kræfter, de romerske Paver i det 8de Aarh. satte i Bevægelse, da de fik Staden Rom til at rive sig løs fra det østromerske Rige?

De oldnordiske Navneords Böining.

Nogle Bemærkninger

af *K. Gislason.*

I Tidsskrift for Philologi og Pædagogik 6. Bd. Side 20-53 har Dr. Lyngby leveret en Afhandling af ovennævnte Indhold, der i nogle Punkter afviger fra hvad jeg anseer for det Rigtige, uagtet jeg paa den anden Side gjerne yder min ærede Collegas Flid, Omhu og Lærdom al Anerkjendelse og fortjent Bifald.

Ebels og Lyngbys Forklaring (S. 27-28) af s i úlfs og barns synes mig ikke hævet over al Tvivl. For Udviklingsrækken *barnasja, *barnassa, *barnass, barns (S. 28 överst), vilde jeg foretrække den kortere *barnasja, *barnas (ja apokoperet, ligesom f. Ex. ns i oldn. fiska for goth. fiskans, oldn. sunu for goth. sununs), barns. En Regel er sjelden uden Undtagelse (Dr. L. anförer selv adskillige Exempler paa saadanne), og ethvert «enestående gotisk s i böjningens endelser» behöver ikke nödvendig at svare til oldn. r. Genitivendelserne s og ar (nl. det ar, der hörer til A-Stammernes Hankjönsböining) ere uden Tvivl begge udsprungne af *as for asja,

[1]) Pave Gelasius's 15de Brev (Labbeus's Konciliesamling). Jævnfør Thierry Recits de l'hist. Romaine au Ve siècle S. 324.

kun paa forskjellig Maade, neml. ar ved en blot Degeneration af s, s derimod ved Selvlydens Udeladelse. Een vægtig Grund til at beholde s uforandret i sidste Tilfælde (i Stedet for at svække det til r) var Trangen til at holde Nominativ og Genitiv ude fra hinanden. En anden Grund var Önsket om at bevare nogen Ligevægt imellem begge Endelser (ar og s), hvilken Ligevægt, seet fra det etymologiske Synspunkt, vilde formindskes end yderligere, naar man (for s og ar) opstillede r og ar overfor hinanden. Desuden kan det med Hensyn til de af L. anförte Exempler bemærkes, 1) at goth. -s, oldn. -r, i goth. vulfos, gibos (Nom.-Acc. pl., Gen. sg.), sunjus, diupaizos, veseis, oldn. úlfar, gjafar (Nom.-Acc. pl., Gen. sg.), synir, djúprar, værir, svarer til sanskr. -s; i goth. vulfs, oldn. úlfr, til sanskr. -as; 2) at goth. is, oldn. r, i goth. nimis, oldn. nemr, svarer til sanskr. -asi; 3) at goth. is, oldn. s, i goth. barnis, oldn. barns, svarer til sanskr. -asja. Her foreligger altsaa en relativ Modsætning imellem kortere og længere Endelser (-s, -as, -asi, -asja), og det er ganske i sin Orden, at de sidste ere baade i Goth. og Oldn. fyldigere gjengivne end de förste. Nu er det vistnok saa, at, da Gothisk kun synes at henregne -s og -as til de kortere Endelser, medens Oldn. behandler -asi paa samme Maade som disse, saa kunde dette synes at vise ud over Gothisk; men efter min Anskuelse hænger det sammen med en senere, oldnordisk, Bevægelse i Udsagnsordenes fremsættende Nutid, en Bevægelse, der gik ud paa at indskrænke og simplificere, begyndte med at sammensmelte 2. med 3., og dernæst overföre Formen for begge paa 1. Person i Eentallet, og som i nyere Dansk har naaet sit Maal ved at ophæve al Forskjel imellem Personer og Tal. Jeg skal imidlertid ikke for Öieblikket gaae nærmere ind paa denne Sag, men bemærke, at en Forandring af et *barnass til barns virkelig er mindre let og naturlig, end Overgangen *barnas—barns, ved en simpel Udstödelse af Vocalen, hvilken Fremgangsmaade er en ligefrem Gjentagelse af den, hvorved goth. vulfs og fisks ere dannede af *vulfas og *fiskas. Den oldn. Form þess afgiver ikke, som L. og Ebel antage, noget Stöttepunkt for deres Opfatning, da ss her staaer for rs (þess ved Assimilation for þers), og hele Formen beroer paa Analogie med hvers—hvess (svarende til goth. hvarjis), ligesom því (for þí) beroer paa Analogie med hví.

Side 28: «I hunkönnet adskiller ā-klassen sig fra i-klassen «i den ældste tid, vi gennem håndskrifterne kunne nå, ikke blot

«i nf. og gf. flertal, som har -ar (medens -ir tilhører i-klassen), «men også i hensynsf. ental, der i ā-klassen ender på -u, «medens i-klassen bortkaster endelsen». For mig stiller Sagen sig anderledes. Netop den ældste Tid frembyder de fleste Pluralformer paa ar (Nom.-Acc. Fem., Nom. Masc.) og a (Acc. Masc.) og de fleste Singularformer paa u (Dat. Fem.) og i (Dat. Masc.) [1]. Hele ɪ-Classen er som saadan forsvunden i Oldnordisk [2], i det mindste i Oldislandsk, navnlig ved at gaae over i den mægtige ᴀ-Classe, og substantiviske Pluralformer paa ir (for saavidt disse ikke tilhöre ᴜ-Stammer) og i fremtræde som Udartning hen-

[1]) Det vilde være let, men for vidtlöftigt, at anföre en Mangfoldighed af Exempler. Selv Hunkjönsordene paa un (Nom.-Acc.-Dat. sg.) ende i den ældste Tid paa ar i Nom.-Acc. pl., saa at man har Former som: sönnunar (Beviser), ömbunar (Gjengjeldelser). — Dr. L. behandler Adskillelsen imellem sin ᴀ-Classe og sin ɪ-Classe med nogen Vilkaarlighed, f. Ex. ved (S. 28) at henföre Hensynsformerne jörðu, röddu, sólu, stundu til sin ᴀ-Böining, uden at tage noget Hensyn til de allerede i den ældste Tid herskende Fleertalsformer jarðir, raddir, sólir, stundir; ved omvendt (S. 33) at henföre Hensynsformer som förenni, gröf til sin ɪ-Böining, uagtet för og gröf, tilligemed en stor Mængde lign. Hunkjönsord, böies aldeles som gjöf, der af L. opstilles som Mönster for Hunkjönnets ᴀ-Böining; ved i dette Böiningsmönster stiltiende at forandre gjöf (som Hensynsform Eental) til det ubrugelige gjöfu. Hensynsformen gjöf maatte Dr. L. betragte som et Laan fra ɪ-Böiningen, ligesom ogsaa Fleertalsformen gjafir, hvilken han forbigaaer med Taushed. Mig forekommer en Svækkelse (gjafir for gjafar) og Forkortelse (gjöf for et ældre *gjöfu) langt sandsynligere, end et Laan fra eller en Overgang til den endogsaa efter Dr. Lyngbys Opfatning halv udgaaede ɪ-Classe. Stærkere Forkortelser finde Sted ved Stammer som f. Ex. ʙöᴅᴠᴀ (Kamp) og sᴛöᴅᴠᴀ (Stade), der i Hensynsform Eental faae böð og stöð. Det er nemlig en Feiltagelse, naar Dr. L. (Side 28) henförer ftoþo (677 38[22]) til en Stamme «staðvā-» (en Æmneform, jeg for Resten ikke kan anerkjende, og for hvilken jeg maa skrive sᴛöᴅᴠᴀ). Hensynsform Eental stöðu (stöðo) kommer af Æmnet sᴛᴀᴅᴀɴ, ikke alene i det af L. citerede Sted, hvor Sammenhængen, Meningen, med Nödvendighed fordrer et saadant Ord; men ligeledes 677 17[14]: Upp hófsk sól, ok stóð tungl í stöðo sinni, hvilke Ord svare til: Elevatus est sol, et luna stetit in ordine suo (hos Gregor, Homilie 29), men ikke til Vulgatas: Sol et luna steterunt in habitaculo suo (Habacuc 3, 11). — En syntaktisk Feiltagelse er det, naar Dr. L. (Side 39 Note 3) troer, at eyðimörk i fölgende Sted: Sá yðvarr, er hefir hundrað sauða — ef hann glatar einom af þeim, þá mon eptir láta níotego ok nío á eyðimörk (677 33[8-9]) kunde være andet end Dativ.

[2]) ᴘʀɪ (tre) er den eneste böielige oldisl. ɪ-Stamme, jeg kjender; men ᴘʀɪ er ogsaa Eenstavelses-Ord og dertil et Grundtal.

holdsvijs af Former paa ar og a[1]), medens, i Analogie med denne Udartning, Eentallets Hensynsform svækkedes ved at miste sin Endelse. Denne A-Classens endelige Seier er allerede i Gothisk ligesom bebudet derved, at I-Classen er i dette Sprog langt fattigere end A-Classen i Han- og Hunkjön af Navneordene, medens den aldeles mangler ikke blot i Navneordenes Intetkjön, men ogsaa i Tillægsordene[2]).

Side 30 henförer Dr. L. med Rette Hankjönsordet herr til en JA-Stamme; men han antager, at baade Hensynsformen her og Eieformen herjar ere komne ind fra I-Classen, medens han dog finder det vanskeligt at forklare sig Endelsens Tab i Hensynsform Eental af hvad han anseer for I-Böining (jf. Side 32 $^{19-28}$), og medens han mener, at herjar, som han fra sit Standpunkt har god Grund til at kalde «en underlig form» (Side 30 $^{16-17}$)[3]), «må vel forklares således, at -ar er = *-ais, og at j er fremkaldt ved den fra de andre forholdsformer indkomne i-omlyd, «eller at j er kommet ind fra hf. og ejef. fl. Man kunde» bliver han ved «antage -jar udviklet af *-ajas ved omsætning «af j; men det er ikke rimeligt» (S. 35 $^{34-38}$). Jeg skal nu opstille Böiningen af herr saaledes, at jeg indskyder det Manglende, og derpaa gjennemgaae de enkelte Former.

Sing.	Nom.	herr	
	Acc.	her	
	Dat.	[heri]	her
	Gen.	herjar	hers
Plur.	Nom.	[herjar	herir]
	Acc.	[herja	heri]
	Dat.	herjum	
	Gen.	herja.	

Nom. sg. herr förer jeg tilbage til et *harjas, hvilket jeg betragter som en ældre gothisk Form, og som Udgangspunkt for

[1]) Denne Overgang (a—i) stiller sig i Classe med den sædvanlige Vocalfralyd. Om den har havt en særegen Anledning og Understöttelse i en Bevidsthed om den tidligere Tilværelse af I-Stammer, er et andet Spörgsmaal.

[2]) Af andre Ordclasser findes I (den, det) og þRI (tre) som brugelige ogsaa i Intetkjönsformer.

[3]) Denne Form forekommer i övrigt bl. A. i det af Dr. L. benyttede Stykke af 677: þá kom ljós mikit yfir Victorinom, ok lýsti of allt herjar af ljósino (39[11]).

en dobbelt Bevægelse, en nyere gothisk og en oldnordisk. Den gothiske Bevægelse bestod i Forandringen af *harjas til harjis, altsaa hverken i Overeensstemmelse med sunus og drunjus (hvortil *harjas vilde svare), eller med balgs og naus, vulfs og þius, (hvortil *haris — for *harjs — vilde svare). Den oldn. Bevægelse bestod i at udskyde Stammens Endevocal (ligesom ved andre Stammer), samt forandre s til r og indföre Omlyd. Man fik saaledes *herjr. For nu at danne en brugbar Form heraf, maatte man enten vocalisere j (*herir) eller udelade det (herr). Man valgte det sidste, idet Endelserne ir, i, is i Eentallet (naar man seer bort fra enkelte ældgamle Ord) saa godt som udelukkende forbeholdtes nomina agentis, afledte af Udsagnsordenes lange JA-Classe og saaledes hvilende paa lange Tostavelses-Stammer; hvorimod lange JA-Stammer, der ikke betegne et Væsen (eller et Noget) som virksomt, faae samme Böining som de korte (bekkr [Bæk, Bænk] faaer samme Böining som beðr og herr) [1]), hvilket er en Afvigelse fra Gothisk, ligesom ARJA-Stammernes Udeluk-

---

[1]) Naar Svb. Egilsson opfatter kunnleggr (Sne. I 258²) som «notus prostrator», saa beroer dette uden Tvivl paa en Misforstaaelse, ligesom Forklaringen af den hele vísuhelmingr, hvori hiint Ord forekommer, og hvilken efter min Mening er at opfatte saaledes: Þröngvir þangs gein alinmunni við þungum rauðbita tangar kunnleggs kveldrunninna kvenna. Þröngvir þangs kaldes Thor paa Grund af Fortællingen om, hvorledes han 'ljóp báðum fótúm gögnum skipit ok spyrndi við grunni' (Sne. I 170). gein alinmunni við ..., gabede med Armens Mund (Haanden) imod ..., strakte Armen ud for at gribe ...; allerede Sk. Thorlacius anede Meningen, men construerede: alinleggs kunnmunni. þungum rauðbita tangar, Tangens (forcipis) röde Bid, det gloende Jernstykke. kunnleggs kveldrunninna kvenna, der var udslynget af de «aftenlöbende» Qvinders (jf. kveldriða) Afkom, d. e. af Jetten Geirröðr. kunnleggr er det samme som kynleggr (jf. ættleggr), her brugt (nærmest) om een Person, ligesom f. Ex. lat. genus og oldn. ætt. kunn- staaer sikkert ikke for kunj- (ved Assimilation), men er = kun- og skrives med nn for Rimets Skyld, skjöndt uden Nödvendighed, da Riim som kun : munn ere meget almindelige og ingenlunde stödende, især ikke under Omstændigheder som de nærværende, hvor det enkelte n bliver noget svævende i Udtalen paa Grund af den fölgende Consonant. Omlyden er ikke trængt igjennem (eftersom kunleggs danner Heelriim til munni), ligesaa lidt som f. Ex. i fölgende vísufjórðungr (af Arnórr):

báru brimlogs rýri
brún veðr at Sigtúnum (brún for brýn).
(Jf. hinn er mjótygil máva
mórar skar fyrir Þóri — mórar for mœrar).

kelse fra JA-Böiningen. — Acc. her: Acc. *harja = Nom. herr: Nom. *harjas; fremdeles Acc. her: Nom. herr = Acc. úlf: Nom. úlfr = Acc. sun: Nom. sunr. — Hvis *heri nogensinde har været til som Dat. sg., maa det være gaaet tidlig af Brug, i Fölge den almindelige Tilböielighed hos korte tostavelsede A-Stammer (i omfattende Betydn.) til at opgive Endestavelsen i Hensynsform Eental af Navneordenes Han- og Hunkjön, en Tilböielighed, der endogsaa udstrækker sig til Stammer paa U. [*heri vilde svare til en Nom. pl. *herjar, der heller ikke bruges]. — Gen. sg. herjar svarer nöiagtig til et goth. *harjas (der forudsættes af harjis), og herjar forholder sig til *harjas, harjis, som f. Ex. eiðar (Eds) til *aiþas, aiþis. I een Henseende staaer herjar höiere end harjis, og er derved en interessant Form. — Gen. sg. hers beroer paa en Synkope ligesom Nom., men undgaaer at falde sammen med denne ved at beholde s uforandret (hvortil der ogsaa var etymologiske Grunde). — Nom. pl. *herjar og Acc. pl. *herja vilde svare til niðjar og niðja, til trekjar hos Thorsen, osv. (jf. Lyngby S. 35); men man har i det Hele undgaaet slige Former, for, ligesom i Eentallet, at fjerne de med Hensyn til Betydningen svagere JA-Stammers Böining fra Böiningen af nomina agentis paa JA. Man var saaledes henviist til at opgive a og vocalisere j, for at frembringe de som Navneordsformer noget stödende *herir og *heri, hvilke man dog heller ikke brugte. — Dat. pl. herjum og Gen. pl. herja svare nöie til de gothiske Former harjam og harje.

Side 31[22-25]: «I hunkönnet er nævneformen heiðr ikke «udviklet af den got. nævneform på -i, men er kommen ind fra «i-böjningen, hvor got. har f. ex. anst-s, medens dette -r for «største delen er forsvundet i selve i-böjningen». Medens Bopp (Vgl. Grt. § 136) har Ret i, at det oldnordiske U-Stammer af Hunkjönnet (som HANDU) i Fölge Gothisk tilkommende -r i Nævneform Eental reent er forsvundet af Sproget, er han derimod ufuldstændig underrettet, naar han (l. c.) gjör det Samme gjeldende med Hensyn til s i goth. deds (oldn. dáð, med Omlyd: dóð). I-Classen er i Oldnordisk gaaet til Grunde: saavidt mig bekjendt findes der i dette Sprog intet Ord, med Undtagelse af ÞRI, hvis Böining med Nödvendighed er at ansee for I-Böining. Men Forholdsmærket -r (for goth. -s) i Nom. sg. Fem. er reddet, ved at overföres til den med I-Classen nærmest

beslægtede JA-Classe [1]), hvortil dette Suffix, for Hunkjönnets Vedkommende, er indskrænket [2]), og hvor det er indskrænket til lange Stammer [3]), der enten i og for sig betegne Concreta [4]), eller hvor det Concrete betegnes ved Böiningen, som i helgr (Helligdag) overfor helgi (Hellighed), festr (Lænke) overfor festi (Fasthed).

Side 32^{14-20} hedder det om goth. staþs, oldn. staðr: «Gotisk «låner ... hf. og ef. et. fra a-stammerne; da det i nf. og gf. «ental ikke kan ses, om böjningen tilhører a- eller i-klassen, «ser hele . . . et. ud som i a-klassen. I oldn. er der derimod «forskel på a- og i-böiningen i . . . et. Ef. staðar har en «endelse, der forudsætter en form som *stadais i lighed med «det got. qenais i hunkönnet. Hf. ental» (nl. stað) «mangler «. . . endelse». Ligesom Dr. L. forklarer Hensyns- og Eieform Eental (stada og stadis) i Gothisk af A-Böiningen, saaledes tager jeg ikke i Betænkning at erklære ar i oldn. staðar for at hidröre fra et ældre *as, eller, med andre Ord, for at höre til en A-Stamme, i Stedet for at tage min Tilflugt til et *ais, der maaskee aldrig har været til som goth. Endelse i Hankjönnet; og staðar forholder sig da til STAÐA som eiðar (ovenfor) til EIÐA. Vil man her gjöre mig det Spörgsmaal, hvoraf det da kommer, at ar som Eieformsendelse er hyppigst i de Ord, hvis Nævnef. i Fleert. ender paa ir, saa svarer jeg: deraf, at Eieform Eental paa ar her ikke kunde falde sammen med Nævneform Fleertal; ligesom paa den anden Side Eieformens -ar uden Tvivl begunstigede Forandringen af -ar til -ir i Fleertallet saavel af Masculiner som af Femininer. — Med Hensyn til Dat. sg. er Endelsens Tab forhen forklaret. At en tilsigtet Ádskillelse imellem denne Casus og Gjenstandsf. Fleert. skulde (som Dr. L. mener)

---

[1]) Paa lignende Maade har det Gothiske tildeels reddet det de til Grunde gaaede Adjectiv-Stammer paa I oprindelig tilhörende -s i Nom. sg. fem., ved at overföre samme paa JA-Stammer (sels Nom. sg. masc. og fem.).

[2]) De Stammer, der ligge til Grund for Eentals-Nævneformerne: ær, kýr, sýr, ere JA-Stammer (ÆJA, KÝJA, SÝJA), uagtet de övrige Casus dannes af Stammer paa U.

[3]) MEYJA (MÆJA) gjör ingen Undtagelse, da det i Oldn. er blevet til en lang Stamme, der har faaet -r i Nom. sg. paa Grund af sin Betydning.

[4]) Fornemmelig fornuftige Væsener (som: brúðr, díss, mær), og da især som Egennavne (f. Ex. Fríðr, Gerðr, Heiðr, Hildr, Rindr, Þrúðr, Ýrr); dernæst Hundyr (f. Ex. merr, reyðr, ylgr); og saa fremdeles nedad.

have noget dermed at gjöre, kan jeg ikke troe, da det var vigtigere at vedligeholde Forskjellen imellem Dat. og Acc. sg., end at frembringe en Forskjel imellem Dat. sg. og Acc. pl.

«Paa . . . Side(n)» og «paa . . . Sider» udtrykkes i Oldnordisk ved «. . . megum» (for «. . . vegum», paa hvilket vegum jeg dog savner Exempler) og langt hyppigere ved «. . . megin(n)», som: tveim megum, tveim megin(n), paa to Sider. Dette megin forklarer L. af et *vegi-m, som Hensynsform Fleertal af vegr. Men er det betænkeligt i Almindelighed at tillægge et Sprog en selvdannet enestaaende[1]) Form, er det i nærværende Tilfælde dobbelt betænkeligt, da intet taler for, at det Ord, der paa Oldnordisk hedder vegr, nogensinde har havt en Stamme paa ɪ paa denne Side af Gothisk, dette Sprog medregnet. Det er fremdeles, saavidt jeg veed, aldeles uden Exempel, at m i Oldnordisk gaaer over til n, i det mindste i Endelser. Endelig stötter det ovennævnte megin (for meginn) sig ikke paa et vegin, men paa veginn (see mine Frumpartar Side 212). Denne Form findes (i Forbindelsen tveim veginn), ligesom mange andre gamle Former, i den fortrinlige Membran AM. 243 B Fol., der bruger et dobbelt n som Udlyd i en Stavelse med en saadan Nöiagtighed, at der i denne Stilling ikke synes at forekomme i hele Bogen et eneste Exempel paa nn eller ñ for n. Naar man desuagtet i andre Oldböger undertiden skriver megin (med eet n), saa hidrörer dette öiensynlig fra, at man har efterhaanden glemt Oprindelsen og forblandet meginn (for veginn) med megin (Kraft), og det saameget lettere, da et udlydende n efter en Selvlyd i det Hele taget gik over til nn, saa at megin selv kom til at lyde meginn.

Side 34-35 anföres brúðr, vættr, nauðr, som Ord af ɪ-Classen, med Tilföiende, at «gf. brúði (Grimnismál 39) er lånt fra jā-«klassen og viser sin uregelmæssighed ved at mangle omlyd». Denne Uregelmæssighed er tilstede i alle Casus af brúðr og adskiller ikke Acc. sg. fra de övrige. Og sammenligner man Böiningen af brúðr med den Böining, Dr. L. tillægger nauðr, nemlig

Sing. Nom. brúðr med nauðr
Acc. Dat. brúði med nauð

osv., kommer den Forskjel tilsyne, at brúðr har -i i Acc.-

---

[1]) Det undrer mig i övrigt, at Dr. L. ikke har anfört det virkelig forekommende, og ikke sjelden forekommende, millim (= millum, mellem) som Hensynsform Fleertal af en ɪ-Stamme.

Dat. sg.; og denne Forskjel er for charakteristisk til at man kan tage feil af, at brúði og nauð höre til forskjellige Classer af Böiningsæmner (og altsaa til forskjellige Böiningsmaader), idet neml. nauð hörer til Classen paa A uden foregaaende J, medens brúði hörer til en JA-Stamme, ligesom Þrúðr, heiðr, osv. Nom.-Acc. brúðir stemmer overeens f. Ex. med unnir, dísir, og forholder sig til heiðar, veiðar, som leiðir, reiðir, kvíslir, skálir, sakir, gjafir, henholdsviis til leiðar, reiðar, kvíslar, skálar, sakar, gjafar, og mangfoldige andre, eller som (i Hankjönnet) hvalir til hvalar, bœir til (Kongespeilets) bœar (for bœjar), drengir til drengjar (see ovenfor). Med Hensyn til Forholdet imellem brúðir og Stammen BRÚÐ(J)A, henviser jeg fremdeles til drengir af DRENGJA, gestir[1]) af GEST(J)A, glœpir[1]) af GLŒP(J)A, og saa fremdeles. Hvad den manglende Omlyd angaaer, kan man exempelviis blandt Hunkjönsord af JA-Classen sammenligne Þrúðr, gunnr (guðr), unnr (uðr), Auðr. — For nu at komme til nauðr, bemærker jeg, at nauðr, Stamme NAUÐ(J)A, Nödvendighed, og nauð (Nom. Acc. Dat. sg.), Stamme NAUÐA, Nöd, ere to forskjellige, skjöndt indbyrdes beslægtede, Ord, det sidste med fuldstændig Böining, det förste derimod (ligesom det i Bemærk. tilsvarende lat. necessum, necesse) et Defectivum, i Regelen indskrænket til Nom. sg. (Nom.-)Acc. pl. nauðir, i et Qvad, der tillægges Sighvat, behöver dog ikke at være laant af nauð, men forholder sig til nauðr, som brúðir, unnir, (vættir), dísir, til brúðr, unnr (uðr), (vættr), díss.

Ord, der böies efter Mönsteret bekkr (Bæk og Bænk), er Dr. L., med Grimm, tilböielig til at henföre til I-Stammer. Men deraf, at et goth. Ord med en I-Stamme svarer f. Ex. til oldn. belgr (Bælg), fölger (som Dr. L. meget vel veed) ingenlunde, at dette ligeledes skulde indeholde en saadan. De gothiske Ord: arms, barms, gards, hups, laists, saggvs have alle I-Stammer, medens de tilsvarende oldnordiske hvile paa saa klare A-Stammer, at ingen vil falde paa at henföre dem til I-Classen. Overhovedet kunne Exempler paa Overgange af en Stamme i en anden anföres hobeviis. Heller ikke beviser det noget, at Nævne- og Gjenstandsform Fleertal (som bekkir og bekki) siges at tilhöre I-Böiningen, da denne Paastand maa forandres til, at de kunde tilhöre I-Böiningen. Oldnordisk i svarer nemlig, som bekjendt,

[1]) Kun tilsyneladende og praktisk fjerne Ord som gestr og glœpr sig fra JA-Stammerne.

ikke altid til et gothisk i eller ei, men beroer blandt Andet undertiden paa Vocalisering af j, som i synir, nærmest for *synjr af *synjur (jf. goth. sunjus). Paa denne Maade (neml. ved Udeladelse af Selvlyden og Vocalisering af j) mener jeg at Formerne bekkir og bekki ere fremgaaede henholdsviis af *bekkjar og *bekkja. Dat. pl. (bekkjum) henföres med Rette til JA-Böiningen af L. selv. Gen. pl. derimod «kan forklares efter begge klasser». Ja, efter JA-Classen paa den naturligste Maade af Verden; men af en I-Stamme skulde Gen. pl. hedde *bakka, i Overeensstemmelse med Gothisk, hvilket Sprog man ikke uden vægtige Grunde er berettiget til at forlade, naar man vil forklare oldnordiske Sprogphænomener[1]). Ligesaa nöie som Gen. pl. passer Gen. sg. bekkjar til en Stamme paa JA; men at henföre denne Form til en I-Stamme og antage j for at være «fremkaldt «ved den fra de andre forholdsformer indkomne i-omlyd, eller» at være «kommet ind fra hf. og ejef. fl.» synes ingen antagelig Forklaringsmaade, naar en naturligere frembyder sig, og naar man betænker, med hvor megen Sikkerhed og Correcthed den dobbelte Omlyd anvendes i U-Böiningen. Formerne bekk (Acc. Dat. sg.), bekkr (Nom. sg.) og bekks (Gen. sg.), forholde sig henholdsviis til Stammen BEKKJA, som her, herr, hers, forholde sig til Stammen HERJA.

Side 36 om Gen. pl. af U-Classen: «i det oldn. vilde man «snarest vænte *sunva, men v er borte, man må altså enten «anse v for bortkastet, noget som ikke let kan bringes i over«ensstemmelse med lydreglerne, eller formen for lånt fra stam«merne på -a». Der kunde rigtignok, ogsaa fra min Side, være nogen Anledning til at antage et saadant Laan, da det er öiensynligt, at A-Classen har udvidet sig ikke alene ved at opsluge I-Classen, men ogsaa ved Angreb paa U-Stammerne, hvorved navnlig Adjectiv-Stammerne paa U ere gaaede til Grunde som U-Stammer. Imidlertid er dog Antagelsen af slige Laan, især i et Sprog som Oldnordisk, altid betænkelig, naar den ikke er aldeles nödvendig; hvorfor jeg foretrækker den förste Forklaringsmaade, der ikke synes mig at frembyde Vanskeligheder. Former som *vandva (Vænders, virgarum), *skjaldva (Skjoldes), *fjarðva

---

[1]) Det er ikke uden Grund, at Bopp kalder det Gothiske «wahrer Leitstern deutscher Grammatik» og «unser germanisches Sanskrit». Dog er den gothiske Sprogform, Oldnordisk forudsætter, noget ældre, end Sproget hos Ulfilas.

(Fjordes), *bógva (Boves), *sunva (Sönners), *spánva (Spaaners), *árva (Udsendinges), *ásva (Asers), *kattva (Kattes), *háttva (Skikkes), ja *siðva (Sæders, morum), sete fra oldn. Standpunkt, ere monströse, da Lydforbindelserne *ndv, *ldv, *rðv, *nv, *ttv, *ógv, *árv, *ásv, *iðv[1]) ikke taales i Oldnordisk[2]). Der var altsaa ikke andet for end at udstöde v, ligesom man udstöder j i heiða, heiðar, heiðum, af Stammen HEIÐ(J)A, i sæta, sætum, af Stammen SÆT(J)A (Sæde), samt i mangfoldige andre Tilfælde, hvor

---

[1]) iðvar- for goth. ïzvar- gaaer over til yðvar-, ligesom f. Ex. goth. triggvos bliver til oldn. tryggvar (= tryggðar, tryggðir).

[2]) Her er kun Tale om Oldnordisk som Skriftsprog paa andet Stadium, d. v. s. i Bogliteraturen. I en ældre Tid har det samme Sprog vistnok været haardere og taalt Lydforbindelser, der senere bleve ufordragelige. Et Exempel herpaa synes mig at forekomme hos Thorsen (Runemindesmærker I), paa Slesvigstenen, i Ordet SUTRIGU, hvor (TRIGU =) triggv staaer aldeles paa gothisk Grund (jf. triggv þata vaurd, flere Gange i Brevene til Timotheus), og er den Form, hvoraf trygg har udviklet sig ligefrem ved Omlyd (i—y; see næstforeg. Anmærkn.), og Udeladelse af v (som overalt i Enden af et Ord). I Overeensstemmelse med denne Opfatning af -TRIGU, anseer jeg Ordene AFT GUÞUMUT BRUÞUR SUNU SIN for aldeles correcte, og betragter SUNU som en Efternöler, en uforandret Levning fra den Tid, da vort Oldsprog var eet med Gothisk, hvorimod det mellemste U i GUÞUMUT beroer paa en Udartning af det tilsvarende gothiske a i Sammensætninger som gudalaus, gudafaurhts, guþaskaunei, altsaa en Udartning af samme Art som den, der forudsættes af Omlyden i börn (Börn), i gröf (Grav), i gjöf (Gave), samt i gamle Sammensætninger som gjöfmildr (gavmild; jf. goth. airþakunds, hleþrastakeins, motastaþs, hveilahvairbs), for gjafmildr (der svarer til gothiske Sammensætninger som gudhus, guþblostreis). En endnu ældre Sammensætningsmaade, end den i gjöfmildr, og ganske stemmende overeens med den i GUÞUMUT, haves i ráðunautr, þingunautr, lögunautr, förunautr, búðunautr, der alle bruges i den gamle Bogliteratur. Jeg veed meget vel, at u forholder sig ikke i alle disse Tilfælde paa een og samme Maade til den oprindelige Lyd, i hvis Sted det er kommet; men denne Forskjel er her uden Betydning. Ligesom i de nys anförte Sammensætninger, bibeholdes u for a (— her Intetkjönnets -a i Nom.-Acc. pl. —) af Oldnordisk, ja tildeels endnu af Nutidens Islandsk 1) i þau, d. e. ÞA-U, (nyisl. Talesprog: þaug), svarende til gothisk þo (for *þā. og dette i Stedet for *ÞA-a); 2) i tvau, d. e. TVA-U, (nyisl. tvö), hvortil et gothisk *tvo (for *TVA-a) vilde svare, og som bruges hyppigere, end det (saavidt jeg veed) Sprogforskerne ubekjendte, men ikke sjelden forekommende og aldeles sikkre oldnordiske tvá (som: tvá skip, to Skibe) for *tva = gothisk tva; 3) i þrjú, for *ÞRI-u, (nyisl. ligeledes þrjú, oldhöitydsk driu) = gothisk þrija for *ÞRI-a. I þrjú har i-Lydens Consonantisering havt u-Lydens Udvidelse til Fölge.

det vilde belemre den Stavelse, det skulde slutte. Og ganske som vanda til et ældre *vandva, forholder Verbet banda (give Tegn, vinke) sig til et ældre *bandva [1]). Som hátta for *háttva staaer ótta for *óttva, svarende til goth. uhtvo. Ved nogle Stammer havde det været muligt at redde v i Gen. plural — af VALU (Valse, Stav) f. Ex. kunde dannes *völva (ligelydende med Nom. sg. af det Ord, der oversættes Völve) —; men slige Stammer have som en beskeden Minoritet böiet sig for Fleertallet, og man har saaledes een Spaltning mindre i u-Stammernes Böining.

I Modsætning til Grimm, Rask, Munch, Unger, Rydqvist, Lüning, Pfeiffer, Heyne, Aars, negter L., at Hunkjönsord som rót svare i Böining til Hankjönsord som sunr. Jeg maa derimod slutte mig til hine ni Lærde, idet jeg betragter rót osv. som hvilende paa u-Stammer, ligesaavel som sunr, skjöndt der er indtraadt en Adskillelse i Böiningen imellem Hankjönnet som det stærke og Hunkjönnet som det svage. En Sammenligning mellem BÓGU (Bov) af Hankjönnet og BÓKU (Bog) af Hunkjönnet vil oplyse Forholdet imellem begge Böiningsarter:

Singular :	Nom.	bógr	bók
	Acc.	bóg	bók
	Dat.	bœgi	bók
	Gen.	bógar	bókar, bœkr
Plural :	Nom.	bœgir	bœkr
	Acc.	bógu	bœkr
	Dat.	bógum	bókum
	Gen.	bóga	bóka.

[1]) Dette *bandva forholder sig til goth. bandvjan, som f. Ex. mölva (slaae i smaa Stykker) til goth. malvjan (sönderknuse), baula (böge) til goth. bauljan (kun at mölva, med bibeholdt v og med a i Roden, har Omlyd); alle 3 Verber ere i Oldnordisk-Islandsk gaaede over i að-Böiningen. — Gothisk gatvo (Gade) skulde paa Oldn. hedde götva (Vei); og denne Form (Stamme GÖTVAN) forudsættes ogsaa af Verbet götva, begrave (eg. ved Veien; jf. leiða, begrave, og leiði, Grav, samt Hávamál 71:

sjaldan bautarsteinar
standa brautu nær,
nema reisi niðr at nið),

men er af let forklarlige Grunde, skjöndt uden Nödvendighed, overalt ombyttet med gata, der saaledes er kommet til at svare til goth. gatvo og til at staae i Linie med banda (for *bandva), vanda (for *vandva), og saa fremdeles.

Acc. sg. bók, Gen. sg. bókar, Dat. pl. bókum, Gen. pl. bóka, stemme fuldkommen overeens med de tilsvarende Former i Hankjönnet. — Forskjellen i Nom. sg. er ligefrem en Fölge af Kjönsforskjellen, eftersom Oldnordisk ikke taaler noget -r i Nom. sg. fem. [1]), undtagen ved Substantiv-Stammer paa JA; og selv her skjelnede man strengt imellem Han- og Hunkjön, ved at give Hankjönnet en længere Form (heiðir, Hög) og Hunkjönnet en kortere (heiðr, Hede). — Dat. sg. bók behöver ikke nödvendig at hidröre fra A-Classen, men kan komme af *bókau (*bóka, *bóku), i det mindste ligesaa naturlig, som Dat. sg. jörð af *erþāi (*erþai, *iarðuj, *jörðuj, jörðu; jf. Lyngby Side 28). Adskillelsen mellem begge Kjön, i denne Casus, er da foregaaet saaledes:

*bógau	*bókau
|	|
*bógju	*bóka
|	|
bœgi	*bóku—bók,

kun at hendi har holdt sig til Hankjönsböiningen, og navnlig til Böiningen af fótr. Forandring som den af *bóku til bók finder ikke Sted i alle Tilfælde, men staaer i Samklang med Böiningsforkortelsen i det Hele. — Der er nu tilbage een Form i tre Casus, nemlig bœkr (Gen. sg., Nom.-Acc. pl.). Hvad Gen. sg. angaaer, saa er det usandsynligt, at den Hjelpelyd (a), hvilken Sanskrit (for at bruge Bopps Udtryk) «gleichsam nothgedrungen annimmt» [2]), og som er ganske forsvunden ikke alene i Gothisk, men ogsaa i Lituisk, medens den rigtignok er reddet i Oldslavisk, men kun i den lette Form af e, og kun ved at opoffre Endelsens Hovedbestanddeel, eller snarere selve Endelsen, s — det er usandsynligt, at hiint Hjelpe-a endnu skulde være tilstede [3]) i den old-

---

[1]) Oldn. hönd forholder sig til goth. handus, som oldn. hörð (haard, Nom. sg. fem.) til goth. hardus (Nom. sg. fem.). At Tillægsordet i Oldnordisk har faaet A-Böining, fölger af en alle oldnordiske Tillægsord omfattende Regel, men ikke af Endelsens Tab (hörð for hardus) i det anförte Tilfælde, lige saa lidt som MARĐU (Maar) gaaer over i A-Classen ved at miste sit U i Nom. og Acc. sg. (mörðr, mörð).

[2]) Da Sanskrit nemlig (paa en Undtagelse nær) ikke taaler to Consonanter i Enden af et Ord.

[3]) Oldnordisk har ikke engang skaanet det thematiske a i sanskr. og lit. -as, Nom. sg. masc., men, sluttende sig som sædvanlig til Gothisk, ladet samme sporlöst forsvinde (naar man seer bort fra den Reaction, der bl. A. har frembragt den nyislandske Form).

nordiske Omlyd (i bœkr), med andre Ord, at Oldnordisk her skulde staae paa et «ariopelasgisk» Standpunkt, i Modsætning til «Slavisk»gothisk. Om -as i Nom. pl. gjelder væsentlig det samme, som om -as i Gen. sg.; thi uagtet a i hiint synes fra först af at betyde noget mere, end i det sidste, saa er det dog ligeledes bortdunstet baade i Lituisk og Gothisk[1]), medens Oldslavisk i nogle Tilfælde endogsaa er gaaet videre her, end ved Gen. sg., og har udeladt ikke alene -s, men tillige a (eller e for a). Omlyden i bœkr vil i al Fald vise sig ganske anderledes begrundet, naar man opfatter denne Form (i alle tre Casus) som staaende for *bókjur (ældre *bókjus, af en Stamme BÓKU), i Fölge en Synkope, der ingenlunde er stærkere, men snarere svagere, end den, hvorved Nom. sg. masc. lœkr (Bæk) er dannet af *lœkjar (for *lœkjas), eller Nom. sg. fem. ylgr (Ulvinde) af *ylgjar (for *ylgjas). At bœkr ligesaavel er Accusativ, som Nominativ, plural, fölger ligefrem af den Sproglov i Oldn., der uden Undtagelse lader enhver Nom. pl. fem. tillige gjelde som Acc. pl. i samme Kjön, hvilken Lovs Gjennemförelse væsentlig skyldes I-Classens Forsvinden i A-Classen[2]), og denne Classes deraf fölgende absolute Overvægt, i Fölge hvilken den vel ikke paanödte U-Classen sine Former, men dog tvang den til at fölge sin Analogie i visse Tilfælde. Naar det qvindelige bœkr (for *bókjur) forudsætter en stærkere Forkortning, end det mandlige bœgir (for *bógjur), saa er dette ganske i Overeensstemmelse med at *sprengjar som simpel substantivisk Betegnelse for at 'springa' bliver til sprengr, men til sprengir som nomen agentis af samme Verbum, eller at *Hild(j)ar som Qvindenavn bliver til Hildr, som Mandsnavn til Hildir. Det *bókjus, der ligger til Grund for bœkr som Gen. sg., er kommet i Stedet for *bókaus, ligesom det *bógju, der ligger til Grund for bœgi, er kommet i Stedet for *bógau. Forholdet bliver altsaa fölgende: Gothisk har ombyttet den stærkere Form af Guna med den svagere i Nom. pl.; Oldhöitydsk og Oldnordisk (dette sidste i en Periode, der ligger forud for den historiske) tillige i Dat. sg.; Oldnordisk alene i Gen. sg. af Hunkjönnet, for at skjelne imellem dette og Hankjönnet (imellem *bókjus

[1]) Undtagen i den gothiske Sammensmeltning o for ā ved a-Stammer af Hankjönnet, som i fiskos.

[2]) Hvorved Forskjellen imellem ansteis og anstins ophæves.

og *bógaus, *bœkr og bógar)[1]. Gothisk har gjort Begyndelsen, og har desuden, vistnok efterat Oldnordisk var slaaet ind paa sin egen Vei, indfört i Gen. pl. en svag Guna (sunive, handive), der falder mindre naturlig, er mindre let at forklare, end den i *bókjus for *bókaus.

Stammerne af Hankjönnet VETRU (for VETTRU — som dœtr dœtrum dœtra for dœttr dœttrum dœttra, nætr for nættr — af *VITTRU, og dette af VINTRU, som er den gothiske Stamme), Vinter, og FINGRU, Finger, böies saaledes:

Sing.	Nom.	vetr[r]	fingr[r]
	Acc.	vetr	fingr
	Dat.	vetri	fingri
	Gen.	vetrar	fingrar
Plur.	Nom.	vetr[ir]	fingr[ir]
	Acc.	vetr[u]	fingr[u]
	Dat.	vetrum	fingrum
	Gen.	vetra	fingra,

uden Bibeholdelse af det Indklamrede. Begge Ord böies i Sing. saa regelmæssig som muligt efter andre U-Stammer af Hankjönnet. En Anledning til Hunkjönsböining i Plural laa imidlertid i Umuligheden af at bruge Former som vetrr, fingrr, og saaledes skjelne imellem Nom. og Acc. sg. (hvorfor Eentalsböiningen kom til at stemme overeens med den af HANDU); en anden i, at den Mislyd, der findes i *vetrir og (især i) *fingrir, ikke taaltes i saa hyppig forekommende Ord. Hele Afvigelsen fra det Sædvanlige havde her en phonetisk Grund. FÓTU (= goth. FOTU) derimod frembyder ingen saadanne Vanskeligheder og gaaer aldeles regelmæssig i Sing., men i Plur. som HANDU (og andre U-Stammer af Hunkjönnet)[2]. Grunden hertil synes at være den, at 'Hænder og Födder' danner en Dualitet, og at dette Dualitetsforhold begunstigede Samklang i Udtrykket; men der er mere af denne Samklang i 'hendr ok fœtr', end der vilde være i 'hendr ok fœtir'.

I övrigt lader Anvendelsen af den korte eller qvindelige

---

[1]) Oldnordisk er altsaa gaaet videst, ligesom f. Ex. i Omlydens Brug.

[2]) I Nylslandsk höres i Acc. pl.: fœturnar, fingurnar, veturnar.

u-Böining paa Hankjönsord i Fleertallet sig ikke altid forklare af særegne Grunde. Naar ÞRÁÐU (Traad) gaaer saaledes:

Sg.	Nom.	þráðr — þróðr	
	Acc.	þráð — þróð	
	Dat.	þræði	
	Gen.	þráðar	
Pl.	Nom.	þræðir	þræðr
	Acc.	þráðu — þróðu	
	Dat.	þráðum — þróðum	
	Gen.	þráða,	

saa er dette, efter min Mening, ligefrem en Fölge af, at begge Böininger umiddelbart beröre hinanden som to sammenhörende Stadier af een og samme Udvikling: þræðr er altsaa kun gaaet et Skridt videre end þræðir; og var denne simplificerende Udvikling ikke standset, havde man i Nyislandsk intet þræðir, men i Stedet derfor 'þræður'. Det er overhovedet ikke tilfældigt, at, med Undtagelse af det ogsaa i Gothisk fleerstammede maðr, alle de Hankjönsord, der i Fleertallet have en Hunkjönsböining, stemme i Eentallet overeens med andre Hankjönsord af u-Classen.

Det oldnordiske Ord, der svarer til det danske 'Mand', böies paa fölgende Maade:

Sing.	Nom.	mannr — maðr	
	Acc.	mann	
	Dat.	manni	
	Gen.	manns	
Plur.	Nom.	mennir	mennr — meðr el. menn
	Acc.		
	Dat.		mönnum
	Gen.		manna,

har altsaa en A-Stamme (MANNA) i Eent., men en U-Stamme (MANNU) i Fleertallet. mannr findes ikke let skrevet saaledes i den oldnordiske Bogliteratur, men fremgaaer med Bestemthed af gamle Riim. Den oprindelige Hankjönsform i Nom. pl., mennir, bruges kun i Forbindelse med Artiklen (mennirnir).

mennr forudsættes af meðr[1]), samt af menn, opstaaet af mennr ved Apokope, ligesom renn af rennr, brenn af brennr, og lign. At menn (der ikke alene betyder 'Mænd', 'Mennesker', men ogsaa 'man') blev det herskende, skylder det vistnok sin Korthed, eller (rettere sagt) sin afrundede Form, en hos hyppigt forekommende Ord meget beqvem Egenskab, som man uden Tvivl ogsaa har tilsigtet ved Pluralformerne vetr og fingr (menn er mere afrundet end mennr og meðr, vetr og fingr mere afrundede end *vetrir og *fingrir).

I de hidtil gjennemgaaede Ord har jeg ikke fundet nogen Stamme, der endte paa en Medlyd. Derimod har Dr. L. Ret i at antage Stammer paa AND i Fleertalsböining; jeg har allerede antydet den samme Anskuelse i Bladet 'Íslendingur' 1862, 20. November, medens jeg derimod ikke havde indseet Sammenhængen da jeg i 1858 udgav 'Oldnordisk Formlære'. Dr. L. udtrykker sig paa fölgende Maade (S. 43-44):

«Stammer på *-and*, nutids-tillægsformer i hankön brugte som navneord[2]) . . . .

	«got.	oldn.
	«ha.	ha.
«stamme:	GIBAND	GEFAND
. . . . .	. . . . .	. . . . .
«flertal		
«nf.	giband-s	gefendr
«gf.	giband-s	gefendr
«hf.	(gibanda-m)	(geföndum)
«ef.	giband-e	gefanda
. . . . .	. . . . .	. . . . .

«Om hf. fl. i got. og oldn. lånes fra a- eller an-stammerne kan

---

[1]) F. Ex. i fölgende vísuhelmingr (med lutter Heelriim) af Óttarr svarti (Sne. I 504):

Braut, en breki þaut,
borð, óx viðar morð,
meðr fengu mikit veðr,
mjó fyrir ofan sjó.

Dr. L. udelader af sin Opstilling ikke alene det theoretiske mennr, men ogsaa mennir og meðr.

[2]) Ligeledes som rene Tillægsformer baade i Han- og Hunkjön, skjöndt sjeldnere, f. Ex.: þær höfðo leynt barngetnaði sínum eða logit til faðernis barna sinna vísar vitendr; see Grágás ved Finsen II 228 III.

K. G.

«ikke ses. Nf.-gf. flert. har i gotisk . . . -s, og i oldnordisk «. . . -r;» . . . Oldnordisk har «her i-omlyd; denne omlyd for«klares af sanskrit nf. fl. bharant-as, gf. fl. bharat-as, græsk «nf. *φέροντες*; det oprindelige -as blev svækket til *-is, som «ligger til grund for den nordiske form. . . . Ejef. fl. er «dannet af den oprindelige stamme». Den sidstanförte Yttring er jeg meget tilböielig til at underskrive, endskjöndt den saakaldte svage Böining ikke alene bruges i Sing., men tillige findes i Nom. og Acc. pl. (gefandar, gefanda), hvilket jeg bemærker ogsaa med Hensyn til Dativ: gefandum — geföndum — gefundum. Derimod kan jeg, i Fölge hvad der ovenfor er anfört, ikke være enig med L. i Forklaringen af gefendr, der staaer i Stedet for det virkelig forekommende gefandr (goth. gibands), hvor hele Endelsen kun udgjör r (svarende til goth. s), og derfor ingen Omlyd kan bevirke. Omlyden i gefendr er fremkommet under Paavirkning af den korte U-Böining (jf. endr, Ænder, og hendr, Hænder) [1], og denne uægte Omlyd har derpaa trængt sig ind i Dativ og Genitiv: gefendum, gefenda.

Med Hensyn til de gothiske ARJA-Stammers (ovenfor, Side 240[17]-241[1], omtalte) Udelukkelse fra den oldnordiske JA-Böining (og Overgang i AN-Böiningen) kan bemærkes, at denne Udelukkelse ikke synes aldeles fuldstændig, da der forekomme Former som mútaris, Gen. sg. af mútari; ligesom der i andre Stammer af Hankjönnet heller ikke savnes Beröringspunkter imellem -JA og -AN.

Det gothiske Udsagnsord bandvjan (ovenfor, Side 247 Noten) har i Oldnordisk deelt sig i to, neml. det S. 247 anförte banda, der har opgivet vj, og benda (vinke), der i sin Omlyd har bevaret Erindringen om j, og som er bleven staaende i samme Böiningsclasse som bandvjan. Til den angivne Forskjel i Form knytter sig nogen Forskjel i Brugen.

---

[1]) For saavidt er jeg enig med Pfeiffer paa det af L. (Side 44 Anm.) anförte Sted.

Et Par Bemærkninger om *æri*, *ærska* eller *æska*, osv.

Af *K. Gislason.*

Hr. S. Bugges værdifulde Oplysninger om «Sjældne Ord i norrön Skaldskab», i 6. Bd. af Tidsskrift f. Philol. og Pædagogik, indeholde Side 103 fölgende Yttring: «Som Stötte for den Me- «ning, at *ærska* skulde være den oprindelige Form» (neml. af det Ord, der nu udtales *æska* paa Island, og som betyder Ungdom) «og at Ordet skulde udledes af *órr*, har man vistnok anfört «Verslinjen: *ærskan veldr því er írskum* (Fornmanna sög. VII, 70), «hvor *ærskan* danner skothending[1]) med *írskum* (saaledes Gis- «lason Formlære S. 49 . . .). Men det er i nordiske — som «i andre — Sprog, i ældre og nyere Tid meget almindeligt, at «*r* trænger sig ind foran *s* i Forbindelse med en anden Kon- «sonant . . .; denne Udtale er fulgt i flere gamle Haandskrifter, «saaledes skriver Hovedcodex af Barlaams og Josaphats Saga «(se Udgaven, S. XVIII) *fyrst* for *fýst*, *hærsta* for *hæsta* . . . . «Formen *ærska* kan altsaa meget vel være yngre end *æska* «og er ikke til Hinder for dette Ords Afledning af *ungr*». Det faaer her Udseende af, at jeg skulde have udledt *ærska* af et *órr*. Dette er dog ikke Tilfældet. Heller ikke er det en Selv- fölge, at *ærska* ikke kan være oprindeligere end *æska*, uden at komme af *órr*. Det kunde f. Ex. være at aflede umiddelbart af Præp. *ór*, eller det kunde nedstamme derfra igjennem et Adjectiv *ærr*[2]), og i begge Tilfælde betyde det samme, nemlig egentlig en Væren nær ved sit Udspring. Det var endvidere tænkeligt, at *ærr* gal og *ærr* ung vare to forskjellige, skjöndt ligelydende Emanationer af Præp. *ór*, det förste med Grundbetydning: værende ude af sig selv, det sidste som oprindelig betegnende en indskrænket Fjernhed fra Udspringet. Fremdeles

---

[1]) Med Hensyn til det foreliggende Spörgsmaal er det ligegyldigt, om denne hending er en skothending eller en aðalhending. *K. G.*

[2]) *æri* i de af B. anförte Steder af Atlakviða behövede da ikke at være Comparativ.

var det ingen Umulighed, at *æsa* (hidse) var udgaaet fra den samme Præposition i en ældre Form (enten umiddelbart eller igjennem et Adj. *óss*; jf. Adj. *os* hos Ivar Aasen), saa at dets egentlige Bemærkelse var: at bringe ud af sig selv. Hvad Comparativformen *æri* (yngre) angaaer, saa kunde den, for saavidt det enkelte *r* angaaer, være af lignende Art som *nórænn* (f. Ex. Grágás ved Vilhj. Finsen I 169[11] og II 25[14]) for *nórrænn* (*norrænn*)[1]). Jeg lægger imidlertid ingen meget stor Vægt paa disse etymologiske Experimenter. Kun maa jeg paa den anden Side bemærke, at naar Lyngby og Bugge aflede *æri* af *yngri*, ved Undertrykkelse «af ng, og hævning af y til ø samt forlængelse», saa forekommer denne Operation mig temmelig voldsom og temmelig umotiveret, al den Stund man ikke finder noget *þæri* for *þyngri*, eller lignende[2]). Hvis *æri* derfor staaer i nogen materiel (d. e. phonetisk) Forbindelse med *yngri*, saa tænker jeg mig snarere Forholdet saaledes:

goth. **juggiza* — *juhiza*
| |
oldn. *yngri* *ýri*—*æri* (jf. *flýja*—*flæja*, og lign.).

I begge Tilfælde (— enten *æri* er etymologisk beslægtet med *yngri*, eller det kommer af Præp. *ór* for *úr* —) staaer *æ* i *æri* for *ý* (jf. *ýrinn* og *ærinn*). Den gothiske Comparativ *juhiza* kunde paa Oldnordisk ikke godt blive til andet end **ygri* eller *ýri*. Goth. *j-* er udeladt, ligesom i *ár* (goth. *jer*) Aar, i *ok* (goth. *juk*) Aag, i Positiv *ungr* (goth. *juggs*); samt i *ýlir* (goth. *jiuleis*) den femte Maaned i det oldnordiske Aar, hvor

---

1) At man i Oldtiden ogsaa har sagt *Nóregr*, sees af saadanne heelrimede Verslinier som:

Nóregs konungr stórar, Glúmr Geir. (Fsk. 30).
Nóregs ok gef stórum, Sighv. (Sne. I 514, jf. 528 og II 605).
Nóregs konungr stórum, Steinn Herd. (Hkr. III 189, Fms. VI 441).
Nóregr saman fóru, Einarr skál. (Hkr. I 207, Fms. I 94).
Nóregs þinnig fórum, Sighv. (Hkr. II 126, Fms. IV 188, Óh[53] 81).

2) Den Understöttelse for Afledningen *yngri* — *æri*, der kunde hentes fra 1 Staffr. 3 (Sne. II 18), er vistnok uden Betydning, da det Rigtige i den paa dette Sted opstillede Theorie om Næseselvlyd synes indskrænket til den simple Iagttagelse, at Vocaler modificeres af en virkelig (og graphisk) tilstedeværende, umiddelbart efterfölgende eller foregaaende Næseselvlyd; medens den gamle Forfatter i övrigt — uklar i sin Opfatning og kæmpende med de Vanskeligheder, der pleie at ledsage al Begyndelse — kun har anfört nogle indbyrdes afvigende Exempler, der (paa een forvirret Undtagelse nær) intet have med virkelig Nasalitet at bestille.

oldn. *ý* svarer til goth. *iu* (ved Omlyd, som i *gýtr* for goth. *giutis*). Endvidere er *h* udeladt, ligesom i *fóa* (goth. *fauho*, oht. *foha*) Ræv, og Udeladelsen erstattet ved Udvidelse af *y* til *ý*. — Men da hele Spörgsmaalet angaaende Oprindelsen til *œri* og *œrska* staaer i en noget usikker Belysning, og det Tvivlsomme ikke bör staae som Afgjort, vil jeg forsöge at imödegaae de af Bugges Bemærkninger, der skulle tjene enten ligefrem til Stötter for den etymologiske Identitet af *œri* og *yngri*, eller til at gjendrive den Mening, at *œri* og *œrska (œska)* ere afledte af andre Ord, end af *ungr*. Den af B. i det ovenanförte Sted paaberaabte Indskydelse af et *r* foran *sk* (og lignende Medlydsforbindelser) er i Oldnordisk (i det mindste i det Hele taget)[1]) ikke phonetisk og virkelig, men blot graphisk og tilsyneladende; ligesom Sprogene i det Hele mere söge at lette Udtalen end at vanskeliggjöre den, saaledes gik ogsaa her den egentlige Bevægelse i Retning af Ekthlipsis, og mange Former med udeladt *r* foran *sk* og *st* vandt Anerkjendelse endogsaa hos Digterne, saa at man har Riim, som:

Hosk(u)r bjargi oss Hóla-biskup, Bp. II 188;
Hárekr var fyrir brögnum bystr
búinn at stríða stilli,
Þórir hundr er þann veg lystr,
þriði var Kálfr enn illi, Einarr Gilsson, i Ólafsríma 8;
Kálf(u)r hjó til bragnings bystr —
batt sèr þungan vanda
(ramliga var hann á reiði lystr)
ræsi þeim at granda, Samme sammesteds 52;
œstr enn þik tekr þysta, Nj. 30 (Side 43);
linar brysti þrá þorsta, Heil. anda vv. 7;
siðverstir[2]) *menn glœp hinn mesta*, Bp. II 212;
Fant sè ek hvern á hesti —
hèr er nú siðr hinn vesti[2]) (digtet i Norge omtrent 1180), Fms. VIII 172, Hkr. IV 123;

---

[1]) Selv i Hovedcodex af Barl. er den overflödige Brug af *r* foran et med en fölgende Medlyd forbundet *s* neppe andet end en graphisk Særegenhed, ligesom den i samme Oldbog hyppige Fordobling af en Medlyd efter en Medlyd.

[2]) Ligesom i Nyislandsk, f. Ex. i en «staka», jeg har hört i min Barndom (om en mig ubekjendt Mand, hvis Navn jeg imidlertid ombytter med et fingeret og ubrugeligt):

Iðkar lesti á Kjalars kvon,
kenndur mest við «slaður»,

og flere; hvor Oldbögernes Skrivemaade i Forbindelse med den nyere islandske Udtale borger for, at man ikke har sagt *birskup*, *lyrstr*, *ærstr*, *bryrsti*, *mersta*, *hersti*, osv. Da nu Stammen ÍRSKA hörer til dem, der aldrig vides at have opgivet sit R, saa maa Rimet i Verslinien

ærskan veldr því er írskum

enten antages for feilagtigt[1]), eller være et sikkert Tegn paa, at *ærska* (ikke *æska*) er den oprindelige Form.

Formen *æska* synes derfor at hvile paa Udtalen alene, og denne Udtale fandt maaskee en særlig Begunstigelse i en Stræben efter at fjerne *ærska* fra *ærr* gal, hvorom det i Særdeleshed maatte minde, da *ærr* ung i al Fald ikke var i almindelig Brug.

En Superlativ *æstr* (yngst), svarende «til Komparativformen «*æri*, yngre», finder B. i fölgende vísuhelmingr af Sighvat om Olav den hellige:

kann ek til margs en manna
minni fyrsta sinni
hann rauð æztr fyr austan
úlfs fót við sker Sóta,

da «Rimet viser, at Skalden ikke har sagt *æztr*, men *æstr* (*østr*), «hvilket ogsaa findes i det gamle Stockholmske Haandskrift, «hvorefter Olav den helliges Saga er udgiven i Christiania 1853 «(S. 17)». Med Hensyn til dette Haandskrift bemærker jeg: at det meget ofte forvansker Versene; at det bruger *s* for *z* f. Ex. 42^6 (*innþrønsc*), 217^{19} (*þrønscir*), 235^{13} (*þrønscar*); samt at Skrivemaaden *østr* i den anförte vísuhelmingr godt kan være fremkommet derved, at den hos de gamle Skjalde hyppige Tillægsform (*æstr*) af Verbet *æsa* har foresvævet Afskriveren, der ikke har havt nogen klar Indsigt i Versenes Ordstilling. For at

---

Ári prestur Andason,
allra vesti maður.

lesti (Acc. pl.) for det gamle *löstu* (ligesom *velli* for *völlu*, *birni* for *björnu*). *kvon* (for et ældre *kvón* med progressiv Omlyd, af det oprindelige *kván*) Hustru; *Kjalars kvon* Odins Hustru, Jorden. Meningen i den förste Linie:

Hans Id paa Jorden er at öve Laster.

[1]) Det eneste Exempel paa en saadan Unöiagtighed, jeg kjender, findes hos Einarr Gilsson (Bp. II 19) i Verslinien:

víst á drottning dýrsta;

men formodentlig har han udtalt *dýrstr* som *dýstr* (ligesom man sagde *fystr* for *fyrstr*, og lign.).

vise, at *zt* og *st* [1]) kunne rime paa hinanden, skal jeg anföre fölgende Verslinier:

Víst spurðir þú vazta, Nj. 54 (Side 84);
allra nýztr meðan austan, af Gunnl. ormst., Ísll. II 254;
last ef sjá er hinn bazti, af Sighv. selv, Hkr. II 125, Fms. IV 188, Óh[58] 81.

Bugge identificerer *æska* med gammelsvensk *yngska* (*ynska*), gammeldansk *yngske* (*ynske*). Men det er [2]) meget tvivlsomt, om denne Identitet ikke indskrænker sig til Bemærkelsen. Forholdet imellem (*æska* for et) **ýska* og *yngska* er ikke ganske det samme, som imellem *ýskja* (önske) og *ynskia*; *g* gjör en Forskjel, der ikke er uvæsentlig. *yngska* (*yngske*) kan være dannet for at aflöse et **ýska* (for **ýrska*), som man ikke længer fandt Behag i, maaskee fordi man (feilagtig) ansaae det for en Forvanskning af *yngska*.

Levninger af nordiske Håndskrifter fra Middelaldren.

Af ***O. Nielsen.***

I Ny kirkehist. Samlinger III. S. 435-48 har jeg meddelt endel Håndskriftlevninger, fundne omkring Regnskaber i det gamle Rentekammerarkiv. Som et Supplement dertil aftrykkes her 2 Brudstykker, der ikke er af liden sproglig Interesse.

Det förste er 2 Blade af Østgøtalagen, der er fundne omkring Hald Lensregnskab 1625. Hvert Blad er skåret i 2 Stykker; det ene af Giftabalken fattes 2 Linier i Midten, det andet har 20 Linier på Siden. Det Håndskrift, hvortil det hører, er ældre end noget andet hidtil bekendt; det ældste i Schlyters Udgave af denne Lov sættes til Midten af det 14de Årh. og det er let at se at dette er ældre, både på Grund af den regelmæssigere Sprogform og Skrifttrækkene; Håndskriftet F hos Schlyter, en Afskrift fra sidste Halvdel af det 16de Årh., kommer det nærmest i Former. Nærværende Håndskrift skiller sig

---

[1]) Ligesom *zk* og *sk*, f. Ex.:
þrænzkr jarl konung sænskan, af Þórðr Kolbeinsson.
skozkir alþroskins, af Sturla Þórðarson.
Ogsaa i Nyislandsk udtales *zk* som *sk*, og *zt* som *st*, i alle de Tilfælde, hvor en etymologisk Reaction ikke har fundet Sted.

[2]) som ovenfor antydet.

fra de andre ved at sætte Betingelsessætningen i afhængig Måde, ved at give den ubetonede Stavelse i Tostavelsesord samme Selvlyd foran Böjnings-*r* som den foregående, *kombor*, *brøþør*, *biþir*, *døþør*, *systyr* [1]), ved at udelade *r* i Enden af en tonløs Stavelse, *apte*, *syni*, *broþe*, *syste*, ja endog *u* (for *ur*), ved at bruge *sæ* som Hf. af *sik*, ved Formen *ørmynd* for den uforståeligere *omynd*, ved den bedre Læsemåde «*i bruti ok bandom*», for «*i bruti ok bangi*» osv. Forskel i Ordforbindelsen findes i G. B. XXV. Æ. B. 7. 8.

Det andet Håndskrift, et Oktavblad i 2 Stykker med 26 Linier på Siden, er Brudstykke af en Bibelhistorie af en kortere Behandling end Stjorn. Det omhandler Davids Flugt for Savl, men forbigår Historien om Abigael, ligesom det i Behandling står langt under Stjorn. Det er en Afskrift fra Beg. af det 14de Årh., affattet af en ikke meget kyndig Skriver. Således er glemt *uarð* straks i Begyndelsen og *at* foran *ræka*, der findes *prest* for *prests*, *þru* f. *þriu*, *aðra* f. *annarra*, *hona* f. *hana*, *sæmfne* f. *svefne*; *uazkr* for *uazker*, *iiij þus hundrað* for *iij* som Stjorn og Biblen. Afskriften er gjort af en Nordmand, derpå tyder Udeladelsen af *u*-Omlyd, *allu*, *faður*, *sagðu*, *mattuls*, *hafði*, *angu*, *æror*, *taker* f. *æroð*, *takeð*, Udeladelsen af Aspiration, som *liop*, *lioðlæga*, vel også *ek ær*, *yðan* f. *yðarn*. Men om Originalen hertil nu er af en Islænder eller Nordmand, vil jeg overlade Kyndigere at dömme. Håndskriftet er fundet omkring Stjernholm Lensregnskab 1636.

Dette Tidskrifts Læsere vil det udentvivl også interessere, at jeg omkring Skanderborg Lensregnskab 1608 og 1610 har fundet halvandet Blad af Justinus II. 3 Kap. § 12 — 4 Kap. § 30; XLII 4 Kap. § 16 — 5 Kap. § 6 og 5 Kap. § 12 — XLIII 1 Kap. § 2.

I.

gifpta balkar.

[br]øþra arueno . þa alt þæt af sundur kulla kombor . þa | [æ]rue swa af sundurkulla som samkulla |

XXII.

Nu ærue hon bygt bo æpte barn sin . alt þæt bonden | [før]e sæ innan garþ ok grinda stolpa þær a han af twa | [lu]ti ok husfru þriþiung . alt þæt quart standær þa føl|[g]he ørmynd . hus ok alt bo fæ þær ær bonden gæstær | [ti]l garþz ok egh husbonde

[1]) Sml. Lyngby i Tidskr. f. Filologi I. 23.

XXIII.

Nu gifptis | [k]ona ok fa barn mæþ bonda sinom . nu dø han siþan | [g]ifptis hon androm . fa ok barn mæþ hanom . þa dø | [ho]n siþan ok hauar twa kulla æpte sik . þa takar swa | — — — — — — — — — — — —

XXIV.

Nu bo bonde i bo mæþ | [su]num sinom . nu dø en af þøm þa ærue bonde | [ba]þe sæ ok sunum sinom

XXV.

Nu ær bonde | [a] andra gifpto gangen . ælla vil en son sin gifptan allæ | siþan døa . þa ærue sæ bonde ok egh syni hans |

XXVI.

Nu gifpte bonde son sin giuir | [u]ingæua ok gær øl gærþ þæt gangar | þæt gangær egh brøþrum til fulnaþa

XXVII.

Nu | boa brøþør i by saman ok gifptis en af þøm ok giuir [uin]|gæua ok gær ølgærþ . þær agho brøþør fulnaþ firi uing[æ]|ua haua ok þrea markar firi ølgærþ. |

XXVIII.

Nu vilia brøþør gifpta systor sina þa skal samkulla b[ro]|þe ørmynd gæra ok fælghþ hænna . egh sundurkulla | ælla sialuar vili.

XXIX.

Nu takar man fostra | sin ok biþir frælsa kunu ok kalla han frælsan vara | Nu biþir fræls man fostro bonde kalla hana frælsa v[a]|ra . hauin þær firi gifvit van sinne ok þøn varin fræ[ls] | — — — — — — — — — — — — — — — — — —

frælsa kunu ok hon vet æt han ær fostre . þa mi[n]|kas rættær hænna . hænna ørmynd ær siax øra. | Nu afla þøn bos ok barna ok boa saman þa dø [fostre] | þa takar þæn han atte twa lyti af bo ok hon ørm[ynd] | sina þæt æru siax øra ok þriþiung af bo . ok æ ga[n]gen barn a bætre alf. Nu dø fostra taki þæn va[n]|a til hænna . ørmynd hænna ok þriþiung af bo. |

Ærfþa balkar.

vizorþ innan ætta vil vita. Nu ær þæt kolsuarf brin|dir inne maþær ok kona ok barn þera . þa | skal þær swa vm vitne ok i allo som skilt ær i kiol | suarueno. Nu i þøm malom . þa ma kona ok annøþo|ghor vitne bæra ok eþ suæria . ok i ængom androm. |

VII.

Nu gifptis bonde ok bo mæþ kunu sinne ok | han afla barn mæþ hænne . ok dø bonden fran hænne | før æn hon visse sik

hauande vara. Nu far til arue bon|dans ok takar arf hans. ok sighir æt þøn haua egh | barn saman . ok þy mat þu egh ærua han. Nu vet hon | egh æn æt hon hauande ær ok giuir vt aruet. Nu | takar þæt talas æt hon ær dighir . nu fa hin þæt høra | som ærft hauar æt hon ær hauande . ok far til ok dræpær hana . ok vil nøþoghor aruet mista . ælla firigær liue hæn|na mæþ ogærningom. Nu iorþas hon ok varþar vppenbaart siþan hon iorþaþ ær . æt han firi kom liue hænna | ok hittis þær vitne til mæþ sanno . þa skal hana u iorþ | vp graua . ok lik hænna vp skæra . hittis barn i likeno | ælla naquar liknilse til barns . þa ærue barnet faþur | sin . ok moþer ærue barn sit . ok hænna arua hana | þær takar døþør ok heþen arf . quiker ok kristin gar | fran . þy at ængin ma annan til arfs dræpa |

VIII.

Nu dela brøþør ælla systyr vm fæþrene sit . annar kal|la annan egh aþalkunu son vara þa hauar han vizorþ | vita mæþ enom æt han mælte til . þæt skulu vara | niþiar hans innan þriþia knæ . annar gifpta maþren | þriþi a fæþrenit . hans ølbuþi var til þæs øls. Fiarþi | a møþrenit hans ølbuþi var til þæs øls . ok tolf | æpte . man af kulle huar i þriþie knæ . egh twe af enom | taki swa manga af enom han kan fa þe som fæmtan | ara æru . þa skulu þe tolf þæt vita æt hine fiure | suoro sant ok lagh. Siþan ma han iæmt viþ broþor sin | taka . orka egh þy hete miskunna man Nu kære egh bro|þe ælla syste til hans . þa agho egh frændær han frillo | broþor kalla vtan vppinbar vitne sen til. Nu takar man | kunu rane afla barn i bruti ok i bandom þæt takar swa | arf som aþalkunu barn. Nu kalla annar brutz barn ok | annar egh . þa | a þæn vizorþ þæt vil vita mæþ fullum ni|þia eþe man af kulle huar i þriþia knæ | taki swa manga | af enom kulle han kan fa þe som fæmtan ara æru æt | — — — — —.

2.

. . . fæðo oc fæk honu*m* suærð golie. Nu [1]) saul k*onungr* | ræiðr oc for oc drap .v. oc lxxx p*re*sta oc allt an|nat folk i nobe oc suo konor oc allt þ*at* sæm | p*re*star atto. Eptir þ*vi* sæm guð sagðe alla ætt | hely p*re*st *með* allu brottakande. Abiathar | æin*n* kom*z* undan son abimelech oc flyði h*ann* | til dauið bærande *með* ser ephot p*re*sta lin|særk sæm moys*es* *ger*ði sægiande honu*m* fa|ður sins drap oc aðra p*re*sta. Dauið suaraðe | Ek *ær*

[1]) glemt er uarð.

sakaðr allra þæira saala, v*er* með m*ær*. | Sæm d*aui*ð hyrtiz i hælli odolla for saul | m*eð* iiij þ*us* hundrað manna [1]) ræka h*ann*. Saul | gæk ser staðar leita oc kom i hællin sæm | d*aui*ð oc h*ans* mæn*n*. læynduz ínar mæir j þæir | sagðu se dauið dræp h*ann* nu hæfir guð gæ|fet þin*n* ouin i þinar hændr En d*aui*ð uildi | æigi utan skar h*ann* lioðlæga or skarð næ|ðan af fald mattuls h*ans* liop d*aui*ð ut æptir | honu*m* oc mælte Mín*n* h*er*ra k*onungr* sæm saul | sa apt*er* fæll d*aui*ð f*ra*m lutr til iarðar sægian|de huí lýðir þu þæim sæm sægia Dauið | læitar illz mote þ*er* se hær nu læp af þi|nu*m* matli i mín*n*í hændi oc sæm æk skar | h*er* af þýrmði þ*er* mín hond Huarn hatar | þu Ein*n* daudan hund oc æína flo . þa gret | saul oc sagðe Mer ært þu rætuísare væit | æk at þu mant rikia suær m*er* at þu takir æigi | brot mítt kýn oc d*aui*ð suor for saul hæim aptr | Dauið for a haug achille Sagt uar þ*at* saul | for h*ann* þa æptir honu*m* m*eð* þru þ*us* hundrað Da|uið for um nat i h*ans* hærbuð oc abysai oc sæm | þæir ín*n* gængo allu*m* sofando*m* sagðe abysai Ek | uil læggia saul giagnu*m* En d*aui*ð f*yrir*bauð sægian|de huar æ*r* osakaðr af æf h*ann* læggr hond a | a krist drottens tak hællldr spiot aat h*ans* | hafði oc uazkr [2]) oc gangu*m* oc sæm þæir komo | a fiall up æpte [3]) d*aui*ð | abnir oc aller þ*er* æror [4]) dau|ða synír sæm æigi uarðuæitið bæt*er* yðan | h*er*ra þær liop in*n* æin*n* oc uilldi k*onung* dræpa oc | ser huar h*ans* spiot æ*r* oc uazkr takir [5]) hær þa | het æn saul honu*m* æcki illt g*er*a for saul | aptr æn d*aui*ð til achis k*onung*s i geth Nu fo|ro philistim mote isr*ae*l i strið Saul kal|laðe oc saman isr*ae*l mote oc kom i gelbue | Nu uar samuel dauðr Saul ræddr frette guð æn h*ann* suaraðe honu*m* æigi i sæmf|ne [6]) ne með p*ro*pheto*m* æða spadomo*m* h*ann* for | til fioolkynnar kono oc bað hona | ser samuel up uækia oc sæm h*on* sa h*ann* sag|ðe saul philistei bæriaz mote m*er* oc uil | guð angu m*er* suara huí spýr þu mik | sagðe samuel siðan guð kastar þ*er* brot . .

---

[1]) glemt er at.

[2]) ɔ: vatnsker.

[3]) et rødt Mærke er sat over det første Bogstav, så det er muligt at der står øpte.

[4]) ɔ: ærođ.

[5]) ɔ: takiđ.

[6]) ɔ: svefne.

Om Retskrivning af Stednavne.

Af *Emil Madsen* [1]).

Der gives Lidet eller Intet paa det sproglige Omraade, der i den Grad har været underkastet Ændringer, Fordreininger og Forvanskninger, og som i enkelte Tilfælde fremtræder i en saa forskjelligartet Skikkelse, som vore Stednavne. De ere i denne Henseende saa godt som enestaaende, thi medens ellers alt Andet, som tilhörer Sproget, efterhaanden ved Bogtrykkerkonsten og ved den almindelige Udbredelse af Kjendskab til Læsning og Skrivning, har opnaaet en temmelig fast Form, der ikke kan fraviges, uden at man synder mod den een Gang til Norm blevne Vedtægt, have Stednavnenes Skrivemaader ikke alene for en stor Deel bevaret til vore Dage det Vaklende og Svævende i Formerne, som er egent for Middelalderens Retskrivning, men hertil er endnu kommet, baade at Tiden ligesom har slidt paa disse Former, saa at kun Brudstykker ofte ere tilbage, og at en ved Ukyndighed eller Tankelöshed fremkaldt Forvanskning af det Oprindelige stundom er traadt til, saa at gamle Ord, hvis Betydning er glemt af Lægmand, ere ombyttede med nye, der ligne de ældre noget, men have en Betydning aldeles forskjellig fra disses.

Intet Under er det derfor, at mangfoldige Stednavne fremtræde i en saadan Form, at de ved förste Öiekast synes at spotte ethvert Forsög paa at udfinde deres Betydning ved Hjælp af de Ord i ældre eller nyere Sprog, der ere tilsvarende til de Former, Stednavnet indeholder, og saaledes bringe til at mistvivle om Muligheden af at skrive dem blot nogenlunde rigtig, da dette væsentlige Grundlag for Retskrivningen glipper. Intet Under heller, at man ved at betragte alene et enkelt Sted-

---

[1]) De i denne Afhandling citerede ældre Skrivemaader ere for Sjælands Vedkommende tagne af et Manuskript, udarbeidet af Dr. J. H. Larsen; for de andre Landsdeles Vedkommende af et andet, ved Generalstaben beroende, udarbeidet af cand. mag. Oluf Nielsen.

navn kan forklare det, omtrent som man vil, og med Hensyn til dets Oprindelse faae ud omtrent hvad det skal være, medens kun en omhyggelig Sammenligning af saamange eensartede Stednavne, som man kan finde, leder til en sandsynlig rigtig Forstaaelse.

Intet mig bekjendt Stednavn viser klarere de Ændringer og Forvanskninger, som Navnet i Tidens Löb har været undergivet, end Thorseng eller Taasing. Der haves nemlig her en usædvanlig stor Mængde Skrivemaader fra ældre Tid, saa at det er mulig trinviis at paavise Ændringerne og tildeels udlede de Grunde, som have bevirket dem. Förste Gang synes Öen at være nævnt i Knytlinga Sagas 32 Kap., og den förer her Navnet *Þórslundr*. Efter trykte Kilder findes den nævnt i danske Breve, Skrifter og Diplomer som **Thosland** i Valdemars Jordebog [1], desuden ligesaa 1307 [2] og 1337 [3], som **Thwsland** 1323 [4], **Taasen** 1387 [5], **Tosland** 1408 [6], **Thasen** 1454 og **Thoslandh** 1455 [7], **Tasind** 1480 [8], **Tossindt** og **Tossinghe** 1560 [9], i 17de og 18de Aarhundrede Taasing [10], nu vexlende Taasing og Thorseng, medens den nuværende Udtale af Navnet paa selve Öen nærmest kan gjengives som «Tossi», og Udtalen paa den ligeoverfor liggende Kyst af Fyen som «Tössi» eller «Tössen».

Det er mulig, at af samtlige ovennævnte Skrivemaader er den islandske den, som er mest uforvansket og nærmest gjengiver den oprindelige Betydning, saa at Valdemars **Thosland** bör ansees som en Ændring af Knytlinga Sagas *Þórslundr*, men det er ikke sikkert, og samtidig med, at man altid bör være varsom med at ansee de islandske Skrivemaader af danske Navne som de ægteste, idet enkelte Mærker stundom tyde hen paa, at Navne i de islandske Forfatteres Skrifter ere blevne

---

[1]) Scriptores rerum danicarum VII. 523, 524, 531.
[2]) Suhms D. H. XI. 548.
[3]) Suhms D. H. XII. 283.
[4]) Scr. rer. dan. II. 528.
[5]) Ældste danske Arkivregistraturer I. 38 (nyere Afskrift).
[6]) Ældste danske Arkivregistraturer I. 33.
[7]) Genealogisk biografisk Arkiv 7.
[8]) Aktstykker til Oplysning etc. udgivne af Fyens Stifts literaire Selskab I. 90.
[9]) Aktstykker til Oplysning etc. I. 95.
[10]) Christian den Femtes Skjöde af 14de Marts 1678 til Niels Juel.

ligesom islandiserede[1]), synes de ældste danske Skrivemaader i det Mindste i visse Henseender at give en mere naturlig og med andre Navne stemmende Forklaring. Hvad nemlig den förste Stavelse angaaer, antyde andre Navne, der have denne Stavelse eller Bestemmelsesordet tilfælles med dette, at det maa ansees for meget usandsynlig, at r'et i Thor alt skulde være gaaet tabt saa tidlig som i Midten af det 13de Aarhundrede. At ikke dette Gudenavn, men derimod Mandsnavnet Tosti snarest maa söges i Bestemmelsesordet, derfor taler saaledes en Sammenstilling med Navnene Nörre Tostrup paa Falster skrevet Tostæthorp i Valdemars Jordebog[2]) og Thosthorp 1390[3]), Taastrup i Kjeldby Sogn paa Möen, skrevet Tostethorp[4]), Taa-

[1]) Baade naar beslægtede eller ikke beslægtede Folkeslag i det daglige Liv mödes ved Landegrændser, og naar de i Skrifter omtale hverandres Historie, har der idelig viist sig en Tilböielighed til at ændre Steders og Folkefærds Navne, saa at de bleve mere stemmende med det Sprogs og det Folks Eiendommeligheder, der i hvert enkelt Tilfælde gjorde sig mest gjældende, en Tilböielighed, som selv vor Tids udprægede Bestræbelser for at være nöiagtig ikke ganske have formaaet at tilbagetrænge. Mest gjælder denne Bemærkning Navne, hentede fra meget fjerne Egne, om vi end tillige i Slesvig have faaet sörgelig Bekræftelse paa Regelens Rigtighed. »China«, som dette Lands Navn almindelig skrives, er saaledes efter de Indfödtes Udtale nogenlunde heldig gjengivet efter fransk eller engelsk Retskrivning som »Chine« eller »China«, men idet Ordet er gjort videre bekjendt, taget som det viste sig for Öiet, er derved opstaaet den meget fjernt fra den oprindelige Udtale liggende danske Form »Kina«. — I ældre Tid, og navnlig inden en större Udbredelse af trykte Værker havde medfört en stærkere Vedhængen ved de een Gang antagne Former, gjaldt denne Bemærkning i en langt större Udstrækning. Det flamske Doornig (Torne-Ö) er saaledes til Exempel saa godt forklædt i den franske Form »Tournay«, at man, hvis ikke fuldstændig Vished om denne Forvanskning fandtes, vilde ansee den sidste Form for at være aldeles oprindelig, forsaavidt som overhovedet ældre Navne af fransk Form ere det. Det er derfor ikke usandsynlig, at det danske og tydske »Mailand« og det italienske »Milano« staae den oprindelige Form af Navnet langt nærmere end det romerske »Mediolanum«, der maaskee kun er en latiniseret Form af et oprindelig keltisk Navn. Endelig for at nævne et Exempel fra islandske Skrivemaader er det rimelig, at *Ragnarstaðir* (Fornmanna sögur XII. 476) er en saaledes efter Forfatterens Smag, i Lighed med islandske Stednavnes, ændret Form af det nuværende danske Ringkjöbing, skrevet Rennukøpingh 1340 (O. Nielsen Skads Herred 259).

[2]) Scr. rer. dan. VII. 538.

[3]) Suhms D. H. XIV. 266.

[4]) Scr. rer. dan. IV. 501.

strup i Merlöse Sogn paa Sjæland skrevet Thosthorp i de roskildske Bispers Jordebog[1]) og Thostethorp[2]), Sönder Tostrup paa Falster skrevet Thoristhorp syndræ i Valdemars Jordebog[3]), Taastrup i Hellested Sogn og Tostrup i Haraldsted Sogn, begge skrevne Thorstorp i Bispernes Jordebog[4]), Tostrup Kirkeby i Merlöse Herred, skrevet Thorsthorp i samme Jordebog[5]), og endelig Torstrup i Hyllinge Sogn, skrevet Thorstorp 1259[6]) og 1387[7]). I hele den sidste Gruppe sees r'et stadig at have hævdet sin Plads til efter det 14de Aarhundrede, medens den förste paaviser, at Navne, der med Sikkerhed maae udledes af Tosti, undertiden feilagtig ere skrevne med Th. Hvad dernæst Endestavelsen eller Artsordet angaaer, da synes Land her at være rigtigere end Lund, idet Land, brugt om den hele Ö aldeles paa samme Maade som i mangfoldige andre Navne paa Öer, der ere saa store, at de ikke umiddelbart ved Öiet kunne opfattes som saadanne, saaledes Sjæland, Laaland, Langeland o. s. v., vilde passe fortrinlig. Hvad nu dog end dets oprindelige Form kan have været, og hvad enten man betragter «Thosland» som en större eller mindre Ændring, saa er der atter fra denne Form udgaaet en Række nye Ændringer, der Skridt for Skridt lade sig paavise. Medens den förste Stavelse eller de förste Bogstaver som sædvanlig i Navne kun forholdsviis lidet ere antastede, en Grund der yderligere taler for Navnets Oprindelse af Tosti fremfor af Thor, er det den sidste Stavelse, som Forvanskningerne især ere gaaede ud over. Den förste Ombytning af Land med «en» synes enten at være hidfört ved en Forandring i Udtalen, ved en Assimilation, alt eftersom Udtalen i Tidernes Löb er bleven mere og mere blöd og afjadsket, eller ved en slet og ret Ombytning mellem Ordet Land og Artiklen, foretagen uden særlig Eftertanke, alene for at gjöre Navnet kortere og bekvemmere. Denne Brug af Artiklen istedetfor et Artsord i Stednavne har desuden været jevnlig forekommende; derpaa henvise deels enkelte Navne, hvor den synes op-

---

1) Scr. rer. dan. VII. 25.
2) Scr. rer. dan. IV. 475.
3) Scr. rer. dan. VII. 539.
4) Scr. rer. dan. VII. 4, 5 og VII. 44.
5) Scr. rer. dan. VII. 44.
6) Dipl. Arna-Magnæanum I. 239.
7) Suhms D. H. 138.

rindelig, som Hveen, Fyen, Rygen, Möen, deels de endnu gængse Navne paa en Mængde Riger og Lande, som Gallien, Italien, Spanien, deels endelig den middelalderlige, samtidige Ændring til Lavind af Langeland, et Navn, der synes saare lidet skikket til at ændres, og som ogsaa er gaaet tilbage til den oprindelige og bedre Form, medens Lavind dog endnu stundom forekommer, saaledes i Lavinds Öre, den Spids af Omö, der vender ud imod Langeland.

Overgangen fra «en» til «ind» kan kun fra först af betragtes som mindre væsentlig, men senere har denne Form faaet en sær Betydning og er bleven Hovedaarsagen til Navnets videre Forandring. I flere Aarhundreder og tildeels endnu har der nemlig i Sproget været en Vaklen og Omskiften mellem Brugen af d og g efter n, navnlig hidfört ved, at Udtalen har svævet mellem nd og ng og stundom nærmet sig meget til nn. Fra denne Kilde bidrörer en Mangfoldighed af Forvanskninger af Navne. Hyppig er et oprindeligt g blevet ombyttet med d, hvilket har medfört den jevnlig forekommende Forandring af «inge» til «inde», saaledes i Birkinde, Rekkinde, Lekkinde i Sjæland, Davinde, Birkinde i Fyen, ligeledes Forandringen fra Tangetorp 1348, 1395[1]) til Tanderup (i Fyen) og flere andre. Den omvendte Forandring fra d til g synes derimod meget sjelden, egentlig veed jeg intet Exempel udenfor det Stednavn, der her er Gjenstand for Omtale, og maaskee er det endog kun et mislykket Forsög paa Forbedring, der har frembragt Ombytningen mellem Tosfindt og Tosfinghe og saaledes medfört, at Ordet i den sidste Form fremtræder i en fra den förste saa væsentlig forskjellig Skikkelse, at den, som ikke veed bedre, nödvendigviis maa antage, at den oprindelige Endestavelse er den i andre Navne saa jevnlig forekommende Endelse «ing». I ethvert Tilfælde har det været meget uheldig for Navnet, at denne Ændring netop er fremtraadt paa et Tidspunkt, da en större Fasthed i Formerne begyndte at gjöre sig gjældende, og saaledes forklædt er da Navnet gaaet videre gjennem flere Aarhundreder, blot i det Uvæsentligere ændret, saa at Taasing kom frem og blev den Form, der efterhaanden vandt Hævd.

Uanfægtet blev denne Form da staaende indtil Begyndelsen af dette Aarhundrede, da Thorseng, indfört af Oehlenschläger og styrket ved hans Anseelse som Forfatter, pludselig frem-

---

[1]) Suhms D. H. XIII. 814 og XIV. 397.

traadte og indtil nu jevnlig er brugt baade i Skrift og paa Kaart ved Siden af den ældre Form Taasing. Grunden til, at Oehlenschläger har brugt denne Skrivemaade og foretrukket den, maa söges i den opvaagnende, af ham med hans og vor Tidsalder deelte Fölelse for Oldtiden og Oldtidens Minder. Bekjendt med den islandske Saga og uden ellers at have beskjæftiget sig med Stednavne, maatte det ligge nær for ham at gjenindföre Gudenavnet Thor som Bestemmelsesord og at nedslaae hos sig selv enhver Tvivl om, at dette virkelig kunde være det Rette, medens det maatte ligge næsten lige saa nær for ham at ombytte Endestavelsen «ing» med «eng», som om den förste var en Forvanskning i vore Stednavne, hidfört ved de germanisk-gotiske Tungemaals Indflydelse paa de for os oprindeligere skandinavisk-gotiske Former[1]). Jeg skal ikke opholde mig ved, at der ikke findes noget Spor til, at «ing» ikke er oprindelig ei blot i samtlige nuværende danske Stednavne, men endog i alle Navne höit op paa den skandinaviske Halvö, indtil denne Stavelse ombyttes med «äng» og «angr», idet alle Skrivemaader indtil de alleræeldste med en mærkværdig Eenhed fastholde denne Form, og ei heller ved, at «ing» snarere synes at betegne en Snevring i Jordsmonnet, stor eller lille[2]), end den Snevringen hyppig ledsagende Eng, men kun bemærke med Hensyn til det foreliggende Tilfælde, at «eng» maa betragtes som en Forvanskning, der kun har gjort Sagen værre, og bragt denne Endestavelse til at være saare langt fra det oprindelige «Land» eller «Lund».

Det skal ikke fordölges, at Taasing eller Thorseng er et udvalgt Mönster paa de Ændringer, som Navne i Tidernes Löb ere underkastede, men der findes dog talrige andre, der i denne Henseende ikke staae fjernt.

Opkastes da det Spörgsmaal, hvorledes vore Stednavne bör skrives, ligger det saaledes nær at give efter for Fristelsen til at lade sig lede af det Bekvemmeligheds-Hensyn, som Vanskelighederne ved at dröfte Sagen medföre, og altsaa at give det Svar: Lad dem staae som de een Gang ere, skriv dem som Personnavne, uden Undersögelse af, om Skrivemaaden er rigtig eller urigtig, og lad Tingen dermed være ordnet.

---

[1]) Eng, oldn. *eng*, *engi*, angelsaxisk *ing* (?).

[2]) Oldn. *engja*, gjöre trang, angs. *enge*, snever.

Ganske vist synes denne Maade ved förste Öiekast baade bekvem og praktisk. Ligesom een Maud f. Ex. hedder Schouw, en anden Schou, en tredie Skov, en fjerde Schau, en femte Skou o. s. v., og ligesom man kjender hver enkelt af disse Mænd og skjelner imellem dem tildeels ved Hjælp af de forskjellige Skrivemaader af deres Navne, saaledes kunde man ogsaa ved Stednavne paa denne Maade med Lethed skjelne imellem Schauby, Skovby og Skouby, istedenfor at foretage den længere Omskrivning at sige Skovby i det og det Sogn og i det og det Herred. Virkelig synes ogsaa denne Betragtning i enkelte Tilfælde at have gjort sig gjældende og mere end en Opfattelse af fine Forskjelligheder i Udtalen at have vedligeholdt f. Ex. Navnet Braaby i Modsætning til et nærliggende Broby, Taarup i Modsætning til et nærliggende Torup eller Torp; men vil man i al Almindelighed anvende denne Regel, hvor ikke faa, men mange Stednavne skulle skrives, som paa Kaart og i topografiske Værker, da vil det snart findes, at denne Regel, hvor tiltalende den end kan see ud, dog er saare langt fra at være hensigtsmæssig, og at mange Hensyn sætte sig imod dens almindelige Brug.

Först og fremmest vil man finde, at idet man har sögt at undgaae een Vanskelighed, er man löbet lige i Armene paa en anden, thi det træffer sig ingenlunde altid saa heldig, at det er ganske ligefrem givet, hvilken Skrivemaade af et Navn, der maa ansees som gængs. Tvertimod, netop hvor Navnets Oprindelse og Betydning er meget uklar, eller hvor store Forandringer af samme ere indtrufne, vil man finde, at mere end een Form trænger sig frem og söger at gjöre sig gjældende. Taasing og Thorseng kunne atter tjene til Mönster.

Hvilket skal man vælge til Rettesnor iblandt de mange Forbilleder? Skal man tage Navnet i den moderneste Form, som man kjender, eller blive ved det Ældre, f. Ex. skrive Hörsholm eller Hirschholm. Skal man ansee netop vore Dages Brug for det Rette eller foretrække, hvad der har 25 Aars Hævd eller 50 Aars eller 100 Aars, saaledes til Exempel for Tolslev i Eskriis Sogn i Angel enten skrive dette[1]) eller Tollschlag[2]),

[1]) Generalstabens Kaart 1858.
[2]) Den moderneste tydske Form. Schröders Topografi 480.

Tolschlev[1]) eller Tolslef[2]). Skal man vælge Statskalenderen, Postvæsenet til Rettesnor, eller skal man skrive Navnet som Amtsraadet, som Herredsfogden, som Sogneforstanderskabet eller som Matrikulen skriver det, eller skal man lægge et eller andet topografisk Værk, som Traps, eller et Kaart, som Videnskabernes Selskabs eller andres, til Grund? Umulig er det vistnok at vælge nogen af alle disse nævnte Myndigheder til eneste og udelukkende Rettesnor, navnlig af den Aarsag, at ingen af dem alle blot er konsekvent og har eensartede, ja ikke engang fuldkomment eenslydende og eensbetydende Navne allevegne eens skrevne. I samme Værk eller Dokument eller paa samme Kaart kan man finde et og samme Navn skrevet forskjellig.

Men ikke nok hermed. Andre Hensyn ville selv for den Uimodtageligste, i enkelte Tilfælde i det Mindste, gjöre sig gjældende. Medens det saaledes er ligegyldig, hvorledes en Mand efter sine Forfædres Brug skriver sit Navn, er Sagen anderledes med et Stednavn. Det er ikke en Enkelts Eiendom, saa at han kan skalte og valte med det, som han lyster, og over hvilken ingen Anden end han selv har Noget at sige, tvertimod, det er Folkets, Alles Eiendom, og Alle have Interesse af, at det ikke skamskjændes ved en barbarisk Retskrivning. Ikke alene ere Stednavnene nogle af de ældste Mindesmærker i Landet, der fuldt saa vel som mange andre fortjene at beskyttes, men der er tillige en Forbindelse mellem dem og det levende Sprog, der fordrer Fyldestgjörelse. Man behöver blot at gjöre opmærksom paa det, for at det kan indsees. Man stödes uvilkaarlig eller smiler ad det, naar man paa et Skilt eller i et Avertissement træffer paa en Retskrivning som «To Kalle önskes tilkjöbs», men er det da mindre stödende at see et Stednavn som «Kallehave». Kan det være nok at en Mand een Gang har fundet for godt at skrive Schougaard (Matrikulskaartets Benævnelse paa Skovgaard i Kirke Söby Sogn), for at det til alle Tider skal hedde saaledes, og kan det være en Norm, at nogle Myndigheder endnu skrive f. Ex. «Weile» for «Veile», «Söeroe» for «Söro». Ogsaa Smagen vil have sin Betydning, idet den sætter sig imod, at i nogle Tilfælde de een Gang stedfundne Ændringer i Retskrivningen betragtes som fastslaaende Ombytninger mellem Ord, der lyde nogenlunde eens, men have höist

---

[1]) Generalstabens Kaart 1836.

[2]) Videnskabernes Selskabs Kaart.

forskjellig Mening, eller som fastslaaende Navnet i en Form, der stöder ved sin Underlighed.

I de förste Tilfælde er det gjerne uheldige Forbedringslyster, der have frembragt Misfosteret, og til denne Kilde kunne sikkert gængse Navne som «Uldskov» for «Ulskov», «Öiehuse» for «Ödehuse», «Dynekrog» for «Dyndkrog», «Skeby» for Skibby henföres.

I det andet Tilfælde er det vistnok Skjæbnens Luner, der har foranlediget en saadan «Calembourg» som «Elskovs Mölle»[1]) for «Elleskov Mölle».

At bevare alle disse vanskabte Navne og mange andre til synes der sandelig ingen Opfordring til, hvor megen Hævd disse Former end kunne have. De bör forandres, derom vil man sikkert i Almindelighed være enig, men da intet Forbillede mekanisk kan efterlignes, hvilke Regler bör da fölges ved Forandringen?

Skriv alene efter Udtalen, ville Enkelte forlange, idet de af Erfaring kjende det Ubehagelige i, at man, ved at færdes i fremmede Egne og spörge efter et eller andet Sted og udtale Navnet, som man læser det paa Kaartet, faaer det Svar, at Ingen kjender det, blot fordi det er urigtig udtalt. Man spörger f. Ex. efter Testrup; Bönderne see paa Een, og vide ikke, hvad det er man taler om, thi Byen hedder «Teestrop»; man spörger efter Gámtofte (med Betoningen paa förste Stavelse), den hedder Gamtófte (med Betoningen paa anden).

Det er dog vist, at ogsaa her leder Hensynet til det Bekvemmeste og Praktiske ud paa en Afvei og til at opstille Forlangender, hvis Opfyldelse kun vilde give det besynderligste Udfald. For det Förste er det umulig at skrive Nogetsomhelst nöiagtig efter Udtalen. Der er vel gjort Forsög i denne Retning af enkelte Sprogmænd ved at indföre hele Rækker af nye Bogstavtegn og Tonetegn[2]), men om end disse Tegn maaskee kunne have Værd i et Værk, der særlig behandler Folkesprog og dertil hörende Æmner, ud i Livet fra de lærde Værker ville de ikke kunne komme, thi deels ere disse Systemer altfor indviklede til daglig Brug, deels give de dog ingen klar Mening om Udtalen, naar man ikke har hört den af Indfödte. For det Andet, selv om man nöiedes med at ville gjengive Udtalen saa

[1]) Vid. Selsk. Kaart over Fyen, Hundstrup Sogn.
[2]) See f. Ex. Varming, det jydske Folkesprog.

godt det lod sig gjöre, altsaa som en Smagssag, hvorledes skulde da Navnene skrives, naar man vilde være konsekvent. Det er en Misforstaaelse, naar man troer, at der gives et sjælandsk, et fyensk, et jydsk Folkesprog o. s. v., og at dermed er man færdig. Der gives for at blive f. Ex. ved Fyen 5 temmelig forskjellige Folkesprog paa denne Ö, nogle talte i en stor, andre i en endog temmelig lille Deel af Landet, saaledes Haarby-Sproget, og skal altsaa det samme Stednavn, hver Gang det forekommer i en saadan Deel, skrives overeensstemmende med det Sprog, som der tales? For at udföre dette rigtig, vilde der udfordres en Sprogkundskab, som neppe Nogen besidder samlet, og selv om det kunde gjöres, hvor underlige vilde dog ikke Navnene tage sig ud i den Masse Former, som saaledes opstod over hele Landet. Hvilken Mængde Varianter vilde der saaledes ikke fremkomme blot af det ene Ord «Lyng» i Betydning af Mose, Long, Lung, Lum, Lom, Ling, Laang, Lang, Ljong, blot for at nævne de vigtigste. Det kan vistnok ikke nægtes, at Udtalen har været den væsentligste Grund til, at eensartede Navne efterhaanden i forskjellige Egne have faaet et forskjelligartet, ofte besynderligt Udseende; jeg skal saaledes blot exempelviis nævne som hentede fra en Deel af Fyen, hvor Selvlydene Aa og O saa godt som regelmæssig udtales som A, Stednavnene «Brabæks Huse» for «Brobæks Huse» og «Tarup« for «Torup», men Et er at lade slige Navne enkeltviis blive staaende, saaledes som jeg senere skal omtale nærmere, og et Andet er at söge Ændringerne tilveiebragte konsekvent i alle Tilfælde. Og ikke tager denne Maade at behandle Stednavnene paa sig værst ud, saalænge der væsentligst kun er Tale om Selvlydene, men hvorledes skulde man bære sig ad ligeoverfor de Assimilationer, der i en saa overordentlig talrig Mængde forekomme i Udtalen. Skulde man paaagte alle Sammentrækninger af rl til ll, rs til ss, lv og ld til ll, ng og nd til nn o. s. v., hvilke Uhyrer af Navne vilde da ikke opstaae, og hvad vilde man synes om Navne som «Ballese» for «Barlöse», «Hosseljang» for «Horselyng»; «Naskov» for «Nakskov», «Tvinne» for «Tvinge», «Vælling» for «Vælding»? Vilde virkelig Nogen ansee slige Skrivemaader som Forbedringer, og maa det ikke snarere synes som om man gjorde vel i at oplöse Sammentrækningen og före Navnene tilbage til de renere, mindre slidte Former, hvor de i enkelte Tilfælde hörende til denne Art ere blevne almindelig skrevne med Assimilation.

Fört igjennem til sin Spidse kan derfor den Regel at skrive Navnene efter Udtalen ikke holde Stik, og tilbage staaer da kun, naar man ikke vil nöies med sporadiske, efter individuel æsthetisk Smag foretagne Forbedringer, at forene i Skrivemaaderne Hensynet saavel til Udtalen som til de andre Omstændigheder, der vedröre Navnet, med andre Ord, som det er udtrykt paa Planen for Generalstabens Kaart og tilraadet af de bedste Sprogkyndige paa den Tid, da denne Plan udkom, «at skrive Navnene efter Udtalen, henfört til Oprindelsen».

Mere end nogen anden Regel vil denne imidlertid stöde an mod Fordom og Vane, mod Fordom, idet den Ukyndige vanskeligere kan see Grunden til Forandringerne, mod Vane, idet de Former, som Öiet en Gang er fortrolig med, ikke opretholdes. Med Hensyn til Fordommen tænker jeg ikke, at Nogen vil optræde som Forsvarer, thi Fordom er partisk Dom og hildet Dom, og den kan ikke agtes, men for Vanen vil sikkert ikke Faa træde i Skranken. Vanens Magt er stor, og man holder af at være indrettet, som man er vant til, saaledes findes det bekvemmest. Men dermed er det dog ikke sagt, at enhver Vane er god, der gives ogsaa daarlige Vaner, og det vilde være en daarlig Grund til ikke at aflægge dem, at de nu een Gang vare Vaner. Sæt for Exempel, at et Huus var uordentlig, skjödeslöst indrettet, vilde det da være en gyldig Grund for Beboerne til at vedligeholde Uordenen, at de vare vante til det; var det ikke bedre, at de lode Vanen fare og indförte Orden istedenfor? Ligesaa gaaer det her. Fordi man nu een Gang er vant til at see de danske Stednavne i en skjödeslös og uordentlig Form, bör man derfor lade denne Uvane staae hen, ja endog glæde sig ved den og nyde den, istedenfor at bestræbe sig for at indföre, hvad der er renere og bedre?

Og tillige hvor uregelmæssig og selvmodsigende viser ikke denne Vane sig i de Stednavne, som den beskytter, netop fordi den kun er Vane og ingen Grundsætning. Sæt nu, at Nogen gik hen og skrev «Bregade» istedenfor «Bredgade», «Borrergade» istedenfor «Borgergade», det vilde Alle finde höist urigtig, höist stödende, og det med Grund. Men nu træffer man ude paa Landet Byer, i hvis Navne de samme Ord forekomme som i de her angivne, kjöbenhavnske Navne, og med disse sidste som Forbilleder skriver man da f. Ex. «Bredskov» istedenfor «Breskov», «Borgby» for «Borreby». Men strax sætter Vanen sig imod, Klager fremstaae over uheldige Forbedringer, disse

Former ere ubekjendte, og Vanen beskytter med Urette «Breskov» og «Borreby», som den paa et andet Sted med Rette beskytter den modsatte Skrivemaade. I mange Tilfælde rinder den berömte Fabel af Lafontaine om Manden, Drengen og Æslet En i Hu, thi man kan bære sig ad som man vil, i alle Tilfælde gjör man dog ikke Folk tilpas.

Til Vanen kan man derfor ikke tage et saadant Hensyn, at man slövt lader Fem være lige. Man maa arbeide paa Forbedring, naar man erkjender Mangler ved det Bestaaende, og at der netop i Stednavnenes Retskrivning er fuldtop af Mangler, derfor ville allerede blot de ovenfor omtalte Pröver aabne Öiet.

Det vil sees af det Foregaaende, at ad ingen Vei er det mulig konsekvent at indföre Forbedringer uden ved at skrive Navnene efter Udtalen, henfört til Oprindelsen; men saa god som denne Regel saaledes udtrykt i al Korthed monne være, saameget trænger den tillige til en udförligere Udvikling, naar den i de enkelte Tilfælde skal anvendes.

Forbedringerne efter denne Regel lade sig dele i to Klasser. Den förste Klasse angaaer Navnets Form i sin Heelhed, Böiningen og Sammenstillingen af Ordene i samme, det Ydre af Sagen, om saa kan siges, det hvorom man lettest bliver enig. Den anden Klasse angaaer selve Orthografien af Ordene i Navnet, omhandler saaledes de vanskeligste Spörgsmaal, som angaae denne Sag, dem, hvorom der altid har været saa megen Uenighed som mulig.

Förend jeg nærmere gaaer ind paa en Omtale af disse tvende Klasser, maa dog nogle indledende Bemærkninger, der tjene til at klare Sagen, fremsættes.

Stednavnenes Inddeling efter Formen.

Paa meget faa Undtagelser nær, der ere af en ganske særegen, i Almindelighed nymodens Oprindelse[1]), ville alle Stednavne med Hensyn til Formen kunne inddeles i tre Klasser, Etleds-Navne, Toleds-Navne, Fleerleds-Navne.

Etleds-Navnene fremstaae, naar der i en Egn kun findes en eneste Terraingjenstand af en eller anden Art, naar

---

[1]) F. Ex. Sorgenfri, Kalunda (til Erindring om Kalundborg (?)), Nabolös, Profitterne (nogle Jordstykker i Söby Sogn, Baag Herred, der efter Sigende have faaet denne Benævnelse, fordi de en Gang, da nogle Fæstejorder gik over til Selveiendom, bleve givne som Tillæg).

der f. Ex. kun findes en eneste Sö, en eneste Skov o. s. v. — Denne Gjenstand vil da som alleroftest være benævnet ved det Ord, der angiver dens Art, med Artiklen tilföiet. Den vil hedde Söen, Skoven, Indelukket eller hvad det nu kan være. Er den ikke benævnt paa denne Maade, vil den være benævnt billedlig og före et Navn som Taleren, Sommerspiret' Deiligheden, Friheden, Almanakken. Denne hele Klasse kalder jeg Etleds-Navne, og de Ord, der forekomme i dem, forudsat at de ikke ere billedlige, kalder jeg Artsord, hvilke saaledes altid betegne en Terraingjenstand.

Undertiden vil man træffe billedlige Benævnelser, ogsaa hvor flere Gjenstande af samme Art findes i en Egn. Denne Omstændighed unddrager imidlertid ikke fra at henföre dem til denne Klasse, thi netop derved, at Benævnelserne ere billedlige, pege de hen paa, at Navngiveren paa Grund af en eller anden Eiendommelighed ved Gjenstanden har opfattet den som saa særlig udpræget eller fremhævet, at den maatte staae udenfor Sammenligning med andre Gjenstande, som iövrig kunde stilles lig med den, og saaledes fortjenende et eget Navn.

Toleds-Navnene fremstaae, naar der i en Egn findes flere Terraingjenstande af samme Art, hvad der selvfölgelig er det allerhyppigste, og naar de ikke, som lige ovenfor udtrykkelig fremhævet, ere billedlig betegnede. I disse Navne er altid, i alle Sprog af gotisk Oprindelse, det sidste Led et Artsord, det vil sige, det angiver, om den Terraingjenstand, som bærer Navnet, er en Sö, en Skov, en Höi o. s. v., medens det förste Led, som jeg i Modsætning til det sidste kalder Bestemmelsesordet, nærmere bestemmer, hvilken enkelt af alle de i Egnen værende Söer, Skove, Höie, Talen netop er om. Dette skeer, idet Bestemmelsesordet enten henviser til en anden, nærliggende Terraingjenstand, i hvilket Tilfælde det bliver et Artsord, der uegentlig er brugt som Bestemmelsesord, og der opstaaer Navne som Skovsö, Bjergskov, Söhöi o. s. v.; eller Bestemmelsesordet er et Navn paa en Person, Petershöi, Svendsmark; eller det angiver, hvilke Dyr, Planter, Mineralier, der især have været forekommende paa Stedet, da Navnet dannedes, Gaasesö, Bögeskov, Stenhöi; eller det er et almindelig Gjenstandsord eller Tillægsord, der angiver Beliggenhed, Alder, Farve, Bestemmelse eller hvad der ellers kan være karakteristisk i det særegne Tilfælde, saaledes Söndersö, Ny-

borg, Gröndal, Veirhöi, Antvorskov[1]; eller endelig, i meget faa Tilfælde er Bestemmelsesordet et Talord eller Forholdsord.

I nogle Tilfælde optræde Toleds-Navnene tilsyneladende som Etleds-Navne. Enten er Artsordet udeladt, og Bestemmelsesordet danner alene Stednavnet, hvilket f. Ex. stundom hændes med Artsordet By, naar Bestemmelsesordet ikke længer forstaaes af Almuen, saaledes Strö der tidligere hed Ströby, eller Bestemmelsesordet er i Tidens Löb blevet sammendraget med Artsordet i een Stavelse, f. Ex. Aars (Aarhus), tidligere Aros, Höng, Flöng og flere.

Fleerleds-Navnene endelig opstaae, naar der tæt ved hverandre ligger flere Terraingjenstande, benævnte ved samme Toleds-Navn, og der derfor maa skjelnes imellem dem ved Tilföininger, eller naar der til et Sted, benævnt ved et Etleds- eller Toleds-Navn, hörer flere Terraingjenstande af forskjellig Art, som naar der til en By hörer en Skov, en Mose, en Sö o. s. v. De talrige Underafdelinger, der kunne opstilles, men hvis nærmere Undersögelse ikke er af nogen særdeles Betydning, fremgaae af Exemplerne: Præstö Amt, Præstö Fjord, Præstö Aa; Skibinge Hestehave, Skibinge Kohave; Munke Bjergby, Slots Bjergby, Stifts Bjergby; Store Havelse, Lille Havelse; Bröndby öster, Bröndby vester; Dalby Borup, Kongsted Borup; Næsby ved Stranden, Næsby ved Skoven; Sorö store Ladegaard, Sorö lille Ladegaard.

Sammensætningen og Böiningen af de i Navnene forekommende Ord.

De tautologiske Former. Ikke sjeldent findes Stednavne, hvis rene Form efterhaanden er bleven forvansket ved en tautologisk Gjentagelse af Artsordet. Stundom finder dette Sted, idet Artsordet efterhaanden er blevet uforstaaelig for Almuen, og et andet Artsord med omtrent samme Betydning tilföiet, men langt hyppigere er Gjentagelsen aldeles meningslös, idet uden nogensomhelst skjellig Grund et fuldt forstaaeligt Artsord har faaet et Tilhæng i et andet, der paa det Nöieste betegner det selv Samme. Især forekommer dette ofte ved

[1]) Oldn. *öndverðr*, *andverðr*, ligeoverfor, modsat, som först mödes *Öndverðr dalr*, Mundingen af en Dal.

Ordene Bjerg og Banke, og der er dannet Navne som Kirstenbjergs Banke (i Sigersted Sogn) og Uglebjerg Bakke (ved Saltö). Som et andet Exempel kan nævnes Stokkebæk Aa i Fyen. I slige Tilfælde maa dette Tilhæng, som Navnet har faaet, betragtes baade som værende uden god Grund og som smaglös, og som Regel fremtræder derfor: Navnenes tautologiske Tilhæng udelades, naar saavel dette Tilhæng som det egentlige Artsord begge ere Ord, som endnu ere gængse.

Navnenes Fremstilling i et eller flere Ord. Ethvert Toleds-Navn tyder hen paa, at det oprindelig er dannet af et almindeligt Fællesnavn (Artsordet), der ved et Tillæg (Bestemmelsesordet) er blevet nærmere betegnet og derved gjort skikket til Anvendelse i det særlige Tilfælde. Idet Navnet derpaa ved oftere at bruges er gaaet over til at blive et virkeligt Egennavn, har Tanken imidlertid ophört at fæste sig til samme, saa at den saavel dvæler ved Bestemmelsesordet som ved Artsordet, og istedenfor har den fæstet sig kun til Navnet som en Heelhed, der betegner en vis bestemt Gjenstand, uden Hensyn til af hvilken Art eller af hvilken Bestemmelse den er.

Medens Veirhöi saaledes oprindelig har betegnet den Banke iblandt flere andre, der særlig paa Grund af sin Höide var udsat for Veirets Paavirkning, har Tanken efterhaanden ved Navnets Nævnelse hört op at dvæle ved disse Betragtninger, og man tænker ved at höre Navnet alene paa den bestemte Höi i Ods Herred, der bærer samme.

Denne Opfattelse leder til den Regel, at alle Toleds-Navne skrives i eet Ord, men den leder tillige hen paa Undtagelser, hvor eiendommelige Omstændigheder medföre, at Tanken endnu dvæler saavel ved Artsordet, som ved Bestemmelsesordet.

Dette vil være Tilfældet, hvor Bestemmelsesordet er Efternavnet paa en Person eller et Fællesnavn, der ved det tilknyttede bestemte Kjendeord antages at angive en bestemt Person. Navne som Classens Have, Kongens Port, Grevindens Skov bör derfor skrives deelte. Det vil ligeledes være Tilfældet hvor Bestemmelsesordet betegner en abstrakt Gjenstand, samt naar det er et Tillægsord i Superlativ, hvorfor Navne som Haabets Steen, Överste Række, Yderste Holm ogsaa bör være deelte, medens det er i Overeensstemmelse med den til Grund for

Reglerne liggende Opfattelse, at de Toledsnavne, som til Bestemmelsesord have Familienavne, samt de, hvis Artsord ere uegentlig brugte, altid skrives i eet Ord, saaledes Billeskov, Krogslyst, Benzonseie.

Tankens Dvælen ved de enkelte Led i Sammensætningen betinger dernæst Reglen, at Fleerleds-Navnene skrives i to eller flere Ord, alt eftersom Sammensætningen indeholder to eller flere Dele (Etleds-Navne, Toledsnavne, tilhængte Gjenstandsord, Tillægsord o. s. v.), saaledes som Exemplerne S. 276 udvise.

Gjennemfört leder den Opfattelse, der ligger til Grund for den hele Betragtning af Navnenes Sammenstilling i eet eller flere Ord, dog ogsaa her til Undtagelser. Hvor saaledes enten det Led, der svarer til Artsordet i Toledsnavnet, eller det Led, der svarer til Bestemmelsesordet, findes brugt paa uegentlig Maade, bör Fleerleds-Navnet skrives i eet Ord. Det förste er hyppig Tilfældet, saaledes i Navne som Ordrupshöi, Bröndshöiholm, naar disse betegne Gaarde [1]). Det andet er sjeldent, findes f. Ex. i Odensebakke ved Broby Gaard, hvilken Bakke er benævnt saaledes, ikke fordi den ligger i Nærheden af noget Sted, der hedder Odense, men fordi man fra dens Top kan see Spiret paa Sct. Knuds Kirke i Odense By. Ligeledes leder Opfattelsen til, at de Toleds-Navne, der ovenfor ere angivne som rigtigst skrevne i to Ord, bör sammendrages i eet, hvor de indtræde som Deel af et Fleerledsnavn; man bör saaledes vel skrive Kongens Gade, men tillige Store Kongensgade, fordi ved Tillæget af «Store» det særlig bestemmende ved Ordet «Kongens» svinder bort for Betragtningen. Endelig lede de samme Grunde til, at naar Fleerledsnavnet er, om saa kan siges, dobbelt sammensat, idet det bestaaer af et Fleerledsnavn med tre Led og et Tilhæng, bör det hele Navn skrives kun i to Ord istedenfor i tre, derfor Karebæks Torp og Munke Bjergby, men tillige Karebækstorp Skov og Munkebjergby Sö.

---

[1]) Fastholdelsen af denne Undtagelse har den praktiske Nytte, at man ikke let vildledes af Navnet. Man kan saaledes f. Ex. see, at Kalvehaveskov ikke kan betegne en Skov, og altsaa snarest angaaer en By eller et Areal, medens Kalvehave Skov derimod betegner, hvad Navnet umiddelbart antyder.

Det er en Selvfölge, at man paa Kaart for at undgaae de meget lange Navne udelader saa meget af disse, som Tydelighed blot tilsteder. Man vil f. Ex. kun skrive Dyrehave istedenfor Lundbygaards Dyrehave, naar denne Skov ligger saa nær ved Gaarden, at det er iöinefaldende, at den intet andet Sted hörer hen.

Som en Smagssag fremtræder Spörgsmaalet om, hvorvidt Bindestreg bör anvendes mellem Navnenes enkelte Led. Det er vedtaget ingen at benytte paa Generalstabens Kaart.

Gjenstandsordenes Böining. Betragte vi först Toleds-Navnene finde vi, at ligesom i det almindelige Sprog skeer Sammensætningen af Bestemmelsesordet og Artsordet til Navnet, naar det förste er et Gjenstandsord, paa 6 Maader. Bestemmelsesordet forbliver uforandret f. Ex. Bröndby, eller det faaer Endelsen e, Hjortedam; eller det faaer Endelsen s, Bröndshöi; eller det e, der ender Ordet, udelades, Kongsted; eller det faaer Endelsen r, Fruerlund; eller det antager Endelsen n, Gavnö, Birkenlund. Söge vi at udfinde, hvad der ligger til Grund for disse forskjellige Sammensætnings-Maader, da synes det at fremgaae, at oprindelig har den simple Regel været, at Bestemmelsesordet altid er stillet i Eieform, og derhos i Enkelttallets eller Fleertallets Eieform, alt eftersom det faldt naturligst at opfatte Bestemmelsesordet som et Enkelttal eller et Fleertal. Idet dog de fleste Navne ere dannede i en langt tilbageliggende Tid, er det ikke de nuværende Enkelttals eller Fleertals Eieformer, man maa söge, men derimod det gamle danske Sprogs, der lettest i de fleste Tilfælde lade sig oplyse gjennem Oldnordisk (Islandsk). Det hedder saaledes Bröndshöi, fordi Bestemmelsesordet er tænkt i Enkelttallet og dette Ords Eieform har haft Endelsen s (oldn. *brunnr*, Eief. *brunns*), og af samme Grund Kirkeby og Skovby og aldrig Kirkesby eller Skovsby, fordi Ordene Kirke og Skov i Enkelttallets Eieform ikke have haft s (oldn. *kirkja*, *skógr*, Eief. *kirkju*, *skógar*). Det hedder Kongsted og ikke Kongested eller Kongessted, ingenlunde som en Sammentrækning, men nöiagtig rigtig, idet E'et i «Konge» ikke har hjemme i det gamle Sprog (oldn. *konungr*, Eief. *konungs*). Det hedder Dyremose, fordi dette Navns Bestemmelsesord er opfattet som Fleertal, og dette Ords Eieform i Fleertallet har tilsvarende Endelse i det gamle Sprog (oldn. *dýra*). Det hedder baade Fruested og Fruerlund, idet her Bestemmelsesordet, sand-

synligst eensbetydende med Hustru, maa ansees som opfattet i Enkelttallet, der har begge Eieformer (*freyju* og *frúar*).

Denne oprindelige Regel ved Navnets Dannelse, at Bestemmelsesordet stilledes i Eieformen, synes imidlertid alt i meget gammel Tid ofte at være fravegen, og istedenfor har den Regel gjort sig gjældende, at kun, hvor Bestemmelsesordet er et Personnavn, sættes det i Eieformen, men overalt ellers i Enkelttallets Nævneform, til hvilken dog ofte for at undgaae et Sammenstöd mellem haarde Selvlyde ved Sammensætningen et Vellyds-E er tilföiet, f. Ex. ved alle Sammensætninger med Ordet «Præst» hvor Artsordet begynder med en Selvlyd. Denne Fravigelse fra den oprindelige Regel synes, som sagt, at være begyndt meget langt tilbage i Tiden, thi medens man vel endnu finder adskillige Navne, hvor de stedlige Forhold i höieste Grad tale for, at Bestemmelsesordet ikke er Navnet paa en Person, men Navnet paa en Terraingjenstand, og hvor Eieformen dog er bibeholdt, saaledes Bækstrup i Ellinge Sogn, Kerſtrop 1387[1], Kerstorp 1408[2], Kierſtrop 1482[3], nu Valdemars Slot, Sunds Herred [Sundzhæret 1250[4]) og 1374[5], Sundherreth 1394[6]], findes der talrige Exempler paa det Modsatte, nogle endog i den ældste Tid, fra hvilken Navne haves skrevne i Dokumenter, saaledes Sundby (Sundby vester paa Amager), skrevet Sundby 1085[7]. Undertiden, om end meget sjeldent, kan det forekomme, at Forestillingen om, at Bestemmelsesordet skulde staae i Eieform, er bibeholdt, medens dog det nyere Sprogs Eieform er anvendt istedenfor det ældres. Ordet Klemme (oldn. *klömbr*), der stundom findes i Stednavne som Betegnelse for et snevert, indelukket Sted, findes saaledes i hvad der nærmest maa ansees som den nuværende Eieform i Klemsbjerg, Bakke ved Pleielt, men i den ældre (oldn. *klambrar*) i Klamarhöi, Banke ved Bötterup. Til denne forholdsviis nyere Dannelse henhöre ogsaa Navne som Skovsgaard og Skovshoved.

Idet saaledes flere Böiningsformer af Gjenstandsord, hvor disse staae som Bestemmelsesord, kunne ansees som lige be-

---

1) Ældste danske Arkivreg. I. 36.
2) D. Magasin III. 184.
3) D. Magasin III. 43.
4) I Valdemars Jordebog. Scr. rer. dan. VII. 523.
5) Suhms D. H. XIII. 726.
6) Suhms D. H. XIV. 333.
7) Dipl. Arna-Magnæanum I. 2.

rettigede, kan ingen bestemt Form foretrækkes, og Reglen maa blive, at den Böiningsform, hvormed Gjenstandsordene i Toleds-Navne forefindes i Udtalen, opretholdes, alene med Undtagelse af de Tilfælde, som ville fremgaae af det Senere.

Hvad specielt Personnavnene angaaer, der findes i ikke ringe Mængde som Bestemmelsesord, maa det endnu bemærkes, at da Stednavnene öiensynlig hidröre deels fra tidligere Tider, hvor Eieformen er dannet korrekt, deels fra sildigere, hvor man har glemt Reglerne for den rigtige Böining og nöiedes med at föie et s til Nævneformen, endog medens samme stundom har bevaret sin gamle Endelse r, og da endelig Mandsnavnene jevnlig fremtræde i to sidestillede Former, som *Kollr* og *Kolli*, *Geirr* og *Geiri*, kan man ikke forandre Personnavnenes Eieformer til, hvad der vilde være det Rette efter Oldtidens Brug, men maa lade dem forblive, som de have dannet sig i Tiderne, hvori Navnene bleve til, eller i den Form, hvori de i hvert Stednavn ere blevne overleverede til os. Medens saaledes *Úlfr* almindelig findes i den rigtige Eieform *Úlfs*, saaledes i de jevnlig forekommende Bynavne Ulvstrup (Ulstrup), skrevne Ulfsthorp i ældre Dokumenter [1]), synes det at være det samme Personnavn, der forekommer, men blot med en anden Böining i Eieformen, i Ulverslev (Ullerslev) i Fyen, skrevet Wluersløff 1433 [2]). I nogle faa Tilfælde synes endog Ordet först at være böiet paa rigtig Maade og derpaa senere paa urigtig, og i den sidstdannede, urigtige Form at være overleveret til os, saaledes Hilderslev (Hillerslev) i Fyen, der er skrevet Hilderslöff 1392 [3]). I Hildestrup (Hillestrup) paa Falster, skrevet Hyldæsthorp i Valdemars Jordebog [4]), Hildested (Hillested) paa Laaland, skrevet Hildistada 1150 [5]), Hildested 1382 [6]) o. fl., er det samme Personnavn derimod stedse böiet rigtig. Paa lignende Maade fremtræder Mandsnavnet *Hýmir* i Navnene Hymmersløff 1450 [7]),

[1]) f. Ex. Ulvstrup i Gjörlev S. og Bakkendrup S., skrevet som anfört 1319, Suhms D. H. XI. 909.

[2]) Ny danske Magasin VI. 260.

[3]) Suhms D. H. XIV. 573.

[4]) Scr. rer. dan. VII. 539.

[5]) Scr. rer. dan. IV. 403.

[6]) Troiel, Fuglse Herred II. 9.

[7]) Vedel Simonsen, Rugaard I.2. 15.

Hemerslöf 1474[1]), nu Hemmerslev, og Hymeshöwe i Bispernes Jordebog[2]), Hymmesöw 1381[3]), Hemmershöj. Ogsaa i slige Tilfælde vil den urigtige Eieform ikke kunne ændres uden Fare for at gjöre Navnet ukjendelig, og f. Ex. Hilderslev vil saaledes ikke kunne forandres til Hildeslev, men bör forblive som det er.

Med Forsæt er det n, der i ikke faa Stednavne fremtræder som et Tilhang til Gjenstandsordet, ikke omtalt. Som Kjending paa en Eieform synes dette Bogstav hverken at have Hjemmel og Tilsvarende i det ældre eller i det nyere danske Sprog, og dette Bogstav maa derfor ansees som en Forvanskning, der strider mod Sprogets Aand. Ikke alene viser Alt, hvad man kjender af ældre og nyere Dansk, hen paa, at det omtalte n er en Forvanskning, som ved en uheldig Indflydelse af tydsk Sprog har begyndt at gjöre sig gjældende först i en forholdsviis nærliggende Tid, men i mange Navne angive tillige gamle Skrivemaader med fuldstændig Klarhed, at denne Anskuelse er rigtig. Medens saaledes i den nyere Tid denne sörgelige Efterligning af det Tydske navnlig har gjort Brugen af n'et almindelig, hvor kvindelige Fornavne, der ende paa e, staae som Bestemmelsesord, saa at der findes en Vrimmel af Navne som Marienlyst, Cecilienlund, Sofienbjerg o.s.v., findes der derimod fra gammel Tid ikke Spor af denne Brug, hvor lignende Navne forekomme, og det hedder saaledes Mariebo 1417[4]), 1468[5]), Maryæbo 1456[6]), Maribo 1463[7]), Maribo paa Laaland.

I ingen af de nuværende danske Landsdele synes dette n at være saa hyppig forekommende som paa Fyen, vistnok fordi denne Landsdeel mere end de andre har været under tydsk Indflydelse, saaledes sidst i Grevens Feides Tid, og man kan derfor her snarest træffe Navne, hvor n'et paaviselig er nyere, baade naar Bestemmelsesordet er et kvindeligt Fornavn, og naar det ikke er det, saaledes Matteldæbolæ 1383[8]), Magtenbölle

[1]) Vedel Simonsen, Rugaard I.2. 23.
[2]) Scr. rer. dan. VII. 121.
[3]) Scr. rer. dan. IV. 491.
[4]) Pontoppidans Annales ecclesiæ II. 517.
[5]) Scr. rer. dan. VIII. 464.
[6]) Danske Magasin, 3die Række III. 298.
[7]) Danske Magasin, 1ste Række II. 11.
[8]) Vedel Simonsen, Rugaard I. 118.

i Vissenbjerg Sogn, Korpedorpp 1433 [1]), Corpendrup 1483 [2]), Korkendrup.

Anderledes forholder det sig derimod med det n, der saavel i enkelte af Skriftsprogets Ord, f. Ex. Rosenkrands, som i Stednavne findes som en Böiningsform af Gjenstandsordet, betegnende ikke et Eieforhold, men et Egenskabsforhold, idet Bogstavet angiver, at det bagest stillede Ord bestaaer af eller til væsentligst Kjendemærke har den Ting, som det förste betegner. Dog findes dette aldrig brugt, idet Tanken om Bestanddelen, Materien, hvoraf Noget er forarbeidet, synes den oprindelige, om andre Gjenstandsord end dem, der betegne Jord- og Steenarter, Planter eller Dele af Planter og Dyr, der kunne benyttes paa saadan Maade. Idet i nyere Dansk egentlig kun Ordet Rose forekommer böiet saaledes i Sammensætninger, er denne Brug af n som Böiningsform oftere anseet som en nyere Forvanskning, i Lighed med den forhen omtalte. Dette er dog vistnok en Feiltagelse. Ikke alene indeholder Dansk adskillige fuldstændige Tillægsord, dannede af Gjenstandsord paa denne Maade (f. Ex. ulden), men allerede Oldnordisk har tilsvarende, der findes endog en Gang Ordet *birkinn*, af Birk. Hvor gamle Skrivemaader af Navne, der nu indeholde dette n, findes, er det saare sjeldent manglende i disse, snarere er det i enkelte Tilfælde svundet bort, som f. Ex. i Rosendorp 1423 [3]), Rosyndrop 1558 [4]), nu Rodstrup. Denne Brug af n maa derfor ansees som en af de ældste Levninger i Sproget, og det vilde være en Forvanskning at tage det bort.

Reglen stiller sig altsaa saaledes, at n overalt, hvor det fremtræder som betegnende et Egenskabsforhold af den ovenfor angivne Art, bör forblive staaende, medens det bör tages bort, hvor oprindelig Eieforholdet betegnes ved samme.

Som hörende herhen under maa endnu omtales det Spörgsmaal, hvorvidt begge S'er bör medtages, naar i sjeldne Tilfælde et Personnavn, hvis Eieform ender paa S, træffer sammen med et Artsord, der begynder med samme Bogstav. Det grammatisk Rigtige vilde selvfölgelig være at beholde Personnavnets S, men idet Udtalen af de mange Medlyde bliver saa godt som umulig,

---

[1]) Ny danske Magasin VI. 269.
[2]) Vedel Simonsen, Odense II. 15.
[3]) Vedel Simonsen, Odense I.2. 110.
[4]) Vedel Simonsen, Odense II.2. 108.

er det bedre at lade Hensynet til Grammatiken vige for Hensynet til Udtalen, bortskære det ene S, og saaledes skrive Frederiksund istedenfor Frederikssund. I alle Navne, hvis ældre Skrivemaader haves, er denne Regel altid fulgt, og man vil saaledes finde Ryngstæt(hæret)[1]) i Valdemars Jordebog og Ringstæde(hæret)[2]) i Bispernes, Ringsted, men aldrig Ringssted, Hildistada[3]) 1150, Hildested[4]) 1382, Hillested paa Laaland, men aldrig Hildessted eller Hillessted. Derimod stiller det sig som en ufravigelig Fordring, at begge S'er beholdes, hvor Toleds-Navnet efter det foran Udviklede skrives i to Ord, saaledes Navnene Haabets Steen, Kjærligheds Sti, Valdemars Slot.

Ved Fleerleds-Navnene, som hyppigst ere af yngre Oprindelse, viser Sprogbrugen tydelig hen paa, at Ledene i Navnet hyppigst stilles sammen uden Böining, saa at alle Led fremtræde i Enkelttallets eller Fleertallets Nævneform, eftersom Opfattelsen betinger det ene eller andet Tals Brug, derfor Holbæk Amt, Bregntved Dyrehave, Dalbygaard Mose, Munke Bjergby, o.s.v., men ved Siden af denne almindeligste Brug fremtræde saa mange Afvigelser, at alene Hensynet til den i hvert enkelt Tilfælde paa Stedet anvendte Udtale kan begrunde, hvad der bör skrives.

Tillægsordenes Böining. Sprogbrugen viser tydelig hen paa, at i Toleds-Navnene stilles Tillægsordene altid i ubestemt Form, men uden Hensyn til Artsördets Kjön, saa at i Enkelttallet Tillægsordet altid forekommer uböiet. Det hedder saaledes Hvidbjerg, Gröndal, Gammelager, Nysted. Hensyn tages derimod til Artsordets Tal, idet i de meget faa Navne, hvor Artsordet fremtræder i Fleertallet, altid den böiede Form forefindes, saaledes Gamleagre.

Fra denne almindelige Regel vil dog en Mængde Undtagelser gives, idet Sprogbrugen, om end langtfra overalt lige konsekvent, for Vellydens Skyld anvender et indskudt e eller, hvad der er det Samme, den böiede Form af Tillægsordet i alle de Tilfælde, hvor Endelsen af Bestemmelsesordet og Begyndelsen af Artsordet ere Medlyde, der klinge haardt mod hinanden, eller hvor der ved de to Ord fremtræder et Bogstavriim, hvis

---

[1]) Scr. rer. dan. VII. 527.

[2]) Scr. rer. dan. VII. 116.

[3]) Scr. rer. dan. IV. 403.

[4]) Troiel, Fuglse Herred II. 9.

Haardhed kan dæmpes gjennem det indskudte e. I næsten alle Sammensætninger med Tillægsordet sort vil saaledes dette e findes, og det hedder Sortesö, Sortedam, Sortemose o. s. v. [1]); som Exempler paa det andet Tilfælde kunne fremsættes: Grönnegade, Langelykke, Lyselung o. s. v.

Stundom fremtræde Tillægsord med Endelsen n. Med Undtagelse af de faa Ord, hvor dette Bogstav hörer hjemme i Ordet i dets uböiede Form, som f. Ex. i Vissenbjerg, er dette Bogstav en ved tydsk Indflydelse i nyere Tid indfört Forvanskning, og der kan ikke være Tvivl om, at det bör tages bort igjen, naar Navnet skal skrives rigtig. Langensö i Fyen, som dette Navn gjerne skrives, maa saaledes ansees for en urigtig, udansk Form, og Navnets rette Skrivemaade at være Langesö. (Sammenlign iövrig det under Böiningen af Gjenstandsord Anförte.)

I Fleerleds-Navnene fremtræde derimod Tillægsordene altid i den bestemte Form, og det hedder saaledes Gamle Dyrehave, Store Momhöi, Nye Kalkbrænderi o. s. v.

Som uböielige under alle Omstændigheder maa ansees Tillægsordene vester, öster, nörre og sönder.

Gjerningsordenes Böining. Kun i yderst faa Navne træffes Gjerningsord, og de ville da fremtræde i Infinitiv, saaledes i Rislebæk, Blæsebjerg. Undertiden findes ogsaa her et indskudt n, men alene i slige forskrækkelige Navne, som Skrækkenborg, Blæsenborg, og det gaaer ikke an at beröve dem dette Bogstav, der tydelig nok oprindelig er tilsat i den Hensigt at frembringe en vis humoristisk Virkning.

Kjendeord. Efter Sprogbrug i enkelte Egne tilföies som oftest det bestemte Kjendeord til ethvert Stednavn, forsaavidt som der ikke forekommer i samme et Ord i Eieform, eller det er et Fleerleds-Navn med et Tillægsord i, eller det betegner en By, og der siges og skrives saaledes ofte Peblingesöen, Storgaarden, Syvhöiene o. s. v. Undertiden vil man endog

[1]) Sortsö paa Falster (saaledes skrevet f. Ex. i Traps geografiske Haandbo[illegible] er ikke et Exempel paa det stundom Afvigende i Sprogbrugen, men k[illegible] paa en urigtig Dannelse i den nyere Tid, thi dette Navn findes net[illegible] skrevet Sorthe sö 1410 [1]), og Udtalen har endog bestræbt sig fo[illegible] gjöre Navnet endnu blödere ved at sammentrække det til Sodse[illegible] det ogsaa undertiden findes skrevet.

[1]) Ældste danske Arkivregistraturer I. 39.

finde Kjendeordet tilheftet et Stednavn, hvori der forekommer en Eieform, saaledes Kaabæks Gaarden. Denne Brug af Kjendeordet er imidlertid en unödvendig og ulogisk Vidtlöftighed undtagen i Etleds-Navnene, idet i de to andre Klasser af Navne Bestemmelsesordet eller andre Tilföininger fuldkomment bringe Artsordet til at være særlig betegnende i det enkelte Tilfælde, og den er sprogstridig, idet, naar en yderligere Tilföining foruden Bestemmelsesordet kunde ansees nödvendig, denne Tilföining maatte fremtræde ved, at det bestemmende Kjendeord sattes foran. Det maatte saaledes hedde «Den store Gaard», «Den gamle Dyrehave», «De syv Höie», men ikke «Storgaarden», «Gamle Dyrehaven», «Syvhöiene»: — Anderledes forholder det sig med ethvert Etleds-Navn, idet her Kjendeordet er ligefrem nödvendig for at bringe Fællesnavnet (Appellativet), der forekommer i samme, til at være særlig betegnende i det enkelte Tilfælde og til at gaae over til at blive et Egennavn.

Som Regel fremtræder derfor, at det bestemmende Kjendeord bör findes i ethvert Etleds-Navn, men aldrig i Toleds- eller Fleerleds-Navne.

Som Undtagelser staae de fleste af hine Etleds-Navne, hvis Artsord ikke længer tilhöre vor Tids Sprog. Hvor Artsordet forlængst er gaaet over til at være uegentlig brugt, hvad der især er Tilfældet med mange Bynavne, mangler altid Kjendeordet, saaledes i Höm, Vem o. s. v.

Hvor Ordet ikke er uegentlig brugt, vil man vel stundom finde, at Kjendeordet er bevaret, men som oftest mangler det. Man har saaledes vel Torpet, en Landsby ved Ringsted, men i Almindelighed kun Torp (Taarup, Torup, Tarup) eller Torpe, i hvilket sidste E'et maa ansees som en Levning af Kjendeordet.

Paa Kaart bruges undertiden Beskrivelse istedenfor eller for at tydeliggjöre en Signatur. De Ord, der anvendes saaledes, bör selvfölgelig skrives uden Kjendeord, saaledes Fyr, Dysse, Mölle, o. s. v.

Orthografien af Stednavnenes Ord.

Hvor mangfoldige end de Former ere, der findes i vore Stednavne, vil det dog i Almindelighed lykkes ved en Sammenstilling og Sammenligning at komme paa det Rene med, hvad det er for Ord af det nuværende eller af det ældre, her i Landet talte Sprog, der skjule sig under de fordreiede Former, og

man har da naaet en fast Grundvold, fra hvilken man kan gaae ud ved Betragtningen af, hvorledes og hvorvidt Navnet bör föres tilbage til det Renere og Bedre.

Selvfölgelig vil denne faste Grundvold ikke kunne opnaaes i alle Tilfælde, men af og til vil man stöde paa Former, der ikke kunne forklares, hvad enten Aarsagen nu er, at de hidröre fra Ord, der ere gaaede fuldstændig tabt, saa at de hverken findes i Talesprog eller Ordböger, eller Forvanskningen er saa stor, at det bliver i höi Grad Tvivl underkastet, hvor Roden skal söges. Ved Stednavns-Ord af denne Art kan det alene være rigtig at holde Almuens Udtale nöie som Forbillede og gjengive samme saavidt mulig med de Bogstavtegn, som ere almindelig gængse. Dette sidste er ikke et overflödigt Forlangende, thi Erfaring viser, at under Indtrykket af de Vanskeligheder, som idelig dukke op, naar man forsöger paa at gjengive en bestemt Udtale ved Skrifttegnene, har man jevnlig givet efter for Tilböieligheden til at indföre særegne, nye Tegn for visse Lyde. De Hindringer, mest af praktisk Art, der stille sig i Veien for en gjennemgaaende Indförelse af slige nye Tegn, have hidtil stedse været uovervindelige, og idet Meningerne om disse Tegns Hensigtsmæssighed have vexlet efter Forslagstillerne og Tiderne, har den öieblikkelige Brug af dem kun bidraget til at gjöre Skrivemaaden endnu mere vaklende, uden at ved disse Tegn i fjerneste Henseende noget Bedre er opnaaet. Den af N. M. Petersen fremsatte Fordring, at man burde skjelne mellem to Ö'er i dansk ved Tegnene ö og ø, kan opstilles som et Exempel, thi hvor vel begrundet denne Fordring end monne være, har den dog aldrig formaaet blot nogenlunde at trænge igjennem.

Skjöndt det strengt taget ikke hörer herhen, vil det formeentlig dog neppe være urigtig at omtale Anvendelsen af de almindelige Skrifttegn i Orthografien; netop da det her gjælder om saavidt mulig at gjengive Udtalen af ikke almindelig kjendte Ord. Desværre lider det danske Sprog for Öieblikket mere end nogensinde under, at flere orthografiske Systemer have gjort sig omtrent ligemeget gjældende, saa at intet af dem alle kan siges at være almeen gyldig. Bortseet fra enkelte större og mindre Afvigelser kunne disse Systemer dog nogenlunde henföres til to Grupper, som vi for Kortheds Skyld ville indbefatte under Benævnelserne «den ældre» og «den nyere Retskrivningsmaade». Hovedskjelnemærkerne mellem disse ere, at i den ældre angives gjerne den lange Selvlyd ved, at Selvlydstegnet skrives dobbelt

eller med Tilföielse af et e, medens i den nyere Tegnet altid skrives enkelt, saa at Læseren kun ved sit Kjendskab til Ordet uden Veiledning gjennem Tegnet kan vide, om Selvlyden skal udtales aabent eller lukket; i den nyere anerkjendes tillige ingen Diphtonger, men der skrives ej for ei, öj for öi, av for au, ov for ou o. s. v. Medens dette sidste kun er en Smagssag, der har Betydning for Öiet, men neppe for Öret, er det dog af gjennemgribende Vigtighed for den rigtige Opfattelse af Stednavnene, om med Hensyn til Selvlydens Længde den ældre eller nyere Skrivemaade fölges. Idet alle Ordene i Skriftsproget ere kjendte, vil Meningen i Sætningen vise hen paa, hvilket Talen er om af de to eller flere Ord, der for Öiet paa Grund af den eensartede Bogstavering ikke kunne adskilles. Man vil saaledes, for at blive ved et gammelt Exempel, ikke let kunne forvexle Fyrsten (Prinsen) med Fyrsten (Steen til at slaae Ild med). I Stednavne er der derimod Intet, der leder paa Spor efter den rigtige Udtale, og ved Anvendelse af den nyere Retskrivningsmaade er man derfor ofte ilde faren, og det bliver næsten umulig, naar man vil undgaae Forvirring, konsekvent at fölge samme, og f. Ex. at skrive Mön for Möen, Bal for Bael, Fyn for Fyen o. s. v. Saalænge den nyere Retskrivningsmaade ikke har naaet til en större Fuldkommenhed i Lydbetegnelserne, som f. Ex. ved Anvendelse af Accenter, synes derfor den ældre at have Fortrinnet, i det Mindste naar Talen er om Retskrivningen af Stednavne. Paa Generalstabens Kaart er imidlertid een Gang for alle vedtaget at anvende N. M. Petersens Skrivemaade.

Vende vi fra denne Digression tilbage til det Foreliggende, maa det först bemærkes, at man undertiden kan finde Forsög paa at forbedre Formen i Stednavns-Ord, hvis Etymologi savnes, ved Hjælp af Skrivemaader, hentede fra ældre Dokumenter. Om end i nogle Tilfælde slige gamle Skrivemaader, der dog, for at have synderlig Værdi, maa være ældre end det 17de Aarhundrede, vistnok kunne give en renere og bedre Form, kunne dog i andre Tilfælde netop disse Skrivemaader lede paa Vildspor, idet hine gamle Tiders Orthografi er overmaade lidet fast, og Feilskrifter og Feillæsninger i Dokumenterne ofte indsnige sig, og det er saaledes afhængig af Lykketræf, om man har opnaaet noget Bedre eller istedenfor har gjort Galt Værre. Saalænge Etymologien af Ordene savnes, maa det derfor skjönnes tilraadeligst ikke at gjöre den mindste Forandring ved Navne blot paa Grundlag af Gisninger eller ældre Skrivemaader, men

at skrive Ordene saa nöie efter Almuens Udtale paa Stedet, som blot gjörlig er.

Som særegen Klasse kunne dernæst de Ord opstilles, som vel ere kjendte ved Hjælp af Folkesprog, men hvis Etymologi savnes. Ogsaa her vil det neppe være rigtig at gaae videre paa et Grundlag af meer eller mindre löse Gisninger, men Ordet bör skrives slet og ret efter Egnens Udtale uden Ændring.

Af det langt overveiende större Antal af de i Stednavne forekommende Ord er dog Etymologien kjendt, idet Ordene tillige enten findes i Skriftsproget eller i Oldsprog.

Ville vi först betragte de Ord, som findes i Skriftsproget, da haves der for dem i dette en een Gang vedtagen, bestemt Form, som Alle anvende. Om ogsaa denne Form i nogle Tilfælde kan være uheldig, har den dog i Tidernes Löb erhvervet sig en Hævd, saa at der ikke kan være Tale om gjennem Stednavne at forbedre Skriftsproget, og der kan derfor ikke være Tvivl om, at denne Form ogsaa bör söges anvendt i Stednavnene, og at altsaa de Varianter, som kunne findes, bör föres tilbage mod denne Form. Ved de Ord, hvis Tilsvarende findes alene i Oldsprog, haves ligeledes her en fast, anerkjendt Form, og det kan kun være rigtig at före dem tilbage til denne, i Overeensstemmelse med de nu brugelige Bogstavers Forhold til Oldsprogets.

Fremstiller det sig saaledes som en almindelig Regel, at i de her omhandlede Tilfælde bör Stednavnenes Ord skrives med de i det almindelige Skriftsprog eller i Oldsproget vedtagne Former, kan denne Regel dog af praktiske Hensyn, for ikke i enkelte Tilfælde at gjöre Navnene aldeles forskjellige fra hvorledes de lyde efter den lokale Udtale, dog ikke föres igjennem til det Yderste, men talrige Undtagelser maae tilstedes.

Ved Selvlydene vil det saaledes vistnok være rigtig, hvor Forskjellen mellem den Form, der höres i Egnens Udtale, og den Form, Ordet har i Skriftsproget eller Oldsproget, alene bestaaer i en Forandring fra een Selvlyd til en anden med samme meget nær beslægtet, at gjenoprette den senere Form, og saaledes ombytte aa med o, i med e, i med æ, e med æ eller omvendt, men videre vil man neppe kunne gaae, saa at der foretages Ombytning mellem andre end de her nævnte Bogstaver, og ligesaalidt vil man kunne ombytte rene Selvlyde med brudne eller omvendt. Derimod vil blandt Diphtongerne av kun

ombyttes med ov, ju med jo eller omvendt. Det vil saaledes kun være en hensigtsmæssig Forandring at skrive Broby for Braaby, Kolbjerg (oldn. *Kollr*) for Kaalbjerg, Næsted (Næs-sted) for Nisted; men man vil gjöre Navnene uforstaaelige, dersom man forandrer Brabæk til Brobæk, Rönnebæk til Rindebæk, Löng (med kort *ø*) til Lyng o. s. v., og ligesaalidt vil man kunne före Eilemade tilbage til Ellemade eller Reinstrup til Reenstrup (oldn. Mandsnavn *Hreinn*).

Det vil alene kunne gaae an ved en Ombytning af Selvlyde at före en Variant mere tilbage mod den rene Form, naar denne staaer for fjernt, til at man kan umiddelbart gaae tilbage til den. Man vil saaledes bedre skrive Long end Laang, Ljung end Ljong, om man end ikke i begge Tilfælde kan gaae over til Lyng. Derimod vil Former som Ling, Lang, Löng neppe kunne ændres.

Efter disse Regler ville ei heller de urigtige Former «trup» og «rup» for «trop» og «rop» (*þorp*), «um» for «om», hvilken sidste dog undertiden findes som i «Esrom», «röd» for «ryd» (af *ryðja*, at rydde bort), «lev» for «löv» (som Udtalen stundom er), hvilke alle i Tidens Löb have faaet et, som det synes, uantasteligt Hævd, kunne ændres.

Ved Medlydene vil man ligeledes kunne foretage Ombytninger mellem dem, som i Udtalen komme hinanden meget nær, mellem b og p, b og v, d og t, g og v, f og v, k og g, m og n, samt d og g efter n, men videre vil man ikke kunne naae. Man vil saaledes rigtigst skrive Skibinge for Skipinge, Birkinge for Birkinde, Baksværd [Bakſuerthe 1186[1])] for Bagsværd, Hagbölle (paa Langeland) for Havbölle [Hakæbölæ[2]) i Valdemars Jordebog], men man vil ikke kunne gjöre Lumby til Lungby eller Bidsinge til Bilsinge [Bilſingæ[3]) i Bispernes Jordebog].

Den saa hyppig forekommende Ombytning mellem g og j vil man bedst ændre og saaledes skrive Bögmose og ikke Böimose, Egby og ikke Eiby, men den kun lidet sjeldnere forekommende Ombytning mellem d og i vil man derimod neppe kunne foretage nogen Forandring med uden at gaae

---

[1]) Dipl. Arnæ-Magnæanum I. 58.
[2]) Scr. rer. dan. VII. 531.
[3]) Scr. rer. dan. VII. 108.

for vidt. Kaiemose maa derfor blive staaende og kan ikke skrives Kademose [Cathemose[1])].

Assimilationer findes særdeles hyppig i Udtalen og ere derfra ved Skjödeslöshed gaaede videre til Skrivemaaderne. De ere, som tidligere bemærket, hyppig forekommende ved visse Bogstaver, der fordre en lille Smule Uleilighed for at udtales hver for sig, og jevnlig forekomme saaledes ll for lv, ld eller rl, rr for rg, ss for rs, nn for ng og nd. De Forvanskninger, som paa denne Maade ere indlöbne i Stednavnene, ere maaskee dem, der mest af alle virke forstyrrende og gjöre Ord, der ellers ere velbekjendte, uforstaaelige. Assimilationerne bör derfor ophæves i Skrivemaaderne og erstattes med de rigtigere Selvlyde. Neppe vil Nogen kunne stödes over Forandringer som det förnævnte Kallehave til Kalvehave, Killegaard til Kildegaard, Kællingebjerg til Kjærlingebjerg, Aborre til Aborg, Borrevang til Borgvang, Bjerre til Bjerg, Kassemose til Karsemose, Tvinne til Tvinge (Tveinge), Vinnekilde til Vindekilde o. s. v.

De samme Aarsager, som have medfört Assimilationerne, have ogsaa jevnlig bevirket en Udeladelse i Skrivemaaderne af visse Bogstaver, der i enkelte Egne kun höres lidet eller slet ikke. Denne Bemærkning gjælder fortrinsviis det blöde d, der i Enden af Ordene saa ofte er forsvindende, dernæst d, k og v eller f, hvis Udeladelse maaskee nærmest er at betragte som en Assimilation, om det end ikke er kjendelig for Öiet. Ogsaa disse Formforandringer bör föres tilbage ttl det Rigtigere, og man bör skrive Vedbæk og ikke Vebæk, Maden og ikke Maen (angs. *mædu*, eng. *meadow*), Hindemad og ikke Hindema, Karstrup og ikke Kastrup, Digrnæsse og ikke Diernisse (ligesom man skriver Spiger og ikke Spier).

Paa samme Maade ere ofte omvendt Selvlyde blevne fordobblede, hvor der ingen Grund var til det, uden den som alene Udtalen giver. Her bör ligeledes de renere Former indsættes istedetfor de forvanskede, og det vil være god Skrivemaade at sætte Skibinge for Skibbinge, Sliminge for Slimminge, Svininge for Svinninge o. s. v., allesammen Ord, der ikke ere sammensatte Skib-binge, Slim-minge, Svin-ninge, men Skib-, Slim- og Svin-inge.

---

[1]) Scr. rer. dan. II. 522.

Medens de her angivne Ændringer enkeltviis ikke antaste Ordene i den Grad, at de blive ukjendelige ved at fjerne sig meget fra den Form, som de have i Egnens Udtale, fremstiller det sig derimod som et Spörgsmaal, om man bör gaae videre og indföre flere Ændringer samtidig. Dette Spörgsmaal vil sikkert kunne besvares med, at man uden Fare for at fjerne det enkelte Ord i Stednavnet formeget fra den Form, det har i Udtalen, vil kunne foretage flere samtidige Ændringer for Selvlydene alene og for Medlydene alene, men ikke paa een Gang for begge Klasser af Bogstaver. Hvor Forandringer i begge Retninger vilde være nödvendige for at gjenindsætte de renere og bedre Former, maa man give Afkald paa at udföre dem og gjör sikkert rettest i at lade Ordene forblive uforandrede, som de nu een Gang ere, idet Udtalen slet og ret lægges til Grund for Skrivemaaden. Man vil saaledes ikke kunne före Himmelstrup tilbage til Elmstrup, Magtenbölle til Matildebölle, Skeby til Skibby o. s. v. Ligesaalidt vil man kunne indföre Forandringer, der gaae ud paa, hvor Ordet ved Indskud af Selvlyde er blevet urigtig forlænget, at bortskære disse Selvlyde, saa at Ordene blive een eller flere Stavelser kortere, f. Ex. gjöre Torup til Torp, eller omvendt forlænge Ordene ved een eller flere Stavelser, hvor enkelte Bogstaver urigtig ere bortkastede, f. Ex. skrive Fyennæs eller Fynnæs for Föns.

Ved Retskrivningen af Ord, som findes i Skriftsproget, fremtræder undertiden det Spörgsmaal, om ældre Former, der staae Middelalderens Sprog eller Oldsproget nærmere end det nuværende Skriftsprog og have bevaret sig i enkelte Stednavne, bör vige Pladsen for de nye, som Skriftsproget har. Fra den ene Side taget synes dette Spörgsmaal ubetinget at maatte besvares med Nei, idet man ved at udvide Bestræbelserne for at nærme Formerne til Skriftsproget saa meget, vilde tilintetgjöre mange Levninger af höi sproglig Interesse og tillige bringe enkelte karakteristiske Navne til at forsvinde i en Ensformighed, som selv fra det mest praktiske Synspunkt ikke kan kaldes önskelig. Ofte træffer det sig nemlig saaledes, at der tæt ved hinanden ligge Steder, der egentlig ere benævnte aldeles eens, men hvor netop Tid og Vane som Skjelnemærke ved det ene Navn har bevaret en ældre Form, medens i det andet Formen er fulgt med Tiden og har forandret sig med denne. Idet særegne praktiske Hensyn saaledes ikke gjöre sig gjældende til Fordeel for Forandringen, maa det derfor synes, som om det

Ærværdige ved disse Levninger opfordre til at skaane dem. Fra den anden Side seet vilde det i enkelte Tilfælde, hvor Skriftsprogets Former ere uheldig dannede af Oldsprogets, kun give en yderst smaalig og for de Fleste ufattelig Tilfredsstillelse, om man gjorde Forsög paa gjennem Stednavnene at reformere Skriftsproget. Spörgsmaalet i sin Heelhed kan derfor neppe besvares uden saaledes, at i de Tilfælde, hvor Forskjellen mellem Stednavns-Ordets og Skriftsprogs-Ordets Form er uvæsentlig og indskrænker sig til at være den, at den förste for et enkelt Bogstavs Vedkommende er en noget bedre Gjengivelse af Ordets Form i det Oldnordiske, bör Forandringen til Skriftsprogets Form foregaae, forsaavidt som denne Forandring falder indenfor de Grændser, der ere angivne i det Tidligere. I alle andre Tilfælde bör Forandringen derimod ikke foretages, og allermindst naar Stednavns-Formen er en Levning, der væsentlig betegner et Standpunkt i Sprogets Historie. Det vilde saaledes kun være en smaalig Iver for at rense Navnene, der vilde opretholde Holbek istedenfor Holbæk, fordi Artsordet Bæk paa Oldnordisk skrives med e, Eskebjerg istedenfor Æskebjerg, fordi det paa Oldnordisk hedder *eski*, medens Skriftsproget almindelig har Æsk og Æsketræ o. s. v. Derimod maatte det ubetinget fordömmes, om man vilde forandre Vestersjo (paa Lyö) til Vestersö, eller Endelsen «Ing» til «Eng», om ogsaa denne sidste Forandring ligger indenfor de angivne Grændser, idet denne Endelse Ing paaviislig har hjemme i Navnene fra de ældste Tider, hvorfra man har dem optegnede, og med en vis Grad af Sikkerhed kan ansees for at være en Levning fra en Tid, hvor Sproget har været af særegen Art[1]).

Idet Personnavne fra den nyere Tid ofte forekomme i Stednavne, fremstiller det sig undertiden som et Spörgsmaal, hvorledes disses Orthografi bör være. Det fölger af sig selv, at hvor paaviislig et Stednavn er dannet til Erindring om en bestemt Personlighed, bör Personens Navn fremtræde i Stednavnet aldeles som han eller hun skrev det. Man bör derfor uforandret skrive f. Ex. Lilliendal (Hgd. i Baarse Herred), fordi Gaarden har Navn efter Kammerherre Lillienskjold, Kroghenlund (Hgd. i Sunds Herred, Fyen) fordi den har Navn efter Kammerjunker Krogh o. s. v. Hvor derimod, som det oftest er Til-

[1]) See Afhandlingen «Sjælandske Stednavne» i Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie 1863.

fældet, ingen bestemt Person, i det Mindste efter hvad der almindelig er bekjendt, med Sikkerhed kan paavises at have givet Stedet Navn, bör Personnavnet derimod skrives saaledes, som det almindelig forekommer, og det kan kun ansees som rigtig i disse Tilfælde at benytte f istedetfor det af og til forekommende ph, og saaledes f. Ex. skrive Sofie istedenfor Sophie, at udelade det stumme h, der af og til anvendes f. Ex. i Margrethe, Mathilde, Kathrine, og endelig at sætte K istedenfor C i Navne, hvor det förste af disse Bogstaver oftere sees anvendt og ikke strider mod Navnets Oprindelse, som f. Ex. i Karl og Nikolai. Christian, Christine og Christiane maae utvivlsomt ansees som i Almindelighed skrevne paa den her angivne Maade, og man vil derfor neppe ret vel i Stednavne kunne skrive Kristian, Kristine og Kristiane istedenfor.

Angaaende Ord, hvis Forbilleder ikke findes i Skriftsproget, men alene i Oldsprog, deriblandt en stor Deel Personnavne, vil Maaden, paa hvilken den gamle Form rigtigst lader sig fremstille ved vore Skrifttegn, deels være given ved dè almindelige Regler for, hvorledes vort Sprogs Lyde og Betegnelserne forholde sig til Oldsprogenes[1]), deels ved Stednavnets Udtale i Egnen, hvilken sidste nödvendigviis maa være Hovedrettesnoren ved det Æmne, som Talen her er om, men begge disse Hjælpemidler ville dog i nogle faa Tilfælde ikke være aldeles tilstrækkelige, og en nöiere Omtale af disse Tilfælde maa derfor fremsættes.

Medens det saaledes maa synes rigtig i alle Ord, som ikke ere Personnavne, at gjengive f, hvor den oldnordiske Udtale er haardt v, som et v, i Overeensstemmelse med hvad der finder Sted ved alle de Ord af denne Art, som Skriftsproget eier, f. Ex. Navn, oldn. *nafn*, kan det være et Spörgsmaal, om denne Ombytning ogsaa bör finde Sted, hvor det er Personnavne, som skulle gjengives. Det almindeligst Brugte er vistnok at skrive Navnene med f, aldeles lig hvad der fandt Sted i Oldtiden, og saaledes at gjengive f. Ex. *Álfr* som Alf, *Úlfr* som Ulf, men idet f'et kun er vildledende baade med Hensyn til den nuværende og den tidligere Udtale og alene har en etymologisk Interesse, synes der ikke at være skjellig Grund til at beholde det, og det maa derfor skjönnes rigtigere at skrive f. Ex. Ulvslev end Ulfslev.

[1]) Se Rask «Veiledning til det islandske eller gamle nordiske Sprog 1811», tilligemed samme Forfatters «A grammar of the anglo-saxon tongue».

Medens *ð* altid gjengives med d, kan der derimod opkastes Tvivl om *Þ* bör gjengives med Th eller T. Idet h'et dog ikke nutildags har den mindste Betydning for Udtalen, naar det stilles efter T, og *Þ* i alle de Ord, der findes i Skriftsproget, næsten uden Undtagelse [1]) gjengives med T alene, f. Ex. Træl, oldn. *Þræll*, törre, oldn. *þerra*, maa det skjönnes rigtigst at gjengive *Þ* overalt som T, undtagen i Gudenavnet Thor, hvor Brugen af h'et fremtræder med en ældgammel, over hele Norden udstrakt Hævd. Denne Hævd, der gjör Th uantastelig i dette Navn, synes dog ikke passende at kunne udstrækkes til de Personnavne, der ere Sammensætninger af andre Ord med Gudenavnet, eller Afledninger af samme, alene med Undtagelse af Navnet Thora, hvor Brugen af Th synes ligesaa fast og uantastelig som i Thor.

Idet Brugen af H i Begyndelsen af Ordene foran l, r og n forlængst indtil det mindste Spor har tabt sig saavel i Udtalen som i de Ord af Skriftsproget, der i Oldnordisk begynde med Hl, Hr eller Hn, bör dette Bogstav ikke vedligeholdes brugt paa denne Maade i Stednavne, men hvor der i dem findes Ord, som i Oldnordisk skrives med Begyndelsesbogstaverne Hl, Hr eller Hn, bör istedetfor skrives alene L, R og N. Anderledes forholder det sig derimod med H foran j og v, idet her Aspirationen har vedligeholdt sig deels almindelig i Skriftsproget, deels i udstrakte Egnes Udtale. Hvor derfor i enkelte Stednavne dette H har vedligeholdt sig, bör det bevares, om end de samme Ord i andre Stednavne forekomme uden H. Det vil derfor være rigtigt at skrive Kirke-Hvalsö og Nörre-Hvalsö, da H'et her har formaaet at hævde sin Plads gjennem Tiderne [Hvalsyö-syndræ [2]) og Hvalsiö nörræ [3]) i Bispernes Jordebog], om man end tillige skriver Valsölille og Valsömagle (i Ringsted Herred), fordi H'et her forlængst er faldet bort [Walsyö [4]) i Bispernes Jordebog og Walsyömagle [5]) 1396]. Ordets Forbillede er oldn. *hváll*, rundagtig Höi.

---

[1]) Alene i Ordene thi og Thing (Landsthing og Folkething) forekommer hyppigst Skrivemaaden med Th.

[2]) Scr. rer. dan. VII. 66.

[3]) Scr. rer. dan. VII. 66.

[4]) Scr. rer. dan. VII. 116.

[5]) N. M. Petersen og Molbech, Danske Diplomer.

Hvorvidt j bör skrives efter k og g, hvor disse Bogstaver have den blöde Udtale (kj, gj) i Oldnordisk er allerede i Skriftsprogsordene en temmelig omtvistet Sag. Idet Almuens Udtale i de fleste Egne endnu staaer temmelig nær ved, hvad der maa ansees for at have været den i Oldtiden brugte, synes det rigtigst at bevare denne ogsaa i Ordenes ydre Form og derfor at indskyde J'et efter K og G overalt, hvor disse Bogstaver i de oldnordiske Forbilleder har den blöde Udtale (see Rask: Veiledning 1832, Bogstavlære Nr. 14), undtagen foran i og y. Derfor bör skrives Gjerlev, Gjerdrup o. s. v. (af Mandsnavn *Geirr*, *Geiri*), saaledes som dette ogsaa almindetig gjöres.

Medens det oldn. nn og ll jevnlig i Skriftsprogsordene gjengives som nd og ld, f. Ex. i kalde, oldn. *kalla*, sand, oldn. *sannr*, synes denne Brug af d dog ikke at forekomme i alle Tilfælde, og ved Stednavnsord, der ikke have Forbilleder i Skriftsproget, men alene i Oldsproget, synes der derfor at være mindre Grund til at indföre dette d, men derimod mere til at gjengive nn og ll alene som n og l, og saaledes skrive Vanlöse, Kolby (oldn. *hvönn*, *kollr*).

Det enkelte l, m, s og t derimod, som forekommer i Midten af adskillige oldnordiske Ord mellem to Selvlyde, er derimod gjennemgaaende i Stednavne i den nu brugelige Udtale blevet fordobblet, og det maa derfor skjönnes rigtigst at gjengive denne Fordobbling ogsaa i Skrivemaaderne, og saaledds at skrive Hammer, Mullerup, Unneröd, Sasserup (oldn. *hamarr*, Mandsnavnene *Muli*, *Uni*, *Sasur*), idet Oldnordisk paa Grund af sin Selvlyds-Betegnelse nok kan undvære denne Fordobbling af Medlydene, men vort Tegnsystem neppe.

Det hændes undertiden ved enkelte Personnavne, hvis hyppige Forekomst giver et Overblik over de Formforandringer, de have undergaaet i Tidernes Löb, at der i nogle Stednavne findes en Form, der er nyere, i andre en Form, der er ældre. Hvor af disse Former den nyere har antaget et fast Præg ogsaa udenfor Stednavne, bör dette ikke ændres, om man end, hvor den gamle Form forekommer, skriver Navnet paa ganske anden Maade. Det vil saaledes ikke være tilstedelig at forandre et Navn som Eskild, der een Gang har vundet Hævd allevegne, om man end samtidig dermed skriver Askil i andre Stednavne, hvor denne Form har bevaret sig. Næsten overflödig er det at tilföie, at det «i», der ofte er Endelse i de oldnordiske Mands-

navne, alene kan gjengives ved «e», naar Personnavnene indtræde i Stednavne.

I Overeensstemmelse med alt det Tidligere er det, at alle Tilnærmelser for Ord og Personnavne til de Former, som de have i Oldsprogene, ikke bör gaae videre end til de Grændser for Forandringer, som ere angivne tidligere.

I det senest Fremsatte er der alene taget Hensyn til Formernes Sammenstilling med det oldnordiske Sprogs. For Personnavnenes Vedkommende, hvoraf enkelte kjendes i fuldstændigere Former andetsteds fra end fra Oldnordisk, fremtræder det dog som et Spörgsmaal, om man som Maal for Tilnærmelsen kan opstille de Former, der ere kjendte fra de oldnordiske Overleveringer, eller om man bör gaae videre tilbage, saavidt mulig, til det Fuldstændigere, som haves i andre, gamle, gotiske Tungemaal. Dette Spörgsmaal maa dog sikkerlig besvares med Nei, thi selv om det maatte ansees for mulig, at der i meget fjerne Tider har været talt i Danmark et gotisk-germanisk Tungemaal, og at der findes Stednavns-Ord, som ere Levninger fra hiin Tid, er det dog paa den anden Side aldeles sikkert, at det Sprog, som nu tales her i Landet, er af gotisk-skandinavisk Art og en Udvikling af et Sprog, der, om det end ikke har været nöiagtig sammenfaldende med Oldnordisk, dog har staaet dette meget nær og i al Fald langt nærmere end nogetsomhelst andet oldgotisk Maal. Idet enhver Rensning af Stednavnsordene maa skee i det nu talte Sprogs Aand, staaer Oldnordisk som det Sprog, der stedse maa sees hen til som Normen ved enhver Forbedring, og selv om andetstedsfra Former, der fra Sprogforskernes Standpunkt maatte ansees som fuldstændigere, ere bekjendte, saaledes især ved Personnavne, kan der dog ikke tages Hensyn til disse, hentede fra Tungemaal, der staae vort Sprog fjernere, idet en Forbedring i Retning mod dem, vilde stride mod Sprogets Aand, mod den Harmoni, der har gjort sig gjældende i dets hele Udvikling. Saalænge derfor Ord og Personnavne, som Stednavnene indeholde, haves i Oldnordisk, bör Bestræbelserne kun gaae ud paa at nærme sig til de Former, som dette Sprog opstiller, selv om andetstedsfra fuldstændigere og altsaa for saa vidt bedre Former ere kjendte. Först naar Forbillederne fattes i Oldnordisk og maa söges i andre Tungemaal, og da nærmest i Angelsaxisk, kan der være Spörgsmaal om, hvorledes Tilnærmelsen bör foregaae; men det Antal Tilfælde, hvor dette finder Sted, er saa ringe, om end i sproghistorisk

Henseende ikke uvæsenlig, at ingen Udvikling behöves for nærmere at paavise særskilte Regler for denne Tilnærmelse, udenfor dem, der fölge ligefrem af det angelsaxiske Sprogs Bogstavlære, og dem, som ere fremsatte i det Foregaaende, hvor Talen er om oldnordiske Forbilleder, og som middelbart komme til Anvendelse, hvor den angelsaxiske Orthografi svarer til den oldnordiske.

Det sees, at der overalt er lagt megen Vægt paa den rette Forstaaelse af Stednavnet, idet Etymologien i Henhold til den almindelige Regel, at ethvert Stednavn bör skrives efter Udtalen henfört til Oprindelsen, stedse er taget i Betragtning. Det staaer derfor kun tilbage nærmere at omtale, hvorledes man kommer til denne Forstaaelse af Stednavnene. Det væsenligste Hjælpemiddel i denne Henseende er Navnenes Skrivemaader i gamle Dokumenter, det vil sige Dokumenter, der ere ældre end den Periode i det 14de og 15de Aarhundrede, hvor Sproget i Danmark væsenlig forandrede sig og gik over til at indtage omtrent de Former, som endnu bruges. Kun i det færreste Antal Tilfælde stille Former, der ere yngre end denne Periode, sig væsentlig forskjellige fra dem, som Stednavnene endnu have, og i Almindelighed ville derfor det 16de Aarhundredes Skrivemaader kun have noget Værd, naar ældre fattes, og endda kun mindre, medens de yngre Skrivemaader, fra det 17de Aarhundrede til vore Dage, have saa godt som intet. For at skrive Stednavnene rigtig maae Bestræbelserne först gaae ud paa saavidt mulig at finde Navnenes gamle Skrivemaader, dernæst ved Siden af dette at sammenstille eensartede Former, deels hentede fra Danmark, deels fra andre Lande, navnlig Sverig, og saaledes komme til Forstaaelse af Navnet.

Er denne Forstaaelse opnaaet, komme da de fremsatte Regler til Anvendelse. I modsat Tilfælde, hvor ikke en höi Grad af Sandsynlighed haves for at den rette Forstaaelse er opnaaet, kan alene Udtalen være Rettesnoren.

Et omhyggeligt Arbeide maa ligge til Grund for, hvad man bliver staaende ved med Hensyn til Navnets Forstaaelse, og aldrig bör man uden videre antage som rigtige de Forklaringer, der i Almindelighed gives det enkelte Stednavn i enhver Egn, og som kun ere löse Gisninger, jevnlig blottede for al Værdi, og kun til Skuffelse dokumenterede med Sagn, der oftest ere digtede i en meget nærliggende Tid.

Anmeldelse.

1) Bekjendtgjörelse angaaende nogle Forandringer ved Bekjendtgjörelsen af 13de Mai 1850 om en Underviisningsplan og Examensbestemmelser for de lærde Skoler o. s. v. Kjöbenhavn, den 30te Novbr. 1864.

2) Rapports à l'Empereur af Duruy, Ministre de l'instruction publique, efterfulgte af kejserlige Decreter fra 27nde November og 4de Decbr. 1864.

3) C. C. A. Gosch: De lærde Skolers Undervisningsplan. Kbhvn. Hos C. A. Reitzel.

Grundene til bekendtgörelsen af 30te Novbr. ligge tydeligt nok udtalte i selve de forandringer, den har indfört. Når den f. ex. har bestemt, at afgangsexamens 2den del skal henlægges til universitetet, beror det tydeligt nok på erkendelsen af, at examen, når den afholdes af skolerne selv, ikke afgiver tilstrækkelig betryggelse mod altfor overbærende examination og deraf fölgende slaphed i hele undervisningsvæsenet. Til en anden af bekendtgörelsens bestemmelser er grunden ligeså öjensynlig. Det er en privat skolebestyrer, der först har gjort opmærksom paa, at disciplene i 6te classe alt for godt vare komne under vejr med, at 4 ug i de fag, som vare henlagte til examens 1ste del, rigeligt kunde böde på syndernes mangfoldighed i de vanskeligere discipliner, som fölge med op i 7nde classe. De kastede sig derfor, med forsömmelse af den övrige undervisning, over de 4 fag, og skolerne, der under concurrencen med manuductionsanstalterne frygtede for at stöde disciplene fra sig, savnede magt og myndighed til at hævde de övrige fags ret. Fölgen blev da i 7nde classe en holdningslös undervisning, der usikkert svingede frem og tilbage mellem bestræbelser for at meddele disciplene det nye, som tilhörte undervisningen på det höjere trin, og plagende forsög på at indhente det tidligere forsömte og indöve det, der skulde have været befæstet på det lavere standpunkt. De lettere hoveder blandt disciplene lagde sig efter den kunst at levere præstationer, der kunde tage sig ud trods manglen på positiv viden; de mere tungt begavede opgave tit, efter et par mislykkede forsög, enhver bestræbelse for at fölge med undervisningen og gave sig temmelig håblöst til at slide i trædemöllen med det beskedne mål for öje blot at slippe igennem examen uden at blive rejicerede. Man hörte derfor jævnligt fra den ene side klage over löshed og jaskeri i præstationerne, fra den anden side höjröstede råb om den sjæl og legeme lige nedtrykkende overlæsselse og overanstrængelse. Begge klager vare berettigede, begge havde deres grund i mellemclassernes uheldige stilling og den der herskende uökonomiske ödslen med tid og kræfter.

Når det nu er bestemt, at charaktererne for tydsk; fransk, geographi og naturhistorie samt for religion, der fra nu af ligeledes skal betragtes som væsentlig afsluttet med 6te classe, ikke skulle tælle med ved den endelige hovedcharakter, og at der til opflytning i 7ende classe kun fordres 4 g og 1 tg i disse fag, ville disciplene i 5te og 6te classe ingen anledning have til, for deres skyld at forsömme den övrige undervisning. Når der derhos for de övrige 8 fags vedkommende stilles i udsigt én examination af fremmede, tilmed universitetslærere, og når præstationerne i disse fag desuden ene skulle bestemme den hovedcharakter, med hvilken studenten möder ved universitetet, og af hvilken hans adkomst til at nyde stipendier væsentlig vil være afhængig, kan man være vis på at have givet dem al den stötte, de behöve. Men til gengæld må man vente en del forsömmelighed i de 5 fag, som kun skulle göres til genstand for examination af skolens egne lærere, som kunne affærdiges med 4 g og 1 tg, og som selv ved den mest udmærkede præstation ikke lægge et eneste point til hovedcharakteren. Navnlig vil den tydske lærers stilling blive mislig, især nu, da tydsk stil er afskaffet. Skal nemlig den herved givne lettelse ikke være aldeles illusorisk, må meningen være, at også den mundtlige examination må opgive fordringen på detailleret lexikalsk og grammatikalsk viden, og pröven må væsentlig indskrænke sig til en undersögelse af, hvorvidt disciplen har forudsætningerne for at læse og med sikkerhed forstå en tydsk bog, hvis indhold ligger i niveau med hans åndsmodenhed og alder. Når nu desuagtet skolen også i fremtiden skal lægge tydsk til grund for undervisningen i fremmede sprog og begynde denne undervisning i 1ste classe med 5—6 ugentlige timer, ville disciplene allerede i 4de classe have opnaaet den tilsigtede sprogkundskab, og timerne i 5te og 6te classe ville da blive privilegerede drivetimer til plage for lærer og disciple og til skade for skolens myndighed. Afskaffelsen af tydsk stil synes, endog afset fra alle nationale hensyn, at göre det til en pædagogisk nödvendighed at opsætte tydskundervisningens begyndelse til 3die classe.

Med hensyn til latinsk stil er man kommen tidens fordringer imöde, forsåvidt som man har tilladt candidaterne at bruge dansk-latinsk lexicon, hvorved pröven ikke længer så meget bliver en pröve i sprogfærdighed, i kundskab til latinske glosser og talemåder, som en pröve i grammatisk sikkerhed og indsigt. Derved er latinundervisningens særegne betydning bestemt angivet. Det latinske sprog har fået sin faste skikkelse i hine, længst forsvundne dage, da man på barnlig måde, for ret at göre sig tydelig, satte et bestemt mærke ved subjectet og alle subjectets bibestemmelser, et andet ved objectet og alt, hvad der hörer objectet til, da den afhængige sætnings verbum ved sin form bestemt mærkedes som sådant, da den hypothetiske betingelsessætnings verbum fik sit særegne præg til forskel fra den simple betingelsessætning o. s. v. o. s. v. Derfor egner dette sprog sig i en fortrinlig grad til at vække disciplenes opmærksomhed for de grammatiske kategorier. De nyere sprog have frigjort sig for en del af disse mærker, fordi tiden i sin raske tanke-

flugt er voxet fra dem, ligesom armeerne siden krudtets opfindelse ere voxede fra brugen af lanse, harnisk og hjelm. Men mere eller mindre af det ældre system gör sig dog paa forskellige punkter gældende: de 4 casus i tydsk, subjonctif og conditionel i fransk, i de fleste sprog udenfor skandinavien verbernes personmærker, og overalt have de grammatiske kategorier indflydelse på ordstilling, brug af conjunctioner o. desl. Den, der nu har lært et sprog, hvor disse kategorier præge sig på en for öre og öje så håndgribelig måde som i latin, vil derved have vundet stor lethed i at orientere sig i andre sprogs grammatiske forhold, hvorfor også selv middelmådige hoveder, der först have gennemgåt et par studerende classer, senere blandt realister udmærke sig ved deres lethed i at lære fremmede sprog. Man må derfor ved latinundervisningen lige fra begyndelsen lægge stærkt eftertryk på den grammatiske analyse, men dette grammatikarbejde må være helt afsluttet för udgangen af 6te classe, ellers bliver det både unyttigt, tidsspildende og trættende. Skal derfor brugen af lexicon ved examen tillades, så pröven væsentlig bliver en pröve i grammatik, må vel denne pröve helst forlægges fra examens 2den del til den 1ste, hvor de 5 fag afsluttes. Vil man desuden beholde latinsk stil i afgangsclassen, må den gå ud på noget ganske andet, på övelse i latinsk phraseologi og stilform, men da kan brugen af lexicon ikke tilstedes.

I det hele har den tidligere afgangsexamen lidt af en uheldig dobbelthed; den har på en gang skullet pröve, om de sidste to år have været vel benyttede, og tillige, om der i de tidligere år har været lagt en rigtig grundvold. Hele 7ende classes undervisning har lidt under samme dobbelthed, idet den både har skullet meddele det nye stof, der har sin betydning for unge mennesker på 17—18 år, og tillige har måttet arbejde på, at disciplene til examensbrug bevarede i detaillen al den tidligere erhvervede viden, som det er godt én gang at have erhvervet sig for totalindtrykkets og orienteringens skyld, men hvis enkeltheder efter et par års forlöb gerne må forsvinde; hertil kom endnu det anstrængende arbejde med at indhente hvad der i fundamenterne var forsömt i 5te og 6te classe. Denne mislighed med 7ende classe kunde hæves, når man ved udgangen af 6te classe afholdt en offentlig controlleret examen, ikke blot i de 5 fag, som afsluttes her, men også i de 8, som fölge med op i 7ende, en præliminairexamen for studerende, der skulde give samme rettigheder og adkomster som den nuværende realafgangsexamen, og desuden blev stillet som en nödvendig betingelse for at optages i en 7ende classe. Når man da ved en sådan præliminairexamen f. ex. havde sikkret sig, at disciplene vare bekendte med historiens store hovedtræk og med sådanne enkeltheder, som særligt egne sig for undervisningen på et tidligere standpunkt, kunde man i afgangsclassen opgive masserepetitionen af verdenshistorien og derimod med så meget större frihed dvæle ved behandlingen af vigtige punkter som den franske revolution, reformationen og renaissancen, Danmarks historie i middelalderen o. dsl. I geometri kunde man vel ved denne overgangspröve examinere i

den elementaire plangeometris vigtigste sætninger, i arithmetik kunde man være nåt til ligninger af 2den grad, men navnlig måtte der være en skriftlig pröve, som viste disciplenes sikkerhed i at forstå en opgave og sætte en ligning i form, thi dette er fra det pædagogiske standpunkt hovedsagen ved mathematikundervisningen. — I græsk kunde man vel have lært et par böger af Xenophons anabasis og et par böger af Homer, men navnlig måtte formlæren være vel indövet. Under de nuværende forhold plages læreren i afgangsclassen idelig af den uhyggelige fornemmelse, at de regelmæssige verber til en vis grad er *terra incognita.* I latin kunde man fordre et udvalg af Ciceros taler, af Cæsar, Sallust eller lettere partier af Livius, og nogle fortællinger af Ovids metamorphoses, men navnlig måtte man lægge vægt på den latinske stil, gennem hvilken man kunde skaffe sig sikkerhed for, at latinundervisningen var ledet på en for sprogbevidstheden i det hele gavnlig måde. I tydsk og fransk måtte fordringen være, at disciplen extempore kunde oversætte af en bog, hvis indhold stod i forhold til hans åndsmodenhed. Lod man latin som grundlaget for sprogundervisningen begynde i 1ste classe, vilde fransk kunne fölge i 2den, tydsk i 3die, og færdigheden i alle 3 sprog kunde da ved udgangen af 6te classe være omtrent lige stor. Med disse 3 sprog som forudsætning vilde engelsk være så let at lære, at det vilde kunne lönne umagen at lade det træde ind i 5te classe; med et par timer her og i 6te kunde man i al fald bringe det så vidt, at disciplene kunde mærke, at de med lethed selv kunde arbejde sig videre uden lærers hjælp.

Vil man ved offentlig control söge betryggelse mod slaphed ved en sådan examen, må controllen være stærkere end den, som hidtil har været fört ved afgangsexamen, hvor de af skolerne selv inviterede censorer ikke så let kunde göre deres afvigende betragtning gældende, og hvor undervisningsinspecteuren trods al sin flid dog ikke kunde være allestedsnærværende. I Sverrig, hvor man ifjor förste gang gjorde forsöget med at lade skolerne selv examinere, blev der som censorer tilforordnet fölgende mænd: Professorerne Petersson, Edlund, Linder, Möller, Hulltkrantz og Daug, Provsten Sondén, samt Adjunkterne (ɔ: Lectorerne) Lindhagen, Hagberg, Zeipel og Walberg. Dette collegium, som delte arbejdet mellem sig, og rejste om fra skole til skole, nöjedes ikke med at deltage i censuren, men afgav sin indberetning om tilstanden de forskellige steder, og denne beretning er siden offentliggjort. En sådan control fortjente at optages også hos os.

En afsluttende examen ved udgangen af 6te classe, således som her foreslåt, vilde da ikke blot kunne give betryggelse for, at disciplene mödte i gymnasieclassen med de nödvendige forkundskaber, befri undervisningen der for en mængde besværlig repetition, og derved göre en mere fri og levende meddelelse mulig, men den vilde også kunne afgive en passende afslutning for dem, der uden at have tid og lejlighed til at blive i skolen til deres 18de eller 19de år dog kunde önske at nyde godt af undervisningen i de studerende classer. Der er næppe tvivl om, at den vilde

blive en heldig concurrent for realafgangsexamen, der aldrig har kunnet finde rigtig anklang, ligesom overhovedet både her i landet og andetsteds den såkaldte höjere realundervisning kun har vundet meget ringe fremgang.

I Frankrig har nylig både dette og andre beslægtede spörgsmål været på dagsordenen i anledning af nogle decreter om det höjere undervisningsvæsen. Man havde 2 afdelinger i lyceerne, en realistisk, der endte med *baccalauréat ès sciences* ɔ: realafgangsexamen, og en humanistisk, der endte med *baccalauréat ès lettres*, en examen, der efter sit omfang og candidaternes alder (16-års alderen er betingelse for adgang) vilde svare til en examen, som afsluttede undervisningen i 6te classe. De tidligere forhold og betydningen af forandringen vil kunne forstås af **Duruy's** her fölgende indstilling:

«I enhver velordnet undervisningsanstalt skér opflytningen fra en lavere til en höjere classe kun under den betingelse, at disciplen i den lavere classe har tilegnet sig de kundskaber, som ere nödvendige, hvis han skal have udbytte af undervisningen i den fölgende classe. Baccalaureatet er kun den sidste og höjtideligste af disse overgangsprövere.»

«För disciplen vender tilbage til sin familie, eller för han begiver sig til de höjere skoler eller statsstjenesten, fordrer Universitetet, at han skal aflægge bevis for, at han fra lyceet virkelig bringer med sig ud i livet det, som han er kommen for at söge der. Er dette en stor masse af hurtigt svindende kundskaber? Nej! Disse kundskaber ere undervisningens midler, men ikke dens mål. Målet er at uddanne, öve, smidiggöre ånden ved langvarigt samkvem med den menneskelige tankes mestre. Den positive, detaillerede fagkundskab må söges andetsteds, i fagskolen, hvor man danner ingenieurer, chemikere, retslærde, læger; i lyceet er det mennesket, man uddanner. På denne adskillelse beror hele vort nationale undervisningssystem.»

«Men når den classiske undervisning, som man med så god grund kalder *l'instruction libérale*, sætter sig som mål harmonisk at udvikle hos barnet alle mandens evner uden endnu at tænke på at binde dem til nogen bestemt retning, må den pröve, der er bestemt til at vise resultatet af denne universelle undervisning, være ordnet på en måde, som giver candidaten begreb om, at det langt mere er hans intelligens, man tager hensyn til, end hans hukommelse, og at man ikke så meget vil regne ham til gode denne hurtige viden, som efter nogle måneders ferie vil være dunstet bort, som det bevis, han aflægger på, at han har gjort sig fortrolig med historiens vigtigste kendsgerninger, med menneskeåndens vigtigste værker, med de gode videnskabelige methoder, og at han forstår at tale og skrive tydeligt om alt dette.»

«Er det nödvendigt for at nå dette mål at nöde disciplen til, i det sidste öjeblik ved en fortvivlet anstrængelse af sin hukommelse, at genopsamle alt, hvad han tidligere har lært? Det, hvorpå det i lyceerne kommer an, er mindre undervisningsstoffet end de åndsevner, som skulle udvikles ved studiet, og det er denne åndsudvik-

ling, man skal pröve, ikke stofmassen, *moles indigesta rerum*, under hvilken tænkedygtigheden undertiden bliver begravet.»

«Således tænkte også lovgiveren af år 1808; han bestemte, at examinationen kun skulde gælde det stof, som havde været genstand for undervisning i de to classer, der skulde afslutte skolen, rhetorik- og philosophi-classen.»

«Jeg foreslår i underdanighed at vende tilbage til ånden i den ældre undervisningsplan, at afskaffe det overvældende apparat af programmer, spörgsmålsfortegnelser og lodtrækning; at styrke pröven ved at göre den mere simpel, at göre den mere faderlig samtidig med, at den bliver mere alvorlig.»

«Meningen heraf er ikke, at enhver candidat skal erklæres for moden. Ofte tage familierne i deres utålmodighed mindre hensyn til deres börns velforståede interesse end til den materielle fordel, som umiddelbart kan drages af diplomet, og uheldige candidater glemme i deres klager undertiden, at, for universitetet som for samfundet, bör dette diplom ikke være en velvillies sag, men en sandhed.»

«Baccalaureatet har en dobbelt charakter. Det er ikke en concurs, hvor blot de mest værdige vinde kransen, men et ligefrem vidnesbyrd om vel tilendebragte studier, og bör derfor gives til enhver, som ved sine studier har erhvervet sig ret til at regnes blandt *les hommes d'éducation libérale*, men det er desuden, for statsskolerne som for flere offentlige og private bestyrelsesgrene, en skranke, som værger dem mod udueligheden. Det er den förste udsondringspröve ved indtrædelsen i det borgerlige liv og den förste lection i praktisk moral, som omverdnen giver de unge mennesker.»

«I det öjeblik, hvor man fra alle kanter bestræber sig for at lægge en bred og solid grundvold for fagundervisningen i industri, handel og agerdyrkning, vilde det ikke gå an at nedstemme fordringerne til undervisningen for livets andre retninger.»

«Lad da dem, som önske at tjene staten, at hædre landet ved frembringelser i litteratur og de exacte videnskaber, eller at vinde den offentlige tillid ved udövelsen af *les professions libérales*, söge at bevare deres fortrin ved at bringe mere alvor ind i deres förste studier, på hvilke der skal bygges senere i livet, og som på sin side universitetet skal stræbe efter at göre på én gang mindre trykkende og mere frugtbar.»

I henhold til denne indstilling er da udstedt et decret af 27nde November med vedföjede reglementariske bestemmelser, ifölge hvilke der bliver lagt særdeles vægt på den skriftlige pröve, som består i 3 opgaver, nemlig 1) en fri latinsk stil (f. ex. en tale holdt af denne eller hin feltherre ved bestemt given lejlighed); 2) en latinsk version; 3) en fri fransk afhandling. Slet for en af de skriftlige opgaver rejicerer, hvis ikke de to andre ere særdeles godt besvarede. Den mundtlige pröve består i extempore oversættelse og forklaring af steder i latinske forfattere, som dog må ligge inden for den kreds forfattere, der efter anordningen höre til sidste to årscursus. Med andre ord, pröven skal vise, om candidaten har gjort fortrolig med de af ham lærte forfatteres sprog, betragtnings-

måde og historiske forhold. På lignende måde forelægges der candidaten et sted af en fransk forfatter, med hvem han forudsættes at være bleven til en vis grad fortrolig gennem skoleundervisningen. Han må kunne besvare litterairhistoriske og andre historiske spörgsmål, som på naturlig måde knytte sig til det forelagte sted.

Desuden examineres han i philosophi (i fransk betydning af ordet), historie og geographi, samt i elementair mathematik, hvorimod det er en frivillig sag, om han vil examineres i noget fremmed nyere sprog.

Den værdi, som tillægges prövens forskellige afdelinger, ses af bestemmelserne om charaktererne. For de tre skriftlige opgaver gives der 3 charakterer; derimod gives der kun 2 charakterer tilsammen for den mundtlige fortolkning i latin, græsk og fransk. For philosophi gives én charakter, for historie og geographi tilsammen én, derimod 2 for mathematik. Den skriftlige pröves overvægt, extemporeringen i latin og græsk og beskaffenheden af pröven i fransk, viser, at det er tænksomheden, dygtigheden i at benytte og selvstændigt fremstille det tidligere tilegnede, som bedömmes, ikke de positive detailkundskaber. «Det, hvorpå det kommer an, er ikke at opelske den mechaniske hastværksforberedelse i et lille antal forfattere; lad listen være stor, eller snarere, lad den omfatte alt, hvad der findes af fuldendt og af gennemarbejdet i de classiske sprog; man vil da ikke kunne håbe i et eller 2 år at kunne gennemlöbe en så stor kreds, men man kan blive istand til at bevæge sig der med frihed, og for at nå dette mål vil man fölge vejviserne, man vil vælge de bedste og ikke forlade dem på halvvejen. Under selve examen har candidaten, der nu ikke længer skal svare på, hvad der forekommer i en bestemt text, på hvilken han har måttet forberede sig i forvejen, kunnet blive hjulpen af examinator, mere end nu er tilfældet. Han vil ikke mere have ret til at tænke eller sige, at han er bleven rejiceret for nogle tilfældige græske eller latinske glosser, som han har glemt; bliver han rejiceret, er det fordi han ikke har givet tilfredsstillende bevis for at have gjort alvorlige studier i *les humanités.*»

En afvigelse fra det ældre system ligger i den noget större vægt, der lægges på mathematik. Ministren arbejder på at ophæve den såmeget omtalte *bifurcation*, at afskaffe realistclasserne, der fandt deres afslutning i *baccalauréat ès sciences* og til gengæld give mathematiken lidt större råderum ved *baccalauréat ès lettres.*

«Ved det litteraire studium uddanne vi fölelsen, de moralske ideer, klarheden i tanke og udtryk, indbildningskraften, smagen for det gode og skjönne, og livserfaringen. Ved de exacte videnskaber danne vi en heldig modvægt mod fölelsen og indbildningskraften, hvis flugt man må regulere og holde indenfor grænserne; vi vænne ånden til den videnskabelige methodes strænge tugt, og vise, ad hvilken anstrængende og besværlig vej man må söge sandheden. For öjeblikket ere vore studier ikke beregnede på at fremkalde den heldbringende ligevægt mellem alle åndens evner. Vore disciple stå hverandre altfor fjernt; der er ikke tilstrækkeligt litterairt studium

for realisterne, ikke tilstrækkeligt af de exacte videnskaber for de litterairt dannede. Desuden er den nuværende organisation overalt faldefærdig. 1ste November 1864 var i 47 lyceer af 69 tallet på disciple i realistafdelingen under 30 (fordelte på 3 classer), og i nogle undervisningsanstalter var der i disse classer ligesåmange lærere som disciple.»

Forsöget på at give en almindelig dannelse på basis af de exacte videnskaber «*les sciences*» er altså mislykket i Frankrig som andetsteds. De, hvem det var om at göre hurtigst muligt at skaffe sig grundige mathematiske og physiske kundskaber til praktisk brug, have anseet det for tidsspilde, når slige skoler fordrede historisk viden, lidt sprogkundskab og færdighed i at bruge pennen; de, som sögte en *éducation libérale*, fandt bedre, hvad de önskede, i de litteraire classer.

«På et tidspunkt, hvor regeringen arbejder på at udvide i betydelig grad både den praktiske undervisning for dem, som allerede have valgt deres fag, og fagdannelsen for dem, som kunne vente to eller tre år, för de træde ind i værkstedet, contoiret eller fabriken, er det nödvendigt, at den classiske skole, lyceet, bevarer sin væsentlige charaktér, at den bliver det sted, hvor der gives en virkelig *éducation libérale*, hvilket må opnås ved beskaffenheden og udstrækningen af de kundskaber, som der meddeles, den undervisning, som er mindst afhængig af hensyn til det öjeblikkeligt nyttige, fordi lærer og disciple intet andet have at göre end at skabe den kraft, som skal sætte alle de andre i bevægelse, åndens kraft.»

I henhold til denne indstilling har kejseren under 4de December decreteret, at *la bifurcation* i lyceerne skal afskaffes, så at der kun bliver tilbage humanistclasser med det exacte element stærkere repræsenteret end hidtil, at der desuden for dem, som önske det, ved siden af den undervisning, der ender med *baccalauréat ès lettres*, gives særegent fagcursus i mathematik, der kan afsluttes med examen for *baccalauréat ès sciences*.

De danske forhold ere noget forskellige fra de franske. Vi kunne ikke bringe 16-års mennesker så vidt, at de kunne extemporere i latin eller skrive en fri latinsk udarbejdelse, men til gengæld kunne vi have gennemlæst gode franske og tydske böger med dem, og bragt dem så vidt både i disse sprog og i engelsk, at de med sikkerhed kunne læse en ikke alt for svær bog og med lethed selv kunne arbejde videre. I græsk vil man kunne nå såvidt, at disciplene få et bestemt indtryk af den homeriske poesi, og når dertil undervisningen i dansk, historie og religion meddeles på en dygtig og åndfuld måde, vil skolen have givet sine disciple lejlighed til at erhverve sig en god dannelse ved deres indtræden i livet. De, som önske at fortsætte studeringerne, må endnu gennemgå 7ende classes cursus, der da kan blive en virkelig gymnasialundervisning, en fri benyttelse af, hvad der tidligere er givet og tilegnet. Vilde man da ved overgangs- og afgangsexamen indföre et controlsystem i lighed med det nu i Sverig forsögte, vilde man uden fare atter kunne tilbagegive skolerne deres ret til selv at examinere.

Kan man blot skaffe sig tilstrækkelig betryggelse mod alt for stor facilitet i bedömmmelsen, er skolernes egen examination altid at foretrække for den fælles universitetsexamen, der vil afskære al frihed for den enkelte lærer til netop at lægge eftertrykket på de punkter, som han forstår at göre frugtbare for undervisningen.

Kunde man give skolerne tilstrækkelig styrke og selvstændighed overfor disciples og forældres utålmodige fordringer om hurtig dimission med glimrende vidnesbyrd, og kunde man overalt i lærernes personlighed have garanti for alvorlig pligtopfyldelse, vilde man göre bedst i helt at opgive statens controllerende indblanding. Nu da control ansés for nödvendig, er det af vigtighed, at den föres således, at den med hensyn til undervisningens måde og midler, med hensyn til afgörelsen af, hvad der bör huskes af detaillen, hvad der kan forbigås o. s. v., overlader hver enkelt skole og hver enkelt lærer den störst mulige frihed; dermed vil undervisningen være bedst tjent.

Dermed skal dog ikke være sagt, at enhver undervisningsmåde er lige god, at den til trivialitet gentagne sætning om stoffets hvad og udviklingens hvorledes må forstås, som om ethvert stof lige bekvemt lod sig bruge til enhver udvikling. Det er nu engang så, at ét undervisningsstof fornemmelig egner sig til at anskueliggöre visse sandheder, til at skærpe visse sider af erkendelsen, medens et andet mere er egnet til håndgribelig påvisning af andre sandheder, til övelse af andre åndsevner. Der er nylig udkommet et skrift, der navnlig har gjort det til sin opgave gennem en omhyggelig analyse af hvert enkelt fag at komme til erkendelse af, hvilken sans der navnlig ved det kan udvikles, hvilke sandheder der væsentlig gennem det kan indskærpes, hvilke evner der navnlig ville kunne öves gennem beskæftigelse med det, og på denne undersögelse söger at bygge en dom om, på hvilket punkt af udviklingen hvert enkelt fag bör fremdrages, og hvor hovedvægten i undervisningen med hensyn til dette fag bör lægges. Forfatteren **C. C. A. Gosch**, Attaché i London, tidligere bekendt som politisk forfatter og forfægter af den danske sag i den engelske presse, har her vist stort talent for behandling af pædagogiske spörgsmål. Med en overordentlig sagkundskab og et dygtigt overblik over videnskabens forskellige egne, navnlig i naturvidenskaberne, forbinder han et sikkert blik for de forskellige fags pædagogiske betydning. Forfatteren har kun villet behandle den side af sagen, der kan fremstilles objectivt og for hvilken der kan gives almengyldige regler, nemlig spörgsmålet om fagenes betydning for erkendelsesevnens udvikling, midlerne til at åbne disciplenes blik, vække deres sans for iagttagelse, uddanne deres tænkeevne, og i så henseende er undersögelsen så vel anlagt, spörgsmålene så skarpt stillede og betragtningen så strengt gennemfört, at skriftet vil kunne læses med interesse af enhver, og med ikke ringe udbytte af skolemænd. En praktisk mislighed er der; en så gennemgribende forandring i undervisningen, som forfatteren på mange punkter fordrer, som forudsætter nye læreböger og tildels nye lærekræfter, må föres ind i livet af en mand, der helt hengiver sig til sagen. Forfatteren selv er jo nu én gang henvist til anden virk-

somhed, og hans skrift kan da kun virke indirect som tilskyndelse og orientering for andre; men i så henseende må det også i höj grad anbefales. Ved begyndelsen og slutningen kommer forfatteren ind på betragtninger af statens forhold til det höjere undervisningsvæsen. Også her gives mange værdifulde bidrag til de stående stridsspörgsmål, og navnlig vender forfatteren sig mod dem, der ville have skolen henvist til privat industri, underkaster spörgsmålet om den frie concurrences betydning og grænserne for dens berettigelse en skarp kritik, opstiller for vort demokrati som mönster det engelske demokratis energiske fordringer om examiner som garanti for retfærdig besættelse af de embeder, der påoctrojeres landet af ministrene; men fremfor alt, först og sidst indskærper han dannelsens betydning for samfundet og staten:

«Ethvert Folks fortsatte særskilte Tilværelse afhænger ene og alene af dets aandelige Dygtighed; er denne paa et höjt Punkt, vil det kunne bevare sin Folkeegenhed ubeskaaren, selv om dets politiske Uafhængighed gaaer til Grunde; men intet Folk kan i Længden bevare sin politiske Uafhængighed, naar den aandelige Dygtighed hos dets Tjenere og Repræsentanter synker under dets Naboers. Da nu Antallet paa de Pladser, som maa beklædes af dygtige Personer, ingenlunde voxer eller formindskes i samme Forhold som Folkemængden, saa er det, navnlig for et lille Folk som vort, af den alleryderste Vigtighed — en Livs- og Velfærdssag — at hver en Nerve anspændes for at holde Gjennemsnitsmaalestokken for Borgernes og navnlig Repræsentanternes og Statstjenernes Dannelse saa höjt som muligt.»

Men dannelsen må ikke söges med opoffrelse af sjælens og legemets sundhed. «Det er vel overflödigt at udvikle, hvorledes Overanstrengelse i den tidlige Alder bevirker Sygelighed i Charakteren, Mangel paa Handlekraft og Arbejdsdygtighed hos den Voxne, kort sagt, hvorledes Slægten gradevis maa ödelægges derved.» Forfatteren mener derfor, at skoleundervisningen i de lavere classer og mellemclasserne bör indskrænkes til 4 timer daglig, og at den i de höjere classer ingen dag bör overskride 5 timer. Men netop derfor gælder det at bruge tiden med ökonomi, ved hvert fag nöjagtigt at göre sig rede for, hvad der gennem undervisningen i det skal opnås, og hvorledes undervisningen i dets enkelte afsnit skal fordeles på de forskellige altersclasser.

Skal et sådant pædagogisk system for alvor gennemföres, må man overlade skolen selv at begynde og afslutte hvert enkelt fag og hvert enkelt afsnit af et fag, på hvad punkt den finder hensigtsmæssigt. Recapitulerende afgangsexaminer, der under ét skulle pröve, hvad der i löbet af flere år er lært, og fordre det alt lige godt husket, ville lægge hindringer i vejen for gennemförelsen af planen. Forfatteren mener endog, at man bör vise de kongelige skoler den tillid at spare dem helt for afgangsprövens tidsspildende control. Til de private skolers tröst har han intet andet at sige, end at der jo gives mange, som af en eller anden grund ikke kunne benytte den offentlige skole, f. ex. fordi de have begyndt deres studier i en senere

alder, end statsskolernes plan er beregnet på; for disse må der da indrettes en særskilt adgangspröve ved universitetet, og til den kan da den private skole dimittere sine disciple.

Forfatteren har kun ringe tillid til den med dimissionsret og examinationsret privilegerede privatskole. Dennes stilling bliver virkelig også mislig, da den på grund af de pecuniaire forhold er aldeles afhængig af et publicum, der fordrer hurtig dimission og facil examination med ligeså stor utålmodighed som den romerske plebs fordrede *panem et circenses*. Navnlig bliver forholdet misligt, når den står under en control, som uden at kunne gennemföre sine fordringer om præstationernes qualitet, med energi fastholder fordringen om det opgivne pensums quantitet. Det er da umuligt at undgå, at jaskeri og overbebyrdelse hånd i hånd trænge ind i privatskolen og ödelægge den. En og anden kunde mene, at faglærerne ved deres holdning kunde modarbejde det tryk, som publicum över mod bestyreren; men den private skolebestyrer i København har det i sin magt bestandig på ny at recrutere sit lærerpersonale blandt et videnskabeligt proletariat, bestående af fattige studenter, candidater, der vente på ansættelse, og ældre mænd, for hvem enhver udvej udenfor skolen er spærret. Med al anerkendelse af den liberalitet og den hensynsfuldhed, der af denne eller hin skolebestyrer kan være vist mod denne eller hin lærer, nytter det ikke at nægte, at det uindskrænkede *absolutum dominium*, med hvilket den private skolebestyrer er udstyret indadtil, i forening med hans afhængighed af publicum og dettes fordring om hurtig dimission og facilitet i bedömmelsen på den ene side og statens med hensyn til det *quantitative* ueftergivelige fordringer på den anden side, må undergrave skolens holdning. Hvorvidt det er muligt at give den private skole en organisation, en constitutionel forfatning, der kunde styrke dens stilling, så at den kunde indordnes under det af forfatteren foreslåede frie system uden masserepetition og uden samlet afgangspröve, men dog med dimissionsret, er et spörgsmål, om hvilket det vilde være interessant at forhandle med forfatteren, hvis hans hele plan havde udsigt til i den nærmeste tid at få praktisk betydning. Nu, da forfatteren ikke er stillet således, at han selv på den ene eller anden måde kan antages at ville komme til at före den ind i livet, må man nöjes med at henlede publicums opmærksomhed på hans skrift, og navnlig varmt anbefale det til alle skolemænd af faget og til dem, hvem statsskolens ordning påhviler. Når det da har fundet sine praktiske tilhængere, vil tiden være til at discutere enkelthederne. Fra forfatterens side er der givet et grundlag for discussionen så righoldigt og så vel gennemfört, som man længe ikke har sét det i vor pædagogiske litteratur.

F. N.

Blandinger.

Om Gyldigheden af Digamma hos Homer.

Af *J. P. Bang.*

Il. 24,734 skrives almindeligt *ἀθλεύων πρὸ ἄνακτος ἀμειλίχου*, hvilket man kun kan faae Mening i, enten ved at sætte sig ud over Sprogbrugen og tage *πρό* = *ὑπέρ* eller ved at tage sin Tilflugt til en tvungen og kunstig Fortolkning (for en ubarmhjertig Herres Aasyn, i hans Nærværelse). I sin lille, men indholdsrige, ved klare, sunde og besindige Domme udmærkede Afhandling, emendationes locorum aliquot Homericorum, har Dr. Povelsen ved Conjectur rettet *πρό* til *πρός* og begrundet dette ved at henvise til 6,456 *καί κεν ἐν Ἄργει ἐοῦσα πρὸς ἄλλης ἱστὸν ὑφαίνοις.* Denne Rettelse fjerner alle Vanskeligheder og er saa let og slaaende, at man skulde vente den optaget i alle fölgende Udgaver. Naar dette alligevel ikke er skeet, er Grunden hertil vel den, at *ἄναξ* hörer til de oprindelig med Digamma begyndende Ord. Er denne Omstændighed af saa afgjörende Vægt, at den fjerner enhver Tanke om Muligheden af at rette det omtalte Sted paa den af Povelsen angivne Maade?

Digammaet, der hidtil blot har staaet som et interessant Mindesmærke fra en fjern Periode af det græske Sprogs Liv og for de Philologer, hvis Studier ikke gik i særlig grammatisk og sproghistorisk Retning, neppe har havt synderlig anden Betydning end den, at det forklarer visse Böinings- og Ordformer (f. Ex. *νήδυμος*, s. Buttmanns Lexilogus I, S. 179—83), samt en Mængde Hiater og Forlængelser af korte Stavelser i de homeriske og hesiodiske Digte, er ved Immanuel Bekker kommet til en för ukjendt Ære og Værdighed, idet han har optaget det i Texten i sin nyeste Udgave af Homer (Bonn 1858). Hans Ord herom i Fortalen p. IV: »reduxi Digamma, sed quantum poteram et licebat, caute pedetentimque reduxi, sed in sedem reduxi suam, proditam illam manifestis vestigiis, non optatam cupideve arreptam,» antyde allerede, hvad man siden i Texten ofte faaer Leilighed til at bemærke, at det dog ikke har ladet sig gjöre, med uböjelig Conseqvens at gjenindföre dette Bogstav allevegne i de Ord, i hvilke det oprindelig har hört hjemme. Naar dette er Tilfældet og naar man husker paa, at Digammaet ikke var med i den Skikkelse af de homeriske Digte, hvori disse dannede Grundlaget for den helleniske Ungdoms Aandsdannelse, i hvilken Nikeratos (Xenoph. Symp. 3, 5) kunde dem udenad, i hvilken Plato, Aristoteles og den græske Litteraturs andre Heroer have læst dem, ligger det nær at spörge, ikke alene, om vi ikke kunde nöjes med at besidde Homer, saavidt muligt, i samme Skikkelse, som Grækenland i sin mest blomstrende Tid besad ham, men ogsaa, om vi ikke netop paa den Maade vilde have den störste Nytte og Glæde af ham.

Hvilke og hvormange Hiater og Forlængelser, der kan og maa forklares af dette forsvundne Bogstav, hvor tidt et *κε* eller *ῥα* eller *δέ* eller *γε* o. s. v. har tilsneget sig en oprindelig Digamma tilkommende Plads, og overhovedet hvorvidt dets Anvendelse virkelig strækker sig i de homeriske Digte, kunde

der vel skaffes os en klar og tydelig Oversigt over paa anden Maade end ved at give os Digteren selv i en for os og, hvad mere er, for Hellenerne selv saa fremmed Skikkelse. Selv det hidtil brugte *γ* har for Digammaets Skyld maattet vige Pladsen for et nyt Tegn. Kunde Sagen endda som sagt gjennemföres med fuldstændig Consekvens, vilde man maaskee med Rette kunne lovprise den nye Bekkerske Text af Homer som en Seir, den grundige videnskabelige Forskning har vundet over 2—3 Aartusinders Skjödeslöshed og Glemsomhed. Men i Il. I, 203 staaer *ἴδῃς* uden Digamma: 438 *ἑκηβόλῳ*. — II, 316 *ἀμφιαχυῖαν*: 333 og 394 *ἴαχον*: 720 *ἴφι*: 751 *ἔργα*. — III, 173 *ἁδεῖν*: 57 *ἕσσο*: 459 *ἔϝοικεν*: (ellers *ϝέϝοικεν*); ligesom ogsaa altid *ἐπέοικα*. — IV, 232 og 240 *ἴδοι*: 125 *ἰάχω*: 470 *ἔργον*: 492 *ἐρύω*: 516 *ἴδοιτο*. — V, 353 og 365 *ἶρις*: 538 *ἐρύω*: 860 *ἐπιάχω*: *οὖλος* om Ares 5,461 og 717 uden Digamma, modsat 21,536 og *οὖλος* om Sövnen (forsaavidt det er det samme Ord) II, 6 og 8. Maaskee ogsaa *Οἰνόμαος* 5,706 kan nævnes her. — VI, 4 *ἰδέ*: 130 *Λυκόϝεργος*, men 134 *Λυκοῦργος*: 151 *ἴσασιν*: 386 *Ἰλίου*: 403 *ἐρύετο*: 478 *ἴφι*. Odyss. XII, 355 *ἕλικες*: 402 *ἐρύσαντες*. — XIII, 42 *οἴκοι*: 194 *ἀλλοειδής* (som Trestavelsesord): 208 *ἕλωρ*: desuden er Digamma ikke paaagtet endnu et Par Steder i denne Bog, som siden nærmere skulle omtales. I et lignende Forhold vil man vistnok finde Digammaet tilsidesat i de övrige Böger.

I de allerfleste Tilfælde har Digammaets Borttagelse ikke bevirket nogen Forandring i Texten, undtagen saadanne, som tilböd sig ganske af sig selv, som Tilsætning af *ν* *ἐφελκυστικόν*, *ἀμφίς* for *ἀμφί*, *ἐξ* for *ἐκ*, Indflydelse af et *γ'* (Il. I, 582), *ῥ* (*ῥα*) (II, 213), *δ'* (III, 103) o. s. v., Ombytning af nærliggende eensbetydende Former f. Ex. *υἱόν* og *υἷα* (Il. I, 21). For at kunne sætte sig ud over Digammaet synes man overhovedet ikke at være gaaet saa rationelt tilværks, at have ladet sig lede af en saa udviklet grammatikalsk og metrisk Bevidsthed, at man gjorde sig Umage for at fjerne de derved opstaaende Ulemper, naar dette ikke kunde skee saa at sige umærkeligt og af sig selv. I denne Henseende synes det, at Bekker deels i Udgavens Text, deels især i de 1863 udkomne Homerische Blätter ikke altid har holdt det i de ovenfor citerede Ord af hans Fortale indeholdte Löfte. Havde saaledes Il. I, 19 oprindelig lydt *ἐκπέρσαι Πριάμοιο πόλιν καὶ ϝοίκαδ' ἱκέσθαι*, vilde Borttagelsen af Digamma sandsynligviis ikke have fremkaldt nogen Forandring, hvilket bekræftes ved det af Bekker selv anförte Parallelsted IX, 394. Bibeholdende den almindelige Læsemaade *εὖ δ' οἴκαδ'* kunne vi föje Il. I, 19 til de ovenfor opregnede Steder af Homer, hvor Digammaet er ignoreret.

Il. I, 609 beholder Bekker i Texten: *Ζεὺς δὲ πρὸς ὃν λέχος ἤϊ' Ὀλύμπιος ἀστεροπητής*, men foreslaaer i Noten til dette Sted at rette *δὲ πρὸς ὅν* til *δ' ἐπ' ϝεόν*. Herom kan det Samme siges.

Det hyppigt forekommende Vers *ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν* gjöres til *ὀ. δ' ϝεῖπε ϝεὸν μ. θ.* i Overeensstemmelse med *δὴ τότε Πουλύδαμας θρασὺν Ἕκτορα εἶπε παραστάς* II, 12, 60 og lignende (s. Not. til Il. 11, 403). Mon man ikke der havde ladet sig nöje med *εἶπεν ἑόν*?

Odyss. 13, 80 skal der for »ein Digamma aus seinem Banne zu lösen« (Hom. Bl. p. 171) for *νήγρετος ἥδιστος* læses *νηγρὴς ϝήδιστος*. Vi tvivle om, at Læserne af Homer ville ansee denne Grund for tilstrækkelig til at lade et overleveret, ogsaa andensteds baade hos Homer (smsteds v. 74) og hos andre Digtere forekommende Ord vige Pladsen for et aldeles nyt, om dette end er

dannet efter den strengeste Analogi. Var νηγρής rigtigt, var det jo i metrisk Henseende ganske ligegyldigt, om der fulgte Digamma efter eller ikke.

Vil man med Bekker (p. 272) undgaae ὄφρ' εἴπω ved at forandre det til ἕως ϝείπω (ἕως for at Odyss. 4, 800. 6, 80. 19, 367.) eller gjöre ἀντίκ' ἰδόντ' Ὀδυσσῆα (17, 327) til αὖθι ϝιδόντ'? Uagtet der til denne sidste Rettelse anföres (ikke ganske bevisende) Parallelsteder og henvises til en fransk (altsaa for Græsk ligegyldig) Sprogbrug, viser dog Bekkers Vaklen mellem αἶψα og αὖθι, at vi nu ere komne ind paa de löse Gjetningers Gebeet. Hertil hörer fremdeles at gjöre εἴδομεν Odyss. 9, 182 til εὕρομεν (p. 276), ὑπότροπον οἴκαδ' ἱκέσθαι Odyss. 21, 211 og 22, 35 til ὑ. ἐνθάδ' ἱ. eller ὑπότροπα ϝοίκαδ' ἱκέσθαι (p. 317), ὤπασαν οἴκαδ' ἴοντι Odyss. 13, 121 og 305 til δῶκαν ϝοἶκ. ἰκ.: her indrömmer Bekker dog, at man kan tvivle om Nödvendigheden af at hjælpe paa Digammaet, og henviser selv i den Anledning til οἶκοι 13, 42. ὧ 13, 198. ἴδωμαι 13, 215. Men den samme Tvivl lader sig jo udstrække til alle de Steder, hvor Digammaets Restitution kræver mere gjennemgribende Rettelse.

Naar Bekker vil forandre τοί δ' ἐξερέεινον ἕκαστα (Odyss. 17, 70 og 19, 463) til τοί δ' ἐξέρεοντο ϝέκαστα, lader sig ogsaa herimod med Rette opstille den Indvending, at Borttagelsen af Digammaet neppe vilde have draget nogen Forandring efter sig.

Gives der saaledes neppe en eneste Bog af Iliaden og Odysseen, uden at Hensynet til Digamma deri flere Gange er tilsidesat, kan man vistnok ogsaa have Grund til at tvivle om, hvorvidt det med Rette er indsat overalt, hvor det i metrisk Henseende hverken gjör fra eller til.

At Sproget, dengang de homeriske Digte bleve til, befandt sig i en Overgangstilstand, i hvilken Sprogbrugen endnu ikke ret havde fæstnet sig og truffet et endeligt Valg mellem det Gamle og Nye, der kjæmpede med hinanden, lader sig slutte af flere Ting, f. Ex. af de forskjellige Declinations- og Conjugationsformer, der bruges ved Siden af hinanden. Ogsaa Forholdet med Digamma afgiver et Moment i Bedömmelsen heraf: naar nemlig dette Bogstav er ganske forsvundet i de homeriske Haandskrifter og var det i de Exemplarer, som Plato o. s. v. havde ved Haanden, lader dette sig vel kun forklare ved at antage, at det allerede dengang Digtene bleve forfattede var ved at gaae af Brug, maaskee endog forsvundet af Skriften (hvis man forudsætter, at Digtene fra först af have været nedskrevne), men dog endnu bestandig udövede sin Virkning paa Udtalen. Har det dengang fört en saadan vaklende Tilværelse, bliver det forklarligt nok, at der ikke altid og allevegne i de homeriske Digte er taget Hensyn dertil, men at det paa sine Steder har maattet vige for Versets lettere og bekvemmere Fald. Hvorledes dette mere og mere har grebet om sig, lod sig maaskee forfölge ved Hjælp af Hesiods Digte og de homeriske Hymner. I Hes. ἔργ. κ. ἡμ. (829 Vers) er Hensynet til Digamma overholdt 130—140 Gange, tilsidesat 50—60, i Hymnen til Apollon (545 Vers) henholdsviis 70—80 og 20—30, i Hymnen til Demeter (495 Vers) c. 60 og 20—30 (Vers, hvor det er ganske ligegyldigt, om Digamma oprindelig har staaet der eller ei, ere ikke medregnede).

Idet jeg nu vender tilbage til det Sted af Iliadens 24de Bog, som jeg gik ud fra, bliver altsaa Resultatet, at Hensynet til Digammaet ikke bör afholde fra at optage en Rettelse, der ellers viser sig som god og rigtig. Hvad 'e Ordet ἄναξ angaaer, læse vi det endnu i det Mindste to Steder i Iliaden

uden Digamma. 18, 371 staaer *ἄξαντ' ἐν πρώτῳ ῥυμῷ λίπον ἅρματ' ἀνάκτων*. Bekker (Hom. Bl. p. 163) paastaaer for ogsaa her at kunne læse *ϝανάκτων*, at, hvorvel *ἅρματα* meget ofte staaer for *ἅρμα* som *δῶρα* for *δῶρον*, *τόξα* for *τόξον*, *νῶτα* for *νῶτον*, bör der alligevel paa dette Sted læses *ἅρμα*, da Dualis *ἄξαντε* viser, at de mange Heste maa tænkes afdeelte i Par, af hvilke hvert har sin *ἅρμα*; *ἅρμα* bliver altsaa det Samme som *σφὸν ἅρμα ἕκαστοι*. Men at dette Raisonnement, skjöndt rigtigt i sig selv, dog ikke godtgjör Nödvendigheden af her at foretage nogen Forandring i Texten, viser Fleertallet *ἅρματα* paa det af Bekker selv citerede Sted 2,775 *ἵπποι δὲ παρ' ἅρμασιν οἷσιν ἕκαστος*, hvor der vel ikke staaer Dualis, men det tilföjede *ἕκαστος* vistnok i det Mindste ligesaa stærkt förer Tanken hen til hver enkelt Vogn.

16, 464 *ὅς ῥ' ἠὺς θεράπων Σαρπηδόνος ἦεν ἄνακτος*. Bekker skriver *ἦε ϝάνακτος*, hvorved der indföres endnu en ny Form blandt de mange, med hvilke *εἰμί* staaer opfört i Dialektformlæren. For at undgaae dette foreslaaer han (Hom. Bl. p. 228) *ἔσκε*: da havde man vel efter Digammaets Bortkastelse ladet sig nöje med at gjöre til *ἔσκεν*.

Rønne 3die Februar 1865.

Om endelsen *-er* i danske navneord.

Af *L. Varming.*

Ligesom der gives ord, der med de samme lydtegn ere forskellige af oprindelse og betydning, eller som ere homonymer, f. e. *åre*, både oldn. *ár* (remus) og *æðr* (vena), således er der også homonyme endelser, og af disse er endelsen *-er* for vore navneord en af de mærkeligste, så vel fordi den er så almindelig, som fordi dens oprindelse er så forskellig, hvoraf da igen følger, at den forandrer betydning. Den kan nemlig enten være opstået af et navneord, og danner altså egenlig en sammensætning, eller den kan være en endelse; denne kan igen være en afledsendelse, eller den kan høre til ordets stamme, og er da kun dennes udlyd.

1. Som navneord forekommer *-er* i folkenavne: *Dansker*, *Svensker*, *Rommer* o. s. v., og er da oldn. *-veri*, flt. *-verjar*, af *verr*, en mand, værge (jfr. lat. *vir*), f. e. *Rómverjar*, *Rommere*. I et enkelt ord henføres det til *herra*: *skipper* f. *skibherre*, oldn. *skipherra*.

2. Som afledsendelse kan *-er* være a) af oldn. *-ari*, *-eri* (læs: *-are*, *-ere*), vel oprindelig *-veri* (se foreg.), mest om virkende personer: *skapari* ell. *skaperi* — *skaber*, *dómari* — *dommer*; undertiden om ting: *kjallari* (hank.) — *kelder* [1]); b) udlyd af endelsen *-str*: *bólstr* — *bolster*, *fóstr* — *foster*, *blómstr* — *blomster*, *hulstr* — *hylster*, af intetkön.

---

[1]) lat. *-arius*, om personer, f. ex. *lignarius* (af *lignum*); *-arium* om ting, f. e. *cellarium* (af *cella*).

3. Som hørende til ordets stamme kan *-er* være oprindelig

a) en fuld stavelse, som tillige gælder for endelse; nl. *-ir* (idet *i* har svag *e*-lyd), i: *faðir* — *fader*, *móðir* — *moder*, *dóttir* — *datter*, *bróðir* — *broder*, *systir* — *søster*; og *-ar*, i: *sumar* (intetk.) — *sommer*; eller det er den sidste del af stammen, efterat hank.endelsen *-r* er bortfaldt: *-arr*, f. e. *hamarr* — *hammer*, *nafarr* — *naver* (et), *koparr* — *kobber*; *-urr*: *fjöturr* — *fjedder* (lenke), eller ved bortfald af *-i*: *akkeri* eller *ankeri* (intetk.) — *anker* (sml. gr. *ἄγκυρα*).

b) opstået af *-r* ved dettes udvidelse til *-er*; sjelden ved bortfald af hunk.endelsen *-a*, i: *flyðra*, f. *flynnra* — *flynder*; langt oftere af *r*, som stammens udlyd (kendebogstav), således, at dette *-r*, *-er*, vedbliver under hele böjningen. Det er derfor, det kaldes det væsenlige *-r*, dn. *-er*, — da derimod *-r*, som ren endelse, bortfalder udenfor nævneformen — og vi ville her betragte det noget nærmere.

Det væsenlige *-r* (*'r*, Rask *r'*) er undertiden skrevet *-ur* og udtales med en kort og svag bilyd af *ø*, f. e. *akr* ell. *akur* l. *ak'ør*, *fingr* ell. *fingur* l. *fing'ør*. Det har altid foran sig en anden medlyd end *r*, sædvanlig en ganelyd (*k*, *g*, *ng*), eller en tungelyd (*t*, *st*, *ð*, *ld*, *nd*), sjelden en læbelyd: (*f*, *ff*, *mb*), og forekommer i navneord især af hankön og intetkön, undertiden af hunkön, ikke alene i oprindelige ord (primitiva), men også i afledte (derivata) på *r* (se også *str* ovenfor), samt i enkelte tillægsord.

I Dansk er dette *-r* kun bortfaldt i få ord, opr. af intetk.: *silfr* — *sølv*, *norðr* — *nord*. Ellers beholdes det, sædvanlig med indskudt *e* (svarende til isl. bilyd *u* = *ø*), altså *-er*, undertiden *r* alene, idet en sammentrækning har fundet sted ved bortfald eller lydskifte.

De ord med væsenligt *-r*, som vi have i Dansk, ere følgende navneord:

af hankön: stammeord, *akr* — *ager*, *sigr* — *sejr*, *fingr* — *finger*, *otr* — *odder*, *vetr* — *vinter*, *veðr* — *væder*; afledsord: *aldr* (*ala*, avle) — *alder*; *róðr* (*róa*, at ro) — *ror* (et), eg. roning; *hlátr* (*hlæja*, at le) — *latter*;

af intetkön: stammeo. *okr* — *åger*, *júgr* ell. *júfr* — *yver*; *eitr* — *edder* (gift), *austr* — *øster*, *leðr* — *læder*, *veðr* — *vejr* (f. *væder*), *undr* — *under*; *tundr* — *tønder*; *timbr* — *tømmer*; afledso. *legr* (*liggja*, tillægsf. *legit*, ligge) samleje, — i: *lejer-mål*; *fóðr* (roden: *fóð-* også i *fæða*, at føde) — *foder*; *tjóðr* (*tjóa* ell. *týja*, hjælpe, understøtte) — *töjr* (f. *tyder*); *baldr* (*bella*, *ball*, slå, støde med en smeldende lyd) — i: *rabalder* (pludselig larm, af *hraðr* hastig); *skvaldr* (*skvala*, råbe, larme) — *skvalder*;

både hank. og intetk. *hungr* — *hunger* (en); *angr* (*ang-* også i: *engr*, æng, trang) — *anger* (en).

af hunkön: *fjöðr* — *fjeder* (*fjer*); *lifr* — *lever*; *istr* (Egilss. *istur* ik.) — *ister*.

hunk. og intetk.: *slíðr* ik. flt. og *slíðrir* hu. flt. (som af ent. nævnef. *slíðr*) — *slir-e* (skede, balg);

og tillægsord:

magr — *mager*; *digr* — *diger* (tyk); *vakr* (*vaka*, våge) — *vakker* (eg. vågen); *fagr* (roden *fag-* også i: *fægja*, feje, ɔ: polere) — *fager*; *bitr* (*bíta*, tillf. *bitinn*, bide) — *bitter*; *snæfr* (*snáfa*? luske om, omkrese?) — *snæver*.

Herefter retter sig nu sådanne ords böjning:

hank. *akr*, ejef. *akrs*; flt. *akrar*

magr — *magrs* — *magrir*

hunk. *lifr* ejef. *lifrar.* — *lifrar*
intetk. *timbr* — *timbrs* — *timbr*, idet *r* beholdes overalt.

At det her omhandlede *r* hører til stammen, sees også ved sammenligning med beslægtede sprog, f. e. *akr*, *ager* — mösogot. *akr-s*, lat. *agr-*, udvidet *ager*, gr. *ἀγρ-ος*; *angr*, *anger* — lat. *angor* (*angor-is*); *magr*, *mager* — lat. *macer* ɔ: *maker*; *fingr*, *finger* — msgot. *fingr-s*; *hungr*, *hunger* — msgot. *huhrus*, o. s. v.

Som könsmærke bortfalder derimod *r* i böjningen udenfor nævneform, f. e. *fiskr*, msgot. *fisks*, gnstf. *fisk*, *úlfr*, msgot. *vulfs*, gnstf. *úlf*, *vulf*; *garðr*, msgot. *gards*, gnstf. *garð*, gård; *góðr*, msgot. *goþs* ell. *góds*, gnstf. *góð-an*, *gód-ana*, o. s. v. Det er altså som et bart mærke uvæsenligt for ordet og er i Dansk sædvanlig bortfaldt også af nævneformen, fordi denne i navneordene oprindelig er oldn. genstandsf. hank. sml. *fisk*, *ulv*, *gård*, og derefter fulgte bortfaldet også af tillægsordene. Ord af hunk., som have dette mærke, tabe det ligeledes under böjningen, f. e. *brúðr*, gnstf. *brúð*, dn. brud (en).

Dog er dette uvæsenlige *r*, der i øvrigt har samme udtale som hint, beholdt i nogle få danske ord, oprindelig af hankön, ligeledes udvidet til *-er*: *vágr* ell. *vogr* (ɔ: *våg'r*) — *vår* ell. *vôr*, materie af sår (ogs. en vig, og digt. hav), *spíkr* (ogs. *spíkari*) — *spiger* (et), *tigr* ell. *tegr* — *deger* (et), antal af ti, *heiðr* [1]) — *hæder* (som tilgso. klar); *ljóstr* (af *ljósta*, slå) — *lyster*; *bistr* f. *byrstr*, intk. *byrst* (af *burst*, børste på dyr) — *bister*; og i et enkelt ord af hunk. *æðr* — *edder(fugl)*. Som en levning af dette hankönsmærke *r* ell. *r'* må man vel og anse det *e*, hvorpå nogle danske navneord, svarende til oldnordiske på uvæsenligt *r*, ere komne til at ende — altså *-e* for *-er* — ligesom det undertiden kan ske også ved det væsenlige *r*, f. e. *hreiðr* (ik.) — *rede* (en), *hrúðr* (ik.) — *roe* (en) på sår; *klömbr* (hu.), ejef. *klambr-ar* — *klamme* (klemme). — Disse ords kendebogstav er ligeledes oftest en ganelyd (*k* — *ðk*, *rk*, *nk* assimileret *kk*, *g*, *ng*), eller en tungelyd (*t*, *tt*, *ð*, *nd*, *r*, *n*), sjelden en læbelyd (*f*, *m*); de ere i Dansk alle af fælleskön, nemlig:

buðkr — *buddike*, *maðkr* — *maddike*, *styrkr* — *styrke*, *hlekkr* (led i en kæde) — *lenke*, *hrekkr* — *renke*; *doggr* — *dogge*; *kongr* (sammentr. af *konungr*) — *konge* (ældr. *konning*), *vængr* — *vinge*, *þvengr* — *tvinge* (*skó-*); — *knútr* — *knude*, *pottr* — *potte* (og *pot*, som mål), *vættr* (nu hank., ældr. hunk.) — *vette*, *vöttr* (ejef. *vatt-ar*) — *vante*; *snúðr* — *snude*, *meiðr* — *mede* (*slæde-*); *tandr* — *tande*; *tindr* — *tinde*, *hundr*, i *mjóhundr* — *mynde* (ɔ: smalhund); *vírr* — *vire*, *svanr* — *svane*; *hleifr* — *leve* (et brød), *taumr* — *tömme*; og i tillægso. *auðr* — *øde*; *úhýrr* (uvenlig, barsk) — *uhyre* (*hýrr*, blid, venlig).

Med hensyn til böjningen, er denne for de sidst omtalte navneord i Oldn. sterk (ental ejef. *-s*, *-ar*, flt. nvnf. *-ar*, *-ir*), men svag i Dansk på grund af tillægget *-e*, altså: *buddike-r*, *lenke-r*, *knude-r*, o. s. v. svarende til de oldn. på *-i*, ejef. *-a*, flt. *-ar*. Navneordene på *-er* böjes derimod sterkt ligesom de oldn. på *-str*, *-ir*, *-ar*, *-arr*, *-urr*, (*-eri*), og i Dansk er denne böjning også udstrakt til de svage ord på *-ari*, efter bortfald af *-i*. (Det samme gjelder om *-veri*, *-herra*.) Den sterke flertalsböjning retter sig i Oldn. efter

[1]) ejef. både: *heiðar* og *heiðrs*.

de tre kön, hank. nævnef. *-ar*, *-ir*, gnstf. *-a*, i de nævnte på *-ir* kun *r'* i begge forholdsformer; hunk. nvnf. og gnstf. *-ar*, ell. *-ir*, intetk. uden endelse; men i Dansk have de, for så vidt de bruges i flertal, næsten alle *-e* (svarende til hank. gnstf. *-a*) uden hensyn til könnet; kun *ror*, *vejr*, *töjr* have ental = flertal. — Det indskudte *e* i *-er* kan snart vedblive, snart bortfalde i flertal. Det vedbliver, hvor det oprindelig er et navneo., i: *Danskere*, *skippere*, også som kommet af *-ari*, *-eri* (gml. Dn. *-ere*): *dommere*, *læsere*, og af *-arr*: *navere*, og i sådanne tilfælde er *-e* så fast, at det beholdes, efterat kendeordet er tilföjet, medens derimod flertalsendelsen *-e* da bortfalder, f. e. *Dansker-ne*, *dommer-ne* o. s. v. I de øvrige finder en sammentrækning sted, idet *e* udfalder af *-er*; i nogle altid: *fædre*, *mødre*, *brødre*, *döttre*, *søstre* (sml. oldn. *feðr*, *mæðr*, *bræðr*, *dætr*, *systr*); fremdeles i: *agre*, *fingre*, *vædre*, *vintre*, *fjedre*, sml. oldn. gnstf. *akra*, *fingr*, *veðra*, *vetra* (og *vetr*); *fjaðrar*; og i tillægso. f. e. *magre*, sml. *magra*; — i andre ikke, idet der tages hensyn til vellyden: *oddere*, *undere*, *flyndere*, *rabaldere*, *yvere*, *levere*, og bst. *odderne*, o. s. v. — i flere endelig vakler brugen: *sommere*, *hammere*, *fjeddere*, *ankere*, *aldere*, og: *somre*, *hamre*, *fjedre*, *ankre*, *aldre*, idet dog kun den kortere form (svarende til oldn. gnstf. hank. *hamra*, *aldra*, *fjötra*, jvfr. ejef. intk. *sumra*) anvendes ved det bst. kendeord: *somrene*, o. s. v.

I Svensk er endelsen *-er* ikke gennemgående, men veksler oftest med *-are*, undertiden med *-ar*, *-ur*, således, at *-are* svarer til oldn. *-veri*, *-herra*, *-ari*, *-arr*, *-eri*: *Romare*, *skeppare*, *skapare*, *domare*, *källare*; *hammare*, *nafvare*; *ankare* (og *ankar*), idet flertal er i sådanne ord = ental; *-ar* til *-ar* og *-arr*, i: *sommar* (hank.) flt. *somrar*, *koppar* (ud. flt.); *-ur* til *-r'* (*-ur*) i *vädur* (hank.) flt. *vädrar*; *-er* til *-ir*, *-urr*, og *r'*, i: *fader*, *broder*, flt. *fäder*, *bröder*; i: *moder*, *dotter*, *syster*, flt. *mödrar*, *döttrar*, *systrar*; *fjetter* flt. *fjettrar*; fremdeles i: *åker*, *seger*, *finger*, *vinter*, *fjäder*, *lefver*, flt. *åkrar* o. s. v.; *ålder* ud. flt.; *roder* intk. flt. = ent., ligeledes *jufver*, *väder* (= vejr), *under*; ligeledes: *bolster*, *blomster*, *foster*, *hulster* ell. *hölster*; *läger*, *tjuder*; og uden flt. *etter*, *öster*, *tunder*, *timmer*, *foder*, *hunger*, *anger*, *ister*; også *silfver*; men: *nord*. (Til *flyðra* og *sliðrir* svare *flundra* og *slida*.) Af tillægsord: *mager*, *diger*, *fager*, *bitter*, *snäfver*. — Til de danske navneo. på *-er* af uvæsenligt *r* svarer: *heder* (se 315 side, 1 note) hank., flt. *hedrar* (ikke i: *våg* hu. (bølge), *spik* hank.). Til de anførte på *-e*, af hank. *vinge*, *vante*, *tinne*, flt. *vingar*, *vantar*, *tinnar*; af hunk. foruden *rofva* (og *klämma*) også *svana* (som hank. *svan*), *potta* (og *pott*), flt. *rofvor*, (*klämmor*), *svanor*, *pottor*. (Ikke i: *matk* ell. *mask*, *länk*, *ränk-er*, uden ent.; *dogg*, *konung* ell. *kung*, *knut*, *snut*, *töm*.)

Et lignende forhold finder sted i de norske sprogarter, hvor vel *-vær*, ell. *-vør*, svarer til *-veri*: *Lomvær*, en mand fra Lom; *Oddvør*, en fra Odde; men ellers *-ar* (som ligger imellem svensk *-are* og dansk *-er*) til oldn. *-ari*, *-ar*, *-arr*: *lesar*, læser; *svarvar*, drejer; fremdeles: *kjellar*; *sumar*; *hamar*, *navar*, *kopar*; *-er* til *-herra*, *-eri*, *-ir*, *-r'*: *anker* ell. *akkjer*; *dotter*, *syster*; *åker*, *vetter* ell. *vinter*, *alder*, *ror* (ha.), *låtter* (sjeld.); *hunger* (ha.), *anger* (ha.); *eiter*, *under*, *tunder*, *timber* ell. *timmer*; *blomster*, *foster*; skiftende med *-r*: *seier* (ɔ: *sĕier*) og *sigr*; eller med *-ur*: *finger* og *fingur*; *-r* til *-r'*: *jur* (f. *juver*), *lær* ell. *lĕr* (f. *leder*), *fŏr* (f. *foder*); *tjor* ell. *tjör*; skiftende med *-ir*, til *-r* og *-ir*: *vĕr* og *vĕir* (både ha. og intk.); *far* og *faĭr*, *mor* og *moĭr*, *bror* og *broĭr*; *r* bortfalder i *sylv*; og *nor(d)*, ha. (Til *flyðra* og *sliðrir* svare *flundra* og *slira*; til *fjöturr* — *fjetra*). *-er* til *-r'* i tillægso.: *mager*, *diger*, *fager*,

vakker, *bitter* (ikke i *snæv*). — Det uvæsenlige *r'* er beholdt i: *spikar* (sml. *spíkari*); *ljoster*, *ær* (ikke i: *våg*). — Til overgang af *-r* til *-e* svarer, af hank. *kungje* (sjeldnere *kung*); af intetk. *vette*, *styrkje*; af hunk. *rova*, *svana*, *potta*. Eller således, at ordene have dobbelte former, en på *-a*, og en uden dette, med forskellig betydning: *lekkja*, en kæde, men *lekk* = *hlekkr* (led i en kjæde); *vengja*, fuglevinge, men *veng* (sml. *vængr*), en afbrækket vinge, og i tillægso. *ohyra* (døsig). (Det væsenlige *r* er beholdt i: *reir*, ik., *klembr*; det uvæsenlige *r* bortfalder i: *tveng*, *knut*, *snut*, *meid*, *tind*, *leiv*, *tann*, og i *øydd*.)

Samle vi nu det forhen udviklede, bliver resultatet dette, at imedens endelsen *-er* (og *-e*) i Dansk svarer til alle de nævnte former i Oldnordisk, stiller forholdet sig i Svensk og Norsk således:

Oldn.	Svn.	Nrsk.
-veri	*-are*	*-vær*, *-vør*
-herra	*-are*	*-er*
-ari	*-are*	*-ar*
-ar, *-arr*	*-ar*	*-ar*
-eri	*-are*	*-er*
-urr	*-er*	—
-ir	*-er*	*-ir*, *-r*
-r (væsenl.)	*-er*, *-ur*, *-r*, *-e*	*-er*, *-ur*, *-e*
-r (uvæsenl.)	*-er*, *-e*, *-a*	*-e*, *-a*.

Det sees heraf, at endelsen *-er* veksler endnu i Svensk med *-are*, *-ar*, sjelden *-ur*, i Norsk med *-vær* (*vør*), *-ar*, *-ir*, sjelden *-ur*, medens den i Dansk er gennemført for samtlige til grund liggende oldnordiske endetillæg, hvilket igen viser, at Dansk her — om end på formrigdommens bekostning — har fuldendt sin formdannelse, medens udviklingen i søstersprogene endnu er i fremskriden.

Guldhorn-Indskriften.

Af ***Sophus Bugge.***

Den navnkundige Runeindskrift paa det ene af de ved Mögeltönder fundne Guldhorn

ᛖᚲᚺᛚᛖᚹᚨᚷᚨᛊᛏᛁᛉ⁝ᚺᛟᛚᛏᛁᛃᚨᛉ⁝ᚺᛟᚱᚾᚨ⁝ᛏᚨᚹᛁᛞᛟ⁝

læser jeg

EK HLEVAGASTIR HOLTINGAR
HORNA TAVIDO

og oversætter: Jeg Légest fra Holt (eller: Sön af Holte) gjorde Hornene (Hornet?).

I Vulfilas Sprogform vilde det lyde

Ik Hliugasts Hultiggs haurna (haurn?) tavida;

i almindelig Oldnordisk

Ek Hlégestr Hyltingr horn [gørða];

i Oldengelsk

Ic Hleowgæst Holting hornas (horn?) tawede.

Med Sikkerhed vil jeg ikke nu afgjöre, om ᛉ her er Tegn for *R* i Enden af Ord eller for den blöde *S*, hvoraf *R* i almindelig Oldnordisk er opstaaet; dog tale overveiende Grunde for det förste. For Oversættelsen kommer det ud paa ett.

Heller ikke afgjör jeg nu, om *HORNA* her er Flertalsform eller Entalsform.

Den her givne Tydning vil jeg ikke nærmere begrunde nu, förend vi har faaet Professor G. Stephens's fuldstændige Udgave af Indskrifter i den ældste Runeart.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Konjugationen i Nygræsk, af J. Pio. Kbhvn. 1865. W. Prior. 8. 16 Sider.

Det er bekendt, at Nygrækerne, i deres Iver for at dokumentere sig som virkelige Hellener, bestræber sig for at reformere det moderne Sprog ved saavidt mulig saavel i Tale som Skrift at tilbageföre antike Ord og Böjningsformer. Istedenfor at indskrænke sig til efterhaanden at söge at fordrive de heterogene Bestanddele af fremmede, især tyrkiske, albanesiske og italienske Ord, og erstatte disse saavidt görlig ved en fornuftig og efter det moderne Sprogs Karakter afpasset Benyttelse af det gammelgræske Ordforraad, saa optager man ikke alene iflæng antike Ord i deres antike Form, men endog Böjningsformer, som længst er uddöde i Folkets Mund, og söger at fortrænge organisk udviklede Former, hvis Existens i det Romæiske eller Fællesnygræsken lader sig paavise igennem mange Aarhundreder. Vi har derfor nutildags i Grækenland med 3 Slags Sprog at göre: det logiotatistiske Sprog (i broget Skikkelse, ligefra det Byzantinske med sine længst uddöde Dativer, Futurer og Optativer indtil det mere Moderate, der kun benytter de existerende Böjningsformer, men med Oldsprogets Dannelsesmaade); det anvendes almindeligvis som Literatursprog for Prosaverker, af enkelte Digtere, som Kancelli- og Lovsprog og i den höjere Tale, men er aldeles uforstaaelig for den menige Mand, som ikke har gaaet i Skole og lært Oldgræsk; 2) det almindelige Konversationssprog, ἡ Ῥωμαΐκή, der synes siden den tidlige Middelalder hovedsagenlig at have holdt sig i samme Skikkelse, udviklet af ἡ κοινή, som fortsat fælles Meddelelsesmiddel for alle Græker, og at være Stamsproget for 3) Almuemaalene, der, idetmindste for Kongerigets Vedkommende, med Undtagelse af det isoleret staaende Tzakoniske kan henföres til to Hovedgrupper, den arkhipelagiske og den adriatiske, med en, navnlig hvad Ordstoffet angaar, utallig Mængde Afskygninger. For Bestemmelsen og Beskrivelsen af disse sidste savnes næsten aldeles paalidelig Stof; af det andet nævnte, Lingva vulgaris, haves forskellige Fremstillinger i de existerende Grammatiker (især Mullach's, Berlin 1856, og Sophokles's, London 1862), men i höj Grad upaalidelige ved Indblanding og Optagelse af »hellenske« Former og uklare ved Benyttelsen af den antike Grammatiks Skhema. Et Forsög paa at vise den vulgære Nominalböjning var af Forf. til ovennævnte lille Afhandling givet i Tidskriftets Vte Bind. Her har han nu fuldstændigere og paa Grund af et længere Ophold i Landet selv vel ogsaa med större Paalidelighed beskrevet

den nygræske Konjugation i sin vulgære Skikkelse med Udeladelse af alle logiotatistiske Ord og Former. Vi ser her, at vel har det moderne Sprog tabt en Del (f. Ex. Dual, de særlige Mediumsformer, Futurum, Perfektum og Pluskvamperfektum, Optativ og Aor. Participium), men det har dog beholdt saa Meget tilbage af det gamle, at neppe noget romansk Sprog kan siges at staa sit Oldsprog nærmere, og Grækerne derfor, uden Undseelse eller Frygt for at give Fallmerayerske Ideer ny Næring og Kraft, kunde vedkende sig og frit benytte deres virkelige Maal, som i sin velklingende naturlige Form giver den fremmede Rejsende et langt friskere Pust fra den hellenske Oldtid end de fleste af de Stumper og Stene, hvormed Grækeren især tror at göre Indtryk paa og interessere den lærde »Evropæer«, der besöger hans Land.

π.